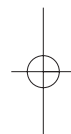

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ

МАТЕРІАЛИ І ДОКУМЕНТИ

UKRAJINCI HRVATSKE

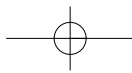
MATERIJALI I DOKUMENTI

**КНИГА ПЕРША
KNJIGA PRVA**

Загреб, жовтень 2002 року
Zagreb, listopada 2002. godine

ВИДАВЕЦЬ

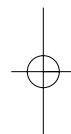
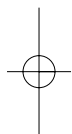
Культурно-просвітне товариство
русинів і українців Загреба

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ ЗА ВИПУСК

Славко Бурда

УПОРЯДНИКИ

Славко Бурда і Борис Гралюк

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Zagreb

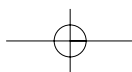
UDK 323.15(497.5=161.2)(082)

UKRAINCI horvatii : materijali i dokumenty = Ukrajinci u Hrvatskoj :
materijali i dokumenti / <urednici Slavko Burda, Boris Graljuk>.- Zagreb
: Kul'turno-prosvitne tovarystvo rusyniv i ukrainciv Zagreba, 2002- .

ISBN 953-96527-0-7 (cjelina)

Kn. 1. - 2002.

ISBN 953-96527-1-5

ВІД УПОРЯДНИКІВ

Книгу “Українці Хорватії” видаємо з нагоди відзначення 80-річчя заснування Українського товариства “Просвіта” та 30-ї річниці плідної діяльності Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загреба. Її мета – ознайомлення широкого кола читачів зі столітнім життям та діяльністю українців на просторах Хорватії. Сподіваємось, що це видання, яке зібрало воєдино і глибокі наукові дослідження різноманітної тематики, і промовисті рядки документів, і виступи на важливих форумах, і свідчення очевидців, дасть більш синтезовану, цілісну картину історії і сучасного становища українців і русинів Хорватії. Воно, певно, зацікавить не лише істориків, соціологів, культурознавців та інших учених, але й найширші верстви українства як Хорватії, України, так і далеко за її межами. Це перший такого роду збірник друканих статей, матеріалів та документів на тему переселення українців на територію Хорватії, їх більш ніж столітньої організованої освітньої і культурної діяльності, боротьби української національної меншини за збереження своєї культурної і національної ідентичності. У минулому столітті було чимало авторів, які писали про переселення, життя і діяльність та про політичну, господарську, культурну і просвітню діяльність українців і українських організацій на просторах Хорватії.

Сьогодні назріла потреба до об’єднання всього написаного матеріалу в одну книгу. Добір статей, матеріалів і документів робився таким чином, щоб якомога повніше досягнути якнайбільше з життя і діяльності українців на цьому просторі, розкрити суб’єктивні і об’єктивні причини і чинники, які впливали на те, що українці кінця XIX і початку XX століття у колишній Австро-Угорській монархії переселялися з областей Західної України, зокрема Галичини, на терени Хорватії. Враховувалося і те, що вони за минулих 100 років пережили Першу і Другу світову і вітчизняну війни. Протягом свого столітнього спільного життя з хорватським та іншими народами Хорватії українці змогли зберегти свою мову, звичаї і традиції, віру і культуру, і зуміли не тільки зберегти, але й розвинути багату культурно-мистецьку, просвітню, інформаційну і видавничу діяльність. Велика заслуга у цьому належить багатьом особам, інституціям і організаціям, які мали протягом 100 років прямий вплив і на збереження, і на розвиток української культури. Слід зазначити, що у збереженні української ідентичності на Хорватському просторі чи не найбільша заслуга належить Крижевацькій єпархії, священству і греко-католицькій церкві. Святкуючи 100-річний ювілей з часу переселення українців на Хорватський простір та 80-ту річницю Українського товариства “Просвіта”, заснування якого і було закладено основу культурно-освітньої й іншої діяльності українців на хорватських просторах, ми видаємо цю книгу “Українці Хорватії”, написану про нас, об’єктивно висвітлюючи (хронологічно та тематично) нашу працю по збереженню національної ідентичності.

Книга у ваших руках не має наукових амбіцій, вона є тільки ширшою збіркою матеріалів і документів, загальним оглядом. У вміщених матеріалах, у які

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

упорядники не втручалися, можна помітити й певний мовний – лексичний, стилістичний, граматичний – різнобій, і окремі огріхи. Та не це є визначальним. Всі матеріали, як барвиста мозаїка цілісної картини, формують у читача єдину спрямованість на вивчення, пізнання складного процесу поселення, адаптації, виживання і становлення українства в Хорватії. Водночас це є книжка, яка залишає можливість майбутнім генераціям серйозніше і з більшою увагою приступити до збирання, дослідження та збереження від забуття матеріалів про досить плідну і багатогранну діяльність українців на Хорватському просторі. Поза збірником залишилося дуже багато цікавих, змістовних публікацій, які б збагатили його. Тому надалі планується видавати наступні книги цієї серії, у які ввійдуть матеріали, що за браком можливостей не було змоги включити до першої книги.

Славко Бурда

Це видання – книга-збірник статей та документів “Українці Хорватії” – виходить на початку другого десятиліття самостійності, суверенності і взаємовизнання держав Республіки Хорватії і України, в році, коли виповнюється 80 літ від заснування Українського товариства “Просвіта” і 30 літ з часу заснування Культурно-мистецького товариства русинів-українців Загреба. Хоча, правду кажучи, реалізацію цього завдання ми хотіли здійснити ще два роки тому, коли урочисто відзначали у Славонському Броді 2000-го року 100-річчя переселення українців до Хорватії. Тоді вперше, офіційно, разом з нашою українською діаспорою в Хорватії, з найвищими представниками державного уряду Республіки Хорватія, з депутатами Хорватського Сабору, до нас прибули і найвищі представники Європейського Конгресу Українців, Української Всесвітньої Координаційної Ради, Міністерства освіти і науки України, Українського посольства у Хорватії, Львівської обласної ради, високі церковні достойники, священство та інші.

Історія пишеться реальним життям – чи то було воно життєрадісне, творче, чи з перешкодами, втратами. Тільки так, як воно було, як кажуть свідки часу, на рівні держави, в рамках церкви, села, громади. Про це свідчать живі люди і документи минулого часу як факти реалій. Українці Хорватії мають багатогранну історію, наповнену життєвою боротьбою, турботами, надіями, успіхами, визначними подіями і особами. Минуле українства на Хорватських просторах формувалося у процесі взаємовідносин хорватів й інших народів з українцями, української діаспори на Хорватських землях, українців Хорватії і українських земель, української держави і української європейської діаспори. Історія взаємопов’язання глибока, у контексті історичних обставин дуже змістовна, а часом й не менш драматична, і майже завжди у співрозумінні українців і хорватів, від перших відомостей до сьогодні.

Як ілюстрація історичних взаємовідносин хорватів і українців та поваги до творчих прагнень передових українців на західноукраїнських землях у рамках спільної монархії ще з початків ХІХ ст., сама за себе говорить подія з 1837 року. Коли на появу у Загребі вперше на Хорватських землях виданого того ж

самого року у Будапешті і відразу забороненого цензурою твору “Руської трійці” “Русалки Дністрової” відреагувало кілька відомих хорватських суспільних діячів, співчуваючи з приводу цензурної заборони “Русалки Дністрової”, хорватський “Ілірець”, письменник і учитель мов Фран Курелец, звертаючись листом до Якова Головацького, надаючи моральну підтримку, між іншим, писав: “Sie wollen keine ruthenische Litteratur auf kommen lassen” (“Вони не хочуть допустити піднесення руської літератури”), і далі: “...оскільки тепер все це міняється і минає, бо ми трошки пробудились і протверезіли, вони занепокоєні і стурбовані.

Ідіть, слов’янські брати, протореним шляхом, мужньо переборюйте опір, будьте вище страждань та перешкод, і перемагайте їх, до здійснення любого шляхетного бажання ідіть твердою ногою, у вчинках ваших щирими будьте, науку всім серцем любіть, крім Бога нікого не бійтесь і не лякайтесь, дух рабства в душі нищіть, а любов до волі і всіх слов’ян глибоко в серце вселяйте, і тоді ми побачимо, хто на вас нападе, хто вас буде кусати, і на вашому прекрасному шляху зупиняти і чинити перешкоду.

Бувайте здорові, будьте сумліннями і невтомними слугами на ниві слов’янства.”

Відомі й роздуми про хорватів та необхідність формування українського консульства в Загребі з боку представників української інтелігенції, прибулих до Хорватії внаслідок складних подій на Україні ще у 20-х роках ХХ-го століття. Пишучи листа до міністра закордонних справ Української Народної Республіки від імені ініціативної групи української колонії Королівства Сербів, Хорватів і Словенців, Михайло Петрів, між іншим, написав: “...Хорватський нарід, найближчий нам від других слов’янських народів півдня по мові, духу та звичаю, загартований у боротьбі за свою незалежність з турками та уграми, котрий і зараз продовжує боротьбу за свою повну автономію, найбільше від інших слов’янських народів розуміє нас, українців, у нашій боротьбі за свою державну незалежність, і надзвичайно прихильно ставиться до Української Народної Республіки...”

У нашій збірнику віддана окрема шана ролі греко-католицької Крижевецької єпархії, її священству, а зокрема справі, яку поодинокі священники і владики зробили на ниві афірмації та вибудови українського соборництва.

Це видання має мету відтворити цілий період часу від заснування Українського товариства “Просвіта” у Загребі до початку Другої світової війни, діяльність носіїв активності “Просвіти”, відносини між українцями, переселеними з так званої Великої України, а зокрема і в основному – з західно-українських етнічних просторів, та тими, які прийшли раніше з назвою “русини” і які залишилися до сьогодні з тією старовинною назвою нашого народу.

Культурно-просвітне Товариство русинів українців Загреба цією збіркою частково виконує завдання чесних попередників, носіїв ідеї раніше заснованої української “Просвіти” – “об’єднати усіх... живучих русинів-українців на культурно-просвітній основі...”.

Борис Гралюк

Загреб, 10 жовтня 2002 року

Олена Малиновська (м. Київ)

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Короткий історичний нарис

Доля розкидала наших співвітчизників по різних країнах і континентах. Є серед гілок дерева українського народу і така, що простяглася на Балкани. За даними переписів населення колишньої Югославії, підрахунками вчених, в Хорватії, Боснії і Герцеговині, Воеводині, яка входить до складу Сербії, в 187 містах, містечках, селищах і селах живуть до 40 тис. русинів і українців [1]. (Війна, на жаль, внесла корективи у географію їх розселення, але про це пізніше).

Українська діаспора тут складається з двох груп. Нащадки іммігрантів першої хвилі, що з'явилися на берегах Дунаю в областях з історичними назвами Бачка, Срем і Славонія (Воеводина і Хорватія) в XVIII ст., називають себе русинами, або руснаками. Русинська, або руська мова є бачвансько-сремським діалектом української мови, що належить до її південно-західних говорів, але протягом тривалого часу відокремленого існування засвоїла багато іншомовних елементів і від української мови значно віддалилася [2].

В першій чверті XVIII ст. родюча, але мало заселена рівнина, відвойована Австрією від турків, стала об'єктом активної колонізації. Планувалося заселити її переважно німцями, але через брак коштів німецьке переселення затримувалося. В той же час, рятуючись від феодального гніту, на вільні землі попрямували люди з усіх куточків імперії. Зацікавлена у збільшенні числа робочих рук місцева влада поблажливо ставилась до стихійної імміграції. Весною 1745 р. управа державної комори в м. Кулі (орган адміністративного управління краю) надала роботу першим прибулим сюди 11 родинам русинів. Очевидно вони виявилися добрими робітниками, тому що вже восени була прийнята нова група цих людей, 1745 р. вважається початком найдавнішої української еміграції, якій виповнюється нині 250 років.

В 1751 р. почалося заселення русинами села Керестур, пізніша назва Руські Керестур. Зберігся контракт, за яким Михайло Мункачи з-побід Берегова отримав дозвіл привести сюди 200 родин "русинів-чужинців, правдивих уніатів вільного поселення". Цей документ дає досить детальне уявлення про порядок і умови переселення. Управа державних земель складала з переселенцями орендний договір. Земля виділялась залежно від кількості робітників у сім'ї із розрахунку по 32 гольди орної землі і по 22 гольди луки (гольд – 0,57 га). Величина оренди становила 300 форинтів, крім того, треба було сплачувати сьому частину врожаю натурою. Перші два роки оренда та інші податки не збиралися. За цей час переселенці зобов'язувались побудувати собі житла. Через 12 років, у 1763 р., приблизно на тих же умовах заселялось русинами село Коцур [3].

Трохи пізніше приходу першої хвилі переселенців у Бачці з'явилася нова група українців. Є відомості, що частина запорожців, які після зруйнування в 1775 р. Запорозької Січі перейшли на землі Туреччини, була незадоволена умовами життя там і виявила бажання переселитися до Австрійської Імперії. Імператор Йосип II відвів козакам у вічне володіння землі в районі військового кордону з Туреччиною, за що під час війни вони муслили відбувати військову службу залежно від потреби пішими, кінними або веслярами на кораблях дунайської флотилії.

Платня за це встановлювалась така ж, як і австрійським солдатам. В рамках своєї громади козакам гарантувалось самоврядування. Вони мали право обирати курінних і кошового атамана, що прирівнювались до ротмістрів і полковника австрійської армії. Самостійно вирішували питання розподілу землі між братчиками. Суперечки, що виникали, судили власним судом за козацьким звичаєм-Звільнені від обов'язку носити австрійський мундир, запорожці зберегли власний одяг, а також зброю.

За австрійськими джерелам, переселення запорожців на цих умовах справді відбулося. Сталося це 1785 року. Кількість козаків сягала 8-10 тисяч. Найбільш вагомим свідомством цього є опис життя запорожців у Бачці, виданий 1789 р. австрійським офіцером Ф.Гендльовичем, де викладені історія Запорозької Січі, звичаї запорожців, до тексту доданий малюнок із зображенням кошового атамана бачванських козаків.

В сучасній історичній науці факт переселення вважається доведеним [4]. Однак і досі невідомою лишається подальша доля запорожців. У класичній праці Карла фон Черніга "Етнографія Австрійської монархії" (Відень, 1857 р.) говорилося, що через небажання одружуватися це плем'я поступово вимерло. Українські дослідники кінця XIX ст. сприймали це твердження з недовірою. Дехто з них думав, що запорожці посербілися і розчинилися в місцевому населенні, дехто вважав за нащадків запорожців бачванських русинів [5]. Але відмінність у мові між русинами і подніпровськими українцями, якими були запорожці, занадто очевидна, щоб з цим можна було погодитися. Крім того, в народній творчості русинів відсутні будь-які перекази, пісні про життя запорожців в Бачці, і це тоді, коли спогади про більш давні і не такі значні події збереглися. Доказів контактів між русинами і запорожцями фактично немає. Можливо, частина козаків злилася з місцевим населенням, але найвірогідніше, недовго затримавшись у Бачці, вони попрямували далі шляхом, кінцевим пунктом якого стала Задунайська Січ [6].

Гіпотеза про спорідненість бачванських русинів із запорожцями лише одна з багатьох, що стосуються їх походження. Хоча збереглося багато писемних свідомств про переселення русинів у південно-слов'янські землі досить точно датується ця подія, й досі точаться суперечки про те, звідки русини прийшли і до якого народу належали. Більшість дослідників вважають, що їхньою батьківщиною була Пряшівщина і Закарпаття. В народній пам'яті русинів, в усній народній творчості збереглися спогади про рідну країну. Горницю, звідки їхні предки спустилися на рівнину.

Існує також точка зору, за якою у Бачку потрапили вихідці з Галичини і Буковини, що втікали в Карпатські гори від феодального гніту. На думку її прибічників, чиновник, що складав контракт про заселення Керестура, не міг назвати “чужинцями” жителів північної Угорщини, оскільки вони були підданими австрійської держави. Крім того, мова йшла про “вільних поселенців” на відміну од кріпаків, якими була більшість місцевого населення.

Аналіз мови русинів Бачки, досить далекої від української, підштовхнув до виникнення теорій, що взагалі піддавали в сумнів їх український родовід, твердили про словацьке або польське походження русинів, про русинів як окремих слов’янський народ. Не вдаючись до полеміки з цього приводу, яка точиться з кінця XIX ст., треба зазначити, що заперечення українського походження русинів Бачки завжди мало насамперед не науковий, а політичний зміст. Досить точно його схарактеризував русинський історик Я.Рамач у монографії, присвяченій переселенню: “...Чи мова йде про Австро-Угорщину, Чехословаччину і ЧСРР, Угорщину, Польщу, Королівство Югославію і СФРЮ, за державну політику русини найкращі як окремих народ... без можливості опертися на культурну і національну співпрацю з материнським народом, маса, яку легше можна денационалізувати...” [7].

Документи свідчать, що імміграція до Бачки не була одноразовим актом, а продовжувалась багато літ. За переписом 1764 р. в Керестурі було вже 220 будинків і 1341 житель, 274 з них не мали власних будинків. Через рік жителів стало 1443. З них по чужих хатах жили 328 [8]. Швидке збільшення населення, при чому в першу чергу такого, що не мало власних осель, відбувалося і в Коцурі. Зрозуміло, що самим тільки природнім приростом пояснити цього не можна.

Займались колоністи в основному землеробством. Вирощували пшеницю, кукурудзу, овес, коноплі. Тримали худобу, здебільшого велику рогату. Після декількох років напруженої праці з’явилися надлишки хліба, що йшли на продаж. Розвивалось ремесло. Серед перших переселенців до Керестура було два шевці і один колісник. Через 10 років тут працювали майже 20 ремісників.

На поч. XIX ст. в русинських колоніях починає відчуватися перенаселення. Вільної землі нестало. Оскільки за умовами оренди ділити землю між спадкоємцями заборонялось, частина молодих сімей лишалася безземельною. В проханні про виділення керестурцям землі, надісланому властям в 1824 р., говорилось, що з 534 родин, які мешкали в селі, землі не мали 154, тобто більше чверті [9].

Безземельні селяни в пошуках заробітку прямували в міста. На початку XIX ст. греко-католицька парафія, що налічувала 340 парафіян, була створена в Новому Саді. Частина з них перебиралася на правобережжя Дунаю, в Срем і Славонію, де осідала наймитуючи, орендуючи, або купуючи землю.

Перше організоване переселення відбулося в 1802 р. Єпископ греко-католицької Крижевацької єпархії, до складу якої входила Бачка, дістав від уряду землю в Сремі для утримання семінарії. Щоб збудувати резиденцію, господарські об’єкти з Керестура до Шіда було переселено 40 родин, в 1848 р. їх було тут уже 80 [10].

В 30-ті роки XIX ст. русинська колонія виникла в сремському селищі Петровці. В 1849 р. відбулося переселення до містечка Вербас, В 50-ті роки русини з Керестура і Коцура оселилися в селі Міклошевці, в 70-ті осіли в Дюрдево і т. д. До 1900 р. для мешканців цих колоній було створено 10 нових греко-католицьких парафій [11].

Селилися русини групами, вносили в нове середовище свої національні риси, мову, культуру. Зв'язок з материком, роль якого у південно-слов'янських землях відігравав Керестур, – русини називали його маткою, – ніколи не припинявся. Видатний бачванський просвітник, вчений, письменник, релігійний діяч Гавриіл Костельник [11а] писав: “Всі бачванські українці, це неначе одна родина. Всі вони взоруються у всьому на Керестурі та на Коцурі. З найдальших сторін тут приїжджають, щоби собі капелюха купити, убрання справити, щоб розглянутися, яка тут ”мода”. Як убираються українські дівчата в Керестурі, так само мусять убиратися українські дівчата в Шіді, в Петровцях, Пішкоревцях і т.п. Навіть кадильниця в церкві має бути така, як в Керестурі” [12].

Група емігрантів з Карпатської України у Руському Керестурі

Збереженню національної самобутності русинів сприяла релігійна відокремленість від православних, що становили більшість місцевого населення, а: також від католиків. Греко-католицькі священники проповідували русинською мовою. Під час служби парафіяни співали і читали по молитовниках, надрукованих кирилицею. При церквах утримувались школи. Тут вчили читати і писати, математики, співу, закону Божого. Викладання велося по-русинськи. Недаремно, як свідчать документи, при переселенні в нові місця перш за все на кошти громади купували дві хати, або й просто кімнати, – для церкви і для школи.

Школа і церква були основними засобами опору тотальній мад'яризації, яку здійснювали власті, особливо у другій половині XIX ст. Після шкільної реформи 1898 р. в Угорщині так звані народні, тобто парафіяльні школи, що утримувались на кошти громади, перетворювались на державні. Тепер вони фінансувались властями, але викладання мусило іти державною, тобто угорською мовою. Не зважаючи на це деякі русинські громади зберегли

парафіяльні школи – Коцур; деякі зуміли добитися, щоб в державних школах продовжувалось викладання русинського письма і читання, а призначені властями вчителі володіли руською мовою – Керестур [13].

Виховувати національну свідомість допомагав також постійний зв'язок із прабатьківщиною, Горницею. В Ужгороді, Пряшеві, Мукачеві, Львові вчилися представники бачванської русинської інтелігенції. Звідти надходили книги як релігійного, так і світського змісту, часописи, газети. Вони передплачувались окремими більш заможними людьми, а також Громадськими читальнями, що існували в русинських селах вже в 70-ті роки XIX ст. Так, заснована 1878 р. читальня в Коцурі об'єднувала 70 членів, мала 70 книжок, здебільшого видання львівської "Просвіти" крім цього, 25 книжок німецькою і угорською мовами [14]. Здійснення контактів з материком полегшувалося тим, що до першої світової війни бачванські русини, закарпатці і галичани жили в рамках однієї держави – Австро-Угорщини.

Перший докладний науковий опис життя русинів у південно-слов'янських землях зробив видатний український етнограф Володимир Гнатюк, який в кінці XIX ст. подорожував по Бачці, зібрав там, обробив і видав значний фольклорний матеріал. За його відомостями, в 90-ті роки XIX ст. у Бачці і Сремі проживало 12, або 13 тис. русинів. З них в Руському Керестурі 5 тис., Коцурі 2.5 тис., Дюрдево 1 тис., Вербасі 0,5 тис. [15].

Гнатюк відмічав, що у порівнянні з іншими русинами, бачванці були європейцями. Господарство вели культурно, знали передову як на той час техніку. Себе і житла свої утримували дуже чисто. Мали і читали книжки, газети, причому різними мовами. На громадський кошт утримували вчителів, мали лікарів і навчених акушерок. По селах створювали позичкові каси, каси на випадок смерті тощо.

Основним заняттям було землеробство. Але бралися русини і до ремесла та торгівлі. В Керестурі уже існувало ремісниче товариство. Сіяли переважно зернові, вирощували коноплі і виробляли надзвичайно якісне полотно. Займалися розведенням шовкопряда, знали на виноградарстві й виноробстві.

Жили русини досить заможно. В середньому, пише Гнатюк, хазяїн з сім'єю споживав за рік три свині, а були й такі, що їли м'ясо кожного дня. Проте становище безземельних селян було складним. В кінці XIX ст. представники багатьох русинських родин змушені були далеко розходитися по світу у пошуках заробітку, добиралися й до Америки. Деякі поверталися, купуючи на зароблені гроші землю, деякі лишалися за океаном назавжди.

Гнатюк вказував на дружні стосунки русинів з інонаціональним населенням. Ось як, наприклад, міжнаціональні відносини регулювалися в Коцурі. В органах самоврядування кожна нація мала представників відповідно до своєї чисельності. Сільський голова, біров, обирався по черзі від кожної громади. Оскільки русинів у селі було, стільки ж, скільки німців і угорців разом, голова русин поряdkував 6, а німець і угорець по 3 роки. Цікаво, що русинська мова нерідко правила засобом міжнаціонального спілкування. Німці й угорці, за свідченням В.Гнатюка, говорили між собою по-руськи.

Минуло понад століття після переселення русинів на береги Дунаю, коли в південнослов'янські землі рушила нова хвиля українських іммігрантів. Після окупації Боснії і Герцеговини 1878 р. австрійцями починається активна колонізація краю з метою розвитку сільськогосподарського виробництва. Значна територія тут була зайнята державним лісом, так званою "царевиною". Його планувалось розчистити, щоб збільшити площі орної землі. Це потребувало багато робочої сили, якої не вистачало, її дефіцит загострювався внаслідок еміграції до Туреччини частини місцевого мусульманського населення, незадоволеного новою християнською владою. Австрійська пропаганда поширювала чутки про безкоштовне наділення всіх бажаючих землею в Боснії. В надії отримати її сюди їхали представники багатьох народів. Перші українці, вихідці переважно з Галичини, а також Закарпаття та Північної Буковини, з'явилися в Боснії 1890 р. На 1898 р. припадає найбільш масове переселення. Всього, за різними підрахунками, з кінця XIX ст. до початку першої світової війни сюди прибули приблизно 8-10 тис. українських селян [16]. Міграція на Балкани відбувалась одночасно з масовим виїздом українців за океан – в США, Канаду, Австралію, Латинську Америку, становила частину загального процесу. Вона мала ту ж мету і викликана була тими ж причинами, від заокеанської відрізнялась лише тим, що здійснювалась в межах однієї держави (Австро-Угорщини) і була тому легше здійснюваною і менш ризикованою.

Центральним осередком цієї еміграції стали місто Прнявор і його околиці, звідси переселенці переїжджали в інші місцевості. Так, у документі, що був знайдений в фундаменті греко-католицької церкви в с. Козарцу, побудованій 1911 р., окрім іншого, говорилося: "...Всі русини у Боснії греко-католицької віри прийшли зі східної Галичини поселилися спочатку у Прняворі, а пізніше в Деветині, Храпчанах, Дуброві, Камениці, Челінцу, біля Баня Луки, у Яблонові, Козарцу, Марічці, Домброві біля Нового, у Прсдору, у Церовлянах біля Градшіки. Окрім того багато робітників-русинів у Завідовічах і у Варешу біля Сараєва. Ось як розмістилися бідні переселенці" [17].

Згідно з інструкцією міністерства фінансів імперії від 3 серпня 1893 р. про здійснення колонізації Боснії і Герцеговини, що була направлена адміністрації у Сараєву, кожному з прибулих виділялося 10-12 га державної землі під лісом для розчистки і перетворення на поле упродовж 10 років. Перші три роки переселенці звільнялись від податку. Крім того, говорилося в інструкції, в разі гарного обробітку землі і бездоганної з морального і політичного погляду поведінки, орендар міг кінець-кінцем стати власником розчищеного поля.

Через три роки, однак, він був зобов'язаний сплачувати всі податки і контрибуції, встановлені австрійськими властями, окрім того, десятину і третину натурою, що за традицією зберігалися в Боснії ще з турецьких часів. Таким чином, реальні умови безкоштовного наділення землею були не такі вже й привабливі, як це, здавалося на перший погляд. Крім того, через незадоволення місцевого населення австрійські власті поступово зменшували пільги, що ними мали право користуватися переселенці. З цієї причини українці, які з'явилися в Боснії та Герцеговині набагато пізніше, ніж

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

переселенці з інших країв імперії, майже не встигли скористатися з них. Значна частина іммігрантів з Галичини, дочекавши обіцяну землю по декілька років і остаточно розорившись, поверталась додому, аби ж наймалася працювати, зокрема, на шахти Баня Луки, яка з часом стала найбільшою українською колонією, що чисельно переважала Прнявор. Заможніші прямували в дальшу еміграцію за океан, або ж купували землю в місцевого населення.

Перші роки життя на новому місці були вкрай важкими. Треба було розчистити поле, якось забезпечити своє існування до нового врожаю, одночасно побудувати житло, господарські споруди. Через тяжку працю і погане харчування багато переселенців вмирили від виснаження і голоду. Додайте до цього чуже оточення. Правда, місцеві жителі після нетривалого періоду недовіри до новоприбулих надавали їм певну підтримку і допомогу. В одному з перших описів життя українців у Боснії, що належить монаху Йосипу Гродському і виданому у Львові 1909 р., наводяться приклади, коли мусульмани збирали продукти харчування для незаможних українців, серби допомагали колоністам в обробітку землі, хорвати-католики у забезпеченні релігійних потреб.

Українці, що осіли в Боснії, займалися в основному сільським господарством. Порівняно з місцевим населенням вони володіли більш передовими методами обробітку землі. Вперше запровадили тут залізний плуг, продемонстрували переваги глибокої оранки. Принесли з собою раніше невідомі в Боснії культури – жито, гречку, картоплю, хміль, а ще досвід садівництва, городництва, бджільництва. Від українців місцеве населення запозичило використання солом'яної січки для годівлі худоби, навчилось штукатурити і білити будівлі, користатись в побуті ліжком і кухонною плитою.

Незважаючи на труднощі, майже зразу по переселенню іммігранти створювали свої власні інституції, що з одного боку полегшувало їм інтеграцію у місцеве суспільство, а з другого – допомагало зберегти власні національні риси, мову, культуру. Перш за все це були релігійні осередки. Вже в 1900 р. греко-католицькі парафії були створені в Прняворі та Дев'ятинці, де проживала більшість українців, в 1906 р. в Старій Дубраві, в 1910 р. в Баня Луці, Дервенті, Козарцу, в 1917 р. в Церовлянах. Галицький митрополит А.Шептицький послав до Боснії монахів-студитів, що осіли в Камениці, де заснували монастир. На клопотання української громади і священників у Боснії була утворена греко-католицька апостольська адміністрація, безпосередньо підпорядкована Ватікану. Греко-католики не залежали більше від місцевих церковних властей.

Суспільне життя не обмежувалось церковним. Так, в 1911 р. сараєвські газети повідомляли, що делегація українських емігрантів звернулася із скаргою до уряду у Відні про те, що місцева влада відмовляється надавати дотації для утримання українських шкіл. Делегати заявили, що через це 4 тис. колоністів змушені будуть продати своє майно і повернутися на батьківщину. Урядові особи запевнили скаржників, що справу буде залагоджено [18].

Іммігранти утворили ряд громадських закладів 1909 р. в Прняворі, а 1912 р.

у Камениці було відкрито “Руську читальню товариства “Просвіта”. В тому ж 1912 р. в Прняворі почали діяти ощадна і позичкова каси. Книжки для читальень, газети, журнали надходили з Галичини, зв’язки з якою не припинялися.

З утворенням 1918 р. Королівства сербів, хорватів і словенців (з 1929 р. королівство Югославія) правове становище русинського і українського населення фактично не змінилося. Як і за австрійського панування національні меншини правами не користувалися. Правда, югославські освітні закони дозволяли створення початкових шкіл, де навчання проводилось рідною мовою з обов’язковим вивченням сербсько-хорватської за умови, що клас налічуватиме не менше 30 учнів. Такі школи були відкриті у найбільших осередках русинів – Керестурі, Коцурі, Вербасі, Дюрдево. Шкіл з українською мовою викладання не було. Після першої світової війни культурно-освітнє життя русинів і українців внаслідок розриву традиційних зв’язків з прабатьківщиною, що раніше здійснювались в межах однієї держави і тому не зустрічали серйозних перешкод, зазнавало труднощів. Зрозуміло, що ні про які контакти з Радянською Україною не могло бути й мови, адже Югославія не визнавала СРСР і не мала з ним жодних стосунків. З часом налагоджувались зв’язки з Галичиною. В поселеннях русинів і українців відновлювали і розвивали свою діяльність філії львівської “Просвіти”, в них активно брали участь представники політичної еміграції, що опинились в Югославії після першої світової війни.

В 1919 р. сталася визначна подія, що прискорила дальший культурний розвиток русинів. На нараді в Новому Саді при участі 150 делегатів було утворено першу русинську громадську, організацію – Руське народне просвітнє товариство “Просвіта”. РНПТ заснувало читальні, при них організовувались хори, драматичні гуртки, збиралась молодь. Зусиллями “Просвіти” русинською мовою друкувалися книжки. Особливе значення мало видання в 1913 р. граматики русинської мови Г.Костельника. Виходила газета “Руски новини” та щорічно “Руски календар” 1935 р. в Керестурі була заснована друкарня і ці видання перенесені сюди. Українською літературною мовою в 30-ті роки виходила газета “Рідне слово”, а також “Ілюстрований календар рідного слова для українського народу в Югославії”. Навколо цих видань гуртувалася інтелігенція. В 1936 р. група молодих людей видала в керестурській друкарні “Руско-український альманах бачвансько-сремських письменників”, в якому вперше були зібрані літературні твори русинською мовою з паралельним перекладом на українську. Ним автори альманаху оголошували як своїм землякам, так і українцям в Україні, про початок творення в Югославії оригінальної русинсько-української

літератури. “Щоб, – як писали автори, – наших русинів зацікавити нашою книжною мовою, а наших братів з Галичини й України познайомити з нашою мовою і нашим життям” [19].

Провідні позиції в культурно-громадському житті продовжувала утримувати церква. РНПТ “Просвіта” працювала під значним її впливом. Частина інтелігенції, робітників відстоювала світський характер громадських організацій, виступала проти монополії церкви в них. В 1933 р. було створено світське об’єднання “Культурно-освітній союз югослав’янських русинів”, воно започаткувало видавництво газети “Заря”. Серед членів союзу, його керівників було багато членів Комуністичної партії Югославії, учасників робітничого союзу, ідейний зміст його видань визначався комуністами.

В міжвоєнний період частішали і міцніли контакти між українськими іммігрантами першої та другої хвилі. В пошуках роботи українці з Боснії мандрували у найбільш розвинуті сільськогосподарські райони Югославії – Бачку, Срем, Славонію. Деякі з них купували тут землю і осідали поруч із нащадками вихідців з України XVIII ст. Встановлення постійних зв’язків між бачвансько-сремськими русинами і пізнішими переселенцями з України сприяло поширенню в середовищі людей українського походження самоназви українці, яка завоювала напередодні другої світової війни досить міцні позиції, хоча й продовжувала існувати поруч із старовинною назвою русини.

В роки другої світової війни в результаті поразки і розчленування старої Югославії русини-українці опинилися під управлінням різних профашистських режимів. Бачка була передана Угорщині, Срем, Славонія і Боснія ввійшли до складу так званої Незалежної держави Хорватії.

Уряд Хорті проводив політику тотальної мад’яризації. Говорити, тим більше вивчати русинську мову стало небезпечно. Русинські культурно-освітні товариства, “Просвіта” були заборонені. В школах навчання велося виключно угорською мовою. В Руському Керестурі, сама назва якого була змінена на Бачкерестур, усіх вчителів русинів звільнили, замінивши їх угорцями. Власті зачинили навіть дитячий садок, яким опікувались монашки. Друкарня не працювала. Найважливіші деталі обладнання демонтували і заховали самі робітники.

У Хорватії обставини склалися дещо інакше. Влада розраховувала використати національні почуття українського і русинського населення в своїх інтересах, тому їх виявлення певною мірою дозволялося. Існував план формування і відправки на Східний фронт Української дивізії, однак зібрати вдалося лише біля п’ятисот солдатів, з яких і утворено “український легіон”. Уже 1942 р. він був розформований через неблагонадійність [20].

Як і інші народи Югославії, русинсько-українське населення в роки війни повною мірою зазнало фашистського терору і понесло значні витрати. Воно активно виступило проти фашизму. За підрахунками відомого русинського діяча, письменника, історика Влади Костельника, в партизанських загонах воювали не менше 4тис. русинів-українців, або понад 10% громадян цієї національності [21].

В повоєнний час у соціальному та національному розвитку русинів та українців сталися значні зміни, пов'язані з швидкою економічною і державною розбудовою Югославії на федеративних засадах, що передбачали рівноправність усіх народів, широкі, права національних меншостей.

Бурхлива індустріалізація та урбанізація спричинили кардинальні перетворення в соціальній структурі населення Югославії, в тому числі й українського походження. Русини і українці, переважним заняттям яких до війни було сільське господарство, рушили на новобудови, в міста і промислові центри. Найчисленніші їхні осередки виникли в Белграді, Загребі, Баня Луці, Новому Саді, Вуковарі, Славонському Броді, деяких інших містах.

Значні зрушення сталися в розміщенні сільського населення. В їх основі лежала аграрна реформа, а також та обставина, що традиційно сільськогосподарські райони з родючими землями – Бачка, Срем, Славонія, внаслідок депортації німців та угорців, пов'язаних з війною людських втрат терпіли від дефіциту робочої сили. Югославський уряд почав організоване їх заселення. Уже в 1946 р. 50 сімей безземельних селян були переселені з Руського Керестура в інші місця, де їм було надано землю. Трохи пізніше звідси до спустілого угорського села Ново Орахово виїхали ще 100 сімей, або понад 600 чоловік [22].

У колонізації Подунав'я брали участь і українці з Боснії. Так, наприклад, з Прнявору сюди виїхали 212 родин, або половина українського населення міста. Загалом до Бачки і Срема переселилися майже 8 тис. боснійських українців. Близько тисячі з них осіли в Вербасі, 300 родин у містечку Інджія в Срема, з'явилися українці у селах навколо Вуковара [23]. В результаті українське населення Боснії чисельно зменшилося, деякі старі українські колонії спорожніли. В той же час виникли нові поселення у Воєводині та Хорватії.

Важливим наслідком післявоєнних переселень стало зближення, і географічне, і культурне, двох груп українських іммігрантів. Воно знайшло відображення в розповсюдженні і визнанні подвійної назви меншини – русини і українці.

З динамічними перетвореннями повоєнної доби пов'язані дві суперечні тенденції, характерні для етнічного розвитку югославського населення українського походження. З одного боку, руйнування старого способу життя, розрив патріархальних зв'язків, відхід великої кількості переважно молодих людей в міста для навчання та працевлаштування спричинили втрату певних національних рис, що традиційно зберігалися в сільському середовищі. Сприяла цьому і панівна ідеологія з її наднаціональними і антирелігійними гаслами. Красномовним підтвердженням цьому є статистичні дані щодо кількості русинів і українців. Переписи населення Югославії демонструють повільне, але постійне її зменшення. Так, якщо за переписом 1971 р. русинів було 24 640 чоловік, то за переписом 1981 р. уже 23 286, або на 5,5% менше, українців відповідно 13 972 і 12 813 чоловік, або на 8,3% менше [24]. Ще виразніше процес розчинення частини русинів і українців серед інших народів виглядає в світлі зафіксованих переписом 1981 р. відомостей про знання рідної мови.

Серед русинів рідною назвали мову свого народу 83,4%, серед українців – лише 55% [25]. (Швидші темпи асиміляції українців, можливо, пов'язані з меншою порівняно з русинами їх чисельністю, більшою розпорошеністю, не таким багатим, як у русинів, досвідом збереження національної ідентичності в умовах імміграції).

Водночас у повоєнні роки русини і українці отримали раніше небачені можливості вияву своїх національних інтересів, громадської та культурної діяльності, що дозволили нечисленному народу жити насиченим і змістовним національним життям. СФРЮ небезпідставно вважалася країною, де права меншин були надійно захищені.

Найбільш поширеною і масовою формою громадської активності були культурно-мистецькі товариства. При них утворювались музичні, драматичні, танцювальні колективи, що пропагували народне мистецтво, забезпечували його збереження і розвиток. Своєрідним оглядом роботи товариств виступали різні зустрічі та фестивалі. Найбільшим з них був традиційний щорічний фестиваль “Червона ружа” в Руському Керестурі, куди з'їжджалися представники русинських та українських громад з усієї Югославії, запрошувались гості з Угорщини, Чехії та Словаччини, Польщі, аматорські, або і професійні колективи з України. В рамках фестивалю відбувалися нарада, наукові семінари з проблем культурного і мистецького життя русинів та українців.

Широкою була видавнича діяльність рідною мовою. В Новому Саді (до 1967 р. в Руському Керестурі) працювало видавництво “Руське слово”.

З 1945 р. у Воеводині виходить газета “Руське слово”. Літературно-художній альманах “Шветлосц” знайомить читачів з надбаннями русинської літератури, творами письменників країн світу, в першу чергу українських. У Вуковарі, Хорватія, в 1572 р., заснований журнал “Нова думка”. В 1989 р. започатковано видання літературного щорічника “Думки з Дунаю”. Окрім періодики, видавалась значна кількість книжок: збірки поезій, антології оповідань, пісенники, наукові розвідки, присвячені історії русинів і українців в Югославії, їх мовним та культурним традиціям.

Особлива увага приділялася виданню підручників. За сорок повоєнних років побачили світ 550 назв підручників русинською мовою загальним тиражем 230 тис. примірників. Були підготовлені і вийшли з друку український буквар, читанки для різних вікових категорій дітей, підручник української мови та літератури. Завдяки цьому, початкові школи з русинською мовою викладання, середня школа, що діяла в Руському Керестурі, були повністю забезпечені навчальною

літературою. Розвивалась також система опанування українською літературною мовою [26].

Там, де відповідних шкіл через невелику кількість учнів не було, вивчення рідної мови, культури організовувалось факультативно. Прогалини в знаннях допомагали надолужувати літні школи, їх організували власним коштом русинсько-українські громадські організації під час канікул. Тут не тільки вивчалась мова, але й розучувались пісні і танці, ставились вистави, а головне, молодь із різних русинських та українських громад мала змогу поспілкуватися з однолітками рідною мовою, встановити дружні зв'язки.

Пропаганді мови сприяли радіо та телепередачі. Вони регулярно виходили в ефір у Новому Саді, Загребі, Вуковарі, Славонському Броді.

Досить широкими були міжнародні зв'язки русинів та українців Югославії. Вони співпрацювали з українськими громадами не тільки сусідніх, а й заокеанських держав. Найбільше значення мали зв'язки з Україною. Однак з відомих політичних причин достатньо активними вони стали лише в другій половині 80-х років.

Велика і змістовна культурно-громадська робота значною мірою була можливою завдяки зростанню рівня самоорганізованості русинів і українців. 1965 р. у Прняворі (Боснія) було створено Раду культурно-освітньої діяльності, яка через три роки була реорганізована в Регіональну раду народностей і проіснувала до 1980 р. Оскільки припинення її діяльності негативно позначилося на громадсько-культурному житті української меншини, на початку 1990 р. в Баня Луці роботу органу було відновлено під назвою Координаційний комітет з питань міжнаціональних відносин.

В 1968 р. розгорнув свою діяльність Союз русинів і українців Хорватії з центром у Вуковарі. В грудні 1989 р. було створено Товариство української мови, літератури і культури Воеводини. В травні 1990 р. сталася подія що ознаменувала дальше зміцнення згуртованості русинів та українців. 300 делегатів із різних куточків країни, що зібралися в Новому Саді, вирішили створити Союз русинів і українців Югославії. Його головою став д-р Юліан Тамаш, було обрано президію, створено декілька комісій. Високий ступінь організованості русинів та українців продемонструвало широке святкування 100-річного ювілею другої хвилі української імміграції, що відбувалося по всій Югославії в 1990 р.

Розвал Югославії поклав кінець єднанню русинів та українців у справі збереження та розвитку своїх національних надбань. Вони стали громадянами різних держав, до того ж таких, що вирішують суперечності військовим шляхом, – Сербії (СР Югославії), Хорватії, Боснії і Герцеговини. Глибокий трагізм становища людей українського походження полягає в тому, що покликані до військових формувань “своїх” держав вони змушені воювати проти земляків.

З початком військових дій тільки у Руському Керестурі було мобілізовано 140 чоловік до Югославської народної армії, з іншого боку кордону, в Хорватії, мобілізації проводились до хорватських військових формувань. Більше того,

за словами секретаря Союзу русинів і українців Югославії, ворогуючі сторони карали полонених з числа українців смертю лише за те, що вони були примусово мобілізовані до військових сил противника [28].

Саме у східній Хорватії, в районах, де проживала значна кількість русинів і українців (у Вуковарі близько 2 тис. осіб, у селі Петровці 1400, у селі Міклошевіці близько 800 осіб, тобто разом дві третини шеститисячного українського населення Хорватії), точилися найзапекліші бої сербсько-хорватської війни 1991 р. Загинуло або пограбоване майно русинсько-українських культурних та громадських організацій, їх діяльність припинилася. Доценту зруйновано греко-католицьку церкву у Вуковарі, астральні споруди в інших місцях, священники вбиті або вигнані. Спалено приміщення штаб-квартири Союзу русинів-українців Хорватії, що містилася у Вуковарі, та редакції “Нова думка”, загинув архів і бібліотека. Значна кількість людей змушена була покинути свої домівки, стати біженцями, Багато з них шукали порятунку в еміграції. Представників меншини немало також серед загиблих, поранених, полонених і ув’язнених. Українсько-русинські громади підраховали, що в ході військових дій загинуло, вбито, розстріляно, повішено 300 осіб української національності, поранено військових і цивільних 300, полонено 200, пропали без вісті 350. Було спалено, зруйновано 528 хат українських і русинських сімей, понад 2 тис. чоловік примусово виселені зі своїх домівок [29]. За неофіційними даними, населення Хорватії українського походження за останні три роки скоротилося майже вдвічі. Є свідчення того, що вже після припинення військових дій в Хорватії і розмежування ворогуючих сторін за допомогою миротворчих сил ООН (в районі українсько-русинських поселень дислокувався російських батальон) на території, де місцеві серби проголосили утворення Республіки Сербської Країни, русинське і українське, населення зазнавало переслідувань, ставало жертвою етнічних чисток. Так, з Вуковару було виселено 29 родин, 110 осіб депортовано з Петровців, 105 – з Міклошевіців [30].

Трагічним є становище українського населення Боснії і Герцеговини, яке не могло уникнути долі інших жителів краю, рівною мірою страждає від військових дій, репресій та етнічних чисток, нестатків продуктів та медикаментів. Через спричинену війною ізоляцію точні дані про масштаби людських втрат та руйнувань невідомі, але очевидно, що вони великі. Після століття життя у Боснії цілком реальною є загроза фізичного зникнення української меншини з її теренів.

Поза війною лишилися русини та українці Воєводини. Серед країн-наступниць СФРЮ саме в СР Югославії проживає найбільш чисельна русинсько-українська громада: 17 тис. русинів, 5 тис. українців. Однак їх становище теж непросте. Ще у 1989 р. автономія Воєводини, найбільш багатонаціонального краю колишньої Югославії, шляхом поправок до конституції Сербії практично була скасована. Меншини втратили багато своїх привілеїв, перебувають під постійним політичним та психологічним тиском з боку властей. Міжнародні відносини відчутно загострилися.

В складних умовах війни русини та українці колишньої Югославії не при-

пинили своєї громадської діяльності, в міру сил і можливостей намагаються протистояти безумству насильства, захищати права й інтереси свого народу. В Загребі було створено кризовий штаб Союзу русинів і українців Республіки Хорватії, який налагодив інформацію, відновив видання журналу “Нова думка”, організує допомогу біженцям, представляє інтереси меншини перед світовим співтовариством. Кризові комітети було сформовано в усіх місцях проживання русинів і українців. Неодноразово до міжнародних організацій, зокрема ООН, звертався Союз русинів і українців Югославії, що базується у Новому Саді. Він публічно засудив переслідування, яких зазнають співнародники, активно виступив на їх захист.

Цілком зрозуміло, що в пошуках підтримки русини і українці колишньої Югославії звертають свої погляди до України. Звідси вони отримують гуманітарну допомогу, тут шукають притулку біженці, зокрема Україна приймала на відпочинок і оздоровлення дітей з охоплених війною районів. Однак здебільшого ці акції здійснюються в рамках громадських ініціатив, перш за все через товариство “Україна”. Активні дії на допомогу співнародникам здійснював створений у Львові громадський комітет допомоги русинам і українцям колишньої Югославії. Проте не можна не визнати, що хоча позиція України щодо становища русинів і українців в зоні конфлікту недвозначно висловлювалась в заявах її Міністерства закордонних справ, практичних дій по наданню їм допомоги на державному рівні все ще недостатньо. Це пояснюється економічною скрутою, непростим політичним становищем, недостатньо розробленою законодавчою базою по прийому іммігрантів та біженців. Між тим надання такої допомоги як моральний, так і політичний обов’язок української держави. Проте мова не повинна йти лише про прийом біженців чи відправку медикаментів, хоча це й необхідно. Суть вирішення югославського конфлікту у припиненні насильства, в гарантіях безпечного і вільного життя для всіх народів, що історично тут проживають. Саме на це в першу чергу спрямовані дипломатичні зусилля України.

Примітки:

1. Костельник В. Под червону заставу: Хроніка о участвованю Руснацох-Українцох у народно ошлебодительной борби Югославиї. - Нови Сад, 1971.- с.16.
2. Там, коло Дунаю. - Ужгород, 1976. - с. 4.
3. Тимко О. Насельнеци Руског Крстура и Куцура // Зборник за друштвене науке. - Нови Сад, 1968. - N 50, - с. 129.
4. УРЕ. - Київ, 1964. - т. 16. - с. 422.
5. Поселения запорожцев в Банате // Киевская старина. - 1982. - N 6. - с. 549.
6. Кондратович Ф. Задунайская сечь // Киевская старина. - 1983. - N 1. - с.49-50.
7. Рамач Я. Привредни и друштвени живот руснацох у Южней Угорскей: 1745-1848, - Нови Сад, 1990. - с. 59.
8. Руске слово. - 1986. - 21, 28 фебр., 13 юней.

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

9. Нова думка. - 1990. - N 84. - с. 20.
10. Руске слово. - 1986. - 11 апр.
11. Рамач Л. Русини-українці в Югославії. - Вінніпег, 1971. - с. 21.
- 11а. Костельник Гавриїл, народився 15 червня 1886 р. в Руському Керестурі в сім'ї середняка. Початкову школу закінчив в рідному селі, гімназію в Загребі. В 1906 вступив на теологічний факультет Загребського університету, звідки як відмінний студент посланий на навчання до Львова. Закінчував освіту у Львові і Фрайбурзі (Швейцарія). В 1913 здобув звання доктора філософії. Жив у Львові, займався викладацькою, публіцистичною, видавничою діяльністю. Писав наукові праці. Ще в 30-і роки розійшовся з галицьким митрополитом А.Шептицьким щодо ролі і місця в історії уніатської церкви. Один із організаторів Львівського собору 1946 р., в його результатах однак швидко розчарувався, що мабуть, і стало причиною його вбивства в 1948 р.
- Костельник є автором першого світського літературного друкованого твору на бачвансько-руському діалекті (1904 р.). В 1923 р. ним була підготовлена і видана граматика русинської мови.
12. Цит. по: Марунчак М. Українці в Румунії, Чехословаччині, Польщі, Югославії. - Вінніпег, 1969. - с. 43-44.
13. 239 роки школства на руском язичу у Югославії // Нова думка. - 1990. - N 79. - с. 46.
14. Бильня В. Хроника Коцура // Нова думка. - 1990. - N 79. - с. 31.
15. Гнатюк В. Руські осея в Бачці // Записки наукового товариства ім. Т.Шевченка. - Львів, 1898. - 11 В. - с. 3.
16. Марунчак М. Українці в Румунії, Чехословаччині, Польщі, Югославії. - с. 45.
17. Lisks V. Stoljese zivota u novoj domovini // Нова думка. - 1990. - N 81. - с. 9-10.
18. Нота В. Сто років українців у Югославії // Нова думка, - 1990. - N 83. - с. 12.
19. Там, коло Дунаю - с. 7.
20. Костельник В. Югославські руснаки-українці в боротьбі проти фашизму та народній революції Югославії (1941-1945 рр.) - Український історичний журнал. - 1970. - N 11. - с. 70.
21. Костельник В. Под червону заставу. - с. 23.
22. Руске слово. - 1987. - 3 апр.
23. Рамач Л. Вказ. тв., с. 43.
24. Popis stanovništva i stanova 1971. Nacionalni sastav po opstinama. - Beograd, 1972; Popis stanovništva i stanova 1981 godini. Nacionalni sastav stanovništva po opstinama. - Beograd, 1982.
25. Satisticki godisnjak Jugoslavije, 1989. - Beograd, 1989. - s.454.
26. Руске слово. - 1986. - 26 дец.
27. Нова думка. - 1990. - N 82. - с. 14.
28. Нова думка: воєне виданє. - 1992. - N 94. - с. 23.
29. Там же, - с. 46.
30. Рамач М. Життя в "обложеної фортеці" // Політика і час. - 1993. - N 6. - с. 47.

Володимир Козлітін (м.Харків)

УКРАЇНСЬКІ ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В ЮГОСЛАВІЇ (20-30-ТІ РР. ХХ СТ.)

Історія життя вихідців з України, що проживали, в Югославії протягом 20-30-х рр. ХХ ст. Ще не була предметом спеціального наукового дослідження. Радянські та югославські вчені які в минулому торкалися питання російської еміграції в Югославії, обіймали великоросійські позиції і тому всіх біженців з Півдня Росії та України розглядали як росіян. В умовах розбудови української незалежної держави з метою поширення і поглиблення національної самосвідомості українського народу актуальним є вивчення й історії української спільноти в межах колишньої Югославії. Автор даного дослідження, маючи на меті висвітлення цього питання, використав документи і матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Державного архіву Російської-Федерації (ДАРФ), Архіву зовнішньої політики Росії (АЗПР), українську та російську емігрантську пресу.

Внаслідок першої світової війни перестали існувати найбільші європейські імперії – Російська та Австро-Угорська. 22січня 1918 р. була створена незалежна Українська Народна Республіка (УНР). На західно-українських землях, що перебували у складі Австро-Угорщини 10 листопада 1918 р. була проголошена Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). Південнослов'янські землі колишньої Австро-Угорської імперії разом з Сербією і Чорногорією в грудні 1918 р. утворили королівство сербів, хорватів і словенців (Королівство СХС), яке з 1929 р. отримало назву королівство Югославія.

Протягом 1918-1920 рр. тривала запекла, боротьба національно-демократичних сил України за незалежність проти більшовицько-радянської Росії, Польщі, білих армій Денікіна і Врангеля. З різних причин вона закінчилася для них поразкою. В червня 1919 р. Східна Галичина була окупована військами Польщі. Президент ЗУР Є.Петрушевич, якому на початку червня 1919 р. було передано всю повноту влади, тимчасово перебрався до Відня, де сформував уряд ЗУНР у вигнанні. З листопада 1920 р. розпочався емігрантський період існування і для уряду УНР на чолі з С.Петлюрою.

У ході військово-політичної боротьби в Україні значна кількість її населення змушена була залишити батьківщину. Більшість тікала від страхіть кривавої громадянської війни, інші рятувалися від переслідувань своїх політичних супротивників. Тисячі колишніх військовослужбовців, державних чиновників усіх рангів, заможних різночинців, інтелігентів і церковнослужителів, рятуючись від більшовицького терору залишили рідні місця і разом з відступаючою білою армією, чи військами УНР виїхали за межі України. Більшість з них пішла на це, усвідомлюючи неможливість для себе жити за радянської влади. Мабуть багато було й тих, хто зважився на життя у вигнанні під впливом випадкових обставин У 1918-1920 рр. існували два можливих шляхи в еміграцію – через чорноморські порти до Константинополя чи Болгарії і через західний кордон –

до Польщі і Чехословаччини. Першим шляхом скористалися здебільшого ті вихідці з України, які пов'язували свої надії на майбутнє з білими арміями Денікіна чи Врангеля і Збереженням України у складі Великої Росії. Серед тих хто пішов другим шляхом були передусім уродженці Правобережжя й Галичини, прихильники ідеї незалежної України.

Ситуація склалася так, що саме командування Білої армії вело переговори від імені усіх осіб, які залишали межі України через чорноморські порти, із союзним командуванням у Константинополі (з березня 1920 р.), урядами Болгарії, Туреччини, Греції, Королівства СХС і Чехословаччини про можливий прийом біженців у ці країни. Отож, українців за походженням, місцем народження, або проживанням за кордоном представляв великоросійський уряд, який боровся проти «сепаратистів» і більшовиків за відновлення «єдиної і неділимої» Росії. Враховуючи також низький рівень національної самосвідомості і високий рівень русифікації населення Східної, Південної та Центральної України, легко зрозуміти тих, які у закордонних «ходіннях по муках» називали себе росіянами.

На момент утворення Королівства СХС у межах цієї держави вже перебувало кілька тисяч українців. У Словенії, Сремі і Воеводині ще з другої половини XVIII ст. проживали переселенці з карпатського регіону. Вони називали себе бачванськими русинами або руснаками. Наприкінці XIX ст. на території Боснії з'явилися переселенці з Галичини, Закарпаття та Північної Буковини. Всі вони були греко-католиками, мали окремі єпархії, що входили до складу Галицької митрополії. Незважаючи на деякі відмінності, обидві ці групи українців вважали себе належними до однієї національної спільноти і усвідомлювали свою єдність з українською нацією.

На початку 20-х рр. у Королівстві СХС зосередилося майже 70 тис. біженців з України та Півдня Росії. З них приблизно 40 тис. військових і понад 30 тис. цивільних осіб [1]. Достовірної інформації про окрему кількість російських і українських біженців, мабуть, не існує взагалі. Однак можна припустити, що українців за походженням чи місцем проживання, налічувалося приблизно 30-40 тис. чоловік. Припущення саме про таку кількість українців, сказати б «географічних», а не «політичних», які опинилися в 1919-1923 рр. у Королівстві СХС, ґрунтується на певних фактах. За даними новітніх публікацій з історії України, у складі військ Врангеля росіяни центральних губерній становили лише 20%. Половину армії складали жителі України, 30% – козаки [2]. В газеті екзильного уряду ЗУНР «Український прапор» від 17 грудня 1920 р. міститься інформація про те, що «всіх емігрантів з Великої України в Югославії до 25 тис.». Газета «Руль», яка видавалася російськими монархістами в Берліні, 6 січня 1921 р. повідомляла, що в армії Врангеля понад 60% українців. У статті С.Маслова і К.Свогобичного, надрукованій у празькому журналі «Знамя России», органі проросійської Трудової селянської партії (1933, № 7), зазначалося, що 70% врангелівської армії були українці з походження.

Біженці з Півдня Росії та України, які прибули до Королівства СХС у 1920-1923 рр., були розселені у більш як 300 колоніях по всій країні. Тільки 1924 р.

королівський уряд надав їм право вільно обирати місце постійного проживання. Більша частина з них осіла в Сербії, Воєводині та Хорватії. Вихідці із Західної України переважно прагнули поселитися в Хорватії (Славонія, Загреб) і Воєводині.

Вже на початку 1920 р. у Королівстві СХС почала створюватися державна система допомоги біженцям з Півдня Росії та України. Королівський уряд протягом 20-30-х рр. надавав «російським біженцям» значну допомогу – насамперед у вигляді щомісячної грошової субсидії, яка забезпечувала їм прожитковий мінімум. Крім того, кошти виділялися на організацію курсів професійної перепідготовки та вивчення місцевих мов, шкільних навчальних закладів, медичних установ, працевлаштування, відкриття гуртожитків, дешевих їдалень, придбання одягу, взуття, харчів для непрацевдатних і малозабезпечених тощо. Допомога розподілялася через російські біженські організації – Російське товариство Червоного Хреста, Всеросійський земський союз, Всеросійський союз міст та ін. Координував всю цю діяльність Державний комітет у справах російських біженців. Така урядова політика полегшувала і прискорювала адаптацію емігрантів до нових умов життя.

Уряд Королівства СХС, не визнаючи існування незалежної української держави, не розрізняв біженців за їхньою національною приналежністю. На території королівства всі втікачі з колишньої Російської імперії знаходили правову допомогу і захист своїх інтересів у Російському дипломатичному представництві, а з квітня 1924 р. у Делегації, що займалася справами російських емігрантів.

У духовному житті вихідців з України неабияке місце належало релігії і церкві. Остання ставала не тільки центром релігійно-морального спілкування, а й мала організуюче, виховно-патріотичне значення. Для більшості вихідців із Західної України такою релігійною організацією була Греко-Католицька Церква. На території Королівства СХС, в Хорватії чи Воєводині, українські втікачі-уніати не засновували свої окремі церковно-релігійні утворення, а природньо вливалися в релігійне життя місцевих греко-католицьких общин. Релігійно-церковне життя православних біженців із Східної, Центральної і Південної України відбувалося в рамках Російської Православної Церкви в Королівстві СХС.

Більшість емігрантів, що прибули з України до Королівства СХС, брала активну участь у діяльності загальноросійських біженських організацій. Це допомагало вижити в новому середовищі. Проте усвідомлення важливості збереження національної самобутності та розв'язання національних проблем спричинилися до створення суто українських національних організацій. Перші кроки в цьому напрямі були зроблені вже 1920 р.: у Белграді і, особливо, в Загребі виникали ініціативні групи, які ставили собі за мету об'єднання національно свідомих українців. У другій половині 1920 р. у столиці виник український комітет, який розпочав видання газет «Українське слово» і «Українська трибуна». В Загребі з'явилося українське товариство прихильників освіти на чолі з С.Лук'яновичем. У Прянворі діяла організація

Лько Крайцар, один із засновників Товариства Українські Просвіти

«Просвіта», довкола якої гуртувалися місцеві українці [3].

У першій половині 20-х рр. у Сербії, зокрема в Белграді, серед «російських біженців» переважали великоросійські настрої. Багато хто з них, опинившись в скрутному становищі, ще перебував під враженням жорстокої поразки в боротьбі проти більшовиків і одну з причин цього вбачав в «українському сепаратизмі». Слова «український націоналіст», «петлюрівець» були лайливими

в їхньому середовищі. За таких умов «малороси» всіляко намагалися довести свою вірність «великій і неділимій» Росії, а національно свідомі українці не афішували своїх поглядів, свого українства.

Сприятливіші для української справи умови існували на той час на території Хорватії, в Загребі, де хорвати завзято обстоювали самоврядування і федералізацію Королівства СХС проти сербського централізму. Хорватська громадськість, періодична преса прихильніше ставилися до боротьби українців за національну незалежність, українську державність, українську культуру. 1921 р. у Загребі вийшла друком книжка, присвячена 60-й річниці смерті Т.Г.Шевченка, яка одержала позитивні відгуки критики [4].

У Загребі характер громадського життя української біженської колонії визначали вихідці із Західної України, що становили тоді більшість української еміграції в Хорватії. Серед них було чимало людей з високим рівнем національної самосвідомості. Цим і пояснюється те, що в Загребі зосередилася значна кількість українців – насамперед галичан та уродженців Правобережної України, цьому сприяла і близькість релігії. Однак з'їжджалися сюди і вихідці з Лівобережної України, які не визнавали «малоросійський» характер громадської, культурної діяльності українців у Белграді. Значною мірою під впливом галичан українці в Загребі, як писав кореспондент львівської газета «Діло», «підкреслюють своє українство» [5]. Ось чому саме в Загребі виникали життєдатніші українські організації з чіткіше вираженою національною орієнтацією.

22 червня 1922 р. у столиці Хорватії було засноване товариство «Просвіта». На першому ж спільному засіданні його члени прийняли статут, доволі поміркований у національному питанні: передбачалося об'єднати всіх українців на базі культурно-просвітньої роботи і у такий спосіб намагатися задовольнити «духовні і моральні потреби українців-емігрантів Великої України і Галичини, як також національне освідомлення місцевих русинів-українців» [6]. Незважаючи на таку поміркованість, статут було затверджено у Белграді лише 7 лютого 1925 р. До складу керівництва загребської «Просвіти» увійшли Василь Войтанівський (голова правління), Іван Будз і Янко Колій (заступники

голови), Йосиф Філяс (секретар) і Антон Жук (скарбник). Вже в перші роки свого існування товариству вдалося успішно налагодити культурно-просвітницьку діяльність. З великим успіхом пройшли Шевченківські свята в березні 1923 р. На вечорі в присутності українців Загреба і хорватських гостей була заслухана доповідь хорватського вченого Й.Бадаліча «Шевченко – співець свободи», а потім учасники свята співали українських пісень, читали вірші, разом виконували українські танці [7].

Однією з найорганізованіших категорій серед українських біженців Королівства СХС була студентська молодь. Українські студенти навчалися в університетах Белграда, Любляни і, особливо, Загреба. В середині 1922 року столиці Хорватії почала діяти Українська студентська громада, що об'єднувала близько 20 членів, були серед них і бачванські русини-українці. Одне із завдань Української студентської громади полягало в залученні до своїх лав українських студентів з центральних і східних районів України, які навчалися у Загребі. В той час таких там налічувалося кілька сот [8].

Одночасно влітку 1922 р. у Любляні студенти-українці місцевого університету організували Український культурно-просвітницький гурток: близько 25 учасників з більш як 200 українських студентів, які навчалися в той час у Люблянському університеті і належали переважно до російських студентських організацій. Статут українського культурно-просвітницького гуртка було затверджено в Белграді лише 1924 р. [9]

Обидві українські студентські організації отримували невелику фінансову допомогу від уряду Королівства СХС і входили до складу Центрального союзу українського студентства з центром у Празі [10]. За ініціативою галичан, які відігравали вирішальну роль у створенні загребської «Просвіти» та українських студентських організацій Загреба і Любляни, вказані організації спрямовували свою діяльність не тільки на питання взаємодопомоги, а й збереження української етнічної самобутності.

У середині 20-х років помітно активізувалося громадське життя українських біженців і в Сербії,

зокрема в Белграді. До цього спричинилися зміни в становищі «російських біженців», які сталися в 1923-1924 рр. Надані їм права вільного пересування по країні і вибору місця проживання привели до збільшення кількості вихідців з України серед жителів Белграда. Припинення адміністративної діяльності

Товариство Української Просвіти у Загребі

російських біженських організацій звільнило українців від російської «адміністративно-фінансової» опіки.

У березні 1925 р. у Белграді вперше зусиллями української громади було проведено Шевченківський вечір, який відтоді став традиційним Днем української культури в Королівстві СХС. У вересні ще невеликий гурток белградських українців організував публічний концерт українського піаніста Тараса Шухевича разом із сербською співачкою Бошколвич-Агатонович, під час якого виконувалися українські й сербські пісні. Концерт пройшов з великим успіхом і викликав схвальні відгуки в столичній пресі [11]. Того ж року до столиці Сербії переїхали декотрі члени загребської «Просвіти» – І.Будз, В.Шухевич та ін.

29 січня 1926 р. просвітяни відкрили свою Філію в Белграді. До складу її правління увійшли Іван Будз (голова), Володимир Шухевич і Павло Павлович-Шура (заступники), Володимир Вільківський (бібліотекар), Мар'ян Тумін (скарбник), Іван Радченко (референт музично-драматичного відділу) і Василь Андрієвський (секретар) [12]. Згодом філія стала самостійною організацією із своїм статутом, який мав «малоросійський» характер. Згідно з ним мета Товариства полягала у об'єднанні усіх українців незалежно від партійних переконань на базі спільної культурницької діяльності [13]. Однак, попри таку поміркованість першої в Белграді української організації, частина російських біженців сприйняла її як «мазепинську організацію», «гніздо сепаратистів» [14].

Ці події знову привернули увагу белградської преси до «українського питання». Газета «Реч» видрукувала серію статей (грудень 1925 р. – травень 1926 р.) про становище українського народу в складі Росії, сербсько-українські відносини та історію української мови. Автор підводив своїх читачів до висновку: «Колись ми будемо змушені встановити окремі відносини з українським народом. Тому вже тепер необхідно більше уваги приділяти українському народу» [15].

Вбивство 25 травня 1926 р. у Парижі Головного отамана Директорії УНР С.Петлюри викликало появу нових публікацій, присвячених «українському питанню». Голова правління Союзу російських письменників і журналістів у Королівстві СХС О.Ксюнін опублікував у столичній газеті «Політика» (26 травня 1926 р.) статтю, в якій писав, що «українське питання – це австрійська інтрига проти Росії, а українська мова – це мова Грушевського», сам же С.Петлюра – «найтемніша постать в російській революції», організатор погромів тощо. 30 травня «Політика» словами «Просвіти» спростовувала всі твердження О.Ксюніна. Об'єктивно виважену інформацію про життя і діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині подав в газеті «Время» (1926, 18 серпня) українець О.Єлачич. Розлогий нарис про гетьмана П.Скоропадського і його прихильників вмістила газета «Новое время» (1927, 9 квітня). Аналіз періодики свідчить про те, що сербська преса загалом об'єктивніше висвітлювала «українське питання», ніж російська емігрантська [15].

1927 р. авторитет і чисельність белградського товариства «Просвіта» дедалі зростає. Зрештою воно стало центральним відділенням, з кількома філіями – у

Загребі, Нові Саді та інших містах. Нові «просвітяни» у Белграді були здебільшого далекі від політичних проблем, їх цікавила, насамперед культурно-просвітницька робота та спілкування. Вихідці з України, вони вважали себе «малоросами» або навіть росіянами.

Із збільшенням кількості українських організацій та зростанням їхньої чисельності посилювалися суперечності серед учасників українського національного руху в Королівстві СХС. Насамперед, сказати б, за територіальною ознакою: між «галичанами», «західняками», «петрушевцями» – з одного боку, «придніпровцями», «самостійниками», «уенерівцями» і «гетьманцями» – з другого, «східняками», «малоросами» – з третього. Перші становили основу загребської «Просвіти», вони ж заснували белградське відділення і керували ним у 1926-1927 рр. «Галичани» здебільшого обстоювали деполітизацію товариства, розвиток культурно-просвітницької роботи, активну співпрацю з місцевими культурницькими силами. «Придніпровці» натомість вимагали політизації, ширшої пропаганди української справи. Посеред «самостійників» змагалися два політичні угруповання: послідовники гетьмана П.П.Скоропадського та екзильного уряду УНР. Гетьманців очолювало правління у складі В.А.Стороженка (голова), І.Я.Цибулі і Д.С.Васецького (заступники), А.М.Старицького (скарбник) і В.М.Заболотного (секретар). Представником уряду УНР в Королівстві СХС на той час був В.Філонович [17]. «Малороси» дотримувалися чіткої проросійської політичної орієнтації, але більшість з них не бажала займатися суто політичною роботою, віддаючи перевагу організації літературно-музичних вечорів, концертів тощо [18]. Осібно трималася малочисельна і маловпливова група членів Української партії соціалістів-революціонерів [19].

У травні 1927 р. на зборах товариства «Просвіта» у Белграді в результаті зіткнення різних течій було обрано новий «компромісний» склад правління. До нього увійшли І.Будз (голова), В.Андрієвський (заступник), Ю.Гаврик (секретар), М.Тумір (скарбник) і Х.Сивак (бібліотекар) [20].

У червні 1928 р. при Товаристві почав діяти драматичний гурток під керівництвом М.М.Манглера, який згодом перетворився на аматорську трупу у складі Т.Дударєвої, З.Борисполець, І.Ноги, О.Собринської, Н.Хохлець, П.Волошина, А.Салікава, Ришкевич, Хрипак, О.Волошиної, Дубровицької і Дубровицького, Щербак, Єсауленко, Біскупської, Савченко, Кушніренко. Декорації готував художник П.Є.Трунов, хором керували С.Красунський і О.В.Грінков. В репертуарі трупи була драма М.Кропивницького «Невільник» [21].

Утворення драматичного гуртка викликало незадоволення частини політично заангажованих «придніпровців». В їхньому розумінні це був відхід від активної боротьби за українську національну справу. Суперечності загострилися і призвели до розколу белградського відділення «Просвіти». Група «придніпровців» вийшла з Товариства і в 28 вересня 1928 р. проголосила заснування «Української громади». Спочатку Громада була малочисельною але добре згуртованою. Члени її (гетьманці та уенерівці) обіймали самостійницькі позиції, тобто основне значення своєї діяльності вбачали у продовженні

визвольних змагань [22]. Свою організацію вони мріяли перетворити на громадсько-політичний центр, який об'єднував би навколо себе усіх «національно мислячих українців», отож заходилися створювати Союз українських організацій у Королівстві СХС. До правління «Української громади» увійшли В. Андрієвський (голова), Г. Шевчик і М. Тумір (заступники), О. Зіберт, Б. Козиренко [23]. При правлінні були створені окремі відділи – преси, пропаганди, інформаційно-розвідувальний, культурно-просвітницький тощо. Керівництво громади розгорнуло надзвичайну активність, особливо В. Андрієвський і М. Тумір. В. Андрієвський, котрий працював тоді службовцем у белградській конторі «Путник», постійно листувався із загребським відділенням товариства «Просвіта», однодумцями в різних містах королівства, а також у Празі (Байков, Калужний) і Константинополі. В. Андрієвський співробітничав з хорватською пресою (загребська газета «Обзор»), регулярно надсилав кореспонденції про становище українців і українське питання в королівстві СХС до львівської газети «Діло», паризького журналу «Тризуб» [24]. Його заступник М. Тумір служив діловодом у белградському страховому товаристві «Вардар» і одночасно був представником Союзу українських офіцерів, очолюваного полковником Є. Коновальцем [25].

У 1928-1929 рр. хорватська преса, за ініціативою В. Андрієвського, видрукувала низку статей з українського питання [26]. Водночас у містах Бечкерек, Скопле, Шід та інших з'явилися українські гуртки, що підтримували тісні стосунки з «українською громадою» [27]. Остання встановила зв'язки з уенерівською Головною еміграційною радою, Центральний комітет якої перебував у Польщі, різними українськими емігрантськими організаціями в Празі, Парижі, Берліні. Гуртки одержували від цих організацій літературу, пресу та розповсюджували її в королівстві. Почалася співпраця з белградською філією «Вольного казачества» активізувалася культурно-просвітницька діяльність в столиці і провінції [28].

Така активність «української громади» викликала занепокоєння в міністерстві внутрішніх справ Королівства СХС. Наприкінці 1928 р. її діяльність була припинена на кілька місяців. Однак на початку лютого 1929 р. після затвердження програми і статуту Громади, що мали культурно-просвітницький і економічний характер, заборону скасували.

У січні 1929 р. у Відні відбувся конгрес українських націоналістів, на який було запрошено і представника «Української громади» з Югославії. Тільки через відсутність необхідних документів поїздка на конгрес М. Туміра не відбулася [29]. Однак у червні того ж року на празькій конференції української еміграції В. Андрієвський був присутній як делегат п'яти українських громад у Королівстві Югославія [30].

Після січневого 1929 р. державного перевороту в країні зменшилася громадсько-політична активність усіх біженських організацій. Власті королівства, побоюючись зв'язків емігрантських осередків з іноземними розвідками, посилили контроль за їхньою діяльністю. Цим і пояснюється рішення міністерства внутрішніх справ, прийняте у липні 1929 р., про заборону розповсюдження в

Королівстві українського журналу «Бюлетень Гетьманської управи», який виходив у Берліні українською мовою й обстоював ідеї незалежності та відновлення гетьманства в Україні. Посилилися нападки «малоросів» і росіян на «українську громаду». В цих умовах, за свідчення українського націоналістичного журналу «Розбудова нації», «Громада так ослабла, що майже не виявляла діяльності» [31]. Правління Громади зосередило увагу на культурно-просвітницькій діяльності. Влітку 1929 р. організувався драматичний гурток під керівництвом М.І.Праведнікова. До його складу увійшли актори З.І.Шереметьєвська, Босенко, Гаврюк, Петренко, Русинів, Рило, Ришкевич і режисер-постановник М.І.Іларіоненко. 2 листопада 1929 р. трупа М.І.Праведнікова успішно поставила на сцені Чеського дому в Белграді оперету І.П.Котляревського «Наталка-Полтавка» [32], а тому вирушила на гастролі по багатьох російських біженських колоніях. Преса особливо відзначала успіх у глядачів українських пісень і танців [33].

Після того, як у вересні 1928 р. від белградської «Просвіти» відійшла група на чолі з В.Андрієвським, діяльність товариства дедалі більше обмежувалася просвітництвом [34]. Головою правління залишився І.Будз. Однак значного впливу набрав Й.Зоць-Кравченко, дійсний статський радник, колишній помічник міністра торгівлі в гетьманському уряді. Залишаючись прибічником гетьмана П.Скоропадського, він підтримував регулярні зв'язки з Гетьманською управою в Берліні через В.В.Кочубея і А.А.Сахно-Устимовича, надсилав туди відомості про становище українців у Королівстві Югославія. Серед керівництва тривала невидима для сторонніх боротьба між прихильниками тільки культурно-просвітницької роботи, яких була більшість, і бажаними займатися під прикриттям просвітництва ще й політичною пропагандою в ім'я незалежної України.

В архіві канцелярії В.М.Штрандтмана зберігся службовий звіт, автор якого, характеризуючи діяльність Українського товариства «Просвіта», писав: «Вся робота «Просвіти» носить чисто ієзуїтський характер (наприклад для сербів і росіян – вони федералісти, для англійців та інших держав, зацікавлених в українському русі, – вони самостійники), – то Зоць-Кравченко проводить свою політику в такому ж дусі. Наприклад, він доводив Голові Російської Делегації п. Штрандтману про український рух і говорив, що українці бажать звільнену Україну мати як плацдарм для спільної з росіянами боротьби проти більшовиків без територіальної різниці. До такого руху українців Штрандтман поставився дуже прихильно» [35].

З початком 1929 р. діяльність театральної трупи «Просвіти» набула неабиякої ваги. В той час в її репертуарі були драми «Невільник» М.М.Кропивницького і «Хмара» О.Л.Суходольського. В рецензії на прем'єру драми «Невільник», яка відбулася 5 березня 1929 р., М.Рибінський в газеті «Новое время» писав: «Зал був переповнений, якщо придивитися, то бачиш нові обличчя: вони переважають. Це не звичайна аудиторія російських вистав, а «український» Белград. Кажуть, що багато глядачів приїхали на виставу навіть з провінції» [36].

Вистави були платними. Керівництво «Просвіти» і драматичної трупи вирішило зібрані гроші витратити на загальні потреби. Артисти не одержали гонорару. Почався фінансовий скандал. Більшість акторів на знак протесту залишила товариство «Просвіта», зорганізувавши власний драматичний гурток. Керівник драматичної трупи М.М.Манглер у статті «Українці» докладно змалював ситуацію в «Просвіті» [37].

М.М.Манглер спробував з новою трупою в неповному складі продовжити вистави. Однак колишнього успіху вже не було. Вистави «рятували» хор під управлінням О.В.Грінкова, який виконував українські народні пісні, а також яскраві, в українські стилі, художні декорації, зроблені П.Є.Труновим [38].

Внаслідок усіх цих подій белградське відділення «Просвіти» влітку 1929 р. перейменували на Белградське драматичне товариство «Просвіта», що спричинилося до нового розколу, М.М.Манглер разом з більшістю акторів остаточно відійшов від «просвітян» і заснував свій український драматичний гурток [39].

Керівництво «Просвіти» змушене було створювати новий театральний колектив. Так, у листопаді 1929 р. під егідою Белградського драматичного товариства «Просвіта» виникла нова українська театральна трупа, до складу якої увійшли актори З.Борисполець, П.Волошин, Т.Дударева, І.Нога, О.Собрівська, Н.Хохлець, Ф.Федько та ін. Трупа дебютувала постановкою оперети Г.Ф.Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці». Газета «Новое время» схарактеризувала виставу як невдалу, взявши на карб передусім низький професіоналізм, погану гру акторів [40].

Слід згадати ще одну галузку просвітницької діяльності Товариства, а саме – створення гарної бібліотеки-читальні з українськими газетами і журналами. «Просвіті» міністерство народної освіти надало окрему кімнату в приміщенні вчительської школи в центрі столиці [41].

Таким чином, наприкінці 1929 р. у Белграді замість колишньої однієї української організації стало три – «Українська громада», Белградське драматичне товариство «Просвіта», Український драматичний гурток М.М.Манглера. Взаємна неприязнь завдавала великої шкоди як кожній з них, так і в цілому авторитетові української громади в Белграді. Український рух у столиці з другої половини 1929 р. почав занепадати. Водночас активізувалися українські громади у провінції. Енергійно заявили про себе громада «Кобзар» у Смедерево (голова правління Ф.Чорний, секретар Д.Простаченко), осередок у Великому Бечкеречі, відділення «Просвіти» в Загребі й Нові Саді. Українські драматичні гуртки виникли в Смедерево, Пожареваце, Загребі, Шабаці, Зайчарі, на станції Радіоніці та інших містах. Діяльність багатьох з них не припинялася протягом 30-х рр. Варто особливо виділити російсько-українсько-сербський гурток аматорів сценічного мистецтва в Смедерево, при якому існував ще й струнний оркестр. Очолював цей багатонаціональний колектив професійний український актор і антрепренер І.Д.Коробко [42]. У короткій замітці про діяльність Українського гуртка в Смедерево, опублікованій у празькому українському журналі «Гуртуймося» за січень 1930 р., зазначалося: «16 грудня 1929 р. Смедерівська Українська група після довгої підготовки

виставила вперше в Югославії українську драму О.Л.Суходольського «Хмара». Завдяки старанням режисера П.Коробка, голови Групи п. Чорного та пп. Соколів та Жижиліянка вистава пройшла з великим успіхом. Це вже не перша вистава цієї групи на терені Югославії; ця Українська група у Смедереві своєю культурною працею дала доказ того, що і при тих, не дуже сприятливих умовах можна робити велике діло сіяння доброго українського зерна серед своїх земляків на еміграції та ширших кол чужинців – сербів».

1930 р. успішно гастролювала по країні драматична група під керівництвом М.І.Праведнікова у складі акторів З.І.Шереметьєвської, Є.В.Владимирова, Босенко, Комнацького, Петренко, Ришкевич. В її репертуарі була й «Наталка-Полтавка» І.П.Котляревського [43].

Не втратила колишньої популярності й театральна група М.М.Манглера. Драматична вистава за п'єсою О.Л.Суходольського «Хмара» незмінно збирала повні зали глядачів. У групі грали актори О.Волошина і П.Волошин, Дубровицька і Дубровицький, Т.Дударєва, Єсауленко, Манглер, Міхно, І.Нога, Савченко, Щербак [44].

Щодо громадсько-політичної діяльності українських організацій у Королівстві Югославія в 1929-1931 рр., то вона, як зазначалося вище, перебувала в занепаді, звужившись до небагатолюдних зборів, де приймалися, наприклад, резолюції з протестом проти «червоного терору» в Україні [45].

Лише наприкінці 1932-1933 рр. спостерігається нове піднесення в цій царині. За ініціативою «Української громади», 8 жовтня 1933 р. у Белграді зібралися представники українських громад з провінції, щоб відновити Союз українських організацій у Королівстві Югославія (СУО). На цих зборах було обрано правління під головуванням адвоката Г.Шевчика. Його заступником став В.Андрієвський, а секретарем – М.Тумір. СУО об'єднав політично активну частину української еміграції, проголосивши своєю метою «здобуття волі українському народові» [46].

А втім одразу ж після утворення Союзу серед правління виявилися незгоди між галичанами (Г.Шевчик, М.Тумір та ін.) і унерівцями (В.Андрієвський, члени Контрольної ради). В грудні 1933 р. В.Андрієвський вийшов зі складу правління. Це загострило внутрішню боротьбу в українських організаціях. За таких умов зріст авторитет аполітичної загребської «Просвіти». Після того, як у лютому 1934 р. до Товариства приєдналася Українська студентська громада, чисельність цієї організації в Загребі зросла до 800 чоловік і вона стала найчисельнішим українським осередком у Королівстві Югославія. У загребській «Просвіті» з 1932 р. до 1935 р. працював ще й молодіжний гурток українських пластунів. За свідченням С.Наріжного, члени цього гуртка «проводили національно-пропагандивну працю серед югославських пластунів, влаштовували сходинки, реферати, екскурсії, проводили просвітню працю серед тамошніх українських виселенців і приготувались до участі в південнослов'янському джемборі. Діяли вони напівлегально, не маючи свого затвердженого властями статуту» [47].

Упродовж 1934 р. філії загребської «Просвіти» з'явилися у хорватських міс-

течках Камениці, Старій Дубраві, Прняворі й Штрбцях. Основну увагу члени правління звертали на давню економічну («заробітчанську») еміграцію, переважно з галицьких селян, серед яких вони вербували нових членів. Йшлося виключно про економічно-господарську та культурно-просвітницьку діяльність, тобто організацію святкових вечорів (Шевченківські свята, 22 січня – День проголошення незалежності УНР, День пам'яті першого президента УНР М.Грушевського), театральні вистави, поширення української періодики, художньої літератури, підручників тощо. До лютого 1934 р. правління очолював Андрій Кравець, 1934 р. – Іван Левицький, згодом інші, а від березня 1935 р. – Василь Войтанівський [48].

Орієнтація Загребського українського товариства «Просвіта», Белградського драматичного товариства «Просвіта» та деяких інших українських організацій на аполітичну культурно-просвітницьку діяльність неминуче мала призвести їх до сутички з політизованим Союзом українських організацій. 1932 р. керівництво Белградського драматичного товариства «Просвіта» відмовилося від вступу до СУО, звинувативши його керівництво у прагненні штучно політизувати українські організації в королівстві [49]. Правління загребської «Просвіти» розцінило утворення СУО як «уенерівську акцію» і теж відмовилося від співробітництва з ним. 1934 рік минав у взаємних звинуваченнях. Наприкінці року українські провідники домовились про компроміс.

23 грудня 1934 р. відбулися чергові збори представників українських організацій – членів СУО в Королівстві Югославія. Після тривалих і бурхливих дискусій голова Союзу Г.Шевчик пішов у відставку. До складу СУО було прийнято Українське товариство «Просвіта» в Загребі і Белградське драматичне товариство «Просвіта». Нове правління Союзу було обране на зборах 12 травня 1935 р. До його складу увійшли П.Чорний (голова), В.Андрієвський (заступник), Й.Прокоп'юк (секретар), Б.Козиренко (скарбник) і члени – М.Мельничук, В.Мартос і Б.Жилена. До складу Наглядової ради були обрані К.Цвитанович, С.Третевич і В.Сердюк [50].

Тільки після цих бурхливих подій ситуація в українських організаціях Королівства Югославія стада відносно спокійною, а їхня діяльність ефективнішою. Нове правління СУО проводило лінію на раціональне поєднання культурно-просвітницької діяльності з пропагандою ідей збереження етнічної самобутності українців у Югославії і майбутнього національного визволення України,

У 1935-1937 рр. вдалося створити порівняно сталу мережу культурно-освітніх українських осередків у місцях наймасовішого зосередження виходів з України, Товариство «Просвіта» в Королівстві СХС мало 5 філій, 13 представництв, які охоплювали 14 населених пункти [51]. Активно діяли українські громади у Великому Бечкеречі, Суботіце та в доброму десятку інших міст і містечок. У Сербії, в містечку Баня Луці було організовано товариство «Українська матиця», а при ньому «Гурток українських сестер», мета якого полягала у вихованні українок національної самосвідомості, поширенні народного мис-

тецтва, знання рідної мови, історії тощо. 1936 р. заснували «Пресфонд», у Загребі почав виходити рукописний «Вісник українського товариства «Просвіта» за редакцією В.Войтанівського. Збільшилася кількість книг у бібліотеці. За літературою зверталися до Львова, звідки видання українською мовою надходили безкоштовно [52]. Правління Союзу забезпечило регулярну розсилку української періодики до провінції. Зростання кількості українських організацій, підвищення їхнього авторитету і впливу сприяли зміцненню матеріального становища СУО, а відтак ширшому розгортанню видавничої діяльності. 1935 р. комітет київських професорів у Любляні видав брошуру, підготовлену колишнім ректором Київського університету Св. Володимира Є.В.Спекторським і присвячену 100-річчю заснування цього навчального закладу [53]. Об'єднання колишніх юнкерів Чугуївського військового училища опублікувало два випуски збірника «Чугуївці» [54]. Друкувалася і розповсюджувалася агітаційно-пропагандистська література – листівки, брошури. Дієвішими і наступальнішими стали українці в ідейному протистоянні з російськими і малоросійськими організаціями. Особливу тривогу українських провідників викликала діяльність російського Національного союзу нового покоління (НСНП). Для цього були підстави. У журналі НСНП «За нову Росію», який видавався в Софії і Белграді, у статті А.Д. «Про націю» (№ 51 за 1936 р.) вкрай тенденційно описувався «так званий «український рух»: «Ось уже приблизно 100 років «українці» намагаються «збити і згуртувати» українську націю. Що вони дали своєму народові? ... Фальсифіковану історію України Грушевського, «мову» – спалювану малоросійську мову». І як висновок – «українство – це свідоме служіння неправді і земним, надто спірним благам». В.Андрієвський у журналі «Гуртуймося» так писав про НСНП: «В цей час найбільш рухливою, ворожою до нас організацією є «Національний союз нового покоління», бо він з'єднав у собі найактивніші молоді сили московської еміграції, створив у себе «Малоросійсько-українську секцію» і у нашій справі грає роль вовка в овчій шкурі... Ми мусимо вести з НСНП гостру боротьбу» [55]. В ході цього ідеологічного протиборства українськими організаціями використовувалася брошура А.Чигирини «Українське питання у висвітленні «Конспекту Х» Виконавчого бюро ради Національного союзу нового покоління в Белграді» (Париж, 1937).

Починаючи з 1935 р. значно більшу активність серед української молоді в Королівстві Югославія виявляв Союз українського сокільства за кордоном. Напередодні другої світової війни Югославія стала центром українського сокільського руху [56].

7 листопада 1937 р. відбувся черговий з'їзд СУО. На ньому особливо багато було делегатів від українських організацій Белграда, Петровграда, Нові Сада, Суботице. Робота з'їзду відбувалася в діловій спокійній обстановці. Після обговорення звітної доповіді було обрано нове правління у складі В.Андрієвського (голова), І.Черевка (заступник), М.Заполенка (секретар), Б.Козиренка (скарбник) і членів правління Б.Мартоса, М.Хляченка і І.Новицького [57].

У 1938-1939 рр. найбільш чисельними і впливовими організаціями в Союзі

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

українських організацій були «Українська громада» з центром у Белграді та Українське товариство «Просвіта» з центром у Загребі. В столиці «Українська громада» залишалася єдиною легальною українською організацією. В 1938 р. до складу її правління входили В.Андрієвський (голова), М.Заполенко (заступник), Б.Козиренко (секретар), В.Сердюк (скарбник), Й.Прокоп'юк (бібліотекар) [58].

Громада наймала приміщення в центрі міста, де розташувалися бібліотека і читальний зал приблизно на 60 чоловік. Там же відзначалися національні свята, урочисті події, проводилися літературні вечірki, концерти, вистави, зустрічі друзів, земляків. У драматичному гуртку брали участь артисти О.Волошина, В.Доможирова, М.Демиденкова, А.Сидоренкова, Г.Михайличівна, П.Волошин, М.Качан, Й.Прокоп'юк, В.Рибальський, М.Задорожній і С.Заполенко. Наприкінці 30-х рр. українські громади діяли в Смедерево, Петровграді, Суботиці [59].

Оцінюючи роботу белградської Громади, її голова В.Андрієвський писав 1938 р.: «З упевненістю можна сказати, що ні в одній державі в Європі українська організація не наражається на такі перешкоди і прикросі, як в Югославії. Московське засилля, неприхильне ставлення офіційних кіл, брак українських сил і жахлива несвідомість малоросів – все це разом творить таку атмосферу, в якій існування організацій стає майже неможливим». Проте, продовжував В.Андрієвський, незважаючи на ці труднощі, завдяки надзвичайно обережній політиці, яку здійснює правління, «зараз ім'я громади є відомим серед широкого сербського загалу. Її репутація, як поважної організації є міцна і стала». Така тактика викликала критику з боку багатьох українських емігрантів, котрі звинувачували керівництво громади у нерішучості. У відповідь на це В.Андрієвський писав: «...завданням громади є не лише маніфестувати українську справу та гуртувати переконаних, свідомих українців, але також працювати над освідомленням численних малоросів та пробуджувати в них національні почуття» [60].

Наприкінці 30-х рр. у Королівстві Югославія, крім «Просвіти» та «Української громади», напівлегально діяли ще дві українські організації – югославський відділ Організації українських націоналістів (ОУН), який формально очолював І.Будз, та Український фашистівський здвиg [61].

Український фашистівський здвиg очолював торговець з Белграда Левко Богунець. Від імені цієї організації з січня 1939 р. почав виходити часопис «За Україну!» під редакцією Петра Полубинського. В першому числі була надрукована програмна стаття за підписом В.Млиара, в якій головною метою діяльності українських фашистів проголошувалася боротьба за визволення України. Програма включала такі пункти: «1. Україна – українцям. 2. Знищення більшовицької влади... 3. Визволення з-під окупації всіх частин Української землі. 4. Самостійна, ні від кого не залежна, соборна Українська Держава. 5. Сильна національна влада з участю в кермі всіх представників українського суспільства. 6. Автокефалія Української Православної Церкви. Свобода для інших християнських віросповідань в границях державних законів, одначе без права

підпорядкування чужоземним церковним зверхникам... 7. Знищення всіх політичних партій» [62].

У 1939-1940 рр. українське питання залишалося в центрі ідейної боротьби в емігрантському середовищі. Правління «Російської матиці» в Югославії видало антиукраїнську брошуру В.В.Шульгина «Украинствующие и мы» (Белград, 1939), а правління Російської сокільської організації – брошуру В.І.Майбороди «Богдан Хмельницький» (Вранє, 1940). На зборах і диспуатах, організованих російськими біженськими організаціями, постійно обговорювалося й українське питання. Значну увагу цьому приділяла російська і югославська преса [63].

Таким чином, в результаті громадянської війни в Росії та боротьби українського народу за незалежність у 1918-1920 рр. майже 30 тис. біженців з Росії і приблизно стільки ж з України опинилися в Королівстві СХС. Життя більшості вихідців з України в умовах еміграції минало в складі загальноросійських біженських колоній, економічних, професійних, громадсько-політичних, культурних та інших організацій. У Хорватії, де зосередилася значна кількість біженців із західноукраїнських земель, вже на початку 20-х рр. виникли перші українські організації. В середині 20-х рр., за умов певної стабілізації становища біженців з України в королівстві, посилювався потяг до національної культури та національно-політичних проблем. Виникли нові українські громадсько-політичні й культурно-просвітницькі організації, діяльність яких сприяла збереженню української етнічності в інонаціональному середовищі і одночасно полегшувала адаптацію вихідців з України до нових умов життя.

1. Козлитин В. Д. Российская эмиграция в Королевстве СХС (1919-1923 гг.) // Славяноведение, Москва. – 1992. – № 4. – С. 12.
2. Турченко Ф.Г. Новітня історія України. Частина перша (1917-1945 рр.) Підручник. – К., 1994. – С. 145.
3. Возрождение, Белград. – 1921. – 31 окт. ; Таврический голос, Симферополь. – 1920 – 6 окт. , Український прапор, Відень-Берлін. – 1920. – 17 груд.
4. ЦДАВО України. – Ф. 4465, оп. 1, спр. 828, арк. 3.
5. Діло, Львів. – 1926. – 7 квіт.
6. Український прапор. – 1922 – 5 серп
7. Український прапор. – 1922. – 5 серп. , 1923. – 17 берез. ; Нарис історії «Просвіти». – Львів, 1993. – С. 72.
8. Український прапор. – 1922 – 5 серп. , Наріжний С. Українська еміграція. – Прага, 1942. – С. 99-100.
9. Наріжний С. Вказ. праця. – С. 99-100.
10. Український студент, Прага. – 1922. – № 5 (грудень). – С. 76.
11. Діло. – 1925. – 6 жовт.
12. Український прапор. – 1926. – 1 берез.; Діло. – 1926. – 26 лют.
13. Тризуб, Париж. – 1928. – № 50 (23 груд.) – С. 26.; Діло. – 1926. – 26 лют.
14. Гуртуймося, Париж. – 1927. – Квітень-грудень – С. 30.

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

15. Реч, Белград. – 1926. – 22 маја; Діло. – 1926. – 26 лют.
16. Политика, Белград. – 1926. – 22 маја; Діло. – 1926. – 8 черв. ; Тризуб. –1926. – № 40(15 серп.) – С. 24-26.
17. ДАРФ. – Ф. 5942, оп. 2, спр. 43, арк. 2,3.
18. Тризуб. – 1926. – № 48 (10 жовт.) – С. 23-24.
19. Трудова Україна, Прага. – 1932. – № 1 (січень) – С. 26.
20. Діло. –1927 – 5 черв.
21. Русская эмиграция. – Белград, 1930 – Вып. II – С. 54-56.
22. ДАРФ. – Ф. 5942, оп. 2, спр. 43, арк. 1; Розбудова нації, Прага. – 1929. –№ 6/7 (червень-липень) – С. 244-246.
23. Русская эмиграция. Вып II. – С. 54-56; Тризуб. – 1928. – 23 груд. – С. 26-27; Архив Босни і Герцеговіни (далі А. Б. і Н.) КВИДВ. Pobj. 1939, god. – Вр. 3893. – Л. 4; Гуртуймося. – 1935. – № 14/15. – С. 15.
24. ДАРФ. – Ф. 5942, оп. 2, спр. 43, арк 1.
25. Гуртуймося. – 1935 . – Квітень-вересень. – С. 15.
26. АЗПР. – Ф. Російська дипломатична місія в Белграді. – Оп. 508/3, спр. 96, арк. 130-131; Napredak (Sarajevo). –1930. – Вр. 4. – S.53-55; Вр. 5. – S. 65-66.
27. Тризуб. – 1928. – 23 груд. – С. 26-27; Гуртуймося. –1931. – 25 травн.
28. ДАРФ. – Ф. 5942, оп. 2, спр. 43, арк. 5; Шульгин О. Без території. Идеологія та чин Уряду УНР на чужині. – Париж, 1934. – С. 12; Розбудова нації. – 1929. – № 6/7. – С. 244-246.
29. ДАРФ. – Ф. 5942, оп. 2, спр. 43, арк. 2; Розбудова нації. – 1929. – № 1/2.
30. Перша конференція Української еміграції та Головна Еміграційна Рада. – Париж, 1929. – С. 6.
31. Новое время, Белград. – 1929. – 17 июля; Гуртуймося. – 1937. – Квітень-грудень. – С. 30; Розбудова нації – 1929. № 6/7 (червень-липень). – С. 246.
32. Новое время. – 1929. – 25 окт.; 30 окт.; 31 окт.; 5 ноября; 10 дек.; 1930. – 4 янв.
33. Там само. – 1929. – 4 янв.; 11 янв.; 11 янв.; 9 мая; 1930. – 4 янв.; 29 апр.
34. Там само. – 27 апр.
35. ДАРФ. – Ф. 5942, оп. 2, спр. 43, арк. 1.
36. Новое время. – 1929. – 20 февр.; 2 марта; 5 марта.
37. Там само. – 27 апр.; 9 мая.
38. Там само. – 9 мая; Русская эмиграция – Вып II. – С. 54-56.
39. Розбудова нації. – 1929. – № 6/7 (червень-липень). – С. 246.
40. Новое время. – 1929. – 1 дек.; 10 дек.
41. Там само. – 27 апр.
42. Розбудова нації. – 1929. – № 6/7 (червень-липень). – С. 246; Новое время. – 1929. – 19 марта; 16 апр.; 27 апр.; 15 дек.; Кавказский казак, Белград. – 1930. – № 1 (1 янв.). – С. 22; Тризуб. – 1937. – 5 груд. – С. 27; 1938. – 13 лютого; Гуртуймося. – 1930. – Січень. – С. 45; 1933. – № 10 (січень). – С. 58.
43. Новое время. – 1930. – 4 янв.
44. Там само. – 1930. – 20 апр.; 29 апр.
45. Гуртуймося. – 1930. – Січень. – С. 45.

46. Там само. – 1933. – Жовтень. – С. 17; 1937. – № 20/21 (квітень-вересень). – С. 35.
47. Гуртуймося. – 1935. – № 14/15 (квітень-вересень). – С. 36; ЦДАВО України. – Ф. 4465, оп. 1, спр. 312, арк 1-2; Наріжний С. Українська еміграція. – С. 285.
48. ЦДАВО України. – Ф. 4465, оп. 1, спр. 312, арк. 1-2.
49. Трудова Україна. – 1932.
50. Гуртуймося. – 1935. – № 14/15 (квітень-вересень). – С. 36, 37.
51. Нарис історії «Просвіти». – С. 72.
52. Наріжний С. Українська еміграція. – С. 72, 224, 294.
53. Столетие Киевского университета Св. Владимира. – Белград, 1935. – 104 с.
54. Чугуевцы. Исторички-бытовой сборник Объединения юнкеров чугуевского военного училища под ред. И.А.Зыбина. Вып. 1. – Белград, 1936; Вып 2. – Новый Сад, 1939.
55. Гуртуймося. – 1937. – № 20/21 (квітень-грудень). – С. 31.
56. Наріжний С. Українська еміграція. – С. 273-274.
57. Гуртуймося. – 1937. – № 20/21 (квітень-грудень). – С. 34, 35; Тризуб. – 1937. – № 46 (28 листоп.). – С. 10.
58. Гуртуймося. – 1938. – № 24 (серпень-жовтень). – С. 17.
59. Там само. – 1937. – № 19 (січень-березень). – С. 28; № 20/21 (квітень-грудень). – С. 34; 1938. – № 23 (квітень-липень). – С. 24; № 24 (серпень-жовтень). – С. 17; Тризуб. – 1937. – № 47. – С. 27; 1938. – 13 лютого.
60. Гуртуймося. – 1938. – № 3 (серпень-жовтень). – С. 16.
61. А. В. і Н. КВИДВ. Ро bZ 1939. god. – Br. 3893.
62. ЦДАВО України. – Ф. 4465, оп. 1, спр. 196, арк. 4, 63; АЗПР – Ф. Російська дипломатична місія в Белграді, оп. 508/3, спр. 146, арк. 46, 49, 52.

Богдан Ліський (Джерсі Сіті, Нью-Йорк)

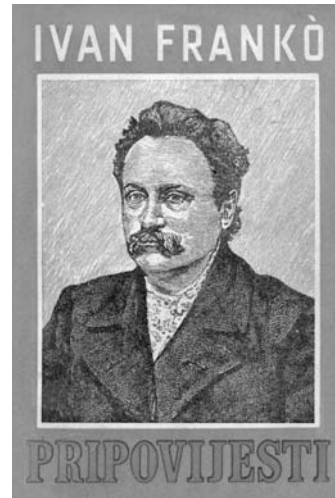
З ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ У ХОРВАТІЇ (1920-1945)

В часі, коли відзначаються ювілеї української державности, потрібно пригадати і тих, які мріяли про ту державність, боролися за неї, за неї поклали своє життя. Одна з таких груп українських патріотів були і українські студенти, котрі студіювали і жили у Загребі. Про них дотепер дуже мало писалося, бо це для комуністичної системи в колишній Югославії була тобою тема, а для українських істориків на Заході – недоступний матеріал. Проте, часи вже змінилися, комуністичні системи Югославії та Советського Союзу розпалися, Хорватія стала незалежною вільною державою, а і Україна – міжнародно визнана, і ця тема обов'язково мусіла б притягти увагу українських істориків та бути в належний спосіб вивчена, а внесок, який дали українські студенти до будови української державности, має знайти своє місце в загальній українській історії того періоду. Тому ця стаття є тільки спробою дати ініціативу цій праці та віддати пошану всім з Загребу і Хорватії, які дорого заплатили за свою віру в ідею вільної і самостійної України.

Тепер перейдемо до розгляду праці українських студентів у Загребі між двома світовими війнами, їхньої діяльності під час війни 194-45 років і їхньої долі, але спочатку потрібно коротко сказати, що українці на тих просторах південнослов'янських земель з'являються кілька разів. Перші почали поселятися 1745 року в Бачці родини з південно-східньої Пряшівщини (1). Після зруйнування Запорізької Січі російським генералом, сербом Петром Текелієм, в угорському Банаті перейшло на австрійську сторону приблизно 8000 запорожців і тут промучились під тиском австрійської урядовщини до 1812/13 років, коли то повернулися на Дунай (2). З кінцем XIX і початком XX століть прибували економічні емігранти з східньої Галичини і Закарпаття до Боснії та Славонії (3). На початку двадцятих років там опинилося дуже численне Кубанське Козацтво і гурток студентів із Західньоукраїнських і окремі представники із Східньоукраїнських земель (4).

Ці українські студенти, прибувши до Королівства сербів-хорватів-словенців (пізніша назва Югославія), розмістилися переважно у Сербії, бо в минулому українці мали більше контактів з сербами, а менше з хорватами, словенцями і іншими тамошніми народами (5). Однак, це було тільки на короткий час. Студенти незабаром зрозуміли, що серби найменше прихильні до українців від усіх південнослов'янських народів і що сербський та український народи розійшлися у відношенні своїх національних інтересів і перебувають на зовсім протилежних позиціях. Український національно-визвольний рух хотів визволення своєї етнографічної території і об'єднання тільки українських земель в одній державі та бачив найбільшого противника своєї самостійности в Росії. Сербський націоналістичний рух і сербська держава, керуючись Начертаниєм Іллі Грашанина з 1844 року – програмою будови однієї сильної сербської націо-

нальної держави на Балканах, собі поставив за мету привласнювання і сусідніх несербських земель. Вони брали приклад і захоплювалися експансіоністичною, завойовницькою та асиміляторською політикою царської Росії. Сприятливі обставини для сербів 1918 року і страх західньо-європейських країн від ширення більшевизму довели на Версальській мировій конференції потребу – вийти назустріч сербам і утворити Королівство сербів-хорватів-словенців (Велика Сербія). Тому серби, маючи таку позицію, не могли мати розуміння для намагань гнобленого Росією українського народу здобути свою державу, національну. Йован Жуйович, голова Сербської Королівської академії наук, при нагоді відмови прохання членів української місії:

Володимира Вербенця, Петра Франка і Володимира Ганьківського, бути прийнятими від українського народу до *Društva slovenske uzajemnosti* у Београді, 1919 року сказав: "...Ми, серби, адже вважаємо, що невинуватене прагнення деяких малоросіянів, щоб з України створити державу зовсім автономну, без будь-яких зв'язків з Росією... Причиною нам головною є, що находимо, поперше, що це розлучення не було б в інтересах народу малоросійського, друге, – що це було б проти інтересу найбільшої слов'янської держави Росії, і нашої сербсько-хорватсько-словенської держави і всього слов'янства"(6). Українцям у Югославії, переживаючи наслідки такого сербського ставлення і поганого відношення влади до них, доводилося шукати друзів і однодумців у колі пригноблених сербами південно-слов'янських народів. Так прийшло до переселення українських студентів з Београду в Загреб і Люблян (7).

В нових середовищах українців прийняли з теплотою і симпатіями, хоч це були міста в рамках тої самої держави і того самого політичного порядку. Тут вони здійснили те, чого не могли здійснити в Сербії, хоч з великими перешкодами з боку влади. Тут вони національно і культурно організувалися.

Перша українська організація у Загребі заснована 12-го грудня 1920 року як секція при хорватському католицькому академічному товаристві Домагой в домовленості з єпископом і народним депутатом д-ром Янком Шітраком. Вона числила шість членів, студентів, які постійно студіювали у Загребському університеті (8). Із цієї секції виникла в 1922 році Українська Студентська Громада, якій після довгих митарств пощастило нарешті вліті 1923 року затвердити урядово статут. Українська Студентська Громада мала в роках 1922 і 1923 коло 20 членів – студентів з Галичини й України, а також з Бачки і Срему, і входила й до ЦЕСУС-а. Загребська Українська Студентська Громада була в 1924 році єдиною українською організацією, дозволеною в Югославії. Інші українські організації в цей час хоч і існували, але не мали затверджених статутів, Загребська студентська громада старалася, між іншим, відтягнути

українських студентів з російської студентської організації в Загребі, де наддніпрянців було кілька сот, але це було досить тяжким завданням і більших наслідків не давало (9). Окрім Української Студентської Громади, 29-го червня 1922 року створена Просвіта, яка дістала шойно в 1925 році офіційну реєстрацію для праці: Просвіта згуртувала українських студентів з Галичини, менше число з українських центральних земель та східних, і “руських” студентів з Бачки і Срему (10). Вона собі визначила мету: ознайомлення південних слов’ян з національними прагненнями українського народу, об’єднання українців в Югославії в одній організації та провадження культурної праці. Коли в двадцятих роках не вистачало фінансових засобів, то члени Просвіти ставили наголос своєї діяльності на перекладання різних творів з української на хорватську мову, писання до хорватської преси на українські теми та організування кількох концертів і викладів у Загребі. В тридцятих роках прийшло до поживлення й поширення праці, так що було засновано філії в місцевостях: Баня Люка, Козарац, Муїнци, Прнявор, Штрбці. Відпоручників Просвіта мала в місцевостях: Брезік, Гаєва, Стара Дуброва, Детляк, Лішня, Камениця, Дев’ятина, Хорвачина, Сібінь, Канижа, Дервента, Сараєво і Кучево. Українські студенти зрушили культурну діяльність і національно освідомлювали старшу українську еміграцію. Часті висилання книжок, часописів і закликів та живе листування спричинилися до того, що в 1934 році Просвіта мала вже 619 членів (11).

Діяльність загребських студентів у тридцятих роках, крім перешкоджання самої югославської сербської адміністрації, зустрічалася і з опором російської білої еміграції і деканатів Греко-католицької церкви в Боснії, Російським емігрантам заважало кожне виділення українців в Югославії. Вони на різні способи хотіли доказати неіснування окремого українського народу і окремої української мови. Греко-католицьким деканатам в Боснії не сподобалося, що Просвіта гуртувала всіх українців, не зважаючи на релігійну приналежність, і бажала мати керівну роллю між українцями в Югославії (12). Все це викликало сутички між югославськими українцями. У Боснії 1935 року засновано товариство Українська Матиця, різні греко-католицькі читальні (ім. Маркіяна Шашкевича в Козарцю, ім. Тараса Шевченка в Прняворі тощо), а в 1937 році в Загребському університеті Студентське товариство Пробоєм сполучилося з Студентською Громадою у нове товариство під назвою Студентське Товариство Дніпро.

Проте, не зважаючи на труднощі, опір і перешкоди (були вони з боку сербської влади), деяких греко-католицьких деканатів (у Боснії), або небагатьох культурних організацій, загребська Просвіта невтомно реалізувала свої завдання. В статті “Наше становище”, публікованій у Вістнику УТП у Загребі за травень 1936 року, між іншим, кажеться:

“Отже напором нашої праці в ділянці просвіти не є, може, милосердя у відношенні до наших членів, не є жадоба й собі когось репрезентувати, як це підсувають нам наші противники, бо ми сейчас у первопочинах початої нами праці перестали трактувати її як самоціль. Ми уважали її одним із засобів на

шляху визволення Української Нації, й то засобом, підпорядкованим найвищим ідеалам Нації. Бож і живемо ми в часах великих перемін, у часах переломових для нас, коли то події часто змінюються, коли доноситься до нас гуркіт нової назріваючої світової бурі, що знову могутим гураганом пронесеться по всіх усюдах, щоб відсвіжити затухлу атмосферу, щоб знищити все кволе її нездібне до життя, полишаючи місце тим, що життя приймають не як спокійну мандрівку, але як тверду, завзяту боротьбу за існування, за місце на землі. Чи ми переможцями чи побідженими вийдемо з цієї бурі, що пронесеться її на наших землях, – це виключно від нас залежить, від нашої підготовки, вироблення, від нашої свідомости, ясної мети й організованости. Тому то, в якій би це не було ділянці, ми мусимо запопадливо підготовлятися до тих грядучих подій, що вирішать нашу долю, у всіх ділянках мусить у нас закипіти молодецька праця, що промощує нам шлях до нашого кращого майбутнього. Під цим кутом глядімо ми на нашу просвітну акцію, під цим кутом й на будуче її вестимемо, закріплюючи серед наших членів ясну життєву, єдиноспасаєму для нас як Нації, ідеологію, що її начальним кличем є: Самостійна й Соборна Україна.

“Якщо хочемо, щоб не впав на нас тяжкий проклин історії, якщо не хочемо, щоб у недалекій будучності, коли прийде до підсумків праці нашій еміграції на чужині, не записано нас у рубрику тих, що в тяжку годину для Нації лишилися глухими на її благання про рятунок, – тоді, коли в тяжких трудах всі зносили цеголку на будову великої будівлі, ми тут остали злочинно безчинні, задивлені лиш у власні користі, – якщо хочемо уникнути цього прокльону й пекучого сорому в обличчі скривавлених у визвольних змаганнях мільйонів, – ми мусимо всі як один об’єднатися під соборницьким прапором для жертвенної, завзятої, безперервної праці для нашої справи.

Під час існування Карпатської України загребська Просвіта організувала допомогу через Фонд Карпатської України. На жаль, ще не встигли закінчити збірку, як громом вдарила вістка про те, що малярські наїзники напали на Срібну Землю – Карпатську українську державу. Канцелярія Просвіти в Загребі отримала кілька листів з палким зголошенням в ряди ОНОКС від тих, що мали гаряче бажання поспішити Карпатській Україні на відсіч (13). Проте, студенти багато допомогли коло прийняття Січовиків і уряду Карпатської України. Про ті події у Вістнику УТП у Загребі, за березень-квітень 1939 року, було широко звітовано.

“Дня 21 березня ц.р. завітала до нас група Січовиків, що отряслися із першого оголошення та спішилися через Загреб – Відень на поле боротьби в Карпати. Із їх очей пробивав деякий жаль за покинутим насилу полем боротьби над срібнолентою Тисою. Бо розум диктував їм покинути беззглядний бій на рівнині беззахисній. А, не маючи змоги продертися через лінію малярів у гори, – заокруженим шляхом манджають вони у Відень, у центр нерозчарованих останнім ‘незаінтересуванням’ Гітлерової Німеччини українських борців. Вечір 21 березня провели загребські члени нашого Т-ва у приємній балачці з Січовиками. Гостей привітав в імені Президії УТП і українського студентства

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІІ. КНИГА ПЕРША

в Загребі п. Євген Мацях, бажаючи, щоб наші дорогі гості, перебравшись знову у вир боротьби, не забули покликати туди й нас – українську еміграцію з Югославії. Відповіді пана посла Першого Союму К.У., п. Дмитра Німчука, й секретаря Карпатської Січі п. Івана Рогача викликали незвичайно бадьорий настрій. Так і відчувалося, що геройські Січовики почувуються у Загребі, поміж нами, не емігрантами, але дорогими гостями одної української колонії. Дня 23 березня ц.р. вечером завітав до Загребу Президент К. України д-р Августин Волошин і Предсідник Союму К.У. й заразом міністер освіти Уряду К.У. п. Августин Штефан, зо своїм почотом урядовців. Ранком 24 прийняв його Ексцеленція пан Президент представників УТП та українського студентства в Загребі. На святочній авдієнції привітав пана Президента, пана Предсідника Союму та пана Прем'єра Юліяна Ревая (що приїхав якраз тоді із Відня до Загребу) в імені українського студентства в Загребі п. Євген Мацях. Промовець

Студенти духовної семінарії у Загребі

заявив, що українська студіюча молодь в Загребі готова на поклик Батьківщини й віддає свої сили до розпорядимости Урядові Карпатської України. Пан Президент д-р Волошин і пан Міністер Штефан виїхали 30-го березня 1939 року із Загребу, Через Загреб уже переїхав перший транспорт, коло 90 біженців, у напрямі на Відень. В Югославії живе ще, ждучи на транспорт у Німеччину або Словаччину, понад 350 біженців, у тому багато геройських Січовиків, що не змогли пробитись до армії в карпатські верхи. Вони частково приміщені ще на границі, а коло 200 люда перебуває покищо в найбільшій українській колонії в Бачці, Керестурі. Найновіші українські скитальці з незломною вірою в майбутнє рвуться до дальшої праці й боротьби за Україну. Бо це люди чину, котрі за три місяці тривання української влади на Закарпатті переродили цей край не до пізнання. Хоч їхній твір знову під ворожим чоботом, та відроджені Січовиками ідеали серед народних мас вже ніколи не затратяться. Бо першим

словом, котрого українська мати на Закарпатті вчить свою малюсіньку дитину – є невмируще: Слава Україні!”

Це була одна з останніх значніших акцій українських студентів, членів Просвіти. Незабаром, після початих 17-го квітня 1940 року переговорів про встановлення югославсько-советських дипломатичних стосунків, прийшло до великого удару на Просвіту з боку сербської влади. На вимогу советської сторони в травні 1940 року арештована більша група провідних українців і вони під слідством сиділи кілька місяців у злочасній білгородській тюрмі Главнячі. В очах поліції, міністерства внутрішніх справ, дефензиви й других керівних югослов'янських чинників кожний українець був шпигуном (на користь Німеччини). Та хоч випущено було на волю провідний актив югослов'янського українства, національно-культурна праця попередніх років не пожвавилася (14).

В тридцятих роках в рамках загребської Просвіти і тамошньої студентської української громади існував ще коєдукаційний пластовий гурток Перелетні, бо гурток не міг добитися до легальної праці. Він заснований у Празі в березні 1932 року. Перелетні згодом перетворилися в ІХ курінь старших пластунів СУПЕ. Вони провадили національно-пропагандивну працю серед югославських пластунів, влаштовували сходи, реферати, мандрівки-екскурсії, провадили просвітню працю серед тамошніх українських поселенців і приготувалися до участі в південно-слов'янському Джемборі. Курінь Перелетні проіснував у Загребі три роки й зліквідувався в 1935 році. За цей час курінь багато зробив для пропаганди української справи й українського Пласту в Югославії. Найвидатнішим моментом в житті Перелетних була їхня участь в південно-слов'янському Джемборі в Загребі, де українці виступали з великим успіхом, але формально виступали спільно з чеськими скавтами. Із загребського куреня Перелетних у 1932 року відлетіло два члени до Бельгії, де 30-го вересня 1932 року в Лювені був засновані ХІІ курінь старших пластунів Першого листопада (15).

Про діяльність Української Студентської Громади в Загребі збереглося мало документів. Тому подаємо фрагменти з однієї з рідкісних статей, яка дає трохи більше інформації:

“І не лиш в Україні, але й поза нею на європейській та американській еміграції українське студентство починає відігравати щораз більшу ролу і щораз виразніше впливати на хід нашої національної роботи на цих теренах, Першу характеристику можна сміло примінити і до Української Студентської Громади, що, як секція (25 чоловік) при УТП в Загребі, докладає й свою цеголку до будови Самостійної Соборної Української Держави, йдучи слідами героїв-студентів з-під Крут, Базару, Львова й других, що високо несуть прапор визволення. Людців, що їх поведення з точки погляду націоналістичної моралі було злочинне, – УСГ радикально позбулася, а, слідкуючи за їхнім теперішнім поведенням, негідним Українця, з огидою вимовляє їхні імена. Виділ (Головна управа) веде свою працю на націоналістичних основах, сповняючи це завдання при допомозі націоналістичної літератури й рефератів, що їх виголошувано на ширших сходах членства. Назовні проявлялась праця секції виступами влас-

ного хору під час влаштування імпрез: Першого листопада, Шевченківські академії, Свята Крутів та Свята проголошення Самостійности й Соборности Українських земель. На спеціальну увагу заслуговує муравлинна праця секції, що разом із УТП працює над піднесенням рівня національного життя українських поселенців у Югославії. (...)

“На день 3 травня (1936 року) скликала УСГ звичайні загальні збори. По зложенні звітів уступаючим віділом, по короткій дискусії й уділенні абсолюторії уступаючому віділові, вибрано новий віділ в ось якому складі: Осип Коропей – голова, Андрій Пелліх – заступник голови, Іван Яцусь – писар, Осип Мисак – скарбник, Василь Барицький – бібліотекар, Михайло Степчишин, Євген Мацях і Гриць Гарбачевський – члени надзірної ради. Збори ухвалили слідууючу резолюцію: Українська Студентська Громада в Загребі на своїх загальних зборах в дні 3.5.1936 вітає ЦЕСУС і всі підчинені йому організації студентських організацій – ЦЕСУС, щоб він зміг гідно репрезентувати Молоду Україну на чужині (16).

Також і про діяльність Студентського товариства Пробоем (пізніше Студентського товариства Дніпро) є дуже мало документів. У звіті Греко-католицького Прняворського деканату від 8-го травня 1939 року читаємо: “На щастя, виник розкол між загребськими студентами. Більшість їх заснувала своє друге товариство Пробоем на католицьких основах. Це товариство приготувало два концерти на Різдвяні свята в Прняворі і Дервенті, а крім того співало різдвяні пісні в церкві у Прняворі і Лишні. Успіх в Прняворі був великий. Ще на жодному влаштуванні не було таких відвідин. Чистий прибуток в сумі більше 400 динарів подарували студенти товариства Пробоем в користь будови церкви у Дервенті... Настали для нас сприятливі обставини, бо студенти з товариства Пробоем почали співпрацювати з Церквою” (17).

З вибухом війни в Югославії і з проголошенням 6-го квітня 1941 року на території Хорватії, Боснії та Герцеговини Незалежної Держави Хорватії, студенти, згуртовані раніше в загребській Просвіті, яка перервала діяльність, почали і відкрито політично організуватися. В Загребі вони створили Українське Представництво в НДХ на рівні посольства і собі поставили кілька завдань, а саме: 1) правно-консулярної опіки над українцями, 2) самооборони українських осель у Боснії і частково у Славонії, 3) вироблення пляну культурної автономії для українців у Боснії, Славонії і Сримі, 4) евентуальної допомоги українцям в областях колишньої Югославії, тотально окупованих німецькою військовою адміністрацією, 5) пожвавленої інформативно-пропагандивної акції в користь української визвольної справи (18). З огляду на фактичне розширення обсягу праці у різних ділянках організаційного, національно-політичного й культурно-освітнього життя серед українців, що перебувають у межах Незалежної Держави Хорватії, Українське Представництво, стояючи на засаді більшого закривізування та зраціоналізування праці у згаданих галузях та маючи на увазі розгорнення такої праці серед свого членства, докладно розділило її й оформило у вигляді окремих референтур. Обіжником ч. 8 установлено такі референтури: секретаріят (секретар – інж. Іван Лазаренко),

організаційна (референт – інж. Юрко Бондарук-Везимів), культурно-освітня (референт – інж. Олександр Статників), пропаганди й преси (референт – о. Микола Бучко), військова (референт – інж. Володимир Паньків), скарбова (референт – інж. Гаврило Компанець), суспільна, санітарно-допомогова (референт – д-р Володимир Скоморовський) (19).

Мріючи про вільну і соборну Україну, українці в Загребі рахували, що вибила давно жадана година розплати з Московією, головним ворогом української державности. Під час німецького нападу на Советський Союз почато організування Української Добровольчої Частини для боротьби проти большевицької окупації України. Почалася вона зі скромного Студентського відділу, що вправлявся на подвір'ї Агрономічного факультету, і мала закінчитись, поповнена відділами Самооборони, Українським полком (Легіоном) і Козачою дивізією у більшому з'єднанні, під командуванням легендарного і популярного кубанського козацького ватажка генерал-поручника Андрея Григоровича Шкуро (1887-1947, замучений у тюрмі Любянка в Москві). В Український полк (Український легіон) зареєструвалося 505 добровольців з переселенців у Боснії і студентів у Загребі, а Козача дивізія числила 20.000 козаків. Проте, через події навколо проголошення української державности 30-го червня 1941 року, арештування і ліквідацію українських націоналістів на Україні з боку німців, німецька влада заборонила надсилання українських добровольців на Україну. Так Козача дивізія під німецькою командою була змушена виконувати вартівничу службу на магістралі Загреб-Београд-Ніш-Сальонікі, а українські добровольці, як окрема домобранська частина хорватського війська, (були змушені) йти у карні експедиції проти комуністичних партизанів (20).

Український легіон воював переважно на території Боснії. Німецька заборона направити Легіон на Україну – викликала невдоволення добровольців, і певно через це до них звернувся полковник Андрій Мельник. В його зверненні з 20 листопада 1941 року кажеється:

“Українські Націоналісти! Вояки! Вітаю Вас, як першу, по довгому часі, українську збройну націоналістичну формацію, як тих, що у найбільш рішучу для України хвилю постановили із зброєю в руці стати на службу Україні. Це не припадок, що Ви сьогодні із рушницею стоїте побіч хорватських братів. Ви є виявом стремління Українського Народу до збройної боротьби з ворогами та висловом прихильности України до хорватського народу. І хоч Вам доводиться тепер перебувати там, на хорватській землі, та все ж таки Ви сповняєте для України велике завдання. Сьогодні, коли рішається доля України на довгі роки, на кожному місці, де лиш не жили б українці, ми зобов'язані усюди доложити свою цеголку до великої спільної будови. То тим більшої ваги набирає Ваша посвята, коли Ви свою жертву крові для Батьківщини готові зложити на чужині. Український нарід вдячний хорватам та їх Поглавникові, що Він позитивно поставився до стремління українського народу. Спільна неволя, спільна боротьба лучила обидва наші народи. Я вірю, що так буде і на майбутнє. Тепер хоробрі хорватські полки побіч побідоносних німецької і італійської армії борються на українській землі проти спільного нашого ворога –

Москви. Український нарід їм цього ніколи не забуде. Так кується глибока приязнь братніх народів у спільній боротьбі. Будьте горді при виконванні Ваших завдань, бож Ви є частиною українського війська. Бережіть українських символів, що їх носите, та славних українських вояцьких традицій. Не забувайте, що на Вас глядить ціла Україна та жде Вашого повороту домів як переможців. Пам'ятайте, що Ви є вибранцями українського народу і на кожному кроці репрезентуєте Україну перед чужиною. Я знаю, що серця Вас усіх линуць на Україну. Боротьба, одначе, наша ще не скінчена, ворог ще не знищений. Будьте видержливі та терпеливі. Прийде слухний час і для Вас. Перед нами великий ще змаг, також кожний український патріот буде мати нагоду сплатити довг супроти Батьківщини на Рідній Землі” (21).

При нагоді читання звернення полковника Андрія Мельника українським добровольцям, яке відбулося в селі Пискавиця коло Бая Люки 30-го листопада 1941 року, Український легіон присягнув на вірність Україні (22). Як довідуємося з оповідань учасників легіону і сучасників, українські легіонери відзначалися хоробрістю і бойовим духом. На внесок начальника збройних сил Незалежної Держави Хорватії, Поглавник д-р Анте Павелич відзначив слідуєчих українських добровольців за хоробрість, виявлену в боротьбі, малою срібною медалею: сотника Дмитра Луценка, хоружного Петра Бучка та стрільця Михайла Малярчука. Всі вони з першої сотні Українських добровольців. Бронзовою медалею відзначено також за виявлену хоробрість у боях: стрільця Петра Василика, стрільця Антона Тимкивича (за хоробрість і відвагу у боях на Східньому фронті влітку 1942 року), та булавного Олексу Микитишина, стрільця дес. Михайла Матвійківа й стрільця Мнхайла Мерловича (23). Проте, доля Українського легіону під час війни була просто трагічною. Джерельні документи про нього ще стоять недосліджені в архівах Білгороду (Београду). Чому було так багато сумнівних акцій її “військового отамана”, підполковника Володимира Паньківа (24)? Яка була його роля на суді 1945 року? Чому мали місце масові езекуції після війни всіх тих, кому пришивали зв'язки з Українським представництвом у НДХ? Саме існування Українського легіону в складі хорватського війська привело до трагічних наслідків для українського населення в Боснії, де комуністичні партизани і сербські четники вбили багато невинних українців (25).

Після закінчення війни в Югославії 1945 року почалися репресії советської і югославської поліції проти борців Українського легіону, почалася ліквідація представників Українського представництва в НДХ і їхніх родин, активістів Просвіти, греко-католицьких священників, та депортація їх у Сибір або на довголітні, тяжкі каторги (26). В Хорватії тоді вбиті: Василь Барицький (ОУН), Іван Яцусь (ОУН), Гаврило Компанець (ОУН), Ілько Масиник, Олександр Сатніков (УП), Михайло Стрілець (ОУН), Михайло Степчишин (ОУН), Володимир Скоморовський (ОУН), Роман Стадник (ОУН), Іван Тимко, Василь Войтанівський (ОУН) (27), Володимир Войтанівський, Влатка Бойтанівська. Доля багатьох інших аж донині не відома. Микола Бучко (1912-1986), який видавав часопис “Думка”, перед кінцем війни був арештований партизанами і,

як український націоналіст, переданий каральним органам Советського Союзу. До 1955 року він був у таборі у Сибіру на тяжких роботах добування вугілля (28). Скільки українців з Югославії закінчило життя в Сибіру, скільки їх ліквідовано та скільки їх було по тюрмах, слід історикам це все освітити. В кожному випадку, можна повторити констатацію з часопису “Українець-Час” (Париж), в якій кажеється, що часи Другої світової війни і післявоєнні до 1948 року – це найтемніший період в житті української еміграції в Югославії (29). Після розриву Тіта зі Сталіном у 1948 році, певну кількість українців випущено з тюрем. Від літа 1950 року в таборах для біженців у Трієсті опинилося понад півтисячі українців, яким удалося вирватися з комуністичної Югославії. Всі вони були переслідуваними, пройшли тортури за віру й ідею Незалежності України (30). Тому всіх тих, які загинули, а і тих, які пережили, мусимо цінити як вірних патріотів України. Вони ціле своє життя присвятили волі України і вони заслуговують на світі куточок в історії української діаспори і взагалі – в історії України тих часів, та заслуговують на нашу глибоку пошану.

Примітки

1. Мр. Янко Рамач, Кратка история Руснацох, Нови Сад 1993, 35-43.
2. Євген Мацяк, “Українська еміграція в Югославії”, Український Вісник, ч. 16 (98), Берлін 13. грудня 1942.; Ігор Зелик, “Українці в Югославії”, Українські поселення, Нью Йорк 1980, 191.; С. Томашівський, Козаки в Банаті.
3. Отець Олександр Біляк, “Українці в Югославії”, Ювілейний календар, Дервента, 1940, 37-48 і 100-106.
4. Євген Мацяк, “Українська еміграція в Югославії”, Український Вісник, ч. 3 (102), Берлін, 7. лютого 1943, 4.; Ілько Крайцар, “Українська еміграція у Югославії”, Рускій календар, Руски Крстур 1927, 8-9.
5. Українсько-сербські стосунки почалися ще в часах Київської Руси.
6. Ukrjinsko pitapje, Beograd 1919, 72.
7. Про погане ставлення до українців з боку сербських властей говориться в тих писемних матеріялах, які залишилися від учасників подій, чи вони були з Галичини, чи з “російської” України. Ось деякі з них: “Різномодні переслідування і перешкоди в розвиткові національного життя, що мало здебільшого націоналістичний характер, прибрали такі розміри, що тільки привиклий до конспірації українець міг їх перебороти. Часописна стаття не дозволяє навіть приблизно описати життя югослав’янських українців, за останніх десять літ, коли то оживлено почату ще в 1921/22 р. працю. Ствердити треба тільки конечно, що вона прибрала пружливі організаційні форми. Підпорядкована одному всеукраїнському прововоді (ПУНУ-ові) сталася вона об’єктом ненависти сербської влади, що, як відомо, находилась в орбіті москвофільських симпатій. Хорвати ж, зокрема революціонери, з подивом і прихильністю гляділи на вперту й завзяту працю української еміграції в Югославії”. Євген Мацяк, “Хорватія вчора й сьогодні”, Український Вісник, ч. 21 (65), Берлін, 3. серпня 1941, 3.; “З огляду на лихе відношення сербського уряду до українців,

у Білгороді ще й досі не загверджено українського товариства – студентського гуртка, а деморалізація придніпровської еміграції зростає”. “Наші земляки в Югославії”, Український емігрант, ч. 3. 1923. 7.; “Особливо сильними були впливи росіян в самій Сербії. Тому до організації українського студентства дійшло в Загребі й Любляні, а в Білгороді була лише спроба створити український студентський гурток”. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами, Прага 1942, 99-100.

8. Ілько Крайцар, “Українська еміграція у Югославії”, Руски календар, Руски Крстур 1927, 114.

9. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами, Прага 1942, 99-100.

10. Переселенці з теренів теперішньої Пряшівщини зберегли стару назву Русин, яка зустрічається ще в документах Київської Русі для відзначення населення Києва. Ця назва часом перейшла на всіх слов'ян, з яких формувалася українська нація. В переселенців з Галичини до Боснії і Славонії ця назва поволі замінюється в двадцятих роках у назву українці (русини, русини-українці, українці).

11. Український Клич, ч. 1, Загреб 7. червня 1934.; Bogdan Liski, “Prosvjeta iz Zagreba medju Ukrajincima u Bosni izmedju dva svjetska rata”, Думки з Дунаю, ч. 1, Буквар 1990, 45-57.; Boris Graljuk, “Ukrajinsko (kulturno-prosvjetno) drustvo Prosvita u Zagrebu 1922-1939. g.”, Rusini i Ukrajinci u republici Hrvatskoj (1991-1995), Zagreb 1995, 39-45.

12. Резолюції зібраного українського грекокат. духовенства з Боснії і Славонії в справі “Товариства Просвіта” для українців в Югославії, вирішені на соборчиках на Лішні, Дев'ятині і Прняворі в днях 12.7., 22.7. і 19.8. 1934., Архів Греко-католицької церкви в Прняворі.

13. Євген Мацях, “Українці в Хорватії”, Організація Українських Націоналістів 1929-1954, Видання першої української друкарні у Франції 1955, 396-397.

14. Євген Мацях, “Українська еміграція в Югославії”, Український Вісник, ч. 3 (102), 7. лютого 1943, 7. -

15. Українська еміграція, Прага 1942, 284-285

16. І.Я. “Українська Студентська Громада”, Вісник Українського Товариства Просвіти у Загребі, Загреб червень 1936, 7.

17. Grigorije Biljak, “Izvjestaj Prnjavorskog dekanata za 1938/39 godinu Presvletlom Ordinarijatu Eparhije Krizevacke Vroj 39/1939., 8. maja 1939 god. Архів Греко-каполицької церкви в Прняворі. -

18. Євген Мацях, Українці в Хорватії, Організація Українських Націоналістів в 1929-1954, Видання Першої української друкарні у Франції, 1955, 400.; “Ми, Українці, в Незалежній Державі Хорвати, находимося тепер у таких сприятливих обставинах, що в них для нашої Справи можемо дуже багато зробити. Після незабутніх ще днів югославського терору завітала зі створенням Незалежної Держави Хорвати свобода нашої політичної думки й організації. Вислідом заходів ОУН було створення Українського Представництва в Неза-

лежній Державі Хорватії, що в його компетенцію припала опіка над українцями, що живуть на території НДХ, і заступництво інтересів українського народу. Все це вимагає від нас великого вкладу гроша під час, коли Представництво, не маючи ніяких посторонніх субвенцій, є здане вповні на власні сили й власні фонди” Думка: Український націоналістичний часопис у НДХ, Раєво Село, 25. 12. 1941, 4

19. Українське Представництво в НДХ. Обіжник ч. 8. 10. 11. 1941, Думка, ч. 2, Раєво Село, 1. 2. 1941, 3.

20. Roman Kelenjuk, “Lazna obecanja”, Srednja Bosna u NOB-u, knjiga III, Banja Luka, 1980, 640-641.; Milan Vukmanovic, “Politicki i vojni sadzaji obrazovanja jedinica Hrvatske legije”, Istorijski Zbornik, br. 5, god. V, Banja Luka, 1984, 86-90.

21. “Слово Голови Проводу українських націоналістів Андрія Мельника до українського націоналістичного військового відділу у Незалежній Хорватській державі”, Думка, ч. Раєво Село 1.2.1941., 1.: частину звернення, у якій говориться про віру полковника Андрія Мельника, що українських добровольців побачать у побідному поході в рядах соборних українських військ на вулицях Києва, не цитуємо через погану читкість на нашій копії документу. – Б.Л.

22. “Пан Отаман вступає перед відділ і читає Слово Вождя. Хлопці слухають із захопленням і уважно. Видно радість і гордість на їхніх обличчях. Бо Вождь думає про них та присвячує їм окрему увагу і значення. Хто не був радісним і гордим? По відчитанні слова о. Микола Бучко в короткій промові ставляє хлопцям-соколам на серце, щоб були вірні нашому вождеві Андрієві Мельникові до загину та витривалі у своїй вірі в перемогу нашої справи... Чоловікові мимоволі насувається перед очі Запоріжжя зі своїми козаками. Подібне життя тут, у Пискавиці. Сотий раз переконаюсь, що ми – українці, не є нарід рільників і пастухів, як би хтось хотів, а нарід войовничий, військовий, і то не лишень зо світлою традицією княжих дружинників і козаків, але з живими вояцькими чеснотами і хоробрістю, які є в нашій крові і костях”. “Між Українськими добровольцями в Пискавиці”, Думка, ч.2 (35), Раєво Село, 1. 12. 1941., 4. –

23. “Відзначення українських вояків у Хорватії”, Думка, ч. 1 (51). Раєво Село 15. 1. 1943. 3.

24. Інж. Володимир Паньків (1896 р. в Коломиї – 14. 10. 1947. р. Загреб) комбатант визвольних змагань і учасник листопадових подій 1918 року. 12. 8. 1941. був у делегації ОУН в поглавника Анте Павелича. Про нього Євген Мацях пише, що і він “сидів у слідстві”, але що його сидіння було інакшим: в незагратованій келії, на харчах з ресторану й цигарках із кіоску, аж поки “вища влада” не визнала за доцільне вислати його на інший терен. В метриках Греко-католицької церкви в Загребі коло даних про нього стоїть і замітка: причина смерті – отруєння. –

25. Тільки за даними Греко-католицької парохії Прнявор, яка перед війною мала 1850 віруючих, постраждало 48 невинних українців. Від того числа 43 від партизанської і четницької руки (усташі вбили 1, козаки 2, німці 1 і 1 нещасний

випадок). Ось імен кілька жертв Прокіп Вовчук (78), народжений у Збаражу, а мешкав у Лужанах (Прнявор), вбитий 11. березня 1942. від четників; Розалія Мазурик (16), народжена і жила в Околиці (Прнявор), гвалтувана, катувана і вбита від четників 26. лютого 1942. ; родини Петришин: Антін (42), Єлисавета, Еміліян, Микола (37), Володимир (13), Розалія (38), Юліяна (38) зарізані 10. березня 1942. у Штрбцях (Прнявор) від четників-партизанів... ; Також, Думка, ч. 9 (59) і ч. 4 (54), 1943.

26. Инж. Антін Івахнюк, “Хорвати й українці (До українсько-хорватських взаємин)”, Наша Мета, ч. 3, 19. 1. 1952. ; Ол. Горбач, “Великдень у Бачванських Українців”, Християнський Голос, Мюнхен.; Hrvatski drzavni arhiv, Fond: Zemaljska komisija za utvrdjivanje ratnih zlocina (ZKRZ), Glavni urudzbени zapisnik br. 4984/1945, kut. 70 (Вирок Івану Тимко, парохіві церкви Кирила і Методія у Загребі за злочини, “браня участі у формуванні Українського легіону і, що 7. травня 1945 року видав фальшивий документ Васильові Войтановському на ім’я Владімір Пріца”. Отець Іван Тимко засуджений на кару смерті розстрілом 29. червня 1945).

27. Василь Войтанівський (1894-1945) культурний і політичний діяч, тереновий провідник ОУН в Югославії. Родом з Братковцю в Галичині. Ініціатор, організатор, а потім довголітній голова Українського Товариства Просвіта у Загребі. Публікував статті в хорватській пресі про відносини на українських землях після рішення Ради Амбасадорів, а також перекладав з української на хорватську мову: Гусій, Небіщик, Цвіт щастя, Дідусь, Настя, Скапи (Лепкого) і Запорожський Суд (з Чорної Ради) П. Куліша. Громадянство Королівства Югославії одержав 1932 року. В травні 1940 року арештований і приміщений в злославну тюрму Главняча. Після проголошення Хорватської держави 10 квітня 1941 року він перший від імени українців привітав через загребське радіо державну сувереність Хорватії. Від 1941 до 1945 рр. був представником Українського Представництва в НДХ. Організатор Українського Легіону. В. Войтанівський плянував 1943 року акцію переселення боснійських українців. Крім нього 1945 року розстріляно його жінку Влатку, хорватської національності, дівоче прізвище Рожман, народжену 1897 і сина Володимира, народженого 1922 року.

28. о. Роман Мизь, Священики осецкого вікаріята 1. Нови Сад 1993, 85.

29. Г. Савіч, Українець-Час, Париж, 22 січня 1956, 5.

30. “Українці в Трієсті”, Українець-Час, ч. 36 (400), Париж, 5. вересня 1954, 9 і ч. 41 (509), 14. жовтня 1956, 3.

Євген Мацяк (м. Париж)

УКРАЇНЦІ В ХОРВАТІЇ

По різних журналах і часописах передвоєнного і воєнного періоду, тобто перед 1939 роком і в роках 1939-45, було написано чимало статей і нарисів про життя і діяльність українців в Югославії.

Коли абстрагувати від націоналістичної преси, яка під польською займанщиною була шиканована поліційною цензурою, а в Румунії обмежувалася до місячників чи тільки альманахів, то треба сказати, що в пресі мало місця присвячувалося тому процесові й тій силі, що з несвідомого свого імени виходця з Закарпаття, Поділля й Опілля, за кілька років своєї дії, зробила свідомого вже не тільки національного імени, але й свідомого своїх національних обов'язків і завдань українця-державника й націоналіста.

Український Націоналістичний Рух, і його ідеологія були тією магічною силою, що з «руснаків» чи «галіціян», які після закінчення першої світової війни в новій державі отримали автоматично горожанство, замість національно перетоплених «югослов'ян», зробила вірних синів України та яким лояльність до нової держави не заважала бути українськими патріотами, не меншими від бездержавних українських політичних і воєнних емігрантів.

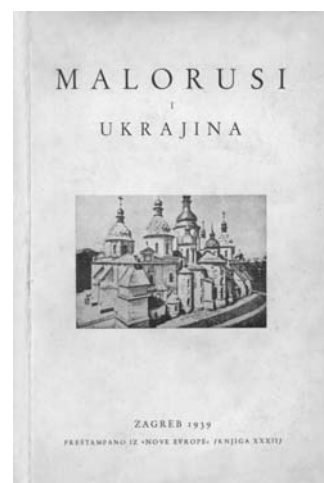
В 1942 році, в органі УНО «Український Вісник» друкувалася серія статей п. 3. «Українці в Югославії», в яких були приблизно найточніші статистичні дані з великою кількістю фактів і хронікою 1930-их років.

Як характер збірника так і обмеження в розмірі цієї статті не дають мені змоги описати основ українського національного процесу, що його проходила українська еміграція в Югославії, на якого канві нашій генерації довелось надбудувати.

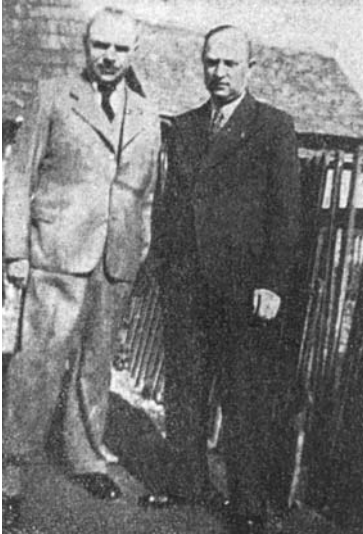
Духові вартості українського націоналізму з усією силою первонаочної ідеї почали полонити наших переселенців в Босні, Славонії і Сримі, а згодом і в Бачці, де регіоналізм влився незабаром у соборницьке русло.

На початку 1930-их років, а сказати точніше – осінню 1932 року, з Праги й Лювену прибула до «дешевої» Югославії горстка українських студентів, яким «злата Прага» була «задорога», а Лювен з його «етикою» на медичному факультеті «засхолястичний»...

Оці то студенти, очолені сл. п. доктором медицини Михайлом Степчишином і сл. п. канд. мед. Володимиром Степаняком (перед всіма живими провідниками студентства в Югославії – вибачаюсь, коли не згадую їх імен, не знаючи, чи така згадка їм та їх рідинам на рідних землях не пошкодить), натрапили на «попелища» (ще теплі)

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

*Співробітники Українського календаря.
Артист-маляр Микола Бутович (зліва)
і адвокат Льво Крайцар (справа).*

ватри своїх попередників, якій вигоріти цілковито не давав сл. п. Василь Войтанівський та ще кількох інтелектуалів, що працювали в Загребі й його ближчій околиці.

У Прняворі, Баня-Луці й Липениці були залишки старих читалень, що з бігом часу, під впливом місцевих парохів, набрали характеру клубів чи церковних братств і сестрицтв, поволі затрачуючи свій первісно намічений національно-громадський характер. Та доплив «свіжої крові» – десятка охочої до праці на національній ниві молоді, яка могла присвятити тій праці частину своїх великих ферій –

ситуацію доосновно змінив. А молодь та «з економічних причин» шукала в часі літніх ферій притулку на українському селі, маючи над міру скромні засоби для перебування в університетському місті протягом цілого календарного року.

Існував тут віддавна місцевий кадр інтелігенції, що потребувала вказівок чи допомоги, а згодом могла вже провадити працю сама. І тут прямо історичного виміру заслуга Владики на Крижевцях д-ра Діонізія Няраді, що випросив від Митрополита Шептицького кількох священиків (дехто жартував, що Кир Діонізій позичив їх для своєї єпархії) та зразу після закінчення першої світової війни почав висилати кандидатів на богословські студії до Львова, дарма, що його такі студії в хорватському Загребі коштували дешевше, бо мав він там власний семінар. Але у своєму намірі дати пастві національно вихований клир – єпископ Няраді був без усякого сумніву націоналістом. Каноніки негодували, але Кир Діонізій вислав елевів до Львова, або в остаточному випадку до Риму, утримуючи на Загребському Богословському Факультеті ледве двох-трьох кандидатів. Одним із них був Олесь Власов-Овдієнко, який до Львова виїхати не міг через паспорткові труднощі. Богослови ті, скінчивши студії, повертались зі Львова до Югославії хоч і не організованими, але в дослівному цього слова значенні – українськими націоналістами. А були й поголоски, що в широких руках владичої й його богословів реверенди переїхав через польську границю не один документ, що свідчив чи то про переслідування Церкви в католицькій Польщі, чи про переслідування національних меншостей.

Що викристалізовані у вільних студентських громадах ідеї й гасла організованого українського націоналізму знаходили дзвінкий відгомін в оновлених у Свято-Юрській обителі серцях цих богословів, про це не треба зайво розводитись. Це не була таємниця, про їх національне «вірую» говорила їх праця. А тому, як тільки німці скапітулювали в Хорватії, НКВД криваво почало

розправлятися з молодим священством, як запідозреним у націоналістичному ухилі. А той ухил можна було приписати всім, дарма, що з ОУН більшість поза читанням «Розбудови Нації» не мала нічого спільного. Одинокий тільки прняворський декан, о. Григорій, був чистий від того гріха, бо його «москвофільство» і прямо нечувана ненависть до націоналістичної ідеї була загально відома.

* * *

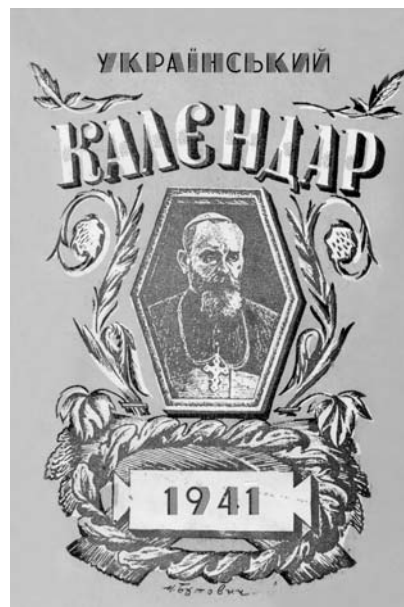
В такій сприятливій внутрішній атмосфері почали рости, як гриби по дощі, філії і читальні Українського Товариства Просвіти (УТП), яких було згодом більше двадцяти, а сама організація начисляла коло п'ять тисяч членів, з-поміж 15.000 українців, що жили на території, на якій УТП статутково зголо-сило свої претенсії до праці. Та Загребська Просвіта була на статутот визначеній території тільки толерована. Дуже скоро почалися і тут переслі-дування. А коли майже в кожному сільці чи присілку дітвора почала літом від-відувати дитячі садочки, автохтони почали насолоджуватися українською драматичною штукаю, а в селі Каменіца навіть висипано могилу в честь по-ляглих за Україну Борців, – панічний страх напав на югославську адміністрацію. Її підбехтував польський консул, який почав втрачати причину сидіти в босняцькій Баня-Луці, де мав «опікуватися польськими горожанами», які виїхали сюди в рр. 1923-28., шукаючи кусника землі і більшої свободи. Волею химерної долі польський окупант почав помагати сербській адмі-ністрації у Босні розправлятися «австріяками», що не хотіли стати ані поля-ками, ані «південними слов'янами».

* * *

Роттердамська трагедія мала чималий відгомін на Балканах, а зокрема в Хорватії, яка через своїх самостійників-революціо-нерів, що були зорганізовані в УСТАША, мала зв'язки з Організацією Українських Націоналістів. Серед української колонії в Югославії вістка про новий большевицький злочин викликала просто потрясення, яке згодом знайшло свій вислів у масових жалібних урочистостях.

На овиді почали зарисовуватися хмари неминучої бурі, а для нас – українців по-чало сходити «сонце з заходу»: українське Закарпаття почало влаштовувати своє влас-не державне життя.

Обидві події 1938 року відкрили серця й уми українського загалу в Югославії для сприймання ідей організованого україн-

ського націоналізму. Навіть бачвано-сримські «бачикове» й ті почали отрясатись зо свого мадяронства. Коли ж Апостольська Столиця вислала в Хуст крижевацького Владику д-ра Діонізія Няраді, – зацікавлення справами і потребами Карпатської України серед українців у Югославії почало зростати з дня на день.

Я ще сьогодні не можу забути однієї сценки в присілку Лужани коло Приявора. Мешкав там, як казали, – затурканий – карпатський русин. Всі намагання сусідів затягнути «бачика» в Просвіту не давали наслідків. Йому вистачала недільна проповідь прияворського душпастиря, якого світогляд не виходив поза рамки передвоєнного москвофіла. Але з моментом, коли заговорив Хуст, наш лужанський «бачик» наче не той став. Почувши: «говорить Хуст», – його обличчя нараз прояснювалось і на «добридень» панянки з Хусту, він скидав з голови шапку, кланявся до радіоапарату і вимовляв святочно: «Надобридень вам, паночко». І не минуло багато часу, а наш «бачик», заслухуючись в передачі, що кінчалися націоналістичним привітом «Слава Україні!», – випростовувався і на привіт з апарату – відповідав гордо: «Слава Україні!»

Щовечора сходились люди до крамниць чи гостинниць, де були радіоприймачі. А торговці серби тільки подивлялися завзяття своїх українських сусідів і клієнтів. Дружба між обома народами почала затіснюватись, зокрема, коли стало відомо, що Карпатська Україна починає розбудовувати власну Організацію Народньої Оборони – Карпатську Січ. Серби завжди мали респект національних почувань і боротьби з переважаючими ворожими полчищами. При чому серби чи не найкраще знали, що виграє не так перевага збройна, як ідейна!

Чуючи своїх провідників, своїх міністрів, що виступали з максималістичними постулятами, прості, сірі люди почали перероджуватися. Не диво, що на такому підлозжі ряди прихильників організованого українського націоналізму росли з кожним днем, а скромні читальні ставали домами національної культури.

При підтримці радіо живе слово місцевого активу втриє скорше досягало своєю мету. Коли Просвіти, за прикладом американської ОДВУ й канадійського УНО та їх братніх організацій, почали широкозакроєну збірку на допомогу Закарпаттю, попри американські й канадійські доляри поплили не менше щедро, хоч і не в таких розмірах, югославські динари – вдовина лепта.

На жаль, ще не встигли закінчити збірку, як громом вдарила глуха вістка про те, що мадярські наїзники вдарили на Срібну Землю – карпатську українську державу. Годі описати, як переживали цей злочин не тільки українці, але й хоробрі серби.

Канцелярія Просвіти в Загребі отримала кілька листів з палкими зголошеннями в ряди ОНОКС від тих, що мали гаряче бажання поспішити Карпатській Україні на відсіч. Я мав неоднократно нагоду переконатися, що багатьох сербів руки свербіли битися з мадярами. Але українська сторона не могла, на жаль, організувати допомоги хоробрим оборонцям Хусту й Срібної Землі, – як тоді

говорили на бульварах Београду й Загребу – рятівникам слов'янської чести й гідності.

З цих настроїв випливала гостинність і пошана, з якою зустрічали Президента Карпатської України і його почот, а згодом цілі сотні втікачів, що через Румунію дісталися на територію Югославії. Вони знайшли зрозуміння югославського уряду й поміч місцевого населення. Поміч скору, раду й від щирого серця. А найбільше допомагала горда Бачка, якої столиця – Руський Керестур – подобала в ті дні на кочовий табір.

При нагоді побуту Президента Карпатської України, Президента й Союму та згодом після повороту Владики Діонізія можна було довідатись, скільки Організація Українських Націоналістів зробила для державного дозрівання Срібної Землі. Зі своїми поглядами названі достойники зовсім не скривались. А єпископ Нярадї прямо не мав слів і сліз для героїзму хоробрих юнаків, що в моменти небезпеки зо школи пішли на фронт. Зовсім як свого часу під Крути...

Югославська преса, не тільки з жадоби сенсацій, виловлювала і довгими місяцями друкувала донесення про сутички в Карпатах, розписуючись про те, що гонведи не можуть собі дати ради з населенням, яке раз закоштувавши свободи, в ярмі ходити не буде. Свої й чужі вісті – тільки скріплювали духа й силу націоналістичного впливу на українців в Югославії.

З доручення теренового провідника, членство ОУН в Югославії зробило все можливе, щоб побут побратимів з Карпатської України, військових і цивільних, улегшити, а урядування Президента КУ і Влади КУ зробити якнайбільш ефективним. Президент Волошин отримав почесну варту, діловий секретаріят, словом все, щоб міг почуватись як у себе дома.

У контактах Президента КУ з чужими дипломатичними чинниками відіграли немалу ролю члени ОУН. А було тих контактів немало і деякі дуже цікаві. Обговорювалась можливість переїзду д-ра Волошина в Лондон, а не до Праги. Та Лондон міг у себе радо вітати Прем'єра «Земе Подкарпатске», а ніяк не міг до себе запрошувати Президента Карпатської Держави, щоб не дразнити сердегу Бенеша, а за ним і Москви.

Майже до самого вибуху війни між Берліном і Варшавою українці в Югославії жили під знаком Карпатської України. Великою мірою до того причинились самі закарпатці, між якими було кілька знаменитих промовців, а які

*Президент Карпатської України
Др.Августин Волошин у Шиду*

вміли розказати нашим «боснякам» чи «славонцям» про пробудження Закарпаття, про його розвиток, про діяльність Просвіт, партій, про дію ОУН і українських націоналістів, чини Карпатської Січі і т.п.

Українці в Югославії дорешти зрозуміли тепер, що єдиним фактором, що має шанси протиставитись всім ворогам – це український націоналізм – як ідея, світогляд, рух і ОУН. Тому росло число прихильників націоналізму й число членів ОУН.

* * *

Але незабаром прийшли удари. В місяці травні 1940 року всі визначніші українські діячі в Югославії опинились за ґратами, під закидом найфантастичніших злочинів. Але справа була в тому, що Югославія починала дипломатичне кокетування Москви, якої до 1. вересня 1939 р. вона не визнавала, а тому Београд мусів на гвалт очищуватись від гріха, що на його території процвітав український націоналізм, вже не тільки як ідеологія, а як рух, та який при наявності коло сотні тисяч українців становив чималу небезпеку для червоного окупанта України.

Тереновий провідник ОУН в Югославії німців прямо ненавидів. Він передруковував вибрані місця з «Майн Кампфу», які ставили німців у правдивому світлі імперіялістів, кривавих сатрапів – а на це треба було мати велику дозу цивільної відваги. Це було чималим героїством в часі холодної війни за Югославію і зайвим доказом, що сітка ОУН на німців мала ясний вигляд, а її провідні члени були виразно антинімецьки настроєні. Коли ці виїмки друкувало паризьке «Українське Слово», то цьому сприяли й обставини у Франції. Обставини в Югославії промовляли проти такого друку, бо у випадку залиття Югославії німцями (Загреб був всього пару годин їзди від австрійсько-німецької границі) викриття такої антигітлерівської акції грозило дуже некорисними наслідками.

Це протинімецьке наставлення провідника ОУН врятувало нас і визволило в 1940 р. з в'язниці.

Хоч центральна Просвіта, від дня ув'язнення її проводу, наче б то з повною ефективністю не функціонувала, то всі її Філії і Читальні продовжували свою нормальну працю без більших шикан з боку влади. І це в квітневих подіях 1941 р. (Хорватське Повстання) відіграло чималу роль: українці мали свій виборний провід і форми власної організації, може й не зовсім ідеальні, але – і це було головне – вони їх мали, чого так дуже нам завидували і серби, і хорвати.

Дарма, що в Београді відбувся пуч і всі війни ждали з дня на день – перші стріли на австрійсько-югославській границі й бомбардування Београду були справжнім громом з ясного неба. І хоч з усуненням Цветковича та перебранням влади генералом Сімовичем війна видавалась неминучою, вона сербів таки заскочила і в розгарі мобілізації розчавила.

На два дні до приходу німців у Загреб, досвідчений хорватський генерал Славко Кватернік зорганізував оборону Загребу так, що виманеврував сербську

дивізію на правий берег ріки Сави, залишаючи таким робом столицю Хорватії без чужої залози.

Василь Войтанівський перший іменем українців привітав через загребське радіо державну суверенність Хорватії.

З упадком центральної београдської влади й розвалом її експозитур в Боснії, там постав хаос, а українці почали творити у своїх селищах самоуправу й самоохорону. З рядів тієї самоохорони й Студентського Куреня вийшов згодом Перший Український Полк, якому усміхалась доля стати першою регулярною українською частиною, в зовсім іншому вимірі, як це задумували ідейні вояки «Ролянда» чи «Нахтігалья».

З уконституюванням влади незалежної Хорватії, почали до неї з'їздитися дипломатичні місії. Першим таким представництвом в ступні посольства було УКРАЇНСЬКЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО. Нічого в тому дивного, коли зважити, що хорвати з першої хвилини дуже ставили на українську карту й зразу не злюбили собі триріддя влади своїх сусідів, що насадили «дипломатів», «гештапо» і «сігуранцу» та врешті одні «комманданте мілітаре ді Дальмація», а другі навіть «Генераль фон Аграм».. Словаки, румуни й болгары, а потім ще й мадяри, тільки згодом відкрили свої місії в Загребі.

В тому то часі й стався перший «дипломатичної скандал» у Загребі.

З метою здискредитувати Василя Войтанівського, визначеного Головою Проводу Українських Націоналістів для зв'язків з Поглавником Усташі і Поглавником Хорватії – приїхав поручник Крисько, який старими зв'язками, що тягнулися ще з Ліпарів, добився побачення у Поглавника, щоб поінформувати Голову Хорватської Держави про бунт Бандери і про те, що українським урядом є правління Я. Стецька.

Як виявилось з пізніших розмов в резиденції Поглавника, д-р Анте Павеліч про злощасну диверсію в ОУН знав ще з Італії. Але Поглавник аж ніяк не припускав, щоб у такій делікатній ситуації, яка витворилася довкола Загребу, група Бандери, користуючись вермахтівським зв'язком, бомбардувала існуюче Українське Представництво. При чому ніяк не можна забувати, що те ж Українське Представництво було терном в німецькому оці. Німці всіма способами намагались на кожному кроці порядкувати в Хорватії і скасувати українські права.

У хорватів Крисько, крім малого несмаку, не діпняв нічого. Зате він мав «успіхи» між українцями. Він пов'язав організаційно місцеву опозицію – Українське Культурне Студентське Товариство – з «революційним проводом» і від того дня в Загребі почали існувати два Представництва. А коди згодом почала діяти «чорна Усташа», то можна тільки легко здогадуватись, які зв'язки лучили обидві диверсійні групи, що навіть в час війни не вміли зберегти засади організаційної єдності і спаяності, як у власному нутрі, так і супроти всіх зазіхань ворогів.

Українське Представництво з Василем Войтанівським на чолі знайшлося з перших днів свого існування перед низкою важних завдань, як:

- 1) правно-корсулярної опіки над українцями,

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

- 2) самооборони українських осель в Боснії, а частинно й у Славонії,
- 3) вироблення пляну культурної автономії для українців у Боснії, Славонії і Сримі,
- 4) евентуальної допомоги українцям в областях був, Югославії, тотально окупованих німецькою військовою адміністрацією,
- 5) пожвавленої інформативно-пропагандивної акції в користь української визвольної справи.

Інформативно-пропагандивна ділянка була в Югославії невдячним пере-
логом, що його було незвичайно тяжко «переорювати» в умовинах югослав-
ського панічного страху перед Москвою. Усі серби й чорногорці були безза-
стережними русофілами, а славонці у своїй подавляючій більшості до того ще
й прокомуністами!

В умовинах воєнної окупації, у корінній Сербії зробити що-небудь було
незвичайно трудно. Зате в Загребі, хоч і не було постійних українських авди-
цій, тим не менше преса й радіопересилання аж роїлись від інформативного,
пропагандивного і статистичного матеріалу. За час 1941-44. появились сотні
статтей. Деякі з них ставали предметом глибоких дискусій і згодом основних
студій хорватських соціологів і державників. Великою популярністю втіша-
лась праця М. Сціборського «Націократія», в якій цей чільний український
націоналістичний теоретик давав розв'язку державного і суспільного устрою,
основнішу і куди кращу від тих, що на них спромоглись теоретики фашизму й
націонал-соціалізму. А найголовніше те, що Сціборський був зовсім незалеж-
ний від них.

Щоб бодай частинно віддячити нашим хорватським друзям і всьому наро-
дові за їх на кожному кроці позитивне ставлення до української визвольної
справи, на шпальтах празького «Наступу» і берлінського «Українського Вісни-
ка» появилася низка моїх статей, підписаних псевдонімом Хорив Святосла-
вич. Частина тих статей виповнила пізніше збірку, затитуловану «Оновлена
Хорватія» і була черговим скромним виявом вдячностей до наших хорватських
друзів і висловом подиву для їх справного державного будівництва.

З завдань в т. 2 виплила у місяці червні організація Української Доброволь-
чої Частини для боротьби проти большевицької окупації України. Організація
української збройної сили в Хорватії не натрапляла на найменші труднощі з
боку господарів країни, а навпаки. Почалася вона зі скромного Студентського
Відділу, що вправлявся на подвір'ї Агрономічного Факультету під командою
хор. В. і мала закінчитись, поповнена відділами Самооборони, Українським
Полком і Козачою Дивізією, у більшому з'єднанні під командуванням ген.-пор.
Шкуро.

З моментом вибуху німецько-московської війни, починаючи з Павеліча і
Кватерніка, всі хорвати не мали найменшого сумніву, що Україні припаде та
сама доля, що припала Хорватії, тільки Україна була б державою великою, яка
підтримала б і Хорватію, Але брак позитивних вісток з України зміняв бадьорі
розмови у журливі, аж одного разу маршал Кватернік дослівно заявив:

«Якщо не буде великої України, то нас (цебто Хорватію) сфашерують на

пниці!» Наші хорватські друзі правильно бачили, що тільки велика українська держава може стримати московський імперіалізм та забезпечити малі балканські народи перед італійсько-німецькими зазіханнями.

Тому молоді хорватські дипломати нерідко наражувалися на неласку берлінських радників прямими питаннями: «Чому не творите суверенної України – найкращої зброї проти червоної армії і московської політичної сили?»

Цікаво при цьому, що справу виставлення якнайбільшої української частини дуже підтримувало італійське командування в Хорватії. Українські міродайні чинники в Хорватії були прямо заскочені тією італійською доброзичливістю. Аж згодом ми довідалися, що італійці хотіли в складі свого корпусу на східному фронті мати українську дивізію. Довідалися ми також, що німці пронюхали ці італійські наміри й мало що не в зуби заглядали кожному італійцеві, який аж ніяк не розумів тієї німецької запопадливості. Також хорвати робили все можливе, щоб українські частини, які не хотіли боротись на внутрішньому хорватському фронті з сербською диверсією, вислати в Україну. Невтральних хорвати, не зважаючи на всю дружбу, не потребували.

Перспектива повернутись в Україну зворушила всю еміграцію. Виявилося, що з вранглівців більше як 40% родились в Україні й вони божились служити Україні. Неначе під кивком чародійної палички до співпраці з Українським Представництвом зголосилася ціла Козаця Дивізія з Сербії, яка з моментом німецької окупації втратила свою рацію існування у Сербії, де вона військовим порядком працювала і берегла магістралі Београд-Сальонікі.

Сердечні стосунки між Усташою й ОУН в Хорватії вийшли далеко поза рамки міжорганізаційної дружби. Вони починали виявлятися міжнародною приязню, стаючи угольним каменем дружби між українським і хорватським народами. Треба було подивляти, як невеликий числом нарід робив усе, що було в його спроможності, щоб постала збройна сила багаточисельного українського народу, що єдиний міг бути респектованою іншими гарантією незалежності Хорватії. Очевидно, що того роду дружбу треба було відзначити. І наш старшини подарували стару козацьку шаблю Поглавнікові А. Павелічеві під час спеціальної авдієнції, літом 1941 року.

Українська сторона старалася зробити це без зайвого розголосу. Але хорватська преса широко розписала про цю подію. Це ще зміцнило позицію українців і авторитет Представництва. Ця подія мала відгомін як у Римі, так і в Берліні. Довідалися ми це нашим дружнім зв'язком від хорватів. Мала вона вплив і на становище ген. Шкуро, який вирішив нав'язати тісніші зносини з ОУН.

Між козацьким командуванням і Представництвом почались переговори, які скоро добігли до щасливого кінця. Караючись 21 років над Дунаєм, Козацтво затужило за кращою долею і осягнення її бачило в спільній боротьбі з українцями. Так Українське Представництво мало в своєму розпорядженні не лише коло 5.000 добровольців з переселенців, але й могло рахувати на коло 20.000 козаків. Скоро ми довідалися, що хорватські офіційні чинники отримали радіограму з Берліну, якої зміст тільки підтверджував те, що вже раніше наш кур'єр привіз із зустрічі з Головою ПУН: не можна й припускати, щоб

німецьке командування, зокрема в часі грабіжницької окупації України, могло погодитись на приєднання незалежних українських частин.

Не оглядаючись на труднощі й перші вісті з України, які промовляли за тим, що німці на створення українських збройних сил не підуть, Українське Представництво в Хорватії таки створило Український Полк, який носив хорватський однострій, але мав українську відзнаку й український стяг. Представник наказав заприсяження Полка на вірність Україні, що й відбулося дуже урочисто в місяці грудні 1941 р., на підніжжях Козара-Планіни.

Я певен того, що всі ті, які залишились в живих, які коротають віку в далекому Сибіру, чи в розсіянні, не забудуть до самої смерти тієї зворушливої хвилини, коли до них звернувся листом колишній Начальник Булави Військ Директорії УНР – полковник Андрій Мельник. Після присяги, кожен вояк і старшина отримали тризуби з мечем. Такі ж відзнаки мали на своїх пашпортах всі українці, які користувалися опікою Представництва.

Але події перекреслили всі сподівання. Козача Дивізія не дочекалась переїзду в Україну, її німці змусили виконувати вартівничу службу на магістралі Загреб-Београд-Ніш-Сальонікі.

Доля Українського Полку з бігом часу стала просто трагічна. Впав він жертвою самозванчого «отамана Панькова». Цей провокатор отримав команду полку від німців і з їх наказу повів його у карні експедиції проти комуністичних партизанів. Це наразило українців на відплатні акції з боку червоних, і четників. Настала Содома й Гомора.

Не можу ширше писати про події в останньому періоді існування хорватської держави, бо мене німці арештували й посадили в концтраку в Саксенгаузені... Не багато залишилося в живих свідків надлюдських намагань друга Войтанівського знайти вихід з цього важкого положення.

Про трагедію цієї бойової частини, що кривавилася в сутичках з большевицькою партизанкою на Балканах, вартувало б написати окрему розвідку і треба вірити, що деякі її старшини і стрільці те завдання виконають.

Ясно, що й надлюдські зусилля Войтанівського не давали наслідків. При божевільних акціях свого «військового отамана», який не раз відгрожувався заарештувати й його, ситуація Войтанівського була трагічна. Чи передбачав він, що Паньків робить зумисно клопоти і витворює ситуації, які згодом дадуть МВД мотиви для масових езекуцій всіх тих, кому пришиють зв'язки з Представництвом? Мабуть – так. Але – тайну того Войтанівський забрав в могилу.

Махінації Панькова розклали Полк і почали розкладати дію Представництва. Його колись чималий штаб співробітників більшістю покидає Загреб. Войтанівський залишається, рішений згинуть на стійці замість жити у млині емігрантських буднів. В домівці Представництва Войтанівський з вірним до останку Андрієм Я. палить бібліотеку й архіви. Так і застає їх червона інвазія. Деякий час жив у підпіллі, поки не схопили його червоні.

На доноси виарештувано низку людей, з яких більшість зліквідовано. Тільки малу частину, після шести чи семимісячного слідства, звільнили. «Сидів у слідстві» й Паньків, але як же ж інакшим було його сидіння від

других: в незакратованій келії, на харчах з ресторану й цигарках із кіоску посидів, аж поки «вища влада» не визнала за доцільне вислати його на інший терен.

Розстріляно чи повішено – Василя ВОЙТАНІВСЬКОГО, Теренового Провідника ОУН в Хорватії, а поруч з ним його дружину Володимиру, родом хорватку, та сина Володимира, молодого поручника. А далі таких видатних членів ОУН: д-ра мед. Степчишина Михайла, д-ра Яцуся Івака, д-ра Варицького Василя, д-ра Огадника Романа. Доля багатьох інших маловідома, бо Загребська ОЗНА, що виконувала езекуцію з наказу «суду» Кремля, ніколи не подала точних матеріалів. Про езекуції автор цих рядків довідався з переказів тих щасливіших побратимів, що їм поталанило вирватися з хорватського пекла в дні катастрофи, і від тих, що, відсидівши низку років, через Трієст виїхали у вільний світ.

Інший уже суд розглядав справу інших, що їм не могли пришити зв'язків з Представництвом, або яких Паньків не зумів достатньо обтяжити. Але немало їх в тяжких умовах відсиділо по 5 а то й більше років. Декому з них усмінулася доля, коли Тіто зробив реверанс в бік Заходу. Та з них тільки небагато вимандрувало у вільний світ.

В живих залишились тільки одиниці з нашого, колись такого сильного активу ОУН в Югославії. За чотири роки боротьби згинули цілі десятки з вірою, що хай і далеко від Батьківщини, нерозривною ланкою духового пов'язання вони борються за Україну й за її краще майбутнє.

В особі Василя Войтанівського і в його співробітниках Націоналістичний Рух втратив здібного організатора й блискучого дипломата. Людину, яка вміла йти проти струї й яка за свої переконання вміла гідно вмерти, але не зламатись і не каятись.

Видано у першій українській друкарні у Франції 1955 року

Богдан Ліський (Джерсі Сіті, Нью-Йорк)

АНТОН ІВАХНЮК – ВЕЛИКИЙ УКРАЇНСЬКО – ХОРВАТСЬКИЙ ПАТРІОТ

Антін Івахнюк входить до групи найвизначніших українських культурних діячів Хорватії. Автор статей, літературних перекладів і засновник українських товариств. Разом з др.Віталієм Петровським, Василієм Войтановським, Андрієм Пелліхом, інг.Михайлом Вінтонівим, др.Зіновієм Патольом, др. Надією Ружицькою, Осипом Коропейом, Михайлом Степчишином, Євгеном Мацяхом, художником Яковом Гніздовським, о.Михайлом Фіраком, Григорієм Шевчуком, співаком загребської опери Анатолієм Майлушевським він зробив великий вклад у розвиток української культури між хорватськими українцями, у краще ознайомлення і зближення українського та хорватського народів. Пізніше, у Торонто, найкращою ілюстрацією діяльності українців на південнослов'янських теренах і українсько – хорватського співробітництва.

Антон Івахнюк народився 25 січня 1906 року у селі Сморгів що на Волині. Його батько Василь, служив у мадярських драгунах, потім був наглядачем худоби, сільським писарем і дияконом у греко-католицькій церкві. Мати Емілія, за віросповіданням римокатоличка і за національністю полька, походила з родини українських шляхтичів Барановських, була домогосподаркою.

Родина Івахнюків спочатку складалася з батька, матері та 10-х дітей – 5 хлопчиків і 5 дівчаток. Антін був десятою дитиною. Найстарший брат і сестра переселилися до Канади, тому Антін їх не пам'ятає...

Село Сморгів розташоване 14 км. від Берестеча і 4 км. від м.Миколаїв і знаходилось біля колишнього австро-угорсько-російського кордону.

1914 р., коли почалася Перша світова війна, восьмирічний Антін зазнав усіх бід життя переселенців. Після невдач у боротьбі з російською армією, австро-угорська влада примусово виселила українське населення з місць наближених до фронту. Залишитися, означало потрапити до концентраційного табору Талегроф, разом з москвофілами, підозрюваними у допомозі Росії, або під артилерійський вогонь. Так родина Івахнюків жила евакуйована у с. Руде Сіелецька неподалік від Кам'янки Струмилової (пізніше Бузька), де Антін навчався у 4-річній народній школі і почав навчання у 8-річній гімназії, а батько його був дияконом у греко-католицькій церкві. Деякий час Івахнюки були евакуйовані і до с.Грабина біля Добротвору та Радехова.

1918 р. Україна проголосила свою незалежність. На сході почалася війна між українцями і росіянами, а на заході – між українцями і поляками. Румуни окупували Буковину, а чехи Закарпаття. Після повернення родини у Сморгів 1919 року, де все було знищено, помер батько Антона. Піклуватися про родину почав брат Микола, православний священник з села Товстобаби Станіславського повіту на Галичині.

У польсько-українському конфлікті Антін підтримував поляків, але мама сказала йому: “Антоне, твій батько був русин і ти теж маєш бути русином.”

Слова матері дуже вплинули на нього і коли Західна Україна опинилася під Польщею, він зазнав дискримінації з боку польської держави як і все українське населення.

Польщі. Пізніше поступив до Львівського університету на відділення 1927 року Антін завершив гімназію у Станіславові. Після того рік служив у війську на півночі Славістики. На третьому курсі арештований, бо мешкав разом з Омеляном Тарнавським, організатором української нелегальної діяльності. Відсидів півтора роки у в'язниці м. Чорткова. Після виходу з в'язниці більше не міг продовжити навчання на території польської держави. Тому, як і десятки інших українців, виїхав до Хорватії, де вже чекала на нього його дівчина Надія Ружицька. Загребський університет був досить дешевим для українських студентів, ціни були нижчими ніж у інших державах, а хорвати особливо прихильні до українців.

Антон Івахнюк прибув до Загреба 1933 року. Там відразу приєднався до акцій українських студентів. 15 червня 1934 став членом "Просвіти", мав і членський квиток "Студентської Громади". 29 жовтня 1934 р. запропонував управлінню "Просвіти" стати членом "Союзу українських Організацій" (заснованого 6 лютого 1929 р.) у Белграді. У "Студентській Громаді" був членом "Секції Пропаганди", яка ліквідована 22 червня 1936 року через невинуватність свого існування і розпорошеність у праці окремих членів. Вийшов з "Просвіти" 7 серпня 1937 року через розбіжності у поглядах з Василем Войтановським, та під впливом своєї дівчини Надії Ружицької, якій Войтановський не подобався.

За порадою Кравця, старшого українця з Загреба, одруженого з хорваткою, директора будинку для глухонімих, Антон Івахнюк почав писати. Видавався у Львові, де мав добрі зв'язки з редактором і літератором Богданом Кравцем. Його метою було ознайомлення південних слов'ян з українським народом, і українців з хорватами. Хорватське середовище йому подобалося, він встановив зв'язки з кількома ведучими хорватськими працівниками і активно співпрацював з ними. Крім того зав'язав добрі стосунки з греко-католицьким владикою Діонізієм Нярадїм, римокатолицьким архієпископом Алозієм Степінцом, русинами з Воєводини (Ілля Крайцар), українцями з Боснії (о. Григорій Біляк) і т.д.

Перші його статті (1934 р.) написані українською мовою. То були рецензії на книжки, видані хорватською мовою з українською проблематикою, пізніше це тексти про націоналістичні рухи хорватських студентів, про боротьбу червоної Москви з Україною, рецензії на фільми (напр. на радянський фільм "Тарас Бульба"), про культурне життя хорватських художників, про Харамбашіча, як співця хорватської свободи, коментарі на мемуари на той час відомого Вргоча, який під час Першої світової війни воював як австро-угорський солдат на Галичині, писав про Анте Старчевіча як ідеолога хорватського націоналізму. Пізніше почав друкувати тексти хорватською мовою про Тараса Шевченка. Українців на Західній Україні ознайомив з працями Анте Дукіча, полемізував з авторами, які у сербських виданнях заперечували існування окремої української нації, а признавали якийсь "триєдиний російський народ", описував

візити загребських українських товариств у Боснії, писав про проблематику Карпатської України після проголошення незалежності, коментуючи вісті хорватського радіо. У 1939 році з невідомих нам мотивів писав у українських виданнях про турецького лідера Газ Кемала Ататурку. Переклав твори хорватського поета-націоналіста Юрая Павічева тобто деякі частини його зб. під назвою “Рани”, яка появилася у Загребі. Також переклав оповідання Міле Будака на українську мову під назвою “Чи віра?” і “Вовк Шкутилько”. Переклав для “Русинсько-українського альманаху бачко-сріємських письменників”, який видавало “Русинське просвітне товариство” у Руском Крстуру, оповідання на українську літературну мову. Крім того переклав на українську мову твір Дінка Шімуновича “Боюн-оповідання древнього монаха” і Джуре Відовіча “Пташина й Ісусик”. Потрібно згадати і переклад “Записки” Олінко Делорке.

Працюючи на культурно-економічній ниві Антін Івахнюк заснував два українські студентські товариства: “Пробоем” і “Лихвар”(1938). Товариство “Пробоем”, пізніше перейменоване в “Дніпро”, мало досить добрий український хор, яким керував Михайло Вінтов. Хор користувався залом хорватської жіночої організації. Друге товариство було економічного спрямування. Метою

Хор і оркестр Українського культурного студентського товариства “Пробоем” у Загребі

“Студентського Лихваря” була фінансова допомога у вигляді позик для членів товариства. 6 березня 1938 р. члени “Студентського Лихваря” прийняли статут і товариство почало свою діяльність 1 квітня того ж року.

У журналі “Голос”, у двох номерах за 1937 рік, Антін Івахнюк видав статтю, в якій пояснював завдання українських студентів за кордоном. На його думку, українські студенти ідуть за

кордон перш за все для того, щоб отримати освіту і кваліфікацію спеціаліста. Другим обов’язком є пропаганда між іноземцями і українськими емігрантами. Ці обов’язки повинні бути однаково важливими. Наголошує на тому що батьківщина потребує добрих студентів, сильних, свідомих громадян. Вимагає від студентів серйозного відношення до навчання, на яке їхні батьки витрачають мінімум 50-70 злотих щомісяця, а за три-чотири роки навчання це буде 2000-3000 злотих, досить велика сума.

З життям за кордоном пов’язана і пропаганда між іноземцями. Тому потрібно бути всепоронньо обізнаним з українськими національними проблемами. Потрібно знати історію і географію України, розумітися на літературі і мистецтві, орієнтуватися у українській кооперації і торгівлі та інших актуальних питаннях. Іноземці цікавляться усім, тому часто виникає потреба

пояснити дещо, доказати і переконати, зацікавити інших. Людина на чужині повинна бути “ходячою енциклопедією” і на будь-яке питання дати вичерпну відповідь. Від іноземців не потрібно відгороджуватися “китайською стіною”, а розвивати дружні стосунки. Потрібно знати відповідний край і народ, його життя, бо вивчаючи інших, краще розумієш і вивчаєш себе. Кожен українець повинен бути свідомим того, що він закордоном є представником своєї нації. Його поведінка створює відповідне ставлення до українців, і є вирішальною, яким це ставлення буде – позитивним чи негативним. Враження від кожного вчинку залишається назавжди. Про це потрібно пам’ятати і діяти так, щоб не осоромити свій народ.

Далі Івахнюк пише, що студенти повинні використати перебування закордоном для збільшення своїх знань і зміцнення характеру. Повинні засвоїти все найкраще і найкорисніше, щоби потім використати це, на службі своїй нації. Він є проти сварок та інтриг між студентами, які є неможливими через відсутність ідеологічних розходжень, але бачить поділ на два табори, що б не сміло статися. Тому потрібно покращити відносини між студентами, а цим повинні зайнятися центральні студентські організації, створивши для цього якийсь орган контролю, уповноважений вирішувати такі суперечки між студентами.

2 квітня 1939 р., товариство “Пробоем” відзначило у залі Духовної семінарії 125-у річницю народження Тараса Шевченка. 2 березня 1939 р. організувало Комеморативну Академію, присвячену пам’яті Симона Петлюри і Євгена Коловальця.

У журналі “Неділя” №9 з 9 до 12 березня 1939 видано статтю “З рідною піснею до Боснії”. У вступі до статті розповідається про організацію студентів у Загребі та про допомогу надану владикою Діонізієм Няраді. Далі розповідається про можливості товариства і існування хору, про бажання виступити на різдвяні свята перед українцями Боснії. Члени Відділу візитів писали листи і розсилали їх у різні міста Боснії, домовлялися з адміністративною владою і організували житло та транспорт для більшої кількості людей. Друга група малювала і писала оголошення про концерт, а члени хору і оркестру проводили репетиції тричі на тиждень. 6 січня всі приготування було завершено. О 7-й ранку всі зібралися на вокзалі і вирушили до Боснії. Прибули до Дервені. Усі були зачаровані красвидом, який дуже нагадував рідні українські Карпати. Усі думали про рідну землю. До Прнявору їхали автобусом. О сьомій годині прибули до Прнявору, де їх зустрів о.декан Біляк. Загрівшись, студенти розійшлися по місцевих українських родинах.

Наступного дня студенти продовжили подорож до Лішню, де повинен був відбутися перший концерт. Але приїхавши до Лішню, дізналися, що влада змінила своє рішення і заборонила концерт. Співали у церкві на вечірні колядки, обіцяли людям, що прийдуть з концертом пізніше, коли отримають дозвіл і поїхали у Прнявор. Концерт у Прняворі викликав загальне зацікавлення, відбувся у найбільшому залі містечка і приїхало на нього багато іноземців та майже всі прняворські українці.

Антін Івахнюк слідував за сербськими виданнями, і реагував на деякі з них, бажаючи пояснити читачам і виправити помилкові твердження та погляди стосовно українського питання і заперечення існування української нації. Так, наприклад, реагував на статтю у якій полемізувалося про те, чи русинів у Войводині (яких автор називає і малорусами) треба називати українцями, з огляду на те, що русини Карпатської України офіційно себе зараз називають українцями. Така стаття була надрукована у сербському виданні у Новому Саді 1939 року. У зв'язку з актуальністю теми і 60 і більше років після того, його відповідь також була надрукована у сербських газетах. Наводимо її повністю:

“Прочитав статтю п.Дімітрія Кліціна, який намагається довести, що українці не є окремим народом, а їхня мова не є окремою слов'янською мовою. Оскільки “День” вже видав статтю п.Кліціна, надіюся, що і мені буде дозволено викласти протилежні думки, історично обгрунтовані.

П.Кліцін твердить, що український народ є “складовою частиною єдиного російського народу”, а українська мова є тільки діалектом російської мови. Цю свою тезу намагається обгунтувати якимись неіснуючими доказами, так Країною у Боснії, інтригами Австрії і т.д. Але це тільки несерйозні докази, спрямовані на приховування дійсності. Обізнаний з історією Східної Європи ніколи не буде щось подібне твердити, особливо у наш час.

Те, що п.Кліцін помиляється, бачимо і з того, що назву “Україна” вважає синонімом слова “окраїна” (територія, що знаходиться на границі якоїсь держави). Але це твердження у своїй основі є помилковим, бо у українській мові слово “край”, “країна”, “україна” означають теж що і “земля”(нім. “land”; франц. “ter”), що дуже добре ілюструють українські народні пісні. Наприклад: “Каже орлу сивий сокіл: дам тобі усі свої землі та полечу у чужу Україну”, або “Козаку не охота у чужих країнах бути” та багато інших прикладів. Також, видно, що “країна” у значенні “окраїни” на сербській мові повністю необгрунтована. Тому назва “Україна” не могла виникнути, як назва окраїнних земель, чи російської, чи то польської чи будь-якої іншої держави. Мушу наголосити, що назва “Україна” таке ж давня, як і назва “Русь”. Вона згадується вже у XII столітті у “Іпатієвському літописі”, де 1187 р. розповідається про смерть переславського князя Володимира Глібовича, і про те, що Україна дуже за ним сумувала. На другому місці літописець говорить, як князь Ратислав Смоленський прибув (року 1189) на галицьку Україну і т.д. Тобто, ця назва не є вигадкою Австрії, поляків чи німців. Не варто наголошувати, що цю назву пізніше часто зустрічаємо, а стара назва “Русь”(країна), “русичі” або “русини” (народ), а від того і прикметник “руський” тобто і “русинський”.

Пан М. Кліцін, щоб доказати, що українці (русини) у Югославії є росіянами, наголошує, що вони свою приналежність до росіян показали, називаючи поселення у Бачкоі – Руський Крстур, а свою газету “Руське слово”. Тут ясно, що помилка зроблена через незнання української мови. Тобто, сербською мовою слово “руський” означає те ж саме, що й “російський”, чого немає у українській та інших мовах. Слово “руський” для українців означає те ж, що й “український”, тобто “русинський”, але ніяк не “російський”. Український

народ називає росіян “росіянами” нар. “москалі”, а прикметники – “російський” або “москальський”.

Не є правдивим твердження п.Кліціна, що Австрія створювала “українську чи русинську народність”, бо Австрії ще взагалі не було, коли така народність виникла.

Цікавим є той факт, що українці, які зазнали більшого впливу російського (московського) імперіалізму, швидше змінили своє старе ім’я “Русь”(країна), “русичі” або “русини” (народ) на ім’я “Україна, українці”, ніж ті українці, які зазнали менш інтенсивної русифікації (Галичина, Буковина, Карпатська Україна і т.д.).

П.Кліцін не вважає український народ, який зараз нараховує близько 50-ти мільйонів населення, окремою нацією. Виникає цікаве питання, чому інші словянські народи, які нараховують 2, 5 або 10 млн. є окремими народами, а український – ні? Хіба дійсно український народ є “складовою частиною єдиного російського народу”, а українська мова є тільки діалектом російської мови? Чому ж не навпаки? Бо відомо, що виникнення московського князівства відбулося пізніше ніж виникнення київського, а у ньому жили русичі (русини), але аж ніяк не росіяни. Землі, населені українцями ніколи не були російськими (московськими). Тільки М.Карамзін, російський (московський) історик (1766-1826), пишучи велику історію Росії у імперіалістичному дусі, просто додав історію Київської (тобто української) Русі до історії Росії (Московії). З того часу, почали росіяни зараховувати “київську добу” української історії до російської історії. До того часу ніхто з росіян навіть не думав про це, а на географічних картах того часу бачимо дві держави на Сході: “Україна” і “Московія”.

А стосовно української мови, згадаємо тільки те, що 1905 р. на запит російської влади, російська академія у Санкт-Петербурзі визнала її окремою мовою. Те ж відповіла і чеська академія, коли виникло питання, якою мовою розмовляє населення Карпатської України.

Ще кілька слів про Карпатську Україну, в якій, за словами п.Кліціна народ “відчуває себе російським”. На це українець може тільки здвигнути плечима і сказати: “Блаженний, хто вірує”. П.Кліцінові не зашкодило б використати запрошення карпатсько-української влади, яке вона надала іноземцям, щоб ті завітали до Карпатської України і особисто впевнилися у “російській свідомості” місцевого населення.”

Цікаво, що Антін Івахнюк слідкував і за текстами військових журналів Кралевіне Югославії. У його архіві знайдено і статтю генерала Мілана Недіча “Українська проблема”. Текст виданий у квітні 1939р. на перших 13-х сторінках військового журналу “Борець”. Цю статтю Антін детально проаналізував, підкреслив неточності та неправильно подану інформацію. Особливо виділив параграф, у якому Недіч переживає за майбутнє ССРСР:

“Невже б радянська Росія змирилася з від’єднанням її України? Що б це означало для неї? Добровільно – ніколи. Тільки ціною війни чи кривавої революції...”

Якими були б наслідки для Союзу, якщо йому з рук вислизне Україна? Без сумніву це би був початок, якщо не розпаду Росії, то принаймі кінець її існу-

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІІ. КНИГА ПЕРША

вання як європейської держави. Відрізана від Чорного, Азовського і Каспійського моря, вона б втратила свій безпосередній вплив на європейську політику, перетворилася б у більш азійську державу. Пропали б її величезні українські природні багатства. Втрата України означала б початок поділу, розпаду Росії. Тим більше що на території Кавказу панує незадоволення радянською владою. Далі цим шляхом легко опановується Мала Азія і прямується через Персію аж до Індії.”

Під час візиту президента Карпатської України др.Августина Волошина у Загребі 1939 р. і його зустрічі з Влатком Мачеком та українськими студентами, Антін не згадується між присутніми. У той час він мав зустріч зі своїм шкільним товаришем, командантом Карпатської Січі, Романом Шухевичем (пізніше легендарним командантом Української Повстанської Армії Тарасом Чупринкою), який тоді перебував у Загребі, як член делегації Волошина, але під вигаданим прізвиськом. Дядько Романа, Володимир Шухевич, раніше мешкав у Загребі, а потім у Белграді. Найбільше запам’яталася його промова на урочистості з нагоди 1000 річниці хорватського королівства і Всесокольського Злету. Він у своїй промові наголосив: ”...вітаємо хорватських соколів з нагоди цього ювілею, тим більше, що ідеологія хорватського та українського народу однакова: **БОРОТЬБА ЗА СВОБОДУ...**”

Коли почалися переговори між Москвою та Белградом про налагодження дипломатичних стосунків, югославська влада 1940 р. на кілька місяців ув’язнила у Главнячі велику кількість українських активістів з усієї держави. Антін Івахнюк unikнув ув’язнення і звернувся з проханням про допомогу для ув’язнених українських студентів до архієпископа Степінця. Адвокат Ілля Крайцар з канцелярії у Дервенті проінформував його 9 червня, що і він звернувся до Мар’яна Тумира у Белграді з проханням надати інформацію про ув’язнених. Від Тумира отримав відповідь 8 червня, написану 5 червня, у якій сказано, що усі українці, тобто 23 чоловік, вже на свободі. Белградські українці повернулися додому, а загребчанські будуть відправлені до Загреба і там звільнені. У своєму листі Крайцар далі говорить, що йому невідомо чи цю справу закрито, чи вона передана до суду. А якщо справу передано до суду, то він готовий захищати підсудних. Тому і просить, щоб йому детально про все написали. Пропонує, щоб це зробив Михайло Вінтонів, який теж був арештований. Наголошує, що Тумир вважає причетним до арешту Якова Кравчука, православного священника з Парижу, який під виглядом українського націоналіста відвідував українські групи у Югославії. Крайцар говорить, що на нього Кравчук справив негативне враження відразу ж при першій зустрічі, і не приховував це, а тому Кравчук більше з ним не контактував. Також пише, що стурбований за життя Миколи Бутовича, який після перебування у нього в гостях виїхав 23 травня, і з того часу не отримав ані від нього, ані про нього, ніяких вісток.

Антін Івахнюк 17 березня завершив навчання і отримав диплом архітекторського відділу технічного факультету загребського університету. Одружився з Надією Ружицькою, яка завершила медицину за спеціальністю хірург.

1941 р. війна об'єднала усіх українців Загреба. Антін Івахнюк навіть деякий час був заступником Василя Войтановського. Відразу після проголошення НДХ, Антін Івахнюк брав участь у організації українського Студентського відділу "Головінський", який проходив тренування у дворі Сільськогосподарського факультету у Загребі, і викладав тактику боротьби у містах. Був одним з 5-6-ти організаторів Українського легіону. Але дізнавшись про те, що німці приєднали Західну Україну до Рейху, швидко дистанціювався. Говорить, що ніколи не був членом ОУН, але був послідовником Степана Бандери і відповідав за розвиток українсько – хорватських культурних зв'язків. 1943 року був членом Хорватського Товариства Інженерів, а 1945 р. – членом клубу Філателістів у Загребі.

Про діяльність Івахнюка під час війни маємо дуже мало інформації.

Відомо, що з 1941 до 1945 р. у Загребі існувало українське представництво, яке проводило інтенсивну культурну і пропагандну діяльність між хорватами і українцями у НДХ. Войтанівський був уповноваженим представником полковника Андрія Мельника у Анте Павеліча. Павеліч підтримував зв'язок з ОУН Степана Бандери, але не через Антона Івахнюка, а через Криська. Антін не згадується у жодному оголошенні про офіційні культурні маніфестації українців у Загребі, ні у зв'язку з режимом Павеліча.

Надаємо коротку інформацію для кращого розуміння проблем, які виникли у зв'язку з легіоном 30 червня 1941. ОУН Степана Бандери проголосила у Львові відновлення української державності. Того ж дня, у Львові відбулася святкова зустріч українського батальйону німецького війська "Nahtigal", а влада НДХ видала наказ про захист 25 000 українців у НДХ. 2 липня 1941р. видано оголошення про формування легіону. На Україні, того ж дня, були арештовані перші послідовники Степана Бандери. 12 липня німці арештували Ярослава Стецька і Степана Бандеру. 16 липня був сформований "Посилений хорватський 369-та піхотинський полк", який складався з 3 865 військових, а до його складу входив і український легіон. 30 липня адмірал Канаріс відвідав у Йозвіну батальйон "Nahtigal", пояснивши групі: "Фюрер не хоче незалежної України". Два дні пізніше, командант батальйону Герзнер отримав наказ повернути батальйон до Німеччини. У своєму щоденнику він пише: "Die Ukrainer-Leute waren geradezu erschutert, das Ihr Freiheitskampf, ehe er nur begonen, auch schon zu ende sein solte". 3-го серпня оголошено наказ генерала Міллера арештувати членів ОУН у зв'язку з і спробою формування своєї влади на Україні. З Берліну до Загребу прийшла заборона скеровувати членів ОУН на Східний фронт. Український легіон не міг бути скерований на Україну. Павеліч на прохання членів ОУН відповів, що зробить усе можливе для допомоги у створенні української держави, але скерувати легіон на Україну без дозволу німців не може. Легіон скеровано до Вараждіну, а під кінець 1941 р. до Боснії. Легіон 30-го листопада у Піскавіці біля гори Козари склав присягу на вірність Україні. Того ж дня, до легіону звернувся НОП Б.іГ., з закликом приєднатися до югославських партизан... Антін Івахнюк, як бачимо, не брав участі у цих подіях.

Його ім'я зустрічаємо на початку війни у географічно-інформативних текс-

тах про Україну та українські міста, про боротьбу українського народу за незалежність, про Тараса Шевченка, Івана Франка і Лесю Українку, а пізніше і в літературних журналах бачимо рецензії на окремі переклади з української мови, видані у Загребі під час війни.

У видавництві хорватської енциклопедії співпрацювали загребчанські українці – Михайло Степчишин, Віталій Петровський, Всеволод Левицький, Зіновія Патоля, Іван Ваньчик, Ілля Масиник і Антін Івахнюк.

Антон Івахнюка згадує відомий С.П.Вирій у статті, надрукованій 1993 р. у книзі Володимира Макара “Friends in Combat”, на сторінці 460. у своїх спогадах Вирій говорить, що 1942 р. приєднався до німецької міліції, яка у липні 1944 р. скерована до Хорватії, і що група складалася на 65% з українців. Відразу на початку подорожі була сформована ОУН мережа, яка у відповідний момент повинна була відправити групу у лави Української Національної Революції. Спочатку кур’єрський зв’язок підтримувався напряму, а пізніше через Загреб. Також отримували літературу і вичерпну інформацію про ОУН. У Загребі члени ОУН були пов’язані з Р.Рахманом і Антоном Івахнюком. Зв’язковими були Степан Попіль і ще один невідомий.

Під кінець війни Івахнюк організував переїзд Миколи Лебеда, генерального секретаря зовнішніх справ української Головної Ради, через Хорватію на Захід. Як це відбувалося, Антін під час нашої розмови не міг пригадати. Сказав тільки, що замість американського літака, як було домовлено, за Лебедем прилетів британський військовий літак.

1945 р. Івахнюк арештований у Загребі, з загребської тюрми перевезений до таємної радянської в’язниці у Белграді, де провів приблизно 6 місяців. Розповів, що його допитував полковник НКВД, українець. НКВД мало усі дані про нього та інших українців у Загребі, було проінформоване краще за нього. Пізніше арештували і дружину Івахнюка, Надію. Вона перебувала у югославській в’язниці. Під час війни працювала у державній лікарні “Святий Дух” у Загребі. Оскільки вона лікувала полонених партизан, її випустили з в’язниці, після чого вона клопотала про звільнення свого чоловіка. Його теж звільнили, але наказали виїхати з Югославії. Антін каже, що знайомі йому комуністи не сподівалися такого результату після війни. Вони очікували створення окремої соціалістичної хорватської держави, а знову опинилися у Югославії. Їм було прикро за долю українців із Загреба.

Антін Івахнюк деякий час відсидів у камері разом з Василієм Барицьким. Було офіційно оголошено, що до квітня 1946 р. розстріляно о.Інокентія Тімка та п.Войтановську. Про решту українців нічого не було відомо. Усі, близькі до Войтановського люди, були приречені на переслідування. Антін вважає, що Войтановський відповідає за долю цих людей, і хоча більшість на початку війни віддалилася від нього, було вже запізно. Хтось мусів постраждати, а це було зручно для більшовиків. Дочка Войтановського зрадила батька, матір і брата, а з ними і всіх решта, усі опинилися за ґратами. Василь Барицький працював лікарем у Вараждину з 1942 р. і тому розминувся з Войтановським. Крім нього, багато українців працювало у провінції, і усіх привозили до

Загреба на допити. Коли зібрали усіх, на чолі з Войтановським, їх вивезли у невідомому напрямі. Залишився тільки Василь Барицький. Якраз у той час, коли вирішувалася його доля, він зізнався, що належав до ОУН і твердив, що від початку війни не брав участі у жодних діях. Жалівся на Войтановського, що той, через свої амбіції і матеріальну вигоду, занепастив долю стількох українців, майже усіх спеціалістів. Василь Барицький був свідомий, що на нього чекає розстріл, і змірився з цим. У тюрмі його любили тому, що він був добрим товаришем, і не показував свій страх навколишнім. У тюрмі йому не було дуже тяжко, бо про нього піклувалися і його друзі хорвати.

У серпні 1945 р. його викликали і вивели з камери у якій був Антін. Як пізніше стало відомо, його повели на “суд”, тобто прочитали йому смертний вирок, обстригли і відвели до камери смертників, у якій тоді було приблизно 200 чоловік. Чекали на підтвердження “згори”. Антін його більше не зустрічав. Може двічі випадково. Часто бачила його дружина Антона, яка була лікарем у тюремній лікарні, під час свого арешту. Приблизно на початку жовтня 1945 р., Василя Барицького та багатьох інших відвезли на розстріл. Антін після того до кінця року перебував у інших в’язницях, тому нічого про Барицького не міг знати. Василя розшукувала одна хорватська дівчина, але чи вона дізналася щось, цього Антін не знає.

З Риму Івахнюки переїхали до Канади. Там і почався новий, мирний період їхнього життя. Антін вивчав славістику, захистив магістерій у Отавському університеті на тему з української літератури (на дипломі написано – XIX a IX menzis Mai NCNIXXXII), також, слідкував за розвитком подій у хорватському емігрантському житті та у світі, писав про українсько-хорватську співпрацю і деколи писав для українських та хорватських еміграційних видань. Його дружина відкрила свою лікарню, у якій працював і Антін. Подружжя фінансово допомагало українцям у навчанні... Антін Івахнюк був одним з засновників відомого часопису ОУН-фракції Степана Бандери “Гомін України”. Виступав з лекціями про югославських українців. Підтримував зв’язки з хорватськими емігрантами... Був Пластуном-чорноморцем та членом наукового товариства ім. Тараса Шевченка. Читав “Нову Думку” з Хорватії, “Руське слово” та інші видання русинів Воеводини. Переписувався з багатьма культурними діячами світу. У його архіві знайдено листи Дубравки Поляк Макарухи, Володимира Ноти, Миколи Лебеда... Але найактивніше співпрацював зі своїми колегами з Загреба – Младеном Бошняком та українцями, яких доля розкидала після 1945 р. по цілому світі.

У своїх статтях, виданих у Канаді, писав про українців у Югославії, Хорватії, Боснії... “Українці у Югославії”, “Хорвати й українці” “До українсько-хорватських взаємин” та “Русини-українці в Югославії: по сторінках Нової Думки” - якісні статті інформативного характеру. Його метою було пояснення національних відносин у колишній Югославії, роль українців у них та заклик до українських вчених, щоб ті зацікавились етнографією і фольклором хорватів, бо українці і хорвати мають багато спільного. Кращих текстів на ці теми не зустрічаємо й сьогодні в українських виданнях.

Др. Зіновій Патоля з Карлос де Барілоче у Аргентині 17 травня 1981 писав до Антона: "Дорогі Надю та Антоне, щиро дякуємо Вам за фотографії і вітання. Фотографії були для мене приємною несподіванкою, бо я "документально" повернувся до подій, що сталися 40 років тому, хоча і сумно мені, коли бачу скільки з нас пішло у вічність. Особливо та фотографія під вікнами нашої семінарії, на якій випадково поряд стали ті, кого більше немає з нами: Ілько, Мош, Казік, Федько і Скоморовські. Але таке життя, хоча виринають спогади і стискається серце... Не знаю, чи Вам відомо, що 3-4 роки тому помер у Аргентині, як кажуть, від інфаркту Мош і 08.02.1981 також у Аргентині помер Фалендиш, а 22.12.1980 у Сіднеї – Гураль. У Аргентині з нашого товариства залишилися тільки Лутик і я. Час покаже, хто наступний.

Якщо будеш бачити Бенеша і Марцінковського, то привітай їх від мого імені, бо, нажаль, не мав часу взяти їхні адреси, коли був там."

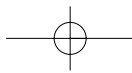
Постать Антона Івахнюка є безперечно цікавою і вона повинна зайняти гідне місце у культурній історії українців Хорватії, українсько-хорватських зв'язків, а також у житті українців Канади... Шкода, що інтелігент, людина з таким великим потенціалом, знавець української та хорватської мови, історії та культури, у післявоєнний час не залишився у Загребі. Його вклад у підвищення культурного рівня хорватських і боснійських українців, краще ознайомлення і зближення хорватів та українців міг бути набагато більшим.

Антін Івахнюк єдиний український активіст, якого оминула трагічна доля: Андрій Пелліх помер при сумнівних обставинах перед війною, після візиту до Боснії. Євген Мацяк, один з членів проводу ОУН, фракції полковника Андрія Мельника, арештований Гестапо у Загребі, депортований у концтабір до Німеччини, помер в Англії. Василь Войтановський, місцевий голова ОУН у Хорватії розстріляний разом з родиною і керівництвом загребської "Просвіти" та членами ОУН 1945 р. у Загребі. Приблизно 20 років пізніше, серед білого дня, на вулиці міста у США, було вбито (ударом по голові твердим предметом) Михайла Вінтоніва. Він, як і багато інших хорватських емігрантів, був жертвою обрахунків таємних служб з ворожим СССР і СФРЮ українською еміграцією.

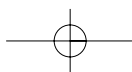
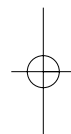
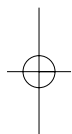
За свою працю, через політично-історичні обставини, Антін Івахнюк не отримав ніякого визнання, а його твори практично невідомі для молодих українців Хорватії. Але важливим є той факт, що наслідки його праці та праці українських студентів у Загребі до 1945 р. були такими впливовими, що навіть їхні переслідувачі і вороги, були змушені продовжити співпрацю у дусі соціалізму між Українською ССР та СР Хорватією.

Коли автор цієї статті зустрівся з Антоном Івахнюком на його фермі біля Торонто, то побачив 90-літнього дідуса, який, як на свої роки, дуже добре виглядав. Дізнавшись, що його життям та діяльністю у Хорватії цікавляться, відразу ж помолодів. П.Антін був дуже радісний, люб'язний і навіть почав співати. Про Хорватію говорив тільки добре і з ностальгією. Те ж саме відчув автор і під час телефонної розмови з Івахнюковими колегами, колишніми студентами загребського університету, українцями др. Зіновієм Патольом з

Аргентини та Романом Бенешом з Торонто. Для них, Хорватія залишилася найкращим спогадом у їхніх серцях. Бо у ті часи, коли вони жили, переслідувані, без “незалежної неньки України”, Хорватія дала їм своє тепло, захист і розуміння.

Іван Терлюк (м. Нові Сад)

“ПРОСВІТА” – БЕРЕГІНЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Разом із закінченням I Світової війни українські переселенці на балканських просторах опинилися в новій державі – Королівстві сербів, хорватів і словенців, а нова влада зразу проявила більш чітке роз’яснення щодо положення національних меншин. Щодо положення українців, воно по суті, не змінилося, бо і, вже покійна, Австро-Угорська влада давала лише обіцянки. Значить, не було нічого втрачено, а крім того, після розпаду Московської імперії, було створено незалежну Україну і наші переселенці багато сподівались помочі з рідної країни, хоч і знали, що від молодого держави зразу помочі не буде. Більше сподівались на правовий, в тому числі і на міжнародний захист, і хоча б якої легалізації рівноправного положення, як щодо національного, так і релігійного.

Боротьбу за легалізацію рівноправного положення Української Греко-Католицької Церкви, яку започаткував о. др. Йосиф Жук, очолюючи Боснійський вікаріат і вириваючи його з під римо-католицької юрисдикції (через це і був усунений 1912 року), продовжує митрополит А. Шептицький. Він привів на цю посаду о. Олексія Базюка, якому вдається, але тільки 1916 року переселити осілок вікаріату із Сараєва до Банялуки, а рівночасно вибороти і більшу незалежність церкви через Апостольську адміністрацію. Нема сумніву, що Рим пішов на цей уступок через побоювання від сильнішого впливу Львівської Митрополії. Так і з цього боку українці сподівались, що здійсняться колишні обіцянки щодо їхнього положення, хоча це було в умовах війни.

Після закінчення війни активність “Просвіти” починає оживати. Хоча господарство занепало і було потрібно допомагати вдовам та сиротам, відновляти дома і церкви, в тому числі будувати церковцю студитів у Дуброві, що згоріла на початку війни (зовсім відновлена у 1922 р.), збори “Просвіти” відбулися у 1919 р. А вже на Томову неділю (тиждень після Великодня) було виконано комедію Г. Квітки-Основ’яненка “Свагання на Гончарівці” в залі готелю Поповича в Приняворі за допомогою імігрантів з України, що вивтікали від Жовтневої революції. Зрозуміло, головні ролі грали новоприбувші імігранти, які тут залишаються протягом літа і своєю активністю надають підштовху в культурно-освітній праці кільком осередкам. Як результат цього – зав’язуються постійні контакти між боснійською “Просвітою” і београдським осередком українців, та в 1921 році приняворці виконують п’єсу “Верховинці”. Ці контакти продовжено до 1926 року, коли београдське коло українських активістів зазнало занепаду, чи то з причин мігрування за океан, чи через натиск російської міграції в Београді та Сербії.

Щодо освітньої діяльності – відчувається певна стагнація, та і занепад, бо поволі згасає той колишній ентузіазм, можливості організування навчання рідною мовою в школах були майже неможливі через байдуже ставлення до

цього питання як уряду, так і батьків. Крім цього, в новоформованій державі почалася міжпартійна, а водночас і міжнаціональна боротьба за владу, за малочислені національні меншості. Українці, зокрема в Боснії, старалися бути осторонь усіх цих сутичок, не покладаючи багато надій на різні, окремо передвиборчі обіцянки. Правда, було спроб, через присутніх студентів з Галичини в Загребі та імігрантів з Београду, втягнути “Просвіту” в різні політичні ігри та “притукли”, але старе керівництво відкинуло це, ясно відгородилося від таких спроб, тим більше, що мали розуміння і заслужену повагу корінного населення і бажали зберегти добрі відносини з усіма в цьому більшінаціональному осередку.

о. Григорій Біляк

Умови діяльності української “Просвіти” в Боснії і Славонії досить швидко мінялися. Тісна пов’язаність Церкви і “Просвіти” відчувалася при кожній зміні відносин і різко мінялися обставини. Так, скасування Апостольської адміністрації в 1924 р., за яку боролися майже 20 років, і прилучування Боснійського деканату до Крижевської єпархії, показало негативні наслідки. По-перше, монахи-студити незабаром були змушені забратися з Дуброви, і за ними залишилася порожнеча, як щодо релігійного, так і культурно-освітнього життя. По-друге, зразу починаються спроби нової “централізації” “Просвіти”, з осідком у Загребі, тобто це є перша спроба прилучування її до русинського РНПД, головне – разом із розпадом української держави, що дуже розчарувало українську громаду, Львівська митрополія знову була під польським натиском, а це означало ще слабші контакти з культурним і духовним центром в Галичині. Було неминуче, що треба полягатися лише на власні сили.

Як доказ ще прикращого стану свідчить і факт, що, не без допомоги властей, починається якась нова “реорганізація” “Просвіти”. Так українські студенти з Галичини, організовані в “Українське студентське об’єднання” в Загребі та “Український культурно-просвітний гурток” в Любляні, беруть участь на Конгресі студентів Західної України в Празі (7 липня 1922 р.), представляючись як представники української громади в Югославії, засновують філію “Просвіти” в Загребі і, наперекір тому, що постанови пражського Конгресу були, по суті, на позиціях львівської, а це значить і боснійської “Просвіти”, у своїй діяльності розпочинають і політичну діяльність прохорватського спрямування. Боснійська “Просвіта” гостро і ясно відгороджується від таких явищ, будучи свідомою, що проживає в середовищі з сербською більшістю, а головне – “Просвіта” – без політизації, залишається її головним гаслом і залишає цей загребський осередок майже в цілковитій ізоляції на довгий час.

Коли на початку 1929 року, король Олександр скасував Конституцію і розпустив Парламент, запроваджуючи Закон про захист держави, під строгий нагляд першими попали організації і об’єднання національних меншин. Саме завдяки нейтральним позиціям, “Просвіта” не терпіла великого натиску і про-

о. Зиновій Шагадин

довжила свою діяльність, правда в тяжких умовах, бо довкола неї все сильніше сплітаються міжнаціональні, міжпартійні та й міжконфесійні боротьби і конфронтації. В таких умовах діяльність "Просвіти" зазнає стагнації, та й занепаду, в першу чергу тому, що молодші покидають села і хліборобство і шукають хліба в містах. А церква і "Просвіта" продовжують зберігати національні і духовні традиції, скільки це умови дозволяли.

На початку 30-их років "Просвіта" як Берегиня була у досить скрутних обставинах. Одна з причин – це нові громадсько-політичні відносини і ставлення властей Югославії до положення і об'єднань національних меншин, точніше їхнє більш строге законно-статутне регулювання. Друга з причин – це початок економічної кризи, коли багато молоді з сільських осередків, не маючи змоги вижити на вже спіснелих землях, шукають заробітку в містах, а інші розсіваються по Славонії. Досить людей мігрує за океан. До цього причинається і нове положення Української Греко-Католицької Церкви в Боснії, в якій зі скасуванням Апостольської адміністрації і підляганням Крижевській єпархії, священство має менші можливості в діяльності "Просвіти".

Однак, статутні і програмні документи не вимагали великих змін передусім тому, що в собі не мали майже ніяких політичних програм. Правда, питання освіти, тобто навчання рідної мови, або вимоги щодо заснування українських шкіл, перейшли в компетенцію Союзного міністерства освіти з довгою і складною процедурою її вирішення.

В таких умовах українська громада в Боснії ще більше спирається на власні сили, та міські й повітові ошадні й каси взаємодопомоги ще більш присутні, ніж у колишніх умовах. Активність більшості священників у "Просвіті" не припиняється, а часто й посилюється, окремо коли йшлося про питання докінчення розпочатих будівель храмів або парафіяльних домівок. Декретне усунування монахів-студитів з просторів Югославії вимагає нові зусилля, щоб заповнити цю порожнечу.

Труднощі надають поштовху

Через недостатнє спілкування між філіями та читальнями, розкиданими на досить широкому просторі Боснії а Славонії, виявилася потреба друкованого слова, тобто газети, як засобу кращого міжособового інформування, а таким способом поштовхуючи до діяльності "Просвіти". Однак, головний аргумент у потребі власного друкованого слова був повідомляти громаду про власну діяльність і життя, а через відсутність навчання мови, це друковане слово повинно було зіграти і певну освітницьку роль.

Приготування до видання газети, якій відразу була дана назва "Рідне

слово”, почалися ще на початку 1931 року в Дервенті і Детляку, з повною підтримкою всіх осередків, окремо Принявора, як Деканату УГКЦ, так і Ощадно-позичкової каси, а ініціаторами були о. Жигмонд Слиж, парох з Детляку і о. Михайло Фірак з Дервенти, якому через його здібності запропоновано бути редактором.

Реєстраційна процедура тягнулася досить довго, а неприємною несподіванкою був декрет владики Діонізія Нярадія, яким о. М. Фірака, призначеною служити в маленькому селі без українців – Пішкуревцях біля Дякова, до речі в іншій бановині, через що було потрібно повторити цілу адміністративну процедуру. Головна завада у всьому була та, що редактор опинився в середовищі досить віддаленому від наймасовіших українських осередків, що викликало труднощі як щодо дописування, так і щодо розповсюдження газети. Але енергійний о. М. Фірак не мирився з труднощами, здається вони йому надали ще більше поштовху. Вбачаючи непохитність ініціаторів і сам владику Кир Діонізія мусів піти на уступки, свідомий того, що мусить здобути симпатії між українцями в Боснії а Славонії і бути нейтральним у конфесійному трикутнику (жумберчани, русини, українці), окремо беручи до уваги складні політичні обставини,

о. Олександр Біляк

Реорганізація чи поділ

Ще в 1922 році, як ми вже згадували, було засновано “Просвіту” в Загребі, яка за своїм статутом була незалежною, хоч і згадувалася “єдність з усією українською громадою”. Ця філія, як пізніше виявилось (бо її як самостійну не визнавала Львівська центральна організація), довгий час перебувала на периферії збувань і відновила свою діяльність аж в 1932 році, пристосовуючи свій статут до нових законодавчих норм. Це і дало їй змогу бути ініціатором перереєстрації всіх філій “Просвіти”, виставляючи себе “на чоло” цілої організації. Після такого заходу і майже фронтального протиставлення боснійсько-славонських філій, вони були змушені піти на компроміс і визнати себе як частиною дотеперішньої організації, хоч і спростували одну недоладність. До речі, всі філії були в одній організації, крім тої в Козарці, яка заснована пізніше (хтось доводить – вдруге, бо раніше було і тут засновано філію, що належала до приняворського центру), яка визнавала як центр РНПТ в Руському Керестурі.

В жовтні місяці 1933 року в Загребі відбулися загальні збори Українського товариства “Просвіта”, для українців які проживають за межами Вітчизни, на території Югославії, запобігаючи, щоб новий “центр” не був заснований в Білгороді.

Як зазначив редактор “Рідного слова” о. М. Фірак “Збори з радістю перший раз привітали представників українців з Боснії...”, статут і програмові

о. *Методій
Володимир Біляк*

документи майже переписані з першої організації ні словом не згадуючи факт, що продовжують те, що розпочалося ще в 1907 році в Лишні (а офіційно реєстровано в 1909 р. в Прняворі).

Автор цих рядків зазначив реагування о. Григорія Біляка з 1967 року:

“Був це очевидний намір зневажити все те, що ми тяжкою працею осягнули і зберегли протягом 25 років. Була це і образа для всіх тих невтомних працівників, які віддали все своє життя, вклали великі жертви для зберігання і віри і мови в цих боснійських дебрах... Зрештою, подивіться на склад обраних людей. Крім кількох священників, яких до речі покликав на якусь нараду Кир Діонізій, а більшість нас знайшли виправдання не бути там ризикуючи жумберацького або бачванського “заслання”, і все стане ясным. І якщо вже говоримо про те, то питаюся: де вони були коли звідси виганяли студитів-монахів, які вклали тут великий труд. Друге: чому ніхто з тих високоінтелігентів не прибув влітку попрацювати з нашою молоддю, а нас звинувачували у зрадництві коли ми приймали українців з Білгороду, які у нас працювали, невтомно і даром, не лише на ниві освіти і культури, ставили п’єси, вчили людей, а окремо молодь, хоровому співу, навіть у церкві, чим люди дуже потішалися.. Після цього коли я мав з владикою досить серйозну розмову і питався – до чого це веде? Він виправдовувався, що ніби не був в курсі справ, не бачив у цьому злий намір і інше. А справжніх відповідей не одержав, і не очікував..”

Читаючи зазначене о. М. Фіраком про Загальні збори в Загребі, навіть похвальні слова про “початок видавання “Рідного слова” в цілі піддержання народного духу” (до чого загребські українці, в першу чергу інтелігенція з солідними заробітками, нічим не причинилася) звучать більш лицемірно ніж щиро. Зрештою, про це свідчать і такі постанови:

“Збори стверджують, що загалом українська інтелігенція дбала за ту народну просвіту і ширила переконання про потребу скріплення єдності між нами в одному спільному товаристві, Маючи се на увазі Загальні збори прийняли ряд постанов і звертаються до всіх українців щиро їх прийняти в Товариство в тім напрямку і додати.

Загальні збори закликають всіх:

“Піддержати культурно-освітню працю Українського Товариства “Просвіта” і закликають все українське громадянство вступити в члени головного Товариства в Загребі.

Вживати між собою в дома лише українську мову, йдучи за кличем нашого найбільшого поета Шевченка “і чужого наuczайтесь, свого не цурайтесь”.

Хто почуває себе спосібним до науки чи ведення курсів (для) неграмотних нехай зголоситься в управі Товариства, де одержить потрібні вказівки”.

Інші постанови не варта згадувати, бо вони просто переписані з програми і

Статуту “старої” ”Просвіти”, але варта звернути увагу на демагогічність останньої постанови:

Протягом 25 років мало хто почував себе спосібним до ведення курсів, але до цього заставляла їх громада, люди з села або, часто парафіяльний провід, і люди готувалися до праці. Вказівок ніяких не було, а лише почуття обов’язку до насущних потреб своїх людей, і цю працю люди поважали і сприймали. Варта тут згадати і розповідь тепер вже покійного Андрія Голвчука з Дев’ятини:

“Читати і писати навчився я від батьків і курси мови з молоддю, старшими, а окремо з дітьми, бо вчителя не було, і коли прийшла весна, а сусіди і майже всі батьки тих дітей, яких я навчав мови, прийшли допомагати мені в польових роботах, і я був дуже задоволеним тим, що люди шанували те, що я зробив. А після війни заставили мене вчити основної грамоти всіх неграмотних у селі, а це майже виключно були серби. і вони потім були вдячні за мою працю, а власті дивувалися, чому я відмовився приймати за це платню”.

Про характер загребської “Головної” “Просвіти” найкраще свідчить склад обраного керівництва. Головою було обрано Василя Войтанівського, заступником інженера Гриця Калюжного, писарем М. Степчишина, скарбником В. Могильницького, а до відділу о. Михайла Костюка з Козарця, о. І. Левицького з Дуброви, др. Г. Шевчика з Кучева, проф. М. Юрійчука з Оточца, др. Л. Карманського з Загребу, а як члени Контрольної ради о. Михайло Фірак, др. В. Софіївський і Степан Гриб з Загребу.

Скільки нам відомо о. І. Левицький так і не брав участь у пізніших сесіях цього проводу, а не важко помітити, що деякі члени з Загребу, вже відомий о. Костюк з Козарця, а всі інші з різних сторін. Зрозуміло, з Прнявора, Банялуки, Дервенти та інших масовіших осередків представників не було.

Конфронтація між загребським “Центром” та іншими осередками “Просвіти” не могла залишитися без негативних наслідків у майже всіх осередках, хоча загребські “центристи” не мали сильнішого впливу на її подальшу діяльність. До речі, ця діяльність зазнавала занепаду не лише з цих, по суті матеріальних причин. Священики, котрі були повністю віддані старій організації “Просвіти”, були під постійною загрозою, що їх буде вислано десь інде із своїх парафій, в Жумберак або русинські осередки. Але цю активність вони найчастіше вміло прикривали, висуваючи вперед перевірених активістів. Крім цього, весь час велася боротьба проти перереєстрації філій та читальень під загребський статут, якого “затверджено Міністерством внутрішніх справ 7.II.1925. ч.12017”, зміненого на Загальних зборах дня 14. VI. 1933 р. “На підставі цих статутів наші в Югославії мають право закладати філії і читальні у всіх місцевостях. Мінімально 10 членів нашого Товариства має право заснувати у себе читальню, а понад 10 філію. До тепер зголосилося до оснований

о. Тарас Думка

філій Козарець, Камениця, Ст. Дуброва, Лішня, Сібінь, а читалень Брезик, Гаєва, Штирбці. Побажаним було б, щоб і прочі оселі приступили до нас, бо в єдності сила. Всі потрібні документи, статuti і т. п. можна одержати у нашій “Просвіті” в Загребі...”

Так само із Загребу повідомляють, що всім своїм передплатникам посилають українські часопис з Галичини і Америки. Агітацію “Рідного слова” або Календаря не проводиться.

До речі, кілька років, фактично паралельно існують дві організації “Просвіти”, при чому загребська або не грала помітнішої ролі, або була своєрідною опозицією старій організації. Головна причина, чому люди не охоче дивилися на новозасновану організацію, була в тому, що загребська вела агітацію хорватських політичних партій, а що в боснійських,

більшістю сербських осередках, могло мати негативні наслідки в умовах вже загостреної міжпартійної політичної боротьби за державну чи локальну владу і управу. Цього стара “Просвіта” декларативно уникала, підкреслюючи це при кожній нагоді, зокрема на Зборах. В передвиборчих часах “Просвіта” ясно заявляла, що вона нікому з членів не обмежує право, голосувати за ту або іншу партію, але як організація залишається нейтральною. Подібно ставились і інші організації меншостей у Боснії. За свідченням людей, в часі коли передвиборча агітація досягала кульмінації, організації “Просвіти” у Боснії навіть старалися уникати масовіших сходин або інших активностей, щоб не викладатись політичним іконотациям, а що обурювало загребський “центр”.

Вдаючись до “реформаторських” заходів загребська організація використовувала нагоди в декотрих осередках, у яких мала своїх прихильників і робила “великі зміни”. Так у козарецькій філії (яка довгий час була членом русинського РНПТ, хоча членство до цього було байдуже і діяло разом з іншими філіями в Боснії), на Річних зборах взяла ім’я Маркіяна Шашкевича. Того ж 1935 року в Банялуці засновано “Українську матицю”, але все це майже ні в чому не змінило напрямку в діяльності “Просвіти”.

На всі ці заходи було потрібно дати ясну і категоричну відповідь. Для цього, як нагоду, використано празник Преображення в Приняворі 19 серпня 1935 року, де, як зазначає о. М. Фірак у “Рідному слові”, “...тут зійшлося багато народу не лише задля свята, але щоб на Великих народних зборах виявити свою народну силу і єдність в обороні своєї віри та національного збереження..”

“Зразу після служби Божої, на якій гарну патріотичну промову виголосив о. Жигмонд Слиж, – як зазначає редактор “Рідного слова” в 9-му номері, “...почалися Народні збори, коло церкви, під дзвіницею. Збори відкрив і при-

сутних привітав домашній парох, декан Григорій Біляк. Він коротко пояснив значення цих зборів, згадуючи ювілей 60-ліття життя і 20-ліття єпископства владики Діонізія Нярадія, а так само запропонував вислати вітального листа до Й. В. Короля Петра II...” Зрозуміло, це був своєрідний захист від будь-яких політичних маніпуляцій і зазіхань з усіх сторін.

Після того, коли всі присутні оплесками підтримали пропозицію, щоб Збори очолював о. Григорій Біляк, він запропонував, щоб його заступником був о. Михайло Фірак, а членами президії Петро Барщевський з Козарця, Левко Облещук з Банялуки, Василь Шагадин з Девятини, Яцко Палагнюк з Детляку, Онуфрій Чорний з Лішні, Трофим Воланюк з Липениці, Іван Федорів з Старої Дуброви та Іван Гнатюк з Камениці. Рівночасно засвоєно пропозицію, що через відсутність уповноважених представників із Славонії, їх буде повідомлено про всі пропозиції і висновки з цих Зборів.

О. Михайло Фірак виголосив доповідь про життєвий шлях Кир Діонізія Нярадія, який, зокрема останнім часом, відстоює збереження нашої Церкви і віри, а так само і національних інтересів. Др. Я. Шимрак висловив потребу оборони віри від різних видів атак, від різних відщепницьких прояв, а в таких умовах підтримав пропозицію Зборів у єдності народу і Церкви задля збереження від занепаду.

На зборах запропоновано продовжити діяльність “Просвіти” на засадах, на яких і закладена, уникаючи поділів, а окремо політизації. Це, до речі, посередньо адресовано загребському осередку, який вже тоді все більше проявляв нахил до хорватських політичних партій.

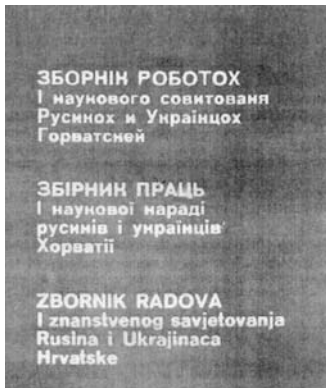
Значення цих зборів, хоча без резолюцій або декларацій, було велике, бо масовістю присутніх (а окремо складом президії Зборів, у якій були найвизначніші діячі “Просвіти”), словами промовців, ясно заявлено, що “Просвіта” категорично залишається на позиціях служіння народів, збереження традицій і національної ідентичності, однакового ставленні до усіх народів у цьому більшнаціональному і більшконфесійному осередку.

Вже на цих зборах редактор “Рідного слова” о. Михайло Фірак виголосив пропозицію, щоб ця наша загальнонародна газета виходила два рази в місяць, що присутні підтримали і пообіцяли повну ангажованість, як у розповсюдженні, тобто збільшенні числа пронумерантів, так і у матеріальній допомозі.

Хоча реагування загребської організації “Просвіти” були гострими, з “аргументацією”: чому все це відбулося без нашої згоди.. без консультацій... чому ніхто з

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІІ. КНИГА ПЕРША

наших не був у керівництві...”, під відповіддю підписалися кілька членів президії Зборів, підкреслюючи, що “ми не знаємо, хто ваші, і такого поділу не робимо... не вважаємо вас компетентним органом, від якого треба шукати дозволу для таких всенародних зборів...”, додаючи, що всі про Збори були заздалегідь повідомлені і головна тема

була саме в загальнонародних та релігійних інтересах. Так само визначено, що на Зборах нічого не відбулося, що було б поза межі старого чи нового статутів “Просвіти”.

До кінця 1935-го та наступних роках боснійські та декотрі славонські осередки посилюють діяльність “Просвіти”, окремо, крім читалень і філій, Ощадна каса та Реміснична спілка, щоб матеріально допомогти, як у докінченні або ремонті деяких церков, так і в матеріальній підтримці “Рідного слова”.

Окремню плідний 1936-ий рік, в якому формовано кілька нових, або відновлено діяльність колишніх драматичних гуртків, а готуються п’єси “Давно це діялося” (Принявор), “Козацька любов” (Хорвачани), “Трьох до вибору” (Муїнци), “Турецькі старости” (Лішня), “Галя” (Штирбці), а відновлено оперету “Запорожець за Дунаєм” (Прнявор).

Ця активність продовжується і протягом 1937 року, наперекір тому, що загребська організація “Просвіти” пробує це загальмувати нечесним адміністративним способом, подаючи вимогу до уряду Вербаської бановини і добиваючись заборони “Просвіти” на цій території (15 листопада 1937 р.). Організації, які не бажали припинити діяльність, запобігають заходам, за порадою чесних людей у банській адміністрації, просто “змінюючи” декого з керівництва, погоджуються засвоїти “новий статут”, але заборону невдовзі скасовано як безпідставну.

Наслідком цього виникає розкол у загребській організації, чимало людей демонстративно відступає із проводів і організацій, а все кінчається тим, що горсточку загребських “центристів”, очолених Василем Войтанівським, називають різними іменами, а найбільш поширене було “гола-боса, а у вінку”.

Невдовзі після Народних зборів у Приняворі розгорнено ініціативу, щоб

редактора “Рідного слова” о. Михайла Фірака перевести на службу до одного з боснійських осередків, бо працювати в закинених Пішкуревцях не було легко, як через віддаленість друкарні, ще більше через віддаленість цього малого села в Славонії від майже всіх численніших українських осередків. Наперекір обіцянкам владики Нярадія, що “візьме до розгляду це бажання”, наприкінці 1935-го року всі були неприємно здивовані категоричним декретом владики: “о. Михайла Фірака переводиться на службу до Руського Керестура”. Справжні причини цього важно відгадати без документів, тим більше, що о. М. Фіраку припало “в долю” бути редактором і русинської газети “Руски новини”. Але він, хоча у ще важчим умовах, не покидає працю в “Рідному слові”, яке підлягає новому видавцеві – Руському Народному Просвітному Товариству. Все це не могло не відбитися на змістовності, а окремо на розповсюдженні нашої газети. Активісти “Просвіти” вкладають ще більші зусилля, щоб зберегти свою газету й вона і надалі залишається популярною між українцями. Занепад щодо змісту і тиражу помітний аж 1938 року, в обставинах міжетнічних напруг, коли вже “пахне війною”. Початок війни, тобто окупація Польщі фашистською Німеччиною і “приєднання” Галичини до складу Радянського союзу, що результує ізоляцією української громади в Боснії та Славонії від рідних земель, знову будить зацікавлення читачів про актуальні події. Доля Галичини, до чого прилучилася й доля Закарпатської України, яку криваво потопає Хортиїв угорський фашизм, безсумнівно викликало не лише обурення, але й патріотичні почуття між українцями. Невдовзі війна стукнула своїм страхіттям і на югославські простори, викликаючи міжнаціональну та міжконфесійну ворожнечу, шматуючи вже розхитане югославське королівство на різні “інтересні зони”, породжуючи різні воєнно-політичні угруповання, об’єднання і роз’єднання. Як і більшість малочисленіших національних меншин, українці пробували залишитися нейтральними (що були майже неможливо в умовах різних мобілізацій).

Неперекір усьому, що діялося протягом війни 1941-45 рр. можна категорично ствердити, що “Просвіта” протягом свого існування від 1907-го до 1941-го року, не залишила за собою майже ні однієї плями стосовно збереження національної та духовної ідентичності українців на цих просторах.

*Русинсько-українська полиця
в Міській книгарні у Загребі*

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

о. Роман Мизь (м. Нові Сад)

ЗВ'ЯЗКИ ЦЕРКВИ ЗАКАРПАТТЯ З ГРЕКО-КАТОЛИКАМИ У ХОРВАТІЇ І БАЧЦІ

Фрагменти

Для кращого розуміння самої назви цієї праці, вважаю, треба дати деякі вступні пояснення. Церква на Закарпатті – це греко-католицька Церква. Греко-католики у Хорватії – не українці і не русини. В історичних джерелах вони названі «расціяни», «ускоки» або «валахи», а сербська історіографія трактує їх сербами. Хорватські історики замовчують їх національне визначення або про-бують їх представити хорватами, зокрема, тих, які означені, як «ускоки». Для нас у цій праці набагато важливіше, що вони були православними та що 1611 року вступили до унії з католицькою церквою. Коли йдеться про греко-католиків у Бачці, то маємо на увазі русинів, які з 1754 року почали оселятись на-самперед до Руського Керестура, а трохи пізніше й до Коцура та Нового Саду.

Окремим визначенням «фрагменти» наголошено, що це справді лише фрагменти, причинки, тобто поодинокі тематичні картини, між якими прірва часу, яка тривала і по кілька десятиріч.

І третє – це інформативна праця, ґрунтовне ж дослідження теми вимагає використання архівних джерел з різних архівів: Крижевця, Загреба, Ватікану, Відня, Будапешта, Ужгорода тощо, а для таких дослідів треба часу і фінансових затрат. Тут користана лиш література, в першу чергу наукові праці о. д-ра Янка Шімрака, написані на підставі архівних матеріалів з Крижевець, Загреба і Ватікану. На всю цю літературу, а в першу чергу важливішу, подані відповідні посилання.

Як вступ до цієї інформативної розвідки доведеться подати й опис істори-ко-географічного середовища в Хорватії, де й здійснені перші відомі нам кон-такти з представниками нашої церкви на Закарпатті.

Саме почалося XVII століття. У Боснії й Герцеговіні шалів турецький терор, і християни, в першу чергу православний народ, шукали порятунку у царсько-королівській імперії Австрії і Угорщини, «ускакуючи» до неї через кордон. Так їх і названо – ускоками. Народ не йшов сам. З ним було і його духівництво – священники, монахи, владики. Одна група монахів, очолена владикою Симеоном, усковивши на хорватські землі, опинилась у селі Марча, неподалік знач-ніших містечок Чазма, Зеліна, Беловар. Осіли вони в тій Марчі на маєтках загребського римо-католицького єпископа Петра Домитровича, який за поход-женням і сам був зі східних християн. А в недалекому містечку Зеліна під цю пору римо-католицьким парохом був Мартин Дубравич, також походженням із православних. І парох Дубравич і єпископ Домитрович з приязню прийняли владику Симеона з його монахами, дозволили не тільки осісти на єпископ-ських маєтках, але й користуватись порожнім римо-католицьким монастирем і церквою Всіх Святих. Вони пізніше заклали тут свій православний монастир з

церквою св. Архангела Михаїла. Інша група монахів осіла в Лепавині, де також закладено монастир.

До Марчі, села над річкою Глоговницею, владика Симеон зі своїми монахами прибув, правдоподібно, 1609 року, а в 1611 р. він і його монахи вступають до унії з Римом, і з цієї пори ця єпархія є греко-католицькою. За православних часів цих півтора або два роки вона називалась Марчанською єпархією, але як стала греко-католицькою, ані один із її єпископів титулярно не був «марчанським». Рим їм завжди давав інші титули. Та про це пізніше. Треба лише зазначити, що в історіографії ця єпархія фігурує як Марчанська, без огляду на титули її єпископів.

Марчанське єпископство проіснувало до 1777 року, коли скасоване і натомість założене Крижевацьке єпископство з осідком у Крижевцях, містечку у північній Хорватії. Це нове єпископство не було вже тільки для «ускоків», «расціян» і «валахів», але і для русинів у Руському Керестурі та Коцурі, які вже від 1745 року почали тут заселюватись.

Усіх марчанських владик було 17. За часів владика Гргура Вучинича (1727-1733) у Марчі з'явився о. Григорій Було, або Булко, чи Булько, монах-василіяннин із Закарпаття. Чому він сюди прибув, хто його послав і багато інших запитань у цьому зв'язку лишилось досі без відповіді. І не був о. Григорій у Марчі якоюсь там непомітною фігурою – він був єпископським вікарієм.

До Марчі о. Булко привів з собою і свого сестрінка Гавриїла Палковича, який тут вступив до чину о. Василіян. Відтак о. Григорій вислав молодого Гавриїла Палковича до Загреба на навчання, а сам вернувся на Закарпаття, до монастиря св. о. Миколая в Мукачеві, де з часом став і протоігуменом. (1732 р. о. Григорій Булко, разом з о. Георгієм Блажовським, був повноправним представником владика Юрія Генадія Бізанція у імператора і короля Карла VI. 6 вересня 1740 р. цей Юрій (Георгій) Генадій Блажовський, будучи вже мукачівським єпископом, призначив протоігумена Григорія Булка марамороським вікарієм. Однак цим новим призначенням він довго не втішався, бо по двох роках помер).

Своїх зв'язків з Марчанською єпархією о. Григорій не поривав. Так, 14 лютого 1738 року він пише до загребського римо-католицького єпископа Бранюга і просить його, щоб цей вислав його сестрінка Палковича на богословські студії до одного із чужоземних університетів. Лист такого змісту до того самого загребського владика Бранюга писав ще 24 травня 1737 року Теофіль

*Греко-католицька катедрала
Пресвятої Трійці в Крижевцях*

*Папський нунцій
Нікола Етерович
перед від'їздом
на Україну
в м. Сіску*

Пашич, префект греко-католицької духовної семінарії у Загребі, де виразно просить владика, щоб цей вислав Палковича на богословські студії до Риму. І дійсно, єпископ Бранюг шойно після прохання о. Григорія Булка 14 червня 1738 р. рекомендує Палковича кардиналам Конгрегації Де пропаганда фіде в Римі і пише, що Палкович : «скінчив філософію, що це молодець скромний, побожний, чесний і поступає в науках. Крім цього знає все, що треба знати про грецький обряд...». А з листа Пашича, написаного 26 липня 1738 року, довідуємось, що Палкович прийнятий на студії до Риму.

До грецької колегії св. Атанасія у Римі Палкович прибув 7 грудня 1738 року. Тут він перебував до весни 1742 року. Скінчивши студії, він з групою інших василіян вертається до Марчанської єпархії, точніше – до Прібічу, де був єпископський осідок. Звідси 17 грудня 1742 року пише до згадуваного єпископа Бранюга. Перебуваючи у Прібічу, о. Гавриїл Палкович був душпастирем майже цілого Жумберку, і можна сміло сказати, що лише завдячуючи йому ця частина Марчанської єпархії остала при унії, яка тут була вже добре занепала. Так сталося, що унію в Жумберку прийшлося рятувати знову українцеві. Насамперед, в роках 1628-1630, рятував її Методій Терлецький, який 1630 р. став холмським єпископом.

Імператриця Марія Терезія своїм рескриптом від 26 жовтня 1751 року назначила Гавриїла Палковича марчанським єпископом. Єпископська хіротонія відбулася в Мукачеві. Було то за часів мукачівського єпископа Михаїла Мануїла Ольшавського. Будучи єпископом, 1756 р. Палкович обміняв маєток у Марчі, де церква і монастир вже були спалені, за маєтки у Пресеки, а 1757 р. купив город у Загребі і подарував його духовній семінарії, в якій колись сам вчився. Гавриїл Палкович помер у Карловці 1758, або, по записках о. Реби, – 25 лютого 1759 року. Поховали його в римо-католицькій парафіяльній церкві св. Сикста в Прібічу (1).

Вже було згадано, що марчанські владика мали різні титули. Так, перший владика Симеон мав титул «вретанійський». Тому його і названо Симеон

Вретаня або Вратаня. Що означає це «вретанійський» – важко збагнути? Існує навіть пояснення, що це щось зв'язане з Британією. Інші владика мали титули: «платейський» (Платея – містечко в Греції), «друзипарійський» (якраз Гавриїла Палковича Апостольський Престол назначив таким єпископом), «діоклеціанополитанський» і «свідницький». «Свідницькими» єпископами були: Гавриїл Предоєвич (1642-1644), Василій Предоєвич (1644-1648), Рафаїл Маркович (1709-1726), Сілвестер Іванович (1734-1735), Теофіль Пашич (1738-1746), Василій Божичкович, поки не був найменований крижевацьким єпископом. А грамота, видана 1 липня 1756 р. у Пожоні, якою затверджений обмін посілостей у Марчі за посілості у Прібічу, і Гавриїла Палковича титулує «свідницьким» єпископом. Цікаво, що Апостольський Престол надавав один титул, а царський уряд – інший, найчастіше якраз «свідницький».

Історик о. д-р Ячко Шімак пробував розшифрувати цей титул – «свідницький». Він запропонував два варіанти: за річкою Свидницею, яка мала б там десь близько бути, або за містечком Свидник, що на Пряшівщині. Такої дилеми не мав один інший історик – о. Атанасій В. Пекар, ЧСВВ, який у своїй праці «Нариси історії Церкви Закарпаття» пише: «Свідницька дієцезія (була) латинського обряду (і) належала до церковної провінції колочавського архієпископа, однак від наїздів турків (XVI ст.) перестала існувати. Першим марчанським єпископом, що йому цар надав титул «свідницького» єпископа, був єп. Гавриїл Предоєвич, 1642 р.» (стор. 178) (2).

Останнім марчанським і першим крижевацьким владикою був Василій Божичкович (1759-1785), одна із сильних індивідуальностей, яка своєю постаттю позначила майже цілу другу половину XVIII століття серед греко-католиків Австро-Угорщини. Студіював у Римі, де пізніше і докторував, викладав філософію у Львові, був генеральним вікарієм владика Гавриїла Палковича, від 1759 року марчанський єпископ, кандидат на митрополичий престол у Львові, державний цензор книг, основоположник духовної семінарії Барбареум у Відні, святий мучаківського єпископа Андрія Бачинського під кінець травня

*Служба Божа
перед від'їздом
Папського нунція
Ніколи Етеровича
на Україну*

1773 р. у Відні і голова першого й одинокого Синоду греко-католицьких владик Угорщини і Трансільванії, який відбувся у Відні з 1 березня 1773 року по 6 травня 1773 року. З якої причини, властиво, був скликаний цей синод?

1770 року друкарня Курцбека у Відні видала три книги: «Буквар», «Зборник молитов» і «Псалтир». Перші дві книги до друку приготував мукачівський єпископ Іван Брадач. Владика Божичкович замовив собі 150 примірників Букваря. Насувається здогад, чи це не було для руських дітей у Руському Керестурі, хоча вони ще в цю пору не належали до його єпархії. Коли одержав один примірник Букваря і переглянув його, Божичкович завважив, що в ньому деякі доктринальні неточності й інші недоліки. В Букварі «Отчешаш» був з додатком «Яко Твоє єст царство...», не було другої частини «Богородице Діво», а «Вірую» було без «і Сина». У «Збірнику» були деякі святи, яких католицька церква не вшановує, а Божичковичеві не сподобалось і це, що ім'я цариці було перед іменем папи. Після втручання до цієї справи Царської канцелярії і Апостольського Престолу, «Збірник» був заборонений і знищений, а також і Буквар. Все це, як і деякі інші зауваження цензорів, привело до того, що царський уряд запропонував скликати синод, на якому були б вирішені питання літургійних книг, місяцесловів, щоби деякі свята були скасовані та ін.

Синод, як сказано, проходив з 1 березня до 6 травня 1773 року. В нім взяли участь Василій Божичкович, Григорій Майор, румунський єпископ фогорашський і найменований, але ще не висвячений мукачівський єпископ Андрій Бачинський, а з ними і десять радників.

На синоді проявились дві позиції. Одна Божичковича і Майора, випускників римських теологічних факультетів, а друга Бачинського, який схилився до візантійсько-слов'янської церковної традиції. Попри ці протиріччя синод вирішив низку проблем, не тільки Букваря, але й інших дидактичних та літургійних книг, було обрано цензора, вироблені пропозиції щодо реорганізації церковного календаря, а також вирішені проблеми пасторального і навіть суспільно-політичного значення,

Після ревізій усіх постанов синоду їх затвердила імператриця Марія Терезія, а 28 червня 1773 р. їх проголошено в Хорватії, Угорщині і Трансільванії. Документи синоду були підвалинами церковного життя у тих краях протягом 150 років, аж до 1918, коли вірні Мукачівської єпархії опинились у трьох державах: Мадярщині (Гайдудорог і Мішкольц), Чехословаччині (Пряшів) і Румунії, де були розділені на п'ять єпархій: Альба Юлія, Баю Маре, Клуж, Лугош і Орадеа Маре.

Через два роки після синоду стараннями владика Божичковича у Відні відкрито відому духовну семінарію Барбареум. Першим її ректором був о. Йо-сафат Басташич із єпархії Василія Божичковича. Пізніше, по смерті Божичковича, він став крижевацьким єпископом.

Всі документи, що стосуються цього синоду, зібрав о. М. Лацко і видав їх 1975 року окремою книжкою. Всіх документів 102, а в книжці вони поділені на чотири частини: постанови синоду (20), документи з часу перед синодом (4-1), додаткові (13) і документи, які видані після синоду. Тут і 15 листів єпископа

Божичковича (3).

Крім цих трьох причинків до даної теми визначена обмеженість не дозволяє порушити інші форми зв'язків нашої церкви на Закарпатті з греко-католиками у Хорватії і Бачці. У хронологічному продовженні це були б священики, які із Закарпаття приїжджали на парафію до Руського Керестура, з яких, мабуть, найвизначнішим був о. Петро Копчай і його син Янко. В XIX ст. з Хорватії і Бачки приїжджають до Ужгорода майбутні духівники на богословські студії.

Окремою цікавою темою є два владика: Юліян Дрогобецький і д-р Діонізій Няраді, обидва крижевацькі єпископи, а Няраді з 1922 по 1927 рік – адміністратор і прашівської єпархії. Він вже з 1939 року був назначений адміністратором у Карпатській Україні з осідком у Хусті і там визначався своїм патріотизмом, який був розбіжний з досить виразним мадяронством частини духівництва.

Ще зовсім не опрацьовані зв'язки закарпатських москвофілів з москвофілами у Бачці між першою і другою світовою війною, окремо роль священика Горняка.

Свого дослідника жде і сербське православне місіонерство на Закарпатті, яке почалося з часів процесу у Сігет-Марамороші, а скінчилося після другої світової війни.

Своєрідною історичною подією був також виїзд руських школярів з Бачки на навчання до Ужгорода в часі другої світової війни, zorganizований церквою. В цьому у Югославії окремо визначався о. Максим Буїла.

Примітки:

1. Dr. Janko Simrak. Red grkokatolickih biskupa //Spomenica-kalendar za 1931. – Zagreb; Dr. Janko Simrak. Spomenica o 250-godisnjici grkokat, sjemenista u Zagrbii. – Zagreb, 1931; O. Ivan Gjuro Visosevic, Povodom 1600-godisnjicc sv. Vasilija //Spomenica-kalendar za 1932. – Zagreb; Ivan Bazilovits. Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits olim ducis de Munkacs (series episcoporum graecocatholicorum munkacsiensium). – Cassoviae, 1799. – Pars II. – C. XXIII (pag. 163-167) et pars III. – C. VIII (pag. 88-89); Dr. Janko Simrak. Grkokatolicko sjemenisle u Zagrebu //Spoinenica-kalendar za 1932; Лучкай Михайло. Історія карпатських русинів // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – 1990. – № 16.

2. Dr. Janko Simrak. Red grkokatolickih biskupa //Spoinenica-kalendar za 1931. – Zagreb; (Roman Myz). Jubilarni sematizam Krizevacke eparhija. – Zagreb, 1962; Анастасій В. Пекар, ЧСВВ. – Нариси історії церкви на Закарпатті. – Т.І. – Рим, 1967.

3. Michael Lacko S. J. Synodiis episcoporum ritus byzantini catholicorum ex antiqua Hungaria Vindobonae a. 1773. celebrata. – Roma, 1975. – Ed. Pontificum Institutum orientalium studiorum, series «Orientalia cfristiana analecta», Nr 199; Dr. Nikola Gavrilovic. Istorija cirilskih stamparija u Habzburskoj monarhiji u XVIII veku. – Novi Sad, 1974.

Максим Каменецький (м. Київ)

ПОГЛЯД З УКРАЇНИ НА МИНУЛЕ ТА СУЧАСНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ХОРВАТІЇ

Перші українські переселенці з'явилися на південнослов'янських землях у середині XVIII ст. Це були вихідці із Закарпаття та Пряшівщини, які знаходились тоді під владою Угорщини. Вони оселились в районі Керестура та у Воеводині. Усього протягом 1745-1768 рр. сюди переселилось кілька сотень українських сімей. Переселенці зберегли свою мову, на яку згодом уплинули угорська, словацька, німецька, а пізніше і сербська та хорватська мови. Називали себе вони русинами, прийнятою в ті часи назвою для українців Галиції. Компактно розміщені на південно-східному кордоні Австро-Угорщини, де існувала загроза ззовні, вони зберегли національну відокремленість від оточуючого населення.

Незабаром до Банату та Бачки прийшла наступна хвиля українських переселенців. Після ліквідації Запорізької Січі частина козаків перейшла до земель Габсбургів. Тут осіло від 5 до 8 тисяч запорожців. Габсбурги вітали та підтримували заселення русинами-українцями цих земель, ще недавно відвоєваних у турків.

Століттям пізніше нова хвиля українців осідає на південнослов'янських землях. Після окупації Австрією Боснії та Герцеговини у 1878 р., австрійський уряд надавав колоністам тут по 10 га лісу для розчистки та обробки. Перші українські переселенці в Боснії з'явилися у 1890-1894 рр., а найбільш масове переселення з Галиції відбулось в 1898 р. Загалом, наприкінці XIX та на початку XX століть сюди оселилось більш ніж 10 тисяч переселенців із західноукраїнських земель.

Українці-русини у королівській Югославії, як і інші національні меншості, бачили шлях до свого визволення у спільній з іншими народами боротьбі за свободу.

Така орієнтація проявилась під час другої світової війни, коли у лавах партизанських загонів Й. Броз Тіто боролись більше 4 тисяч русинів-українців, що складало приблизно 10% русинсько-українського населення Югославії. Для порівняння слід зауважити, що всього в лавах Народно-визвольної армії Югославії (НВАЮ) в кінці війни було бл. 800 тис. бійців, або 6% населення країни. Один із представників української громади, Іван Сенюк, який народився в селі Слободниці, що біля м. Славонські Брод в Хорватії, став навіть Народним Героєм Югославії посмертно (1).

Однак частина українців боролась на протилежному боці. За допомогою італійських військових інструкторів у 1942 р. був сформований "Український легіон", який налічував бл. 500 солдат. В січні 1945 р. була перекинута до Югославії дивізія січових стрільців "Галичина", яка разом із козакою дивізією генерала Шкуро приймала участь в боях проти частин НВАЮ. Доля цих людей після закінчення війни склалась трагічно – ті, хто не загинув в боях, а здались

в Австрії, поблизу м. Блейбург союзникам, були передані ними військам Тіто для розправи. Ті ж, хто пережив і це, були передані радянським військам.

Треба відзначити, що під час війни антикомуністичні настрої серед української громади були найсильнішими саме в Боснії, де мешкала остання група переселенців.

В повоєнні роки в Югославії мешкало 43-45 тисяч українців-русинів у 187 населених пунктах. З них в Сербії – 25750 чол., в Хорватії – 7543 чол., Боснії та Герцеговині – 6155 чол. Більшість із них мешкало в сільській місцевості і займалось сільським господарством. В великих містах налічувалось тільки бл. 3-5 тисяч українців-русинів. Найбільшим населеним пунктом українсько-русинської громади в Югославії був Руські Керестур, що у Воєводині – 7 тис. жителів цієї національності. В повоєнні роки українці Югославії отримали можливість утворювати різні культурно-просвітні товариства, видавати книги, журнали, газети рідною мовою. Навчання українській мові було введено в початкових школах чотирьох селищ та міст Боснії та Герцеговини, де мешкають українці. Навчання провадилось факультативно. З 1967 р. почались передачі радіостанції м. Банья Лука українською мовою. Такі ж передачі вів міський телерадіоцентр хорватського міста Вуковар. У межах колишніх республік СФРЮ українці-русини були об'єднані в союзи, головним завданням яких був розвиток культури, видання літератури, проведення фестивалів і т. інші. Найбільшою акцією українців-русинів було проведення один раз на рік в м. Руські Керестур фестивалю "Червона троянда", в якому приймали участь всі українські спілки Югославії. Фестиваль проводився в міському палаці культури, збудованому ще в 1870 р., де знаходився музей культури та побуту українців та русинів. В середині 70-х років в Югославії працювало 4 українсько-русинські школи, в яких навчалось 1060 дітей. З 1970 р. в Руські Керестур працювала єдина в Югославії українська школа-ліцей. До кінця 70-х років для навчання українській мові та літературі використовувались підручники, видані у СРСР та ЧССР. З початку 80-х років в українських школах Югославії було введено єдині підручники українською мовою, видані в СФРЮ.

Треба відзначити, що 2/3 українського населення Югославії використовує

Група емігрантів з Карпатської України в Руському Керестурі

видавався український журнал "Нова думка". До речі, багато молодих людей українського походження з Югославії одержало освіту у Ватикані за допомогою греко-католицької церкви.

Як і в інших східноєвропейських країнах в 1990 році в республіках Югославії відбулись вибори на багатопартійній основі. Ці вибори спочатку в Словенії й Хорватії, а пізніше в Боснії та Герцеговині і в Македонії привели до влади партії некомуністичної, національної орієнтації. Нові уряди Словенії та Хорватії запропонували побудувати оновлену Югославію на засадах конфедерації, як союз суверенних держав. Заперечили цю ідею Сербія і Чорногорія, де вибори залишили при владі політиків із Союзу комуністів. Вони не були зацікавлені втратити економічно найбільш розвинуті частини колишньої імперії, які, до речі, давали найбільший внесок до військового бюджету Югославії. Так був зроблений головний крок до конфронтації.

Сербія, як і Хорватія, Боснія та Герцеговина є багатонаціональною країною. Її населення налічує бл. 10 млн. чол. Третину становлять національні меншини – 2 млн. албанців, 400 тис. угорців, 70 тис. словаків, 19 тис. русинів-українців та інші. Найбільших репресій зазнали там албанці: їх школи та культурні установи закрито ще у 1989 році, а область Косово до середини 1999 р. знаходилася під фактичною окупацією сербських військ та міліції.

Згідно з переписом населення 1991 року, в Хорватії мешкало бл. 6000 українців та русинів. Шістдесят відсотків цього населення мешкало в Східній Хорватії, яка найбільше постраждала в результаті бойових дій (2). Східна Хорватія і далі знаходиться під окупацією. У цій частині, а саме у Вуковарі, Петрівцях, Міклушевцях, Борово, Осієку та ін. мешкала більша частина українсько-русинської громади Хорватії.

Жертвою міжетнічної війни став Вуковар. Він опинився в самому центрі

жорстоких боїв. За складом населення місто було дійсно багатонаціональним. З 45000 населення 41% становили хорвати, 37% – серби, мешкало там близько 2500 русинів та українців, 1500 угорців, близько 1000 словаків, решта з мішаних подружжів, що декларувалися, як югослави (3). Майже чотири місяці місто обстрілювалося з усіх видів зброї, звичайною та реактивною артилерією. Вуковар був практично повністю зруйнований. Українське село Петрівці було пограбоване сербськими напіввійськовими формуваннями. (4)

Українці та русини, стали разом іншими народами на захист своєї батьківщини. Українсько-русинська громада Хорватії, маючи на увазі її невелику чисельність, зазнала великих утрат. За даними на травень 1992 року видно, що майже 30% українсько-русинського населення зазнало жертв та страждань. (5) Тільки в Хорватії було зруйновано близько десятка українських церков, 23 березня 1992 р. з українсько-русинського села Петрівці було вигнано 110 русинів та українців. 21 квітня 1992 р. з окупованого Вуковару вигнано 50 осіб української національності.

Як відомо, згідно до резолюцій Ради Безпеки ООН на території Східної Хорватії був розміщений російський батальйон із складу миротворчих сил ООН. Він розмістився і в місцях проживання українців та русинів, а з 15 травня 1992 року взяв контроль та відповідальність в цьому секторі. За часів перебування батальйону вигнання несербського населення продовжувалися. Наприклад, 18 травня 1992 р. в русинському селі Міклушевці, сербські екстремісти використали сприятливу для себе ситуацію, коли югославська армія залишила село, знову вигнали 198 людей з числа найзаможніших родин русинської громади. До будинків вигнаних русинів поселились сербські родини (6). Відмітимо, що вигнані українські та русинські родини було прийнято на неокупованій території Хорватії, забезпечено житлом та засобами до існування на рівних правах з іншими постраждалими. Велику роль у допомозі українсько-русинській громаді зіграла найбільша хорватська фірма "ІНА – Індустрія нафти", яка взяла до своїх приміщень Союз русинів та українців та також вигнано з Вуковару редакцію часопису "Нова Думка", яку забезпечила видавничою системою.

Не можна сказати, що розвиток подій у колишній Югославії не викликав занепокоєння в Україні. У травні 1993 р. МЗС України від імені держави декларувало про те, що не може миритись з грубим порушенням в зоні конфлікту прав бл. 60 тисяч етнічних українців. Між іншим, в заяві МЗС України говорилось: "Сотні цивільних осіб українського походження кинуті до концтаборів, вигнано з домівок. Україна закликає супротивні сторони припинити військові дії та рішуче вимагає від органів державної влади країн, що утворились на території колишньої Югославії, забезпечити неухильне дотримання всіх чинних міжнародних угод із питань захисту прав людини та національних меншостей" (7). Нажаль, така заява з боку українського уряду була оголошена рівно через півтора року після початку знущань над українсько-русинською меншиною та один рік після такого звернення українців колишньої Югославії до керівництва України: "Знаходячись у такому винятково не-

*Річні збори
Хорватсько-
українського
товариства
дружби,
1997 рік*

безпечному стані, Кризовий комітет Союзу русинів та українців Хорватії просить шановний пане Президенте Вас і Верховну Раду України негайно вчинити все можливе щоб допомогти (...) нашій українсько-русинській громаді зберегти її існування на споконвічних місцях поселення, запобігти її розселенню, а цим самим і її поступового фізичного зникнення...” (8).

Допомогу постраждалій від війни діаспорі надавали українські організації. Позаяк з України деякий час не було телефонного зв'язку, на допомогу прийшли спортсмени-радіолюбители на чолі з Г.Глянцом. Через сербських та хорватських радіолюбителів вдалось встановити щоденний радіозв'язок із керівниками Кризового комітету русинів та українців Хорватії. Згодом по телефаксу відправили запрошення, що у Львові готові прийняти дітей з батьками. Повну необхідну опіку над дітьми було готове взяти управління народної освіти, яке очолювала народний депутат України І.Калинець. Заступник голови Львівського облвиконкому народний депутат М.Косів пообіцяв, що власті зроблять все, аби допомогти співвітчизникам в Хорватії. Ініціатива громадського комітету, очолюваного поетом Р.Братунем, знайшла підтримку і в Міністерстві закордонних справ України (9).

У березні 1993 року український парламент вирішив відкрити посольства в колишніх югославських республіках Хорватії та Словенії, але відхилив таку ідею щодо Сербії. Парламент ухвалив перелік з 27 нових країн, у яких передбачається заснувати посольства, включаючи Хорватію та Словенію, які оголосили про свою незалежність у 1991 році. Міністр закордонних справ А.Зленко обстоював відхилення Сербії, пояснивши, що це пов'язано із санкціями ООН проти Белграда за його роль в регіональному конфлікті (10). Але дивно, що Україна перше своє дипломатичне (точніше – консульське) представництво на території колишньої Югославії відкрила в Белграді в середині грудня 1993 року незважаючи на рекомендацію ООН про зменшення рівня та кількісного складу дипломатичних представництв в СРЮ.

Щоб у читача не склалось враження, ніби тільки українці Хорватії постраждали від міжетнічної війни, наведемо позицію українців Воеводини (область в складі Сербії), викладена у зверненні до Генерального секретаря ООН, Конференції з безпеки та співробітництва у Європі та до Верховної Ради України: “З огляду на дотеперішні події, окремо на Західному Сремі, де після воєнних дій забито багато невинних людей, а пізніше більшість насильно вигнано зі своїх домів, а майно пограбовано, вважаємо, що цим і далі загрожують на цих просторах український люд. Усупереч обіцянкам з боку високих інстанцій, що ці незаконні дії будуть припинені, а депортованим з Вуковару і околиці буде оможливлене повернутись до своїх домів, локальні власті дозволяють дальші незаконні дії над нашими людьми... Таким способом триває етнічне чищення від несербського населення, а нові дії насильництва, натиску й погроз спричиняють страх... Погрози такі переходять і в Войоводині, окремо в Сремській Мітровіці, Інджії та інших місцевостях, де нападають на будинки, церкви, людей, де вже понад 20 років проводиться дискримінація щодо основних прав на національне життя. Все це викликає страх між людьми, що вони, окремо молодші, шукають порятунку за кордоном.” (11) У зверненні до українського уряду Спілки українців Боснії та Герцеговини з приводу руйнування української церкви в Прняворі між іншим говорилось: “Завалено наш духовний центр, головний і найкращий храм Українського народу Боснії, вдарено в нашу душу і серце. Знищено те, що не зробила ні Світова фашистична війна ні тяжкий землетрус. Повалено те, що гордо відновляла друга, третя і четверта генерації нашої діаспори. ...Наше життя проходить у тривозі, наші сини й мужі воюють і гинуть на фронті, наші сили вичерпуються як вижити й нагодувати родини... А тепер, опісля цієї події, з цілою силою питаємо себе: “Чи є кому вборонити цей нещасний відлам Українського народу?” (12)

В цьому впевнилась під час візиту на початку літа 1993 року до Македонії, Сербії, Хорватії та Боснії та Герцеговини, українська парламентська делегація на чолі з Д.Павличком. В Загребі де-

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

леґація висловила своє задоволення ставленням Хорватії до української меншини. Було зазначено, що в Хорватії не зареєстровано жодного випадку порушення прав української меншості з боку хорватських властей (13). Велику допомогу у встановленні контактів між українцями Хорватії та Україною надавали і надають Посольства України в Республіці Хорватія та Республіки Хорватія в Україні.

Виходячи з поданого здається, що Україна має власні інтереси в балкансько-адриатичному регіоні не тільки господарського чи загальнополітичного характеру, але і у питанні обстоювання прав та інтересів українсько-русинської громади колишньої Югославії. Ми маємо вийти на якісно вищий щабель стосунків між діаспорою та метрополією. Хочеться сподіватися, що українські політики зробили висновки з хибної непослідовної політики по відношенню до діаспори недалекого минулого. Україна зараз переживає складні часи. Тільки здійснюється на ноги наша економіка, тільки формується справді громадянське суспільство. Проте залишається стара українська традиція – допомагати родичам і жити у злагоді з сусідами.

Примітки:

1. Narodni Heroji Jugoslavije. – Beograd: Partizanska knjiga, 1983. -Sv.2. -S.193.
2. Сикорський В., Бурда С. Лист Кризового комітету Союзу русинів та українців Республіки Хорватія Президентові України Леоніду Кравчуку. -№02-74/92 від 30 травня 1992 року.-С.1.
3. Терлюк І. Трагедія балканського безумства //Слово (Київ). -жовтень 1992 року. -С.7.
4. Канцелярія СКВУ Наші жертви в Хорватії //Українське Слово (Париж).-№2601.-2 лютого 1992 р.
5. Сикорський В., Бурда С. Лист Кризового комітету...С.2.
6. Сикорський В., Бурда С. Лист Кризового комітету...С.2-3.
7. Не можна миритись //Голос України.-№82.-6 травня 1993 р.-С.2.
8. Сикорський В., Бурда С. Лист Кризового комітету...С.3.
9. Львівщина – українцям Хорватії //Українське Слово (Париж).-№2603.-16 лютого 1992 р.-С.3.
10. “REUTERS” Україна відхилила Сербію, обговорюючи відкриття посольств //Світ про Україну.-7 квітня 1993р.-С.5.
11. Кулеба Є. Звернення //Слово (Київ).-№17.-1992.-С.1.
12. Спілка українців Боснії та Герцоговини до Українського Уряду //Слово (Київ).-№17.-1992.-С.1.
13. Zadovoljni položajem Ukrajinaca //Vijesnik (Загреб).-22. srpnja 1993.-S.3.

Володимир Сергійчук (м. Київ)

“ХОРВАТСЬКИЙ НАРІД НАЙБІЛЬШЕ РОЗУМІЄ НАС, УКРАЇНЦІВ...”

Після першої світової війни значна частина українців була закинута з різних причин на Балкани. До тих давніх переселенців з українських земель, що вже стали автохтонами в Славонії та Боснії, додалися й нові емігранти, котрі зупинялися головним чином у Хорватії. З відомих українців, скажімо, на той час працював у Загребській політехніці всесвітньо відомий учений-механік Степан Тимошенко, який потім переїхав до США.

І вже наявна 35-тисячна українська колонія, і нові емігранти, що постійно прибували, викликали до життя потребу в правовому їх захисті в “Королівстві Сербів, Хорватів та Словінців”. А тому в листопаді 1919 року Голова Надзвичайної Дипломатичної Місії Української Народної Республіки в Румунії професор Кость Мацієвич порушив перед своїм Урядом питання про організацію Генерального Консульства УНР в Загребі.

Оскільки Українська держава тоді перебувала у важкому становищі, то цю проблему було відкладено. Однак через рік її порушили самі українці, що опинилися тут. Колишній старший Юрисконсульт Міністерства Земельних справ УНР Михайло Петрів від імені ініціативної групи і по “дорученню Української Колонії у Юго-Славії” звернувся з доповідною запискою до Міністра закордонних справ УНР про відкриття в Загребі Генерального Консульства Української держави, мотивуючи необхідність цього важливими аргументами на користь України та українців.

Тодішній міністр закордонних справ УНР Андрій Ніковський доручив своїм підлеглим повідомити М.Петріва, що МЗС УНР “принципіально погоджується і просить дати належним шляхом добуті відомости, чи хорватський уряд згодиться на визначення консула *honoris causa* в Загребі”.

Одержавши таке доручення, ініціативна група української колонії вияснила, що “справа встановлення Генерального Консульства Української Народної Республіки в місті Загребі не зустрічає жадних перешкод з боку автономного уряду Хорваччини”.

Пропонуючи читачам “Нової Думки” віднайдені мною в колишніх таємних архівах два оригінальні документи з приводу відкриття Генерального Консульства УНР у Загребі, сподіваюсь, що ця публікація допоможе відкрити невідому сторінку з історії українців Хорватії.

*Вручення вірчих грамот Послу України
Анатолію Щостаку Президентом Хорватії
Франьо Тудманом*

К о п і я*Міністерству Закордонних Справ
У. Н. Р.*

ДОПОВІДЬ ВІД 17/І-1921 Р.

Згідно відповіді Міністерства Закордонних Справ на доповідь нашу від 20-го листопада 1920 року, ініціативна група української колонії на Хорватчині має за честь повідомити, що справа встановлення Генерального Консуляту Української Народньої Республіки в місті Загребі не зустрічає жадних перешкод з боку автономного уряду Хорватчини, Королевства сербів, хорватів і словінців; рівночасно з цим ми мусимо зауважити, що організація і праця українського консуляту в місті Загребі, який мав служити виключно громадянсько-господарським інтересам тутешньої величезної української колонії, не беручи на себе прав і обов'язків дипломатичного представництва У.Н.Р., що зустрілоб тут тимчасові формальні перепони, – не підлягає компетенції і не стосується до центрального Уряду королівства СХЕ. Права місцевого Хорвацького самоврядування, що до компетенції в справах дотичних наших, поки що не визначені остаточно Центральним Урядом Королівства, і через те можливі різні непорозуміння, які може залагодити і запобігти лише впливова в хорвацьких колах особа, що вже довгий час тут пробуває, і добре інформована в місцевих взаємовідносинах.

Рівночасно з встановленням консуляту У.Н.Р. на Хорватчині, є надзвичайно потрібним організувати українське пресове бюро в місті Загребі за для доброго інформування місцевих урядових кол і громадянства, побиваючи шкідливі українству російсько-врангелевські впливи, та послати сюди місію по справам військово-полонених для збирання та організування числених бранців, що залишились тут ще з Австрійських часів, та козаків-українців бувшої врангелівської армії, розташованих переважно в Хорватчині.

Ще позаторік, у листопаді місяці 1919 року, Головою Надзвичайної Дипломатичної Місії У.Н.Р. в Румунії п. Моцієвичом було порушено питання перед Урядом України в справі організації генерального консуляту У.Н.Р. в місті Загребі, на підставі листів одержаних ім з цього приводу від Його Світлости греко-католицького Єпископа на Хорватчині та Висової Торговільної Палати в місті Загребі, про що свідчать відношення Надзвичайної Дипломатичної Місії в Румунії до п. П. Стефана Лук'яновича від 8-го листопада 1919 року під ч.ч. 518, 519 і тепер разом а голосом української колонії на Хорватчині в справі закладення генерального консуляту У.Н.Р. в місті Загребі та доручення повноважень на його організацію і керівництво п. Стефанові Лукяновичу, долучає також своє побажання п.Єпископи Крижевецький та Загребська Висока Торговельна Палата.

На бажання і запрошення ініціативної групи української колонії на Хорватчині, ради самої дорогої нам усім української справи п. Стефан Лукянович згодився стати на чолі українського консуляту в Загребі, не цікавлючись мате-

ріяльною винагородою і працюючи в йому за своєю щоденною роботою. П. Стефан Лук'янович, що вже більше півтора року перебуває на Хорватчині, по думці ініціативної групи української колонії, є єдиною особою, що зможе організувати і налагодити працю українського консульства в місті Загребі в добром розумінні місцевих обставин, впливів та взаємовідносин; до цього треба додати, що він вже довгий час, фактично виконує обов'язки представника української провадчи благодійно-гуманітарну діяльність серед українського місцевого населення і входячи в українській справі в стосунки з Урядом Хорватчини.

Що до організації українського пресового бюро в місті Загребі та конче потрібної тут місії по справам військово-полонених, то на пропозицію ініціативної групи української колонії цей пост згодився обняти український діяч, військовий правник Михайло Васильович Введенський, що мешкає зараз в місті Варисаві; ініціативна група української колонії на Хорватчині прохає Міністерство Закордонних Справ надати п. д-рові Введенському, яко здатному, досвідченому та ідейному українському діячові, відповідні повноваження для урядження в місті Загребі українського інформаційного бюро, а також призначити його Головою Місії по справам військово-полонених на Хорватчині.

Вважаючи на те, що організація українського Генерального Консульства, інформаційного бюро та Місії по справам військово-полонених в місті Загребі є негайно потрібною за для підтримки авторитету У.Н.Р., популяризації української ідеї югославянських народів та захисту і оборони численого тутешнього українського громадянства, ініціативна група української колонії вважає своїм обов'язком прохати Міністерство Закордонних Справ про якнайшвидче уповноваження зазначених вище осіб для урядження цих безперечно потрібних українських установ на Хорватчині.

Штати Генерального Консульства У.Н.Р. у місті Загребі, вироблені ініціативною групою згідно місцевих умовин життя, будуть приставлені Міністерству Закордонних Справ по першій вимозі.

З великою певністю сподіваючися, що Міністерство Закордонних Справ піде на зустріч нашим домаганням, які виходять з інтересів самої української справи та нав'язання найкращих стосунків з славянськими кордонами Півдня через здібних і компетентних в цих справах представників, ініціативна група української колонії ласкаво прохає в дальшій листуванні вдаватись з відповідними запрошеннями і запитаннями в справі Консульства безпосередньо до п. Стефана Лук'яновича на адресу: _____

*У Загребі
17/І – 1921 року
За ініціативну групу української колонії
Голова К.ЛЮШЕНКО /в.п./
Секретарь М. ПЕТРИВ /в.п./*

З оригіналом згідно
Начальник Дипломатичного Відділу

Копія

**ВЕЛЬМОЖНОМУ ПАНОВІ
МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ
У.Н.Р.**

*Бувшого Старшого Юрисконсульта
Міністерства Земельних Справ
Михайла Петрова
у м.Загребі
в Юго-Славії
20 листопада 1920 року*

ДОКЛАДНА ЗАПИСКА

Ініціативна група Української Кольонії Югославії (Королівство СХС) доручило мені скласти та надіслати Вам, Пане Міністре, нищенаведену докладну записку:

Українська Кольонія у Королівстві Сербів, Хорватів та Словінців становить по над тридцять тисяч чоловік. Вона складається з давніх переселенців, що прийшли сюди ще перед світовою війною і проживають тут як тубольці на Славонії і Боснії, та емігрантів останніх часів, що перебувають у головнім на Хорватчині. Потреба у власному офіційному представництві, або консуляції вчувалась тут вже давно і зараз, під час емиграційного зросту, є пекучою і негайною. Український Представник п.Вербовец, котрий як голова Місії у справі військово-полонених був торік у Білгороді, від'їхав на жаль, з відси за короткий час через непорозуміння з Центральним Урядом Королівства С.Х.С. Але нині часи змінились. Безумовно автономія Хорватчини після конститутантів, що має відбутись у цьому місяці, дає можливість гадати, що консулят, чи взагалі Представництво У.Н.Р. у місті Загребі буде дозволено місцевою владою.

Підстави для закладення консуляту У.Н.Р. у м.Загребі такі:

1. м.Загреб, – головне місто Хорватчини та найбільше місто усієї Югославії, – лежить на великому транзитному шляху з одного боку між Італією та Німеччиною, а з другого – між півднем Балкану та Угорщиною і грає найбільшу культурну і торговельно-господарську ролю у життю цілої Югославії.
2. У цьому городі, завдяки його важности, знаходяться консуляти усіх більших держав, а між ними усіх славянських Республік.
3. Хорватський нарід, найблищий нам від других славянських народів півдня по мові, духу та звичаю загартований в боротьбі за свою незалежність з турками та уграми, котрий і зараз продовжує боротьбу за свою повну автономію (федерацію) у Югославянській державі, найбільше від інших славянських народів півночі і півдня розуміє нас, українців в нашій боротьбі за свою

державну незалежність і надзвичайно прихильно ставиться до Української Народної Республіки, – це дає можливість сподіватись, що праця Українського Представництва тут піде дуже корисно та приведе до найцільнішого зв'язку українського народу з Югославянськими (Хорватами, Сербами, Славянцями).

4. Велике число наших громадян Югославії, яке весь час збільшується, бо що дня до Югославії, а особливо до Хорватчини через Німецьку Австрію та Болгарію прибувають нові люде. Це число українського громадянства особливо буде збільшене в даний мент, бо завдяки Врангелевській катастрофи до Югославії має прибути, по нашому приблизному підрахунку, по над 5 тисяч чистих українців. Це упевнює нас також у пекучій необхідности закладання консуляту (та інформаційного бюро по можливости) у м. Загребі.

До всього цього треба додати, що грізні події на Сході, спричинені большевицькою навалою, яке примусили наше громадянство емігрувати тимчасово на захід, особливо вимагають від нас закладання консульської установи в Югославії, бо в противному разі ми не матимемо там захисту наших громадян, які перебувають в Югославії в даний мент і які виражаються сюди з півночі (Відня) та зі сходу (Царгороду), як у дешеvu та хлібну країну.

Ми глибоко переконані в тим, що жадне з дипломатичних представництв У.Н.Р. у другорядних державах (за винятком Польщі та Чехо-Словатчини) не гратиме зараз такої ролі, як майбутній консулят у м. Загребі (на Хорватчині), за для якого можна було б, не вагаючись пожертвувати кредитами на такі мало-важні представництва У.Н.Р., як от у Данії, або Греції, тимчасово скасувавши останні.

Незайвим буде тут згадати, що Королівство С.Х.С. в останнім часі скасувало своє Представництво у Данії через маловажність цієї останньої.

Тут, у Хорватчині, через сприяючи обставини та велику кількість українського громадянства, що зараз перебуває тут і що при першій змозі прибуде сюди з німецької Австрії завдяки дуже вигідним умовам життя, може закластись другий (після Польщі) національний центр. Великі племінні вузи, що вяжуть наш нарід з Хорватським, дадуть змогу за короткий час нам щільно поєднатись і придбати собі в хорватському народі вірного спільника.

Закладення українського консуляту в Загребі зустрине у численого українського громадянства в Юго-Славії та у Хорватського народу найщиріше почуття приязні та вдячності до Уряду У.Н.Р.

З найвидатніших Представників українського громадянства у Хорватчині Ініціативна група може відзначити проф. С.П.Тимошенка (брата Міністра Шляхів У.Н.Р. С.П.Тимошенка), що зараз працює на Загребській політехніці, проф. Зобкова – представника сенату у м. Сараєві та мійського (у Загребі) українського і громадського діяча Степана Лукяновича.

По думці Ініціативної групи українського громадянства у Югославії справу зорганізування та запровадження українського консуляту у м. Загребі треба доручити найстарішому та найздатнішому аборигенові української колонії в Юго-Славії панові С. Лукяновичу вважаючи на його громадянський досвід, знанням хорватської та головних західно-європейських мов та зв'язки його з

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

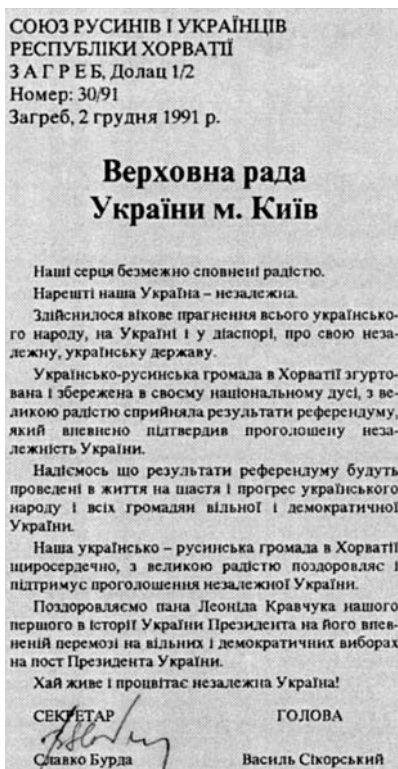
хорватськими урядово-громадськими колами.

На запрошення Ініціативної групи п.Луцянович дав свою згоду і одночасно заявив, що він готовий працювати без грошей за для великої справи організації помочи українцям емігрантам у Югославії і як керовничий консуляту у Загребі ніякого титулу (консул, віце-консул і ин.) для себе не потребує.

На бажання ініціативної групи, по Вашому заклику п.Міністре, п.Луцянович має спішно виїхати за одержанням відповідних повноважень й інструкцій від Уряду У.Н.Р. п.Луцянович має представити Панові Міністрові плян робіт на штати українського консуляту у Загребі.

Маючи велике довіря і пошану до Уряду У.Н.Р. в розумінні справедливости наших потреб і впливу самого Уряду У.Н.Р. на славянському півдні, Ініціативна група українського громадянства в Югославії прилучає разом з цим своє прохання негайно відгукнутись на її поклик ради самої дорогої нам усім Української Справи.

Відповідь просить надіслати по адресі: _____

*За Ініціативну групу
і по її дорученню
Української колонії
у Юго-Славії
д-р Михайло Петрів.*

З оригіналом згідно:
Старший Діловод
Дипломатичного Відділу

*Вручення вірчих грамот
Послу України Віктору Кирику
Президентом Хорватії
Степаном Месічем*

Микола Єременко (м.Київ)

ХТО ЗУПИНИТЬ ГЕНОЦИД НА БАЛКАНАХ?

На запрошення товариства «Україна» у Києві, Львові й Ужгороді побувала делегація Союзу русинів і українців Республіки Хорватія у складі його голови Василя Сікорського і секретаря Славка Бурди. Подовжено започатковані чотири роки тому культурні взаємини між двома організаціями. Відповідно до підписаного на друге півріччя поточного року плану Україна прийме на відпочинок і лікування групу дітей русинів і українців, що постраждали в ході війни на Балканах, відшкодує втрати Союзу в ході цієї війни, а саме: відновить бібліотеку, поповнить ансамблі музичними інструментами й строями, подовжить передплату на періодичні видання, відновить національний музей у Петрівцях тощо.

Василя Сікорського і Славка Бурду прийняли голова Комісії Верховної Ради України з міжнародних питань Дмитро Павличко й голова Ради товариства «Україна», народний депутат Іван Драч.

На прохання делегації товариство «Україна» влаштувало прес-конференцію, під час якої Василь Сікорський і Славко Бурда наголосили, що в ході війни, котра нищить народи колишньої Югославії, гірка доля не обминула й русинів і українців. Зокрема, в хорватському місті Вуковар і навколишніх селах, де здавна жило чимало наших кровних братів і сестер, здійснюється справжній геноцид. Одних по-звірячому вбивають, над другими знущаються, третіх беруть у полон... Тільки декому вдається втекти, кинувши нажиту батьками й дідами маєтність.

Вуковар, Дубровник, Осіек, Вінковці, Міклошевці, Петрівці, Градишка, Окучани – у цих містах і селах майже не лишилось людей. Ось ціна свободи, що її виборюють народи Хорватії й інших республік!

У зв'язку з цим Василь Сікорський і Славко Бурда, виступивши перед представниками засобів масової інформації, оголосили Заяву, що не може лишати байдужим кожного, хто прагне миру й дружби між народами. Йдеться про смертельну небезпеку, що загрожує не лише українцям і русинам регіону. В умовах унітаристського югославського витвору Хорватія провела історичний референдум, на якому народ, в тому числі й українці і русини, рішуче висловилися за вільну і суверенну республіку, наголошують автори Заяви. «Проте великосерби і так звана югославська народна армія з допомогою сербських екстремістів, так званих «четнеків» Хорватії, здійснили жорстоку агресію, напавши на Хорватію з метою знищення обраної демократичним шляхом і волею народу влади, захоплення хорватських територій. Тривають небачений геноцид, етноцид, культуроцид і екологоцид, знищення матеріальних і духовних надбань», – йдеться далі в Заяві.

Східна Хорватія, де жило чимало русинсько-українського населення, перебуває під окупацією агресора. Найбільших бомбардувань зазнає місто Славонський Брод і навколишні села Сібінь, Каніжа, Зб'єг, Шумече...

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

Тяжкі обставини змушують громади різних народів і національних меншин звертатися до урядів держав колишнього їхнього походження з проханням подати допомогу співвітчизникам, територію яких «чистять» від несербського населення. Відповідно до останнього перепису в Хорватії налічувалось приблизно шість тисяч українців і русинів. Ця меншина була добре організована і визнана хорватськими органами влади. За понад двісті років вона розвинула культурну, освітню, видавничу й церковну діяльність, мала свої культурні й духовні установи – свою національну спадщину, і ось окупанти знищили або пограбували майже все майно.

За цих умов українсько-русинська громада створила Кризовий комітет, аби мобілізувати людей на захист національних надбань. За цей час загинуло в обороні Батьківщини 30 осіб, цивільного населення – 123, вбито або розстріляно – 19, замордовано – 5, повішено – 2, поранено – 313, полонено – 242, зазнало жорстоких знущань – 360, примусово вигнано понад 2000, біженців – 280, число осіб, доля яких невідома, – 310. На жаль, кількість жертв збільшується. Як відомо, віднедавна на території Хорватії перебувають мирні сили ООН. Незважаючи на це, терор не зменшується.

«18 травня 1992 року внаслідок серйозного недогляду російського батальйону сербські екстремісти знову вигнали 98 жителів з русинського села Миклошевіці. До їх будинків одразу ж прибули «нові господарі», – сербські завойовники», – говорить у Заяві.

Як бачите, небезпека біологічного винищення українсько-русинської громади ще не минула, тому допомога громадськості світу для неї украй необхідна.

Знаходячись у винятково небезпечному становищі, Кризовий комітет Союзу русинів і українців Хорватії просить всіх чесних людей негайно вчинити все можливе для того, щоб допомогти їй населенню.

* * *

Як повідомило Київське радіо, на Балкани відправився батальйон миротворчих українських військ.

Друковано у газеті “Вісті з України”, №31 (1737), липень 1992р., ст. 23-29.

Славко Бурда (м. Загреб)

ВИСОКА УКРАЇНСЬКА ДЕЛЕГАЦІЯ У ХОРВАТІЇ

Україна більше цікавиться стражданнями русинів і українців Хорватії

Члени делегації товариства “Україна”, письменники Іван Драч і Вілл Грімич з 27 вересня по 3 жовтня 1992 року були з візитом у Республіці Хорватії. Вони відвідали Союз русинів і українців Хорватії, Міністерство закордонних справ та Уряд Республіки Хорватії.

З 27 вересня по 3 жовтня 1992 року на запрошення Союзу русинів і українців Республіки Хорватії, делегація товариства “Україна” з Києва була з візитом у Республіці Хорватії.

Делегацію товариства “Україна” очолював голова Ради товариства “Україна”, член Парламенту України, голова Української Всесвітньої Координаційної Ради, відомий український письменник, пан Іван Драч. Разом з паном Іваном Драчем у делегації товариства “Україна” був і відомий український письменник, знавець південнослов'янської літератури і перекладач, пан Вілл Грімич.

Під час їхнього перебування у Республіці Хорватії, Союз русинів і українців Республіки Хорватії з допомогою Влади Республіки Хорватії, для гостей з України, організував чимало багатих змістом прийомів, зустрічей і розмов, не тільки з прихильниками і організаціями русинсько-української громади у Республіці Хорватії, але і з багатьма представниками, політичних, культурних, освітніх і церковних організацій, інституцій і установ у Республіці Хорватії.

Подаємо перелік їхнього перебування у Республіці Хорватії.

Неділя, 27 вересня 1992 року.

Прибуття гостей з України літаком до Будапешту, Республіка Угорщина.

Гостей з України в аеропорту у Будапешті зустрічав і привітав секретар Союзу русинів і українців Республіки Хорватії Славко Бурда. Того ж дня машиною виїхали ми до Загребу до Республіки Хорватії, де гості з України влаштувались у готелі “Панорама” на Площі спорту у Загребі. Після приїзду до Загребу, делегацію з України вітали представники Союзу русинів і українців Республіки Хорватії, голова пан Василь Сікорський, Славко Бурда секретар, і члени Президії Союзу, панове: Мирослав Кіш, Алекса Павлішін, Гавриїл Такач. Під час вечері ми домовились при програму перебування гостей у Республіці Хорватії, почули про сучасні події на Україні і поінформували гостей про ситуацію у Хорватії і про діяльність Союзу русинів і українців Республіки Хорватії.

Понеділок, 28 вересня 1992 року.

Візит і прийом у Міністерстві закордонних справ Республіки Хорватії, делегацію з України привітали заступники міністра закордонних справ Республіки Хорватії, панове Богуміл Бернашек і Желько Урбан, та пані Олга Місович – працівник у Міністерстві закордонних справ Республіки Хорватії. Разом з делегацією з України, паном Іваном Драчем і Віллом Грімичем, були і представники Союзу русинів і українців, Славко Бурда і Мирослав Кіш. Зустріч і прийом делегації з України у Міністерстві закордонних справ Республіки Хорватії провадили хорватське телебачення і журналісти різних хорватських газет.

Після привітання, заступники міністра закордонних справ Республіки Хорватії подали ширшу інформацію про ситуацію у Республіці Хорватії, про нав'язану Республіці Хорватії війну, про наслідки цієї війни, про велике страждання цивільного населення, про сотні тисяч біженців і вигнанців, про прагнення хорватської держави допомогти розсіяному населенню з окупованих територій, бо ще і сьогодні одна третина хорватської території під окупацією, про порушене господарство Хорватії, про брак пшениці, вугілля і струму, про політичну ситуацію Хорватії, про її міжнародне визнання, про її прийняття в ООН, про бажання Хорватії, між іншим, відкрити посольство у Києві та сподівання, що Україна відкриє своє посольство у Загребі. В кінці зустрічі делегації з України співбесідники у міністерстві побажали гостинного побуту у Хорватії, і що співдружність двох незалежних держав Хорватії і України в майбутньому буде активнішою, на щастя хорватського і українського народів.

Того дня делегація з України, була на прийомі і зустрілася за працівниками Відділу міжнаціональних відносин у Владі Республіки Хорватії. Заступник керівника того ж Відділу, пані Дюрдіца Прелас, яка інформувала гостей з України про національні меншини Хорватії та про прийнятий Конституційний Закон про права людини і права національних або етнічних об'єднань або меншин у Республіці Хорватії.

У нав'язаній і несправедливій Республіці Хорватії війні найбільше жертв зазнало цивільне населення, яке окупанти знищували брутально і жорстоко. Люди залишилися без даху над головою і без будь-яких засобів для дальшого життя, таким чином вливаючись в ріки біженців і вигнанців. В Хорватії налічується понад півмільйона біженців і вигнаних. Республіка Хорватія вчинила все щоб допомогти своїм громадянам, відразу був організований відділ з питань вигнанців і біженців у Владі Республіки Хорватії.

В понеділок, 28 вересня, делегація з України разом з представниками Союзу русинів і українців відвідала др. Адалберта Ребіча – керівника того ж відділу, та дізналась про великі труднощі і старання відділу забезпечити приміщення, харчування і інше для понад півмільйона постраждалих людей, а в останніх днях чимало людей втекло з Боснії і Герцеговини, де війна в розгарі. У відділі біженців і вигнаних, делегація з України дізналась і про русинів і українців, котрі примусово вигнані з Східної Хорватії, і які сьогодні розсіяні по цілій

Хорватії, а багато і тих які виїхали в інші країни Європи, Америки, Австралії.

Ввечері того дня делегація з України була на прогульці в старій частині міста Загреба, а також відвідала і Греко-католицьку церкву св. Кирила і Методія у Загребі, зустрілась з о. Петром Репченом, українським священником, економом і директором Харитасу Греко-католицької єпархії.

Вівторок, 29 вересня 1992 року.

Вранці, делегація з України відвідала відділ міністерства з питань інформування у Владі Республіки Хорватії. У розмові з керівником того ж відділу паном Мілованом Балетічем, делегація з України ознайомила з сучасною інформативною діяльністю Республіки Хорватії і зокрема про значення радіо, телебачення і інших пресових медіїв в висвітлюванні істини про події у Хорватії під час нав'язаної Республіці Хорватії війни. Між іншим, пан Мілован Балетіч висловив бажання відділу з питань інформування Влади Республіки Хорватії щоб у Загребі був постійний український журналіст, і щоб повідомлення про події і все решта до Києва з Хорватії передавались прямо із перших джерел, а не через Белград і Москву. Гостей з України цікавили стан і положення хорватського радіо й телебачення та стан і положення видавництв і газет у Хорватії, розмовляли і про тираж газет та про ринкову систему з якою сьогодні стикаються видавництва різних газет.

Того ж дня делегація з України разом з представниками Союзу русинів і українців поїхала подивитися на зруйновані міста і краї, де сербські екстремісти жорстоко і брутално зруйнували курорт Липик, була це й нагода зустрітись з мирними силами ООН, які контролюють ці краї, а недалеко від них знаходяться і збройні сили сербських екстремістів. Після боїв, які велися між хорватським військом і сербськими екстремістами, залишилось багато знищених будинків, культурних пам'ятників, фабрик, навіть місцева школа була зруйнована, люди були залишили ці краї, а сьогодні вже повертаються, ремон-

*Делегація
Товариства
"Україна"
у Загребському
Товаристві,
вересень 1992 р.*

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

тують свої домівки а діти почали ходити до школи.

Після Пакрацу – Липику делегація з України відвідала село, сьогодні община Липовляни, яка числить 4000 жителів, від того понад п'ятсот українців. У селі знаходиться і Греко-католицька церква св. Анни. У парафіяльний домівці, священник і мешканці села для гостей з України організували сердечний і теплий прийом з прихильниками і представниками української громади, які хлібом і сіллю привітали дорогих гостей, а також привітно і сердечно привітали їх і керівники села. Для гостей з України місцевий священник отець Ярослав Лищишин служив Службу Богу у український Греко-католицькій Церкві св. Анни.

Середа, 30 вересня 1992 року.

На прийомі української делегації в Міністерстві культури і освіти, заступник міністра культури і освіти Республіки Хорватії пан Іван Шаріч, між іншим, наголосив традиційну культурну співпрацю Хорватії і України, сьогодні, коли Хорватія ще не підписала культурно-освітню конвенцію, коли ще існують угоди колишньої Югославії. сьогодні потрібно виробити нові угоди з питань взаємин між двома незалежними державами про культуру, мистецтво, освіту та інші галузі життя. Між іншим, йшла розмова про наших студентів, які сьогодні на студіях у Україні.

Після прийому у Міністерстві культури і освіти, делегація з України разом з представниками Союзу русинів і українців поїхали в Східну Хорватію до міста Вінковці, яке знаходиться недалеко від ріки Дунай і від міста Вуковару, де у нав'язаній Республіці Хорватії війні водились найжорстокіші бої проти сербських екстремістів і колишньої югославської армії, тут захищалась молода хорватська держава.

Велика територія вінковецької общини сьогодні знаходиться під окупацією. Про саме місто Вінковці і про страждання цивільного населення житлових будинків, про зруйновані культурні пам'ятники, про знищене господарство міста і общини Вінковці розмовляли гості з України з керівниками міста в міській виконавчій Раді, яку очолював пан Іван Требер. Після розмови в Скупщині общині Вінковці, делегація з України подивилася на місто Вінковці, зокрема їй була показана зруйнована лікарня, потім делегація поїхала в село Нуштар, яке зовсім знищене, тут велись жорстокі бої, тут після боїв залишилися згарища, а на кінці села знаходяться мирні сили ООН, а далі починає новопроголошена, так звана, Сербська країна Славонія, Бараня і західний Срієм. Недалеко від села Нуштар є і місто-герой Вуковар і села Петровці і Миклушевіці, де було і найбільше скупчення русинської і української громади у Республіці Хорватії. Українська делегація під час свого перебування у Вінковцях зустрілася і з примусово вигнаними русинами з Миклушевіців, які сьогодні тимчасово зміщені у готелі "Славонія". Панове Іван Драч і Вілл Грімич розмовляли з нашими людьми, які пережили цю війну, яких окупанти примусово вигнали і які на окупованій території залишили усе своє майно. Розмовляючи з гостями з Укра-

їни, люди плакали і раділи, що гості з України приїхали і до них, послухати і побачити їхню надзвичайно тяжку трагедію.

Четвер, 1 жовтня 1992 року.

Того ж дня у Загребі проходила міжнародна зустріч письменників, на яку були запрошені і письменники з України, панове Іван Драч і Вілл Гріміч. Зустріч відбулася у музеї “Мімара”. Українські письменники були на відкритті і послухали промову міністра культури і освіти пані Весни Юркіч-Гірдді.

Делегація з України разом з представниками Союзу русинів і українців того ж дня відвідала і професора Дюру Відмаровича, члена Парламенту і голову відділу Парламенту Республіки України з питань прав людини. Після, українська делегація зустрілася з Президією Хорватсько-українського товариства, члени Президії того товариства розказали гостям з України про свою діяльність та про можливості майбутньої співпраці Хорватії і України, а для гостей після розмови був організований обід, і під час обіду розмова з керівниками найбільшого підприємства “ІНА нафтаплін”.

Після обіду українська делегація нанесла візит Ординаріяту Крижевської єпархії у резиденції на Каптолу у Загребі, де гостей з України вітав Владика Крижевської єпархії кр Славомир Микловш.

Ввечір у приміщенні Культурно-просвітнього товариства русинів і українців Загребу, приміщення якого користає і Союз русинів і українців Республіки Хорватії, відбулося урочисте засідання Кризового комітету Союзу русинів і українців Республіки Хорватії і представників з усіх осередків Хорватії, де Союз русинів і українців Республіки Хорватії має свої культурно-освітні товариства, а на урочистій сесії, організованій в честь гостей з України, були і представники нашої русинсько-української громади, які вигнані з Східної Хорватії і розсіяні по цілій Хорватії.

З нагоди цієї зустрічі з представниками з України активісти Союзу русинів і українців говорили про ситуацію нашої українсько-русинської громади у Хорватії від вибуху війни до сьогоднішнього дня.

По-перше, було сказано про наших людей з Східної Хорватії, про їхнє страждання, про велике число загиблих, про велике число примусово вигнаних, при значне число біженців та про знищення усього культурно-освітнього і церковного життя русинів і українців Східної Хорватії. Під час окупації міста Вуковар велике число наших людей було арештовано і відведено в полон до Сербії, над багатьма вороги і окупанти знущалися, багатьох і фізично, і психічно доби́ли або знищили.

З боку представників українських і русинських товариств висловлене бажання чим скоріше відновити роботу і діяльність наших товариств, а для цього потребують і допомогу України.

Друга частина зустрічі з гостями з України пройшла в великому залі загребського товариства, де зібралося велике число наших людей які прибули до товариства привітати гостей з України і сказати про свою долю і нещастя,

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

яке прожили під час війни, а хотіли і почути, як на Україні, як наш народ сьогодні живе після проголошення незалежності і суверенності України. Зокрема, професор Борис Гралюк говорив про війну у Боснії і Герцеговині, про українців Північної Боснії, де також страждають, знищуються і наші церкви, люди перелякані, бояться, їх там мобілізують до сербського війська, і так стається, що іде брат на брата, а про наших братів у Войводині через інформативно-комунікативну блокаду нічого не чути.

Панове Іван Драч і Вілл Грімич після привітання говорили про їхнє перебування у Республіці Хорватії, про бачене, та про їхнє враження, і про чимало зустрічей і розмов, яких вони мали і будуть мати з представниками Влади і Парламенту Республіки Хорватії та з представниками русинсько-української громади, і що після повернення на Україну розкажуть істину і бачене страхиття, і загрозу, яку зазнала і зазнає Хорватія, хорватський народ, а і українці і русини у цій нав'язаній Республіці Хорватії війні. Гості з України відповідали на запитання учасників цієї зустрічі.

Після багатьох промов, для учасників і гостей ансамбль загребського товариства "Кобзар" загравав декілька українських і русинських народних мелодій. Солісти ансамблю співали і веселі пісні, але деяким з них потекли й сльози, і хоча атмосфера в залі була весела і жартівлива, багатьом не співалося і не танцювалося, чимало з них сумували, чимало з них втратили в цій війні сина, брата, батька, і все таки ще ця війна не скінчилася.

П'ятниця, 2 жовтня 1992 року.

Вже вранці делегація з України поїхала відвідати Ректорат філософського факультету у Загребі, де роками на відділі русистики читаються і лекції української мови і літератури, а лектори української мови і літератури приїжджа-

*Делегація
Товариства
"Україна"
у Хорватії,
вересень 1992 р.*

ють з України. Того ж дня гостей з України на філософському факультеті у Загребі зустрічали др. Міленко Поповіч, академік Антіца Менац та інші професори з філософського факультету у Загребі. За склянкою кави велась сердечна розмова про працю факультету та про можливість відкриття кафедри української мови і літератури, та про русинський лекторат.

Того ж дня для української делегації в готелі “Інтерконтиненталь” у Загребі відділ з питань інформування Влади Республіки Хорватії організував прес-конференцію. На прес-конференції панове Іван Драч і Вілл Гріміч говорили про їхнє перебування у Республіці Хорватії, про їхнє враження, та наголосили брак інформацій на Україні про сучасні події у Хорватії.

Після одержаної прес-конференції гості з України відвідали Спілку письменників Хорватії. В дружній і веселій розмові з представниками Спілки письменників Хорватії домовились про майбутню співпрацю двох спілок, запропоновані пропозиції угоди потрібної співпраці і необхідність, щоб делегація Спілки письменників Хорватії відвідала Спілку письменників України.

Того ж дня для гостей з України були організовані і зустрічі, і розмови з двома найбільшими партіями у Республіці Хорватії, і це з найбільшою хорватською партією, яку порівнюють з народним рухом, а це є ХДЗ – Хорватське демократичне об’єднання, і друга партія, найсильніша опозиційна партія, ХСЛС – Хорватська соціально-ліберальна партія. У приміщенні Хорватської соціально-ліберальної партії у Загребі делегацію з України привітали проф. Франьо Зенко і др. Любомир Антич, депутати у Парламенті Хорватії, які говорили про мету і програму партії перемогти своєю діяльністю всі інші партії і стати першою партією у Республіці Хорватії.

У приміщеннях Хорватського демократичного об’єднання, гостей з України привітали академік Далібор Брозович, письменник і сьогодні посол у Польщі пан Мілівой Славічек, голова виконавчої Ради Хорватського демократичного об’єднання пан Івіч Пашаліч і депутат у Парламенті Хорватії пан Драго Крпіна.

Представники Хорватського демократичного об’єднання гостей з України і представників Союзу русинів і українців Республіки Хорватії ознайомили з програмою партії, про її членство, про причини нав’язаної війни, про прагнення і бажання партії та хорватського народу мати свою державу, про її міжнародне визнання, про прийняття Республіки Хорватії у Організацію Об’єднаних Націй і про багато інших питань які зацікавили гостей з України.

Після розмов з представниками згаданих партій, делегація з України поїхала з представниками Союзу русинів і українців Республіки Хорватії і з представниками Хорватсько-українського товариства до лікувального курорту, Стубічке Топліце, недалеко від Загребу.

Тут в одному з найкращих лікувальних курортів у Хорватії був організований прощальний вечір. На прощальному вечорі з гостями з України були генеральний секретар Координації хорватських товариств дружби, пан Андрі Карафіліпович, письменник Мілівой Славічек, заступник голови Хорватсько-українського товариства дружби і директор лікувального курорту Стубічке

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

Топлице др. Володимир Цвітанович, голова Союзу русинів і українців Республіки Хорватії, пан Василь Сікорський, секретар того ж Союзу, пан Славко Бурда, член Парламенту Хорватії і депутат русинсько-української і німецько-австрійської національності у Республіці Хорватії, пан Мирослав Кіш, і головний й відповідальний редактор журналу “Нова думка”, пан Гавриїл Такач.

Субота, 3 жовтня 1992 року.

Вранці з гостями з України ще один раз попрощалися представники Союзу русинів і українців Республіки Хорватії, була це нагода ще раз подякувати панам Івану Драчу і Віллу Грімичу, що вони відгукнулися на наше запрошення і загостили до нас, що разом з нами відвідали декілька Міністерств Влади Республіки Хорватії, зустрілися і розмовляли з багатьма членами Парламенту Республіки Хорватії, зустрілися з священиками і Владикою Греко-католицької єпархії у Хорватії та з активістами і представниками українсько-русинської громади у Хорватії, з представниками декількох партій, організацій, спілок, товариств і інституцій. Ми вручили малі подарунки нашим милим гостям, а й вони подарували нам сувеніри і книжки з України, все це на тривалу згадку про нашу зустріч у республіці Хорватії, на згадку про їхній візит до нас, який, напевно, був діловий і напружений, багатий змістом, і, на нашу думку, дуже корисний для нашої українсько-русинської громади у Республіці Хорватії.

Юліян Тамаш (м. Нові Сад)

ПІВДЕННИЙ ПОГЛЯД НА УКРАЇНУ МІЖ СХОДОМ І ЗАХОДОМ

Русини і українці в Югославії це найстарша діаспора України. Від половини XVIII й протягом XIX століття населили південну Угорщину, а розпадом Австроугорщини 1918 року до сьогодні вони конститутивна слав'янська спільнота трьох формувань Югославії. Умовно, всі три міграції на південь були русинські з Закарпаття та Галичини, з тим, що третя міграція з кінця XIX і початку XX століття вже з українською свідомістю й мовою, а перші дві до тепер зберігають регіональний культурний ідентитет з сильнішою або слабшою українською свідомістю. Це слово вносить п'ять південних поглядів на Україну між Сходом і Заходом, їхню історію, сучасний стан та перспективи, і пояснює, що найстарша діаспора значить або має значити для України, і з другого боку, що Україна значить або може значити для південної діаспори.

1) Розкіл цивілізаційних моделей Сходу і Заходу в історії, психології й традиції України і української нації, що врзується в її єство, може з на перший погляд вади обернути й використати як пріоритет і потужності великої історичної й цивілізаційної пов'язаності, з якою збереже українську, тобто східну душу, а рівночасно засимілює і запанує західньою раціональною практикою, тобто технологією. Серцем повернена на Схід, а розумом на Захід, Україна може стати тополею, чиї коріння на Сході і на Заході, а крона і її шум це орієнтири в історії, смирний ріст до вершин.

Про поняття й історію розколу Схід-Захід я писав у книжках "Русинська література, історія і статус" (1984), "Тавриїл Костелник між, доктриною і природою" (1986) та "Українська література між Сходом і Заходом" (1993). З цього приводу звертаю увагу на культуру південних слов'ян як третю компоненту, яка, за словами Мирослава Крлежі, між Візантією й Римом творила свій синтетичний ідентитет і на розколі Схід-Захід до цієї останньої нещасної південно-слов'янської війни. Вона доказ, що частини одного цілого, без огляду на розмір, чи це між братніми східними, як і між південними слов'янами, мусять бути рівноправні, а не підлеглі й пануючі, бо брати томуу брати, що вони однієї крові, а не тому, що один старший чи молодший, великий чи малий. Русинам і українцям південної діаспори розкіл Сходу і Заходу теж протягом двох з половиною століть врзується в національне ядро, і то подвійно: на русинському і українському, тобто

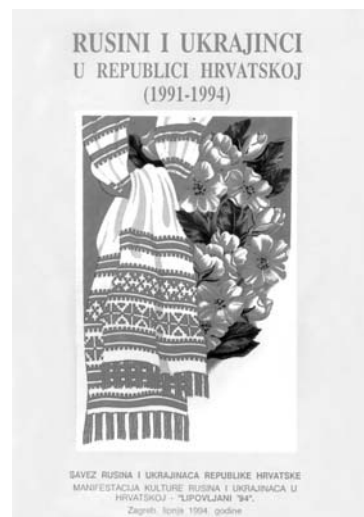
російському питанні і на тій третій, югославській компоненті. Вірю до мудрості України і Росії, щоб не повторили помилки південних слов'ян.

2) Гомогеність України і української нації розбиває на одній стороні насліджена росифікація, а на другій роздмуханий політичний русинізм. Перед ними Україна не сміє заплющувати очей, але не сміє на них спрямовувати репресивний державний апарат, бо політичне русофільство і політичний русинізм саме тому і роздмухані з боку антиукраїнських стратегічних сил. Політичний русинізм із державними амбіціями повинен стати історичним минулим, а русинство в сучасності лише регіональним культурним ідентитетом, а ніяк окремою диференцією в рівні українського національного питання, про що я гово-

рив вересня місяця минулого року на міжнародній науковій нараді в Ужгороді.

Між південними слав'янами історичне і політичне існування України як держави і української нації як другій за численістю слав'янської нації, часто поєднують у науці й пресі, окремо у сербів, як польський і ватиканський обман росіянам, що легше прорватись на Схід. Південна діаспора могла б мати важливу роль у явності між південними слов'янами в розкриванні історичної фальсифікаторської тенденції, від якої не імуні на найвищі представники Сербської Православної Церкви, академіки й історики, забуваючи, що велика більшість українців православного віросповідання, а не католики. Аверсія православних росіянів до українців греко-католиків на Україні без підстави переноситься на південну греко-католицьку діаспору. Забувається, а не вірю, що про це не знається, що українська нація з того самого староруського коріння, а ніяка відщиплена галузка російського мовного, національного і державного стебла.

Останні два десятиліття держава Югославія, скільки через необізнаність, а ще більше свідомо, відрізувала русинів від українців, знаходячи виконавців цієї політики між русинськими політичними працівниками, яким це була передумова для політичної промоції. Був тут і ще один додатковий мотив: страх від сталіністичного Сходу більш ніж від українців, забуваючи, що якраз українці найчисленіші жертви сталінізму. На цих обманах і практиці політичного натиску була в 50-их роках виложена українці в Боснії, менше русинські русофіли, а більше у сімдесятих роках русини з українською свідомістю.

3) Русини і українці сьогодні, на нашу думку, щодо регіонального культурного ідентитету у відношенні до українського національного ідентитету у його інтеграції мають підстави на джерелах культурного надбання, мовних своєрідностей та 250-річного життя південної діаспори зовні інтеграційних процесів українського материка.

У другій Югославії русинів було коло 25 000, а українців 12 000. У теперішній, скороченій Югославії, русинів залишилося неповних 17 000, а українців коло 5 000. Через таку малу численість найстаршої діаспори України, але ще більш через два з половиною століття культурної й писаної традиції, ще збережена в понад 500 оригінальних книжках, русини і українці Югославії повинні триматися одні других, децидно відкидаючи політичний русинізм і русофільство, що присутні у двох деклараціях сходин русинів у Меджілабірцях і

№	Ім'я і прізвище	рок народження	проф.	надавання громадянства	Адреса в Україні	Рік української еміграції				Дієчлен	Примітка	
						1923.	1924.	1925.	1926.			
1	Владимир Крайцар	1927	інженер	югослав	13. V	10+18	10 А	30 А	30 Б	1929	Сігет № А № 522 352/1140	
2	Христиня Костюк-Януш	1925	материнка	югослав	23. VI	10+18	10 А	10	20	20	197-1911 №1	
3	Віктор Николаїч	1908		югослав	14. V	10+18					Раймліва 23/1	
4	Маркван Ружичкий	1912	інженер	югослав	13. V	10+18				1948	Кордонка 7/10 № 1542-104	
5	Гаврило Такач	1919	студент права	драма, спорт	13. V	10+18	10 Б	20 А	20 А	30 ~	30 ~	Старий-Скопач-Раймліва 1927
6	Варис Виткович-Валас	1919	студент	політика, спорт	13. V	10+18						Миколаїв Раймліва 30
7	Оксана Нота	1920	студент	політика	13. V	10+18	10 А	20 А				Лордська-3 (Міленко)
8	Роман Нота	1924	політик	політика, спорт	13. V	10+18	10 А	20 А				Лордська-3 (Міленко)
9	Габрієла Хроманш	1917	політик	політика	13. V	10+18						Раймліва 28
10	Марія Пандуриня	1905	музикант	музика, спорт	13. V	1922						Раймліва 28
11	Іван (Яно) Миклош	1926	інженер	югослав	13. V	10+18	10 А	30 А		30 ~		Борислав-Янош № 61-112
12	Яно Болит	1932	робітник	музика	13. V	10+18	10 А	20 А	30 Б	30		Варшава 31
13	Гордан Арсман	1916	артист	музика, спорт	13. V	10+18						Раймліва 28, KANADA
14	Микола Чепур	1911	стріляк	спорт, музика	13. V	10+18						Майперк

Свиднику. Скільки українцям третьої міграції потрібні русини першої і другої міграції через малочисленість перших, а корені на півдні других, стільки русинам першої і другої міграції потрібні українці третьої міграції через стебло і крону на славянському Сході й на Україні сьогодні. Тому ясно кажемо, що русинський ідентитет це регіональний культурний ідентитет українського національного ідентитету, чії історичні різниці не можливо стерти й тому від України шукаємо щоби русинську культурну традицію на славянському Півдні вважала як частину своєї. Приклад добрих відносин і взаємодопомоги у спільності й різницях це життя русинів і українців в рамках Грекокатолицької Церкви, окремо в Крижевацької єпархії.

На слідах цього прикладу, як і на вікову прив'язаність від переселення й до 1973-го року Руського Керестура й інших осель для українського контексту і

Горніцу, Ужгород і Львів переважно, після 1918 року русини й українці разом плекають свій ідентитет у Руському народному просвітному друстві. Від 1945 до 1973 русинські явні працівники помагають організувати життя українців у Боснії й Герцеговині, але після 1973 русинські політики у Воєводині не вважають за потрібне помагати у витворенні рівноправності українців, часто практикуючи а боку держави підтримуваний резон, що де українці дістають – русини втрачають, що призвело до сьгоднішнього стану, що українці у Воєводині мають лише церкву і що культурно, освітньо і інформативно вони дискриміновані. Протягом останніх двох років ввікличі заході на подоланні розколу, який напевно не в інтересі ні русинів і українців. У зв'язку а цим засновано Союз русинів і українців Югославії, в чие ім'я сьгодні говорю, Товариство української мови, літератури і культури, без огляду на сепаратистичну політику і практику новозаснованої Русинської матки, яка діє на антиукраїнських позиціях.

Після 1989 року в Югославії русини і українці мусять включитися до громадських змін, які настали після розпаду реального і самоуправного соціалізму. Структура населення, в якій домінує селянсько-хліборобське, але з великим процентом ремісничої промисловості й людей з високою освітою (без неграмотних, а з факультетською освітою займає чільне місце в Югославії), знаходиться перед реприватизацією землі й капіталу, та треба оцінити, як у цьому, зрозуміло після війни, перейде русинське й українське населення з високим рівнем культури праці й господарювання.

4) Громадянська, національна, вірська й ідеологічна війна, яка й тепер триває на славянському Півдні привела русинів і українців на цих просторах до такого стану, що їм ніколи не було важче за останніх двістіп'ятдесят років. Тому вимагаємо від цього Форуму і держави України, щоби нас на просторах колишньої й теперішньої Югославії захистити перед світом, точніше разом з ним, з допомогою міжнародних організацій, і в безпосередніх контактах в урядом Югославії.

Трагічність цієї війни для русинів і українців в тому, що їх мобілізують для одної, другої або третьої сторони, що гинуть за власть трьох держав, а якраз це їм вертається як провниа з трьох сторін. Виходить, що в цій безглуздій віймі ми як малочислена меншина, і не лише ми, фігуруємо як підозрілий елемент, який комплікує відносини, і якого треба чимскоріше винищити або виселити з “свого етнічного простору”; вони для одних усташі, для других четники, які, якщо хтось і перемаже в цій шаленій війні, в якій, без сумніву, всі тратять, безумовно програвають, бо на довгий час положення національних меншостей будуть під натиском домінації конститутивних народів. Значить, русини і українці на слав'янському Півдні сьгодні мають обов'язок боротися й гинути, бо це їхній громадянський обов'язок, а не мають і колективні права, бо ніби вони це ніде не мають. Як додатковий матеріал подаємо точні дані про понад 300 забитих і депортованих, хоч не можливо розповісти про пограбовані доми, зруйновані майна, засуджених без вини, за логікою сильніших, які для “потреб своїх” забирають все, що їм потрібне.

5) Українське слово, на Карпатах це русини і українці знають краще, журавель означає птаха і криницю на горі. Щоб напитися холодної життєдайної води мудрості з Карпат і степів пригадаймо, що русини і українці на слав'янському Півдні в положенні журавля, який має два рідні краї, та коли до одного відлітає за другим оглядається і за ним тужить. Журавлине єдине щастя, що мусить піднятися понад оба, та так, хоча в душі і серці й серці несе оба, може ясніше бачити, що два рази залишає і два рази не одержує – назавжди і до кінця.

*Київ, 21-24 серпня 1992
Всесвітній форум українців*

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

Мирослав Кіш (м. Загреб)

ДЛЯ МЕНЕ БУЛА ЧЕСТЮ МОЖЛИВІСТЬ СЛУЖИТИ ХОРВАТІЇ, ЇЇ НАРОДОВІ І НАЦІОНАЛЬНИМ МЕНШИНАМ

Коротка запис-згадка про діяльність у 2 мандатах в Хорватському Державному Саборі 1992-1999

У моменті, коли наша українська і русинська національна меншина, цього разу маніфестаціями у Бродсько-посавській області під патронатом президента Республіки Хорватії, знову згадує і звертається до своїх витоків і міграції на цю землю, де стала автохтоном, і коли згадаємо події та переживання, перш за все страждання, пережиті за останнє 10-ліття під час Громадянської війни і у післявоєнному періоді, попросили мене з цієї нагоди (100 річниця переселення) написати щось про свою діяльність за два мандати у Хорватському державному саборі, я довго розмірковував, як це зробити, яку з численних відповідальних діяльностей виділити. Зміст, на мою думку, повинен висвітлити здобуття незалежності і Вітчизняну війну, в якій ми дослівно боролися за своє існування, і нехай ця стаття буде згадкою про чесне служіння Батьківщині, народові, а не якимось “рефератом” – безсумнівними фактами і сухими відомостями мирного сьогодення буде займатися актуальний саборський заступник нашої національної меншини.

Після окупації Вуковару (ніколи не говорімо “падіння”, Вуковар ніколи не здався!) восени 1991, весною 1992 можемо прослідкувати 3 хвили гоніння наших русинів і українців (Петровці, Міклушевці, Вуковар). У контексті боротьби за незалежність і міжнародного визнання Республіка Хорватія вводить у свою виборчо-парламентарну систему заступників від національних меншин. Успішно перемістивши свій осередок з окупованого Вуковара тимчасово у Загреб і заснувавши Кризний штаб, союз русинів і українців приходить до вірного висновку, що у виборах до “Заступничього дому” у серпні 1992 року ми повинні брати участь. З поміж 10 розглянутих кандидатур вирішено, що я буду кандидатом у заступники, а пан Василь Сікорський – моїм помічником. Перемігши на виборах 1992 і 1995 року ми виконували свій обов’язок протягом 2-х мандатів.

З початку роботи на цій відповідальній посаді стверджував, вважаю так і зараз, що заступник нац. меншини у правах і обов’язках повинен бути рівноправним з іншими, а права і вимоги нац. меншини – це додатковий обов’язок. У Саборі і “за Хорватію” і “за нац. меншини”, а не тільки для того, щоб “вимагати гроші” на специфічні активності нац. меншин! Відразу на початку першого мандата потрібно було боротися за позиції нац. меншин, а більшість заступників були безпартійними. Для домінуючого тоді ХДЗ (хорватська демократична спільнота) спочатку “існувала тільки пануюча партія і опозиція”, як про це заявив їхній голова, коли він мотивував заснування клубу незалежних заступників національних меншин.

Відразу на початку мандата 1992-1995 р. приймався, під тиском міжнародної спільноти, закон про прощення, за який ми, наголошую, без бажання голосували. Хоч я і зараз вважаю, що той, хто хоче вибачити (а винуватець навіть не просить вибачення і не кається!) може це зробити, але забувати минуле – не можна, бо історія повториться (написано і на стіні концтаборі – Аушвітцу, який я двічі відвідав).

Да Хорватії прибули збройні сили UNPROFOR-а, щоб “берегти спокій” (але не для того, щоб робити порядок і боротися за мир). Влітку 1994 року ми прийшли до висновку, що ті заступники на виборчих дільницях, яких є біженці і краще знають їх проблеми, повинні заснувати “заступницьку ініціативу”, яка складалась з 19 заступників ХДЗ-а і 3 заступників від нац. меншин (венгри, чехи і українці). За 4 поїздки ми об’їхали усю Хорватію і відвідали біженців у Венгрії (Мохаус). Після переговорів з відповідними міністерствами (МОРХ, МУП), чотирма консулами так званої “контактної групи” (Великобританія, Франція, Німеччина і Росія, а консул США нас не прийняв!), владою і Президентом Республіки, “заступницька ініціатива” підбила висновки декларацією про відділення відомства UNPROFOR-а для Хорватії від такого ж відомства для Боснії і Герцеговини, і спрямувала устрій на пізніші сили UNCRO в окупованій Славонії і західному Срієму (Подунавля), а сили на мирну реінтеграцію цих районів.

Восени того ж 1994 року я завершив роботу, яку зобов’язався виконувати ще будучи помічником міністрі у тодішньому міністерстві просвіти, культури і спорту, з яким співпрацював від самих початків нової хорватської влади і був завідуючим з питань міжнародної співпраці. У Німеччині (Баутзен біля Дрездена) на семінарі Ради Європи і німецької влади про освіту мовами нац. меншин я детально сповістив і ознайомив учасників семінару з 30-річним досвідом наших літніх шкіл. І там, як підкреслив Президент Товариства хорватсько-українського приятельства, я не тільки “підніс хорватський стяг”, але

*Делегація
Хорватського
Сабору під час
офіційного візиту
до України,
Київ 2001 р.*

й підкреслив свою етнічну приналежність.

Наприкінці 1994 року Сабор, готуючись до відзначення 50-ї річниці перемоги антифашистських сил у II Світовій війні, заснував Державну комісію, членом якої був і я. 1995 року приймав участь у регіональному антифашистському конгресі у Києві з доповіддю (українською мовою) про фашистський етнотенноцид – злочини у Подунав'ю, яка привернула увагу учасників конференції і преси.

У 1995 р. відбулися операції “Vljesak” і “Oluja”, я ж приймав участь у дискусіях з представниками сербської нац. меншини на території Окучана і у Кніпу – особливо важливою у таких обставинах була якраз участь у тих “делікатних” і “болючих” переговорах з представниками інших нац. меншин!

Наприкінці першого скороченого мандата нам вдалося, частково з моєї заслуги, отримати в Загребі гарне приміщення для нашого культурно-мистецького Товариства. Про цей успіх буду згадувати завжди, а ми ще й досі цього офіційно не відзначили.

Підчас другого, повного мандата (1995-1999) був президентом комісії з прав людини і прав нац. меншин. На цій посаді, коли Хорватії весною 1996 було відмовлено у прийомі до Ради Європи, 23 травня 1996 р. на прохання керівництва, у Стразбурзі на засідання комісії з прав людини і нац. меншин, перед сімдесятьма авторитетними “європейськими депутатами” обгрунтував і ознайомлював на трьохгодинному засіданні з станом людських прав і становищем національних меншин у Хорватії (трьома мовами: англійською, німецькою і частково, під час дискусії, іспанською). На думку самих представників комісії участь у засіданні сприяла прийому Хорватії до Ради Європи вже наприкінці того ж року!

У вересні 1998 у Ялті (Крим, Україна) виступив, від імені державної делегації Хорватії, на регіональній конференції з рефератом про права людини і нац. меншин у Хорватії (англійською мовою). У Хорватії, засіданням Комісії з прав людини і прав нац. меншин (що транслювалось на хорватському телебаченні) завершив відзначення 50-ї річниці Декларації ООН з прав людини.

Під час двох мандатів тісно співпрацював з Кризовим штабом і керівництвом Союзу русинів і українців Хорватії, членом якого був, брав участь у прийнятті Статуту Союзу, заснуванні культурно-мистецького товариства в Липовлянах (19.12.1992) і Вінковцях (23.05.1993), організації культурних маніфестацій нашої нац. меншини “Липовляни '94” і “Славонський Брод '95” і багатьох інших, між якими діяльність, пов'язана з співпрацею з Україною і її консульством у Загребі.

Мені (і не тільки мені) обтяжувало роботу несистематичне видання нашої “Нової думки” – наші люди були недостатньо проінформовані про нашу діяльність, якраз тоді, коли вони цього найбільше потребували. Під кінець мого другого мандата і тут ситуація покращилася, і я, отримавши “свою сторінку” і в “Новій думці” писав і пишу про свою діяльність.

Тяжючи до мирної реінтеграції, 11 червня 1996 р. провів засідання комісії з прав людини і прав національних меншин у Ос'єку, разом з хорватською

владою (п. Івіца Вркіч) та ін. Користуючись нагодою, відвідав штаб генерала Кляйна у Вуковарі і – родину у Петровцях.

Численними були мої контакти, особливо з біженцями – результатом одного з них була петиція Петровчан (на підписання якої я їх скерував, і яку подав на вирішення хорватському державному Сабору і Президенту) про швидше повернення і відновлення будинків. Зробив все що міг і в інших випадках, допомагаючи окремим особам, представникам нашої нац. меншини і хорватам. Нагадаю і приємну для мене подію, коли із державного бюджету були виділені кошти для завершення громадського клубу у Шумечу (де проживають і наші українці).

Та найбільшу радість відчував, коли разом з біженцями, у супроводі хорватської поліції, і петровчанами і міклушевчанами приїхав у наші села. коли вони почали повертатися до своїх осель Тоді я вважав свою місію завершеною і тому більше не висував свою кандидатуру на цю відповідальну посаду.

Під час другого мого мандата у Сабору приймався закон про конвалідацію, тобто про чинність юридичних актів окупаційної влади Подунавля. Я був незгідний з цим, вказуючи на наслідки цього закону, які наші люди відчувають і сьогодні, не маючи можливості повернути свою приватну власність, нерухомість (будинки, квартири) навіть не зважаючи на рішення суду. Що б не говорили, тоді Хорватія була під тиском міжнародної спільноти, а поступаючись Європі і світові часто високо ціну платимо за це і сьогодні.

У законодавчих змінах, через невправність колег при складанні додатку до закону, з'явилася “пекуча кома” між етнонімами русини і українці – потрібно її виправити так, щоб два етноніми з'єдналися хоча б сполучником “і”, про “тире” у цих етнонімах представники нац. меншини повинні вирішити самі, замість них це не може зробити ні заступник, ні Союз.

Залишається тільки нагадати про суперечки і дискусії навколо закону про виховання і освіти мовою нац. меншин та службове користування мови і письма нац. меншин (в зв'язку з ратифікованим Європейським уставом), про конвенцію з захисту прав нац. меншин і т.п. Факт, що і тут були “блокади”, які мені заважали у головуванні Комітетом: деякі колеги, представники нац. меншин вимагали всі права (без корелятивних обов'язків), але щоб представники нац. меншини не повинні були засвідчувати свою приналежність до неї. Чого ж боятися? І як можна вимагати якісь права, не надавши певних аргументів, на основі чого? Залишив це зауваження на кінець, бо прийняття тих законів відбудеться 2000 року і нажалі знову під тиском міжнародної спільноти.

Актуальному заступнику (народному депутатові) від нашої нац. меншини залишається, звичайно, досить багато роботи, в якій бажаю йому успіхів.

Мені ж залишаються приємні спогади про відповідальну (інші кажуть що і успішну) працю у хорватському державному Саборі в важких хвиликах, коли ми, між іншим, одержали право (здобуте виборами) представляти нац. меншину у найвищому державному законодавчому органі влади.

Бути першим заступником (народним депутатом) в нашій історії на цих просторах і посідати таку високу посаду – це велика честь для мене!

о. Роман Мизь (м. Нові Сад)

УКРАЇНЦІ У МОСЛАВІНІ

Ця довідка про українців у Мославині не може, на жаль, бути обґрунтована архівними документами, до яких її автор не мав доступу. А в архівах Крижевської єпархії та парафії в Липовлянах знайшлися джерельні документи, з яких можна б зачерпнути чимало інформацій. В такій ситуації прийшлося користати скромну літературу власні спогади. Тому ця довідка лиш інформація, а не науковий дослід.

Мославина – це географічна регія Хорватії, яка стелиться між річками Чесмою на півночі і заході, Лоньюю на полудне, а Іловою на сході. У вузшому значенні Мославина – підгір'я Мославачкої гори (489 м.). Люди тут переважно займаються сільською господаркою, окремо виноградарством. З промисловості тут петрохімія та індустрія азотних добрив, переробка дерева, експлуатація газу і продукція сажі. Крім продукції вина, цей край відомий і розвиненим мисливським туризмом. Більші оселі, районні центри: Кутіна, Гарешніца і Чазма.

Мославина була залюднена ще в римських часах, а протягом середновіччя вона була власністю загребських єпископів та феодалів Бабоничів, Чупорів й Ердедіїв. Року 1545 її зайняли турки, а 1591 турків звідси прогнав бан Тома Ердеді. Перетворення селян до кріпаків спричинило бунт, якого придушено 1757 року. Виснаження населення голодом в часі наполеонських війн, спричинило ще один бунт – 1815 року, якого придушено наступного 1816 року. І 1920 року селяни повстають проти уряду. Цим разом вони невдоволені реєстрацією худоби та деякими іншими заходами уряду. Того разу їм пощастило – реєстрацію худоби припинено. У другій світовій війні, від 1 по 5 травня 1945 року, на річці Ілові йшли запеклі бої Югославської (повстанчої) армії проти німецько-ушашсько-домобранських дивізій.

До тої Мославині, конкретно до сіл Володер, Поповача, Дудіна, Влахенічка Горішня, Влахенічка Долішня, Кривай (біля Володера), Грабров Поток, Кутіна і Мікуланіца, під кінець XIX і на початку XX століття, прибуло кілька десятків українських греко-католицьких родин з Галичини. За одним списком з 1909 року, у Мославині в той час було 246 українців-грекокатоликів, які перебували в дев'яти осель:

Лудіна	39 чоловік
Влахенічка Долішня	71 чоловік
Влахенічка Горішня	13 чоловік
Поповача	15 чоловік
Володер	48 чоловік
Кривай (біля Володера)	15 чоловік
Грабров Поток	10 чоловік
Мікуланіца	12 чоловік
Кутіна	23 чоловік

Згадаємо і кілька прізвищ цих переселенців: Давосир, Дерев'янка, Качуровський, Кіндзерський, Костецький, Сцібайло, Чайковський, Шкрібайло, Юзв'як, Яворський...

Цими грекокатоликами у Мославині духовно опікувалися священники зі семінарії у Загребі, а приїжджали і з осідку єпархії у Крижевцях. Пізніше ці села були у складі парафії у Дишнику, до якої належали і Липовляни та Нова Субоцка.

Хоча в Липовлянах і Новій Субоцці була більша концентрація українців-грекокатоликів, в планах Єпископського Ординаріату в Крижевцях, осідок майбутньої парафії мав бути в одному із сіл у Мославині. Але, перемогли Липовляни. Це сталося мабуть тому, що тут, лиш в самих Липовлянах було 190 українців-грекокатоликів, а в недалекій Новій Субоцці, ще – 96. До того причинився й учитель Стіпо Дюкіч, хорват, грекокатолик, якого призначено учителем у близькому до Липовлян селі – Піленицях. Він познайомився з українцями-грекокатоликами в Липовлянах і повів їх делегацію до владики Юлія Дрогобецького в Крижевцях. Вони просили заснувати парафію з осідком у Липовлянах, що незабаром і здійснено. Рішення Ординаріату Грекокатолицької Єпархії Крижевської, номер 396/1909, яким засновано цю парафію, вірніше – душпастирство, називає його – Липовлянсько-Мославінським. Тут зазначено які оселі належать до цього нового душпастирства. Антуновац тоді остав в рамках парафії у Дишнику. Його щойно пізніше долучено до парафії у Липовлянах.

Богослужіння відправлялися не тільки в Липовлянах, але й у Володері, Поповачі та Лудіні. Ще десь 1936/36 рр. до тих сіл доїжджав з Липовлян о. Богдан Мизь. В той час було скасовано каплицю у приватному домі в Поповачі, бо господар відмовився видавати кімнату у своїй хаті на каплицю, а в інших оселях, як наприклад у Лудіні, люди, внаслідок асиміляції та мішаних подружжя, вже не приходили на ці богослужіння.

Треба зазначити два прізвища з тих сіл у Мославині, які вписуються до ненаписаної історії української діаспори в Хорватії. То – Давосир і Чайковський.

Григорій Давосир прибув до Лудіні 1902 року зі села Острівчик в Галичині. Побувши ту якийсь час, він перенісся до Крижевець, до осідку єпархії, де був дяком і паламарем у соборному храмі та завідував єпископською господаркою. У нього було багато дітей, серед яких і сини Максим, Михайло і Євген-Василій. Максим, який народився 1901 року в тому ж Острівчику, був одружений з Марією Колбас з Дюрдева. Він учителював по різних селах, а на емеритуру поселився до Нового Саду, де авторові цих рядків по потребі дякував у новосадській парафіяльній церкві. Помер у Новому Саді 5 листопада 1976 року, а похований у Петроварадині. Його дочка Ірина, оперова солістка, і сьогодні живе у Новому Саді.

Наймолодший син Євген-Василій був також кафедральним дяком і диригентом хору в Крижевцях. Року 1945 вбили його партизани після того як увійшли до Крижевець.

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

Сім'я Чайківських у свій час перенеслася з Мославіни до Загребу. З неї походять брати Златко і Желько Чайковські, відомі футболісти, члени збірної команди Югославії.

Ще одно прізвище й одну особу треба згадати. Це Любка Костецька, яка була монахинєю Згромадження сестер Служебниць. Як монахиня Надія перебувала у монастирях в Бачці, а потім, через недугу вернулася до дому. Зараз, мабуть, живе в Англії. Її згадуємо тому, що це одинока монахиня з Липовлянської парафії до цієї пори. Того, чого не дали Липовляни, дала Поповача у Мославіні.

о. Іван Барцєвський (м. Славонський Брод)

УКРАЇНЦІ У БРОДСЬКО-ПОСАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Перші письмові згадки про хрещення дітей українців греко-католиків

Після перших, так званих, пробних приїздів чоловіків, батьків родин, наприкінці XIX ст., відбулося більш масове переселення цілих сімей. Почали народжуватися діти, яких потрібно охрестити, але не було власного священника, і переселенці зверталися до римо-католицьких отців з проханням охрестити дітей. Тому майже всі перші хрещення українських дітей записані у метрики хрещення римо-католицьких парафій.

У метриках хрещення римо-католицької парафії Сібінь за 1901 рік записано, що: 3 липня 1901 року хрещений Петро Савицький, роджений 2 липня, помер 7 вересня 1901 р. 18 жовтня хрещений Іван Гарасін, 26 жовтня Павло Явдошин, 29 листопада Мійо Коцкур (його батько був сезонним робітником).

За 1902 рік у тих же метриках записані похрещення таких українських дітей: Твердун Марія, Яцишин Іван, Гілета Анна, Крушеницька Марія, Савицький Іван. За 1903 рік у тих же метриках записані хрещення: Коржій Марія і Павло, Маланчук Марія, Кукура Степан.

У греко-католицьких метриках хрещення, том I, перших 39 хрещень переписано з римо-католицьких метрик (Пішкоревці і Гарчін) і все це хрещення русинських дітей від 1884 року і далі. Похрещення ж українських греко-католицьких дітей за греко-католицьким обрядом починаються тільки у 1902 році, а хрестив Еміліян Коцаков, священник єпархії Кріжевці, вікарій Осечкі, у Броді на Саві. Хрещені: Чернеуш Анна, Грецак Йосип (у Каніжі), Кшеві Йосипа, Шафраньєвіч Марія (у Буковлю). На стор. 7 під номером 58 записано, що 9 січня 1902 року Еміліян Коцаков, священник Кріжевацької єпархії хрестив, але не миропомазав Глушко Івана. Миропомазання відбулося на Великдень 9 квітня. Біля запису хрещення Сташак Анастасії, 18 квітня 1902 року священник сам записав: Еміліян Коцаков, вікарій Осечкі, у Броді на Саві ту дитину хрестив і миропомазав. Можна вважати, що у квітні 1902 року отець офіційно став парохом українських переселенців греко-католиків. Як єдиний греко-католицький священник в цих краях дуже ревно віддавався праці, захворів і мусив лікуватися. Деякий час мешкав у Броді, а потім у Сібіню. Хрещення, вінчання і похорони записував у метрики, які спочатку були призначені тільки для Пішкорєвацької греко-католицької єпархії. Коли в 1908 році були організовані самостійні єпархії Сібінь і Каніжа, метрики передалися Сібіньській греко-

о. Іван Барцєвський

o. Михайло Юриста

католицькій єпархії. У 1948 році тодішня “народна влада” забрала ті метрики для перепису і “переписувала” їх багато років. Тоді прийшла ще більш нова і народна влада, але наші метрики нам не повернули до сьогодні. Для нас, українців, важливим є все записане у метриках, і не тільки з релігійної, але й з національної точки зору. Для багатьох це єдині сліди походження, національної приналежності і ми від цього не можемо і не хочемо відректися. У цих документах наша історія!

Перші письмові згадки про вінчання українців греко-католиків у Славонії

У метриках вінчань греко-католицької єпархії Сібінь, на стор. 1 під номером 9 записано, що 15 жовтня 1901 року вінчалися у Гарчіну Гуцалук Григорій і Грійцишин Текля. Він – з Лошнюфа, а вона з Трембовля на Галичині. Вінчаї їх римо-католицький парох Ілля Ягодіч, а свідками були Паливода Леон і Пушкарчук Іван, хлібороби з Гарчінського брда. Всі крім пароха були греко-католики, українці.

10 лютого 902 року у Каніжі були повінчані римо-католицьким парохом: Борис Ілля і Ласковська Ката. Він з Новіка, а вона родом з Колінкова на Галичині. Того ж року, 12 липня, Еміліян Коцаков (вікарій Осечки у Броді на Саві) вінчає Барилка Якова з Цзенева на Галичині з Ковалів Катериною з того ж села.

2 лютого 1903 року у Броді на Саві у монастирі о. Франсісканів, вінчав о. Еміліян Коцаков Грицак Максима з Галабердою Софією (переселилися з Глесзави в Галичині, а живуть у Буковлю, Єжевік).

З тих кількох випадків бачимо, що греко-католики українці, переселенці з Галичини, знали до кого звертатися у своїх духовних потребах. Всі шлюби греко-католиків, всі хрестини, згідно з церковними правилами і наказами вищого церковного керівництва, повинні пізніше бути зголошені у ново-заснований греко-католицький парафіяльний уряд, для запису у метрику греко-католицької парафії. Деякі римо-католицькі парохі ігнорували ті правила. Вже з самого початку перебування українців греко-католики в на тих просторах. А через поганий зв'язок зі своїм парохом через великі відстані, деякі домашні парохі використовували це і присвоювали собі те, що їм не належало. Деякі навіть привселюдно давали зрозуміти, що на території їхньої парафії будь-який інший обряд зайвий і не потрібний. Один з них у парафіяльну книгу переходу вписав усіх греко-католиків з своєї парафії і вимагав, щоб вони підписали перехід. Зважаючи на вищенаведені факти, зауважимо, що погляди і вчинки деяких католиків були не зовсім “католицькими”. Наслідки від цього очевидні – негативний вплив на духовну і національну індивідуальність і особливість переселенців, а виправити їх дуже важко навіть там, де зараз не бракує доброї волі і бажання.

Перші письмові згадки у метриках померлих римо-католицьких і греко-католицьких єпархій

Цхас Анастасія, 12 червня 1901 року вбив кінь. Роджена в Домаршеві – Галичина. Бідованець Андрія, помер 2 вересня, у Слатініку поховав Осечкі вікарії Еміліян Коцаков. Ці випадки записані у греко-католицькі метрики.

У римо-католицьких метриках померлих записані: Василій Менщанчук, 48 р. з Галичини – Тудорів, поховав його Карло Павіч, парох (дружина померлого Єріна Філіпчук). 5.9.1901 посерла Єріна Філіпчук, дружина + Василя Менщанчука з Тудоріва, 38 р., поховав парох Карло Павіч. 3.12.1901 померла Барбара Нізельські, дитина у віці 1 рік і 8 місяців, народжена у Тудорові. Поховав Карло Павіч. А 16.12.1901 помер Дмитро Мещанчук, син + Василя і Єріни, у двохрічному віці. 15.5.1902 помер Микола Сандак, 2 р., роджений на Галичині – Довжанка. 5.8.1902 померла Марія Антонишин, батьки – сезонні робітники. Маланка Кшеві р.Паконік (Тудорів) померла 10.9. Один особливо трагічний випадок: 28.10.1903 вбита (згвалтована на паші) 12-річна Ана Пухняк, донька Теодора і Марії р. Дунтрик. Поховав її 3.11. парох Карло Павіч. Той випадок загострив відносини переселенців і місцевого населення, тим більше, що злочинці не були покарані і переселенці відчували себе юридично незахищеними. Боячись, щоб з ними і їхніми родинами не трапилось щось подібне, деякі переселенці повернулися назад у Галичину.

Галичина – Славонія (Україна – Хорватія)

З Галичини приїхали, через Мадярщину проїхали і в Славонію приїхали... Так би міг якийсь натхненний поет-аматор коротко оспівати всі події сторічної давності. Але все те, що відбувалося на згаданій території з тими людьми, яких місцеве населення називало просто галичанами, було зовсім не ідиолічно і не поетично. Прощання, від'їзди, подорожі і приїзди були для багатьох болючими, важкими, а для деяких і трагічними. Галичани-українці були звичайними людьми, якими оперували у своїх інтересах інші. Можемо свобідно сказати, що було і багато поодиноких, особливих випадків. Не було ніякого Мойсея чи Чарносвіча, ні Туги ані Буги, була це велика Австро-Угорська монархія, велика відмінність між краями і народами, багатими і бідними, процвітаючими і занепадаючими. У деяких краях було “забагато”, у деяких краях була “нестача” людей. Звичайно, що влада була зацікавлена у встановленні деякої “рівноваги”. Тому заохочувалось переселення у межах Монархії і своєрідний “експорт” людей за океан, де відчувалась нестача робочої сили. Досліджуючи причини і умови переселень, перші кроки, початки, ініціаторів, агентуру

о. Микола Орос

і т.д., від старших людей часто можна було почути, що в тих краях служив у жандармерії якийсь чоловік з села, і, повернувшись додому, розказував про плідну землю, величезні ліси, про багатих славонців, господарів, і так пропагував. А багато з них були першими, хто, відслуживши у жандармах, війську чи інших службах і повернувшись у своє село, продавали все що мали і переселялися, мотивуючи це бажанням жити “по-людськи”. Можемо принаймні спробувати уявити собі як це виглядало. Чоловік, жінка і діти, які тримаються за мамину спідницю, немовля на руках, деколи ще й дід чи бабуся (бо з ким їх залишиш і кому?)...

Спробуємо надати бодай найосновнішу інформацію про тих, які переїжджали, про тих, кого вони з собою вели чи несли, про тих, які шкандибали, ішли слідом. Звичайно, то буде не повний список і опис, можливо буде і неточна інформація (дещо вже спочатку було записане невірно, а зараз неможливо перевірити і засвідчити точність інформації). Надрукувавши ці прізвища, ми хочемо допомогти усім хто має такі ж, чи хоча би подібні до них, щоб вони знайшли корені свого походження і з гордістю вивчали минуле свого роду. Для багатьох це буде доброю допомогою, щоб доказати, що їхні предки приїхали сюди з конкретної країни (місце можна знайти на атласах чи у картах сучасної України, або на Інтернеті) в визначений час (записаний хоча б приблизно) і спробувати знайти зв'язок з тими предками. Таким чином можна вирішити хоча б перше завдання – доказати, що їхні предки не з Марса впали, що вони мають своє минуле, а у сьогоднішній день мають своє місце і функцію тут, бо вони на потрібному місці, добре “вкорінені”, мають нормально розвиватися і приносити плоди на користь собі і усім навколо. Усі, хто навмисне відсікає свій зв'язок з минулим, хто соромиться свого походження, і пристосовуючись до примітивних думок окремих особистостей з свого оточення, припиняється до такого рівня, що губить самоповагу і гідність, той чинить велику шкоду і собі, і своїм нащадкам, і всім оточуючим, своєму народові і католицькій церкві. Свої погляди вони часто виправдовують необґрунтованими і непідтриманими офіційно, ані суспільством, ані церковними структурами, умовами, причинами і ставленнями.

Українці у Славонії

Нове ХХ століття починається для Славонії з новими людьми, з українцями. Для них це століття починається на новій землі: гарній, плідній Славонії. Приїжджали сюди в основному залізницею, а зустрічали їх тут по-різному. Одні, приїхавши, працювали посезонно і залишилися. Другі приїхали, привезли гроші і купували майно, землю, ліси. Треті приїжджали і піклувалися, доглядали старих і німецьких місцевих старожилів, а після їхньої смерті успадковували залишене майно. Четверті приїжджали, влаштували і більш-менш забезпечували сім'ю, а самі йшли у далекі світи заробляти гроші, щоб докупити ще трішки землі і збільшити кількість свого майна. П'яті, прибувши, не могли влаштуватися в прижиття і тому поверталися, якщо мали з чим, або ж залишалися жити у злиднях.

Переселенці ніде у Славонії не заснували свого містечка, села чи вулиці, вони доселялись у вже існуючі Славонські села. Кожна родина спочатку жила під відповідним номером, тобто мала домашню адресу (номер будинку). Пізніше кількість номерів збільшується поділом родини, тобто одруженнями.

Було б добре, коли б ми могли стверджувати, що нижче наведені містечка і села “хлібом і сіллю” зустріли переселенців. Але головне, що можна було приїхати, знайти місце для прожиття, легально діяти, а тоді життям і працею, повагою і ревністю завойовувати довір'я місцевого населення і продовжувати разом жити і терпіти, боятися і надіятись, сумувати та радіти. Щоб підтримувати мирні, добросусідські відносини, українці були змушені іти на компроміси, що шкодило збереженню національної свідомості і обрядних особливостей, прискорювало неминучу асиміляцію.

Згідно з записами у Статуті *animarum*, хроніках і метриках Сібірської і Каніжської греко-католицьких єпархій, українці з Галичини прибували і залишалися у таких місцевостях (деякі тільки деякий час затримувались і їхали далі):

Бановці,	Гріжічі,	Радованє,
Батріна,	Громачнік,	Раван,
Бєбрїна,	Якачіна,	Репушніца,
Білі Бріг,	Єшевік,	Сапці,
Біліце,	Каніжа,	Сібїнь,
Брчіно,	Клокочевік,	Слободніца,
Брджані,	Кобаш,	Старі Слатінік,
Брод на Саві,	Куйнік,	Старо Петрово Село,
Бродські Ступнік,	Куті,	Шумече,
Бродські Варош,	Магіч Мала,	Шушнєвці,
Будайнка,	Нова Градіжка,	Трїяні,
Буковлє,	Нова Капела,	Врановці,
Челіковічі,	Опрісавці,	Врбова,
Дреновац,	Оріовац,	Врбова,
Фрклевці,	Плетерніца,	Задубравлє,
Гарчін,	Подвіне,	Заврш'є,
Горні Андрієвці,	Полянці,	Зб'єг,
Гргуревічі,	Пожеча,	Зденці.

Ми повинні нагадати, що у Липовляни і околицю з України доселилось досить багато українців, а про них свого часу прекрасно написа у своєму огляді о.Роман Міз, тодішній липовлянський греко-католицький парох.

Доповнимо список селом Антуновац, яке розташоване на території римокатолицької єпархії Гай, бо туди українці приїхали ще у 1880 р. (родина Русин) і там хрестили дітей. Пізніше вони переселились у Заврш'є, що біля Сібіня, там жили і працювали. У вже згаданій хроніці францисканського монастиря у Славонському Броді IV частина (1879-1930) на сторінці 122 читаємо: “Цієї весни 1902 почали населяти і околицю Броду галичани, в основному греко-

католики, їм був потрібен священик”. І тому єпископат Кріжевачкий відновив “Вікаріат Ос’єчко-бачкі”, а вікарієм призначено п. Коцака, бувшого секретаря єпископа Кріжевачкого – пресв. п. Дрогобичкого. Осередком генерального вікарія, п.Коцакова є місто “Брод”, у приватному бідинку. Вірні його “розкидані” по навколишніх парафіях: Бродській, Гарчінській, Трнянчкій, Андрієвчкій – у Подвінської, Подуркавле – Сібінь, Оріовачкой, Бебрінської, Каніжкой, Шуметской і т.д... Хронікер записав, що того року майже цілий травень ішов дощ, і тому праця на полі призупинилася... а потім продовжив: “Місяця травня, 25-го, святкувала францисканська церква Бродська свято свого патрона - Пресвятої Трійці – за старим гарним звичаєм Reciprociteta...” Здається, що хронікер на тому святкуванні зустрівся з п.Коцаковим і від нього чув звістку про доселення галичан і встановлення вікаріяту і, щоб спростити справу, датував початок переселення весною 1902 року. Знаючи, що галичани не приїжджали організовано і разом, а що це був тривалий процес, з запису можемо зробити висновок, що до весни 1902 року у всі вище наведені місця-парафії прибуло стільки галичан греко-католиків, що їм вже був потрібний власний священик. Для хронікера тільки поява греко-католицького вікарія була знаком присутності прибулих галичан, а оскільки він пише монастирську хроніку, то на першому плані було все, що якимось пов’язано з монастирем, він, здається, хотів записати присутність нового церковного службовця, а вікарій – важлива посада, і тому треба пояснити його приїзд і функцію. Саме переселення спонукало до дій Кріжевачкого єпископа, а оскільки у хроніці за попередні роки про це немає жодної згадки, то хронікер, щоб не записувати події, які відбувалися раніше 1902 роком, признався, що не уважно слідкував і записував всі події з околиці монастиря, і тому він “переселення” датував весною 1902 року.

Цей запис у хроніці францисканського монастиря, що у Броді, є дуже важливим, ця хроніка – один з найвартісніших документів цього краю, писаний від 1706 року, а записи ведуться і до сьогодні. Дотепер були надруковані 3 томи (I 1706-1787, II 1806-1833, III 1834-1878), у якомусь з наступних видань буде надрукований і це запис з 1902 року, а ми, завдячуючи отцям францисканам, отримали дані з оригіналу, щоб додати їх до цієї скромної праці про українців (галичан) у Хорватії, підтверджуючи цим переселення українців греко-католиків у нашій краї. Їхню присутність і роль у житті краю, їхнє жертвування національної приналежності через бажання зберегти добрі відносини з іншими, їхню обрядну особливість у католицькій церкві і труднощі, які через це мають, їхні перспективи, щоб залишитись. Усі ці факти і можливості потрібно широко розглянути, об’єктивно і щиро наводити у їхніх інтересах, у інтересах цілої спільноти, їхньої батьківщини Хорватії і особливо у інтересах католицької церкви, до котрої належать: а це і є життєвим свідченням католицизму, єдності у відмінності.

З нагоди відкриття пам’ятника Першому хорватському королю Томіславу і своєї першої відкритої вправи, Сібінь, 4 липня 1926 року був надрукований Споменліст хорватського сільського Соколу у Сібіню. На сторінці 6 була надрукована стаття під заголовком: “Наші галичани”. Беручи до уваги те, що

Споменліст видавався здається перший і останній раз, важко було його знайти, а стаття є цікавою і важливою для нас, ми наводимо її повністю.

Зауваження: назва "русин" для переселенців з Галичини була звичною, бо це була службова назва усіх українців у Австро-Угорській монархії. Можемо стверджувати, що у ті часи русин = українець!

Статтю підписав Т.К.(Томо Ковачевіч) політик цього краю.

Наші галичани

Так просто іменує наш народ наших словнських братів поляків і русинів, які приблизно 20-25 років тому почали прибувати сюди з своєї старої батьківщини. Здається, що найбільше їх переселилося у Бродську область, бо тільки у самій спільноті Сібінь налічуємо більш ніж 200 сімей, а сам Сібінь налічує 70 номерів. Усі ті наші брати, бездоганні і цінні господарі, вже так асимілювалися у нас, що їх у повсякденному житті і під час спілкування з ними неможливо відрізнити, бо вони виходять заміж і одружуються з місцевими жителями. Але потрібно звернути увагу на те, що ставляться до них, як до чужинців і сьогодні, не зважаючи на те, що, як наведено вище, вони зовсім пристосувалися, заснували свої господарства, платять і виконують усі обов'язки перед державою і спільнотою, служать у війську, і вже через це можуть вважатися повноцінними і рівноправними громадянами нашої держави.

Ми, як бувші сусід бувшої Австро-Угорської монархії, мали особливі пільги, наприклад: безплатне виробництво ракії, придбання за нижчу ціну солі, дерева для опалення і будівництва, випасання худоби на своїх спільних і приватних пашах. Усі наші співгромадяни, хоч і зазнавали труднощів, не мали можливості користуватися такими пільгами. Якщо так мусило бути за часів Австро-Угорщини, вважаємо, що у сучасній нашій спільній батьківщині це не може і не повинно продовжуватись, хоча б у цьому відношенні з ними потрібно поводитись інакше, і, разом з другими народностями, як слов'янам, надати право голосу та інші привілеї ще на початках створення і заснування нашої державної спільноти, що є в душі сучасної демократії.

Оскільки всі наші брати галичани вірні і згуртовані греко-католики, а особливо тому що їхні священники піклуються про своїх віруючих, нещодавно організована акція побудови греко-католицької церкви у Сібіню, що ми з нашого боку сердечно вітаємо і хочемо допомогти і полегшити працю наших співгромадян на скільки це можливо.

Знову наголошуємо, а так вважають і наші брати галичани, що незабаром, у близькому майбутньому, всі будуть рівноправними, щасливими і задоволеними на нашій Богом благословенній батьківщині. І дай Боже, чимивидше.

Т.К.

Споменліст хорватського селянського Соколу у Сібіню з нагоди відкриття пам'ятника Першому хорватському королеві Томіславу і своєї першої відкритої вправи.

Сібінь, 4 липня 1926.

Вони приїхали з Галичини (Західної України)

Усі міграції, переселення залишають важкий слід у душах від'їжджаючих, у житті тих, які залишаються і на способі життя майбутніх сусідів, нових, невідомих і незрозумілих людей. Від'їзди і прощання завжди важкі, болючі. Залишити все і назавжди, піти у невідомий світ з болем у серці, зі страхом і тривогою, тільки з надією, що “можливо” буде краще, і що “якось” можна вижити. Багато українських письменників писало про прощання, від'їзди, розлуку і втечу “у світ”, а неперевершений новеліст В. Стефанік у своїх новелах на ту тему заторкує найболючіші струни сердець (“Камінний хрест”, “Кленові листки” та ін.) Ці описи можуть стосуватися і багатьох наших предків, які від'їжджали у Славонію. Тут потрібно було жити і виживати, працювати і будувати. Піднімати і створювати, і не було часу на спогади та записи. Ми, на жаль, на маємо записів наших предків про ці подорожі, до нас дійшло тільки кілька розповідей, які залишились у спогадах старших. Усі вони фатальні і жалісні. Щоб не образити нащадків, не буду наводити імена. Такий випадок трапився. Коли одного нашого чоловіка споїли ракією, у поїзді, а він відкрив тасмницю своїм супутникам-зłodіям, розповів, де заховані гроші, отримані за продане майно. Після ще кількох чарок він спав так міцно, що зłodії легко витягли з-під сорочки гаманець з грошима. Бідака вийшов з поїзда у Броді без єдиної копійки в кишені, попрямував у село, де його чекали жінка з діточками і де він повинен був купити масток. Був то на Галичини добрий і розумний господар. Він спочатку сам приїхав до Славонії, підшукав там хату та ін., потім привіз жінку з дітьми, щоб і вони це все побачили, і вже аж тоді повернувся і продав своє майно, але не зумів зберегти гроші, і почалося важке життя батрака, багаторічна праця за шматок хліба.

Друга розповідь ще трагічніша. Від'їжджала ціла родина разом. Приїхали вони до Броду, потрібно виходити з поїзда і виносити речі, а батька немає! Не можуть пояснити нікому що сталося, бо не знають мови, ніхто їх не розуміє. Усі гроші були у батька. Кілька днів сидить родина на вокзалі і чекає. Найшлися добрі люди, земляки, які прийняли їх до себе. Через кілька днів прийшла вістка, що у поїзді знайдено убитого, без грошей і документів, чоловіка. Жінка і діти залишились без шматка хліба, дому і годувальника у чужому для них світі. Це мені розповів внук того нещасного, чесна і поважана людина.

Про свій приїзд і подорож з Броду до Каниже пише о. Слиж у хроніці Каниже греко-католицької парафії. Це не запис переселенця, емігранта. Це запис церковного службовця, скерованого на службу у невідомий, далекий край до переселенців, українських греко-католиків.

Про деякі події і життя переселенців пише “Фрушкогорка”, пані Латкович, дружина греко-католицького канижкого пароха о. Фране Латковича.

Спогади свого життя і праці на тих просторах записав і о. Михайло Черняк. Це прекрасні описи тих країв, села і окремих людей.

Доктор Ст'єпан Чеович у своїй науковій праці (докторській дисертації) про *endemski nefritis* багато уваги надає галичанам-українцям. Це все – перевірені

наукові дані, які ясно вказують на те, що не галичани принесли nefritis у ті краї. Вже Йосіп Козарац у своїх працях звинувачував іноземців і переселенців у всіх бідах, тому не дивно, що деякі почали приписувати “галичанам” перенесення endemskog nefritisa. Об’єктивний і розумний науковець своїми дослідженнями, аналізом медико-лабораторного контролю зміг раз і назавжди скинути з “галичан” те невинувачене звинувачення.

Спільноти і села Галичини (зараз – Західна Україна), з яких 100 років тому прибували українці у Славонію

Україна – дуже велика країна з географічно різноманітною територією і великою кількістю адміністративних одиниць. З самого початку, крізь столітню сумнозвісну історію Україна була поділена і роз’єднана: Київська Русь і Галицьке князівство, потім Лівобережна, загарбана росіянами і Правобережна – поляками, потім частково турками і татарами, шведами, а 100 років тому всі Центральна, Східна і Північна Україна належала до Російської імперії, а Західна Україна. Тобто Галичина (разом з Південною Польщею) – до Австро-Угорської монархії. Пригнічений неправдою, бідною і злиднями український селянин пішов у світи заробляти на хліб своїми працьовитими руками. Невелика частина тих хоробрих і сміливих, пригнічених і принижених людей залишилась і осіла на території усїєї Славонії, від Джакова до Кутіне. На території Бродсько-Посавської області прибували з таких містечок, міст і областей:

Белзец-Золочів	Калагурівка-Скалат
Білікамінь	Каленівщина-Чортків
Білобожниця-Чортків	Келатіна-Хуст
Босері-Гусятин	Кобиловолоки-Теребовля
Буцнів-Тернопіль	Рододуби-Чортків
Будзанів-Теребовля	Рожанці-Лавочка
Бутнич	Рожджеловичі-Рудки
Бутини	Семеківці-Чортків
Бужок-Золочів	Сенечіл
Цеблів-Сокаль	Сяночок-Сянок
Ценів-Бережани	Сколе-Плав’є
Чабарівка-Жужель	Скородинці-Чортків
Черемош-Золочів	Скварява-Золочів
Черкащина-Чортків	Слобідка-Заліщики
Чорнокінці-Гусятин	Смереківці-Горлиця
Домашів	Сокониця-Хуст
Довжанка-Тернопіль	Стрий
Дулиби-Рудки	Сушин-Тернопіль
Двірці	Шептиці-Рудки
Джурін-Чортків	Шептиці-Рудки

Глібів-Скалат	Шудлівці-Гусятин
Голоско-Товмач	Теребло-Тячово-Крічово
Гошів-Долина	Тодорів-Теребовля
Говилів Мал.-Гусятин	Кокошинці
Говилів Вел.-Гусятин	Колодзіївка-Скалат
Граб-Ясло	Копашнов-Хуст
Грималів	Королівка-Заліщики
Іванівка-Теребовля	Козівка
Козина-Скалат	Олесин-Унев
Красне-Саджавка	Оріховець-Тернопіль
Ладичин-Тернопіль	Ожидів-Золочів
Ленцкаль-Долина	Панасівка-Скалат
Ляцке Вел.-Злочів	Паршівка-Станіславів
Махнівці-Золочов	Перемишляни
Маковисько-Ярослав	Підберіжці-Зборів
Міхалівці-Рудки	Пізнанка-Тернопіль
Могильниця-Теребовля	Прусівці-Золочів
Мшанець-Гусятин	Пшанець-Гусятин
Михалінці-Тернопіль	Пшегаєц-Ланцут
Настасів-Тернопіль	Пузина-Гусятин
Носівці-Городище	Річиця-Рава Руська
Носіці-Рудки	Торгів-Зборів
Урлів	Троянівка-Гусятин
Увісла-Гусятин	Тудорів-Гусятин
Велешлів-Бучач	Залісся
Вербівці-Теребовля	Завалів-Підгайці
Вербівці-Теребовля	Завіць-Мармарош
Вікно-Скалат	Зеліня-Горлиця
Вільки Мазовецькі-Рава Руська	Зубці-Золочів
Вірлів-Золочів	Жужель-Сокаль
Волиця-Скалат	Воля Долголуцька-Стрий

Сібінь

З самого початку переселення українців у ці краї, два місця згадується найчастіше і посідають особливе місце. Це Сібінь і Каніжа, два визначні старі села, розташовані західно від Славонського Броду.

У Каніжу переселилась найбільша кількість українців і своєю численністю, компактністю розселення, своєю особливістю у деякій мірі змінила село, звичаї, спосіб життя, праці, відпочинку та ін. Призвичаєння було поступове і нормальне. Від місцевого населення запозичували все найкраще і найкорисніше, а йому пропонувалися деякі ефективніші методи вирішення проблем у господарстві і родинному житті. Кожен ревно беріг свою релігійну автономію, тому і сьогодні у Каніжі українське походження є гордістю для багатьох, а

приналежність до греко-католицького обряду – звичайне, нормальне явище.

Сібінь мав свої переваги щодо розташування і комунікації (залізниця, дорога, муніципалітет). У 1891 році спільнота налічувала 3716 осіб, а з них у Сібіню і Заврш'ю: 957 римо-католиків, 87 православних, 7 євреїв, 3 євангелісти і 219 – місцеві жителі. Дев'ять років пізніше, 1901 року, у Сібіню і Заврш'ю (за списком) нараховано 1123 осіб усіх віросповідань. У хроніці Сібінської римо-католицької парафії, крім згадки, що 1905 року у Сібіню проживав греко-католицький священик Еміліян Коцаков, вікарій Славонії і м.Ос'єка, який проводив місіонарську роботу для греко-католиків галичан, стверджується, що їх (розкиданих по селах від Джакова до Нове Градішке) було приблизно 2 тисячі. З 1908 року Канижа і Сібінь – дві самостійні греко-католицькі парафії у Крижевачко́й єпархії.

Беручи до уваги вище сказане, і те, що Сібінь був духовним центром греко-католиків, осередком священика і зберіг найдавніші записи-згадки про переселення з України у Метриках, Статутах *animarum* і Хроніках, список переселенців у ці краї почнемо з Сібіня.

Насамперед ще одне зауваження: прізвища переписані з старих книг і деколи вже у тих книгах записані неправильно і тому багато прізвищ і імен мають декілька варіантів. Треба звернути увагу і на той факт, що запис велися двома мовами – хорватською і українською. Коли б нашою метою був тільки перепис, то справа була б простою і легкою, але ми хочемо, щоб нащадки тих українців знайшли своє місце на генеологічному дереві. Хочемо, щоб сучасники мали хоча б деяку інформацію про своє походження, про ті, які приїхали і залишили по собі гідних нащадків, а самі вже давно відійшли у небуття.

Потрібно знати, що зустрічаються кілька однакових прізвищ осіб, які не походили з того ж краю і не були родичами, але досліджуючи це, буде зовсім неважко встановити якраз своїх предків. Ми наводимо прізвища тільки народжених в Україні (на Галичині). Ця праця була б дуже громіздкою, якщо б ми наводили кожного члена родини окремо і зміни у зв'язку з одруженнями і т.д. Можливо хтось, досліджуючи минуле своєї родини, знайде стільки інформації, що зможе написати про це цілу книжку, то це буде великий внесок у культуру краю і послужить для ще глибшого ознайомлення. Настав час, коли багатьом потрібно звільнитися від комплексу меншовартості через своє походження і продовжити життя, навчаючись і беручи від інших все найкраще, але не цураючись свого.

Сібінь і Заврш'є – 1900-1910 (список українців, які приїхали і залишились тут)

Бурак Андрія (нар. 1872) і Софія роджена Войтишин (1872), вінчани 1895. Йосип (нар. 1896) (тут також роджені: Ксенія, Степан, Марія і Ана). Переселились 1900 р. з села Вікно – Скалат.

Чепак Хрінко (1876) і Катерина р. Волинець (1877); син Василій та його

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

жінка Марія р. Кудеремська (1909) і син Еміліян – 1930. Приїхали 1930?, с. Майдан Гологірський – Золочів.

Чернявський Микола (1879), одружився тут з Аніцом Коцієлович. Прибув 1905 з с. Радієловічі – Рудки.

Челін (Цєлін) Ана (нар. 1875), Марія (1893), Олена (1898), Ана (1900). Прибули ?, з ?.

Дмітруш Іван (нар. 1876) вінчався з Марією Соха (діти: Василь і Микола), (Агнеса Лихва нар. 1903 у с.? – Ярослав) вінчана з Василем 1924 р. Прибув 1904 з с. Міхал'ївці – Рудки.

Катерина (1874), діти: Ана (1903) і Марія (1905). Чоловік – римо-католик! Гроняк Теодор (1896) і Ана р. Петрик (1897), прибули з Каніже 1933.

Гурська Яга (1868) вдова (покійний Кирило), діти: Ваврвара – 1890, Петро – 1892, загинув на війна 1914, Микола – 1896, Григорій – 1899, Ева – 1901. Прибули 1904 р., с.

Худима Теодор (1875), жінка римо-кат. Діти: Анастасія, Генка, Катерина, Ана, Параскева, Антон, Микола, Леон, Петро. Переселився.

Хуль Іван (1860) і Катерина Бахор (1875), діти: Катерина (1897) – одружилася в Росії, Михайло (1903) – пропав безвісти – 1923, Іван (1905). Приїхали 1907, с. Маковисько – Ярослав.

Каландар Марія (1864), чоловік римо-кат. Діти: Марта, Ана, Луція. Прибули: ?

Каспров Ана (1873), чоловік римо-кат. Діти: Марія, Паула, Франька. Прибули ?

Кревак (Кривак) Євдокія (1855), діти: Настя (1875), Іван (1884) – пропав безвісти під час війни 1914. Анна (1881), Ірена (1888), Михайло (1896) – пропав безвісти під час війни 1914. Прибули 1902 р. з с. Скороденці – Чортків.

Крушельницькі Грга (Григорій) (1870) і Розалія р. Жівінюк (1884), діти: Катерина (1895), Ана (1897), Микола (1900), Марія. Агнеза (Агнеса) р. Жвакула (1895) – друга дружина Грге. Прибули 1901, Тудорів – Гусятин.

Кшеві (Кривий) Хрінко (1843), діти: Іван (1877) вінчаний 1905 з Варлам Ольгою (1880), Сетфан (1879). Прибули 1901, Тудорів – Гусятин.

Куз Іван (1879) і Катерина р. Недбала (1870) (тут народ. Антун – 1909).

Прибули 1901 з с. Ховелів Великий – Гусятин.

Макарчук Йосип (1875) і Теодозія р. Юрчишин (1891), (діти, народжені тут: Джуро, Марія, Йосіпа, Верона); з другою дружиною Терезією р. Сандак: Ана, Магдалена, Юлька і Юліана; з третьою жінкою Катериною Русин: Єлена, Юлія, Розалія. Прибув 1901 с. Могильниця – Трембовля.

Маланчук Семко (1866) і Катерина (1863), вінчані 1890. Діти: Хрінко, Стефан, Марія, Ана, Михайло, Текля, Петро. Прибули ?; Переселилися після 1916.

Марущак Мартін (1867) і Юстина р. Бабінь (1877), діти: Петро, Іван, Микола, Марія (тут роджені: Павло і Стефан). Прибули 1910, с. Ховелів Великий – Гусятин.

Міщанчук Василь і Ірена. Прибули і померли 1901. Діти: Ана (уд.Голик) 1882, Марія 1891, Стефан 1887, Іван 1894, Грга 1895, Микола 1896. Прибули у 1901 р.; Тудорів – Гусятин.

Мокрицький Теодор (1866) і Теодора р. Мокрицька (померла 1908), син Дмитро (1900). Приїхали з ? – Ярослав.

Москалюк Кирило (1866) і Ката р. Стечій (1885), Настя – мати Кирила і Анни (1854). Мати Катерини. Прибули 1900, Чортків.

Неджельський Петро (1872) і Марія р. Кшеві (1877), дочка Ана (1898). Прибули 1901. Тудорів – Гусятин.

Окраєч Йосип (1875), вінчаний тут з Вікторією Шуст (1885). Приїхав 1904 з с.Міхайлівці – Рудки.

Пех (Пецх) Григорій (1867) і Ана р.Костіов (1872) повінчані 1899. Діти: Ана (1901), Ілля (1903), тут народжені: Микола, Марія, Карло, Юлія. Прибули 1905, с. Рожджеловичі –Рудки.

Пухняк (Пуцхняк) Теодор (1838) і Анна (1838), діти: Андрей (1884). Приїхали 1901, с. Будянів – Трембовля.

Русин Петро (1858) і Розалія р. Дичко (1863), повінчані 1886. Діти народжені тут: Іван (1887) (Антуновац – Граб). Прибули 1880 з с. Ясло.

Рутко Софрон (1867) і Марія р. Верхун (1875), діти: Александр, Дмитро, Ана, Олімпія, Ольга, Михайло (тут народжені: Марія, Юлія, Катерина). Приїхали 1909 с. Завалів - Підгайці.

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

Сандак Даніел (1864) і Ана (1870) р.Євдошин, діти: Марія, Дмитро, Леонка (тут народжені: Терезія, Михайло, Ана, Іван). Прибули 1901, с. Довжанка – Тернопіль.

Слободжан Василь (1868) і Ксенія р. Пйора (1869), діти: Іван (1893), Ана (1895), Михайло (1897), Роман (1898), Юстина (1900), Йосип (1902 у Репушніці); друга дружина Василя – Текля Дасовір (1874). Прибули 1902 з с. Іванівка – Тербовля.

Стецій Іван (1851) і Ксенія (1860), діти: Анастасія, Марія, Варвара, Юстина, Катерина, Алекса. Прибули 1901, Будзанів – Тербовля.

Татарин Ілля (1859) і Олена р. Киба, діти: Ана, Софія одружена Машлюк, Андрія, Марія. Прибули 1909, с. Говелів Вел. – Гусятин.

Волощук Павло (1897), прибув з Гусятин.

Вітвіцький Іван (1866) і Розалія р. Овчарек (1872). Діти: Міхаль, Роман, Іван, Микола, Павліна, Володимир ??

о. Роман Мизь (м. Нові Сад)

ПОСЕЛЮВАННЯ УКРАЇНЦІВ ДО ЛИПОВЛЯН І НОВОЇ СУБОЦКИ ВІД 1894 ПО 1973 РІК І ПОХОДЖЕННЯ КОЖНОЇ РОДИНИ

Вступне слово

о. Роман Мизь

31 березня 1971 року відбувся у Югославії перепис населення, а рік пізніше перед нами були вже і висліди цього перепису [1]. Вперше ми тоді, після довшого часу, довідалися скільки нас у Югославії і де живемо. Статистичні дані які стосуються СР Хорватії показали таку демографічну дійсність – 2794 українців та 3728 русинів. Ці числа в „Статистичному бюлетені” виказані й у відсотках, але вони у відношенні до абсолютного числа населення стільки малі, що й подавати їх та числитись з ними нема потреби.

У згаданому „Статистичному бюлетені” знаходяться і дані про населення яке живе на території району (општини) Новска (СР Хорватія), до якого належать і села Липовляни, Нова Субоцка і Брестача, як рівнож і саме містечко Новска, в яких живуть галицькі і лемківські українці. Ці дані показують дійсно малу кількість – 407 душ.

Зразу треба згадати, що з огляду на етнічне походження, у районі Новска живе більше українців як це подано в “Статистичному бюлетені”. Цим не бажаємо обезцінити статистичні дані або ствердити що вони неточні. Такі припущенні неточності з’являються все тоді, коли справи стосуються національних меншостей, ба навіть і менших народів... Сімдесять років життя в одному чужомовному оточенні вистарчає, щоби процес дезорієнтації та асиміляції, свідомої або несвідомої, пустив сильні коріння. З певністю можна ствердити, що на території району Новска, як рівнож і в других краях нашої країни, одно число етнічних українців виявило себе югославами, або що вони належать до одного з югославських народів, в конкретному випадку – до хорватського народу, але також, у своїй несвідомості, й до інших народних меншостей, як наприклад – поляків, білорусів, росіянів. Такі дев’яції не псують загального демографічного ритму в рамках одного регіону. Навпаки – вони показчик дійсності та всіх еволюційних процесів демографічних перемін, які супроводять кожную національну меншість. Надходить вже четверта генерація югославських українців у цих краях, яка й у царовині національного оприділення і приналежності буде користати свободу, яку суспільство уможливило. Вглиблення до цієї проблеми доторкає принципи суспільства, психологічні явища серед емігрантів-переселенців, демографічну еволюцію і подібне, а це вже не належить до теми цієї розвідки.

Про українців у Липовлянах і Новій Субоцці ще майже нігде, до 1973 року, не було публіковано нічого вичерпаючого. Про них згадувано лише побічно в

о. Олександр Власов

кількох публікаціях, з яких окрему увагу заслуговують наступні: Stjepan Pavicic, „Podrijetlo govora i naselja u Slavoniji”, Zagreb 1953; „Jubilarni sematizam krizevacke eparhije”, Zagreb, 1962; Josip Martinovic, „Lipovljani”, Lipovljani, 1970; Владо Костелник, „Под червену заставу”, Нови Сад, 1971.

Перша більша монографія на цю тему була моя розвідка під назвою „Українці у Lipovljanima i Novoj Subockoj”, яку в 1973 році видав Красвий музей у Новскі. Цей самий музей в 1972 році видав і хроніку села Нової Субоцьки, яку під назвою „Kronologija sela Nova Subocka, 1857-1972” опрацював Войта Шубр.

Крім цієї скромної літератури маємо до диспозиції і дві рукописні праці архівального значення. Це в першу чергу рукописна історія села Липовлян (1 частина), яку написав проф. Вінко Проштеник, а яка зберігається у архіві Римокатолицької парафії у Липовлянах. Відомий архівіст і історик д-р Йосип Бутурац опрацював на підставі документів у Митрополичому архіві у Загребі короткий перегляд історичних подій давніших часів у Липовлянах. Цей документ ляже основою до поданої тут історії оселі Липовляни.

Корисним джерелом до цієї праці був і архів Грекокатолицької парафії у Липовлянах, як рівнож і хроніка цієї парафії.

Українці на території району Новска і в селі Антуновац творять одну специфічну групацію, яка оформлена етнічними характеристиками, спільними життям з народами і народностями, родинними зв'язками, географічними чинниками, ідентичністю способу життя і течій історичного розвитку. Саме ці фактори спричиняють, що українці на території району Новска частинно різняться від своїх земляків у Боснії, в Левча полі, Боснійській Країні, або Боснійській Посавині.

Деякі турботи Австро-Угорської імперії на переломі двох століть

Чорно-жовта монархія зазнала перед своїм остаточним розвалом один великий успіх, але це був фатаморганічний успіх. Була це своєрідна лебедина пісня „тюрми народів”, як Австро-угорське царство і королівство назвали його критики. А саме цей „успіх” був причиною провалу імперії. Мова тут про Боснію, яку Австрія насамперед окупувала, а відтак і анексувала. В цей спосіб поширила свій імперій і захопила великі простори середньої і східної Європи та частину Балканів. Можемо сказати – поповнила свої посілості орієнтальним гарнірунгом, який під маскою орієнтальної резистенції скривав смертельну небезпеку.

Австрія була свідомо цієї небезпеки. Вона себе не обманювала, ані не заколисовувалась у безжурне вдівілля і переконання, що народи Боснії, а в першу

чергу серби, захоплені її великодержавницьким жестом – анексією. Своє невдоволення і опортунізм боснійські серби ані не скривали. Маніфестували це в досить революційний спосіб. Не треба було бути ані спеціально геніальним, щоби переконатися, що лояльність мусульманів звичайний собі транспарент, який скриває обличчя, думки та почуття тих мовчазливих невдовільників. Австрія може ожидала симпатії хорватів, що якраз вони вітатимуть новий режим та політичну ситуацію у Боснії, адже ж хорвати католики, але і це не сталося... Все це разом не було вистарчаючим опертям одного зненавидженого режиму.

Австрія все це знає і відчуває цілим своїм державницьким єством, і шукає виходу з цієї ситуації. Шукає сильне опертя у Боснії, а тому що його тут не знаходить, привертає свою увагу до других народів царства: німців, чехів, поляків, українців, італійців, мадярів... Її резонування логічне: поселити тут людей з етнічних рамок цих народів, дати їм якісь полегшення і матеріальні реальності і в цей спосіб витворити вірних підданих – сильне числення не було складне – поселити до Боснії людей з опертя режиму. І не лише у Боснії, яка являється еклянтним прикладом такої махінації, але й у других країнах своєї імперії (Хорватія, Славонія) Австрія користає цю методу і вдається її.

Була то політична причина поселювання чужинців, а між ними і українців до Боснії. Галуззя цієї поселеної течії доторкають, хоча що українців стосується, і Хорватії і території району Новска. Поселення українців у ці краї являється органічною частиною поселення українців до Боснії, але, розуміється, у специфічних умовах і мотивоване іншими причинами. Але, про це пізніше.

Зразу вже треба підкреслити, що новопоселенці у Боснії і Хорватії мали бути лише сліпим зряддям в руках уряду. Вони не були ані ознайомлені зі своїм завданням, ані свідомі своєї ролі, передбаченої у мозкових кривульках державницької австрійської машинерії. То чесні, бідні та потрохи примітивні хлібороби, яких агенти уряду [2] без труднощій підмовили полишити свої невеликі поля в Галичині, або та полонини у Карпатах, і з численною сім'єю пошукати кращої долі в далекій та вихваленій "обіцяній землі" – Боснії. Деякі з цих самих причин шукають це у Славонії. В Липовлянах і Новій Субоцкі поселюються переважно ці, що прибули сюди з карпатських полонин. Всі вони мали відограти свою політичну роллю несвідомо, на великій сцені новоздобутих країв, в добре вирежисерованій трагікомедії.

Але, ледво чуйні постріли револьверу в 1914-ім році в Сараєві викликали греміння гармат і передвчасно перервали цю грандіозну імпрезу. Щоби іронія судьби була ще більша, ті самі українці, плановане опертя австрійського уряду в Боснії, в часі першої світової війни стають підозрілим елементом, обвинуваченим не лише за симпатії до Росії, але навіть і за шпигунство в її користь. І саме задля того зазнали жахливих репресій від сторони цієї ж самої австрійської державницької машинерії. [3]

Та, крім політичної причини поселювання чужинців до Боснії тут ще й друга причина та мета – економічна.

Боснія – країна багата лісами, рудою, та й урожайною землею, але юідна на

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

людей, спеціально на робочих людей. Бо, правди не скривати, босняк, будь-якого етнічного окреслення або конфесійної приналежності, не звик був до праці. Не впускаючися в дослідження і аналіз цього явища, ані не вишукуючи його причини – вони, правдоподібно, в тіснім зв'язку з довголітнім турецьким гнетом – це лише констатація, позиція до розважання цієї економічної причини і мети населювання чужинців до Боснії, а в добрій мірі і до Славонії. Про ситуацію у Славонії писав Йосип Козарац у своїх соціальних повістях і оповіданнях. І про Боснію багато писали, писали письменники, писали історики, публіцисти, політики...

То час коли з'являється нове суспільне явище і нові суспільні відношення – капіталізм, хоча в цих наших боснійських краях. Майже недоторкнене багатство руди і лісів не сходить з калькуляційних планів австрійських капіталістів і держави. А щоби експлуатувати ці природні багатства землі, треба мати робочих людей, пролетаріат звиклий до праці, якого у Боснії не було. Тому його треба привезти цієї обіцяної землі, поселити сюди. І так-то підходять і перехрещуються політичні й економічні інтереси і капіталістів, і держави. І знову погляд спрямований до німців, чехів, українців, поляків, італійців, мадярів... Прийде ця безземельна чернь до Боснії, до Славонії, і буде корчувати столітні праліси і перетворювати їх до врожайної землі, прийдуть тисячі людей до примітивних тартаків, рудокопів, мануфактурних майстерень, малих фабричок...

Розуміється, німцям приділять найкращі і найврожайніші землі в Левча полі, в низинах Сави і Вербасу. Українці, поляки, чехи, італійці і мадяри дістануть царську милість, "царовину", безплатні парцели пралісу поза Бана Лукою і під Принявором, а в районі Завидович знайде працю кілька тисяч гуцулів-мануальних лісових робітників.

І так-то все гарно складалося в було приготоване та осмислене – і політичні інтереси, і економічні калькуляції. Двері Боснії відкрито для чужинців. Чекалося щоби нагорнула чернь, з усіх сторін приваблена обіцянками уряду, серед яких найбільш приманливою була – безплатна земля. І нагорнув нарід! До 1914 р. в Боснії поселилося 180.000 – 200.000 чужинців, а домашні люди виселювалися. В наслідок напливу поселенців число католиків, у порівнанні з 1879 роком зросло від 18,08 % на 22,87 %. Мусульмани в наслідок виселювання зменшилися з 38,73 % на 32,25 %, а православні, завдяки високому nataliteti, і попри виселювання поросли з 42,88 % на 43,49 % . [4]

Перша група українців прибула до Боснії, до Принявора, в 1898 році [5]. Один бідніший від другого. Ніхто нічого не має крім здорових рук до праці, численних дітей і надії на краще життя. Правда, мають ще й обіцянку, що дістануть "царовину", безплатну землю. Але, повні три роки лиш обіцянку... Першу землю, яку дістали безплатно, була під кладовище в Приняворі...

До Липовлян вже в 1894 році поселяються перші українські родини. Були це Іван Далиняк та Пантелеймон Пиртко зі своїми сім'ями. [6]

Іван Далиняк батько Теодора, Василя, Івана та ще кількох синів і доньок. Теодор опісля одружитья з Анною Пиртковою і матимуть семеро сьогодні

живих дітей. Родина Пантелеймона Пиртка вимерла із огляду на це прізвище, таких людей вже нема в Липовлянах.

Чому саме вони поселилися в Липовлянах, чому це село вибрали собі як місце свого постійного побуту – лишаються відкритим питанням і одна мала тасмниця, може незначна, але, без сумніву – цікава?! Певним одно – до Липовлян і Нової Субоцьки ніхто не приходив задля царської милості, щоби безплатно дістати землю. Тут землю купували за власні гроші. І ще одно, також другорядне але цікаве питання – яким способом Далиняк і Пиртко прибули до Липовлянах в 1894 році, коли поставлено залізницю і улаштовано залізничний вокзал (двірець) щойно в 1897 році? [7]

о. Фелікс Біленький

Галичина і Лемківщина, вихідні липовлянських українців, під кінець дев'ятнадцятого і початком двадцятого століть

Українці до Липовлян та Нової Субоцьки і Брестачі прибули з двох географічно та етнографічно відмінних країн – Галичини і Лемківщини. Відси походять і їхні локальні назви – галичани й лемки. Пізніше буде більше того сказано про етнографічні особливості одних і других, окремо про лемків, які в Югославії живуть лише в Липовлянах і Новій Субоцьці та кілька родин в Антуновці. Поодинокі родини лемків опинилися і в Боснії, в Приняворі й околиці (Ардан, Герич та інші), але вони протягом часу втратили свої специфічні особливості, а в першу чергу свій діалект. В Липовлянах і Новій Субоцьці ще у великій мірі збережені етнографічні прикмети українських лемків. Збережений джерельний діалект і деякі інші етнографічні особливості.

Лемківщина і Галичина сусідують собі, а знаходяться у частині яку називаємо Західна Україна. Лемківщина менша гірська країна на схилах Карпат, яка простягається у напрямі Польщі. Галичина більша, простора низинна країна, яка від Карпат сягає по Волинь і річку Збруч з Львовом як столицею. І одна і друга країна були до 1918 року в складі Австро-угорської імперії, від 1918 по 1939 рік обидві були в рамках версайської республіки Польщі, відтак під час другої світової війни під німецькою окупацією, а опісля Лемківщина припала соціалістичній республіці Польщі, а Галичина ввійшла у склад соціалістичної республіки України, тобто Радянського Союзу. Більшість лемків після другої світової війни залишило свою країну і поселилося в Україні (СРСР). Ці, які залишилися були у своїх селах, з часті були переселені на північний і полудневий захід Польщі, на території, повернені від Німеччини на підставі нової границі Одра – Ниса. Сьогодні в Лемківщині живе мало лемків.

Нас у першу чергу цікавлять Лемківщина і Галичина під кінець XIX і на початку XX ст., в часі коли відтам виселювалися численні групи і поселювалися в Америці, Бразилії, в Боснії і Славонії, а це значить і в Липовлянах, Новій

Субоцкі та інших довколїшних селах. То був час соціал-економічної кризи в селі. То був час зубоження галицького села. То час парцеляцій великих посїлостей, чиї землі убогий селянин не мав змоги відкупити. То час коли подїлом землі синам тобто браттям поодинокї залишилися на кілька загонів. То час коли зароджується сільська буржуазія: купці, рентієри, куркулі. Купці і рентієри були переважно євреї, а багачі поляки, рідше німці. Всї вони відбирали від селянина останній грїш, ба навіть і це трохи землі, що йому залишилося. А той селянин знову заливав своє горе горїлкою, яку любив більш власної долї... І в наслідок того всього то був час сильної економічної еміграції українського селянства з Галичини, Лемківщини та інших українських країн до Бразилїї, Америки, Канади, Боснїї, Славонїї... Численна література опрацьовує економічно-соціальні проблеми і труднощі галицького і лемківського села на переламі з дев'ятнадцятого на двадцяте столїття. [8]

Боснїя і Славонїя, Галичина і Лемківщина – це лиш різнородні країни, між собою досить віддалені, але в одній державі і під тими самими об'єднаними коронами Австрїї і Угорщини. Зрештою рухи населення з північно-східних в полудневі краї землі було лиш внутрішнї міграції в рамках держави. Переїздилося, розуміється, без паспорту і дуже часто безкоштовно в окремих транспортах.

І ще одно треба зазначити. Деякі з Лемківщини виїмігрували насамперед до Америки, а відтак, коли там собі заробили якийсь грїш, верталися до Європи, але вже не більше до своєї старої вітчизни, тільки до Липовлян і Нової Субоцки і тут собі купували посїлості і займалися господаркою. Такими американцями в Липовлянах були Василь Фрицький, Михайло Яворницький, Яків Качмарчик та інші. У Новій Субоцці Михайло Дзюрїй і другї.

Кілька фрагментів з минулого Липовлян [9]

Зї звітів канонїків візитаторів (архидїяконів) загребацької римокатолицької архидїєцези з XVIII ст. довідуємося про минуле Липовлян та Кралєви Великої, села, де насамперед засновано римокатолицьку парафію, яку опісля перенесено до Липовлян. З тих звітів [10] та деяких публікованих джерел [11] знаємо, що в Кралєвій Великій вже в середньому віці була твердиня, парафіяльна церков і осїдок великого панства. Від 1544 по 1687 рік тут панують турки, а вже в 1693-94 роках парафію відновлено. Нею завідував о. францішканин, який доїжджав сюди зї Старої Градїшки.

Після карловацького миру в 1699 році твердиню у Кралєвій Великій занедбано, мовляв – непотрібна більше, але осїдок парафії ще тут залишився. До парафії у Кралєвій Великій належали між іншими селами й Липовляни.

В 1760 році в Липовлянах було 53 хаті, 814 мешканців, 171 супружа пара, 564 дорослих до сповіді. В Субоцці було тоді 38 хат, 485 жителів, 115 супружих пар.

Школу в Липовлянах відкрито в 1770 році. В нїй навчалися діти навіть з Межуричу.

В 1780 році в Липовлянах було 60 домів і 1445 людей, а в Субоцці 38 домів

і 810 людей. В 1804 році було в Липовлянах 68 хат і 1220 душ, а в Субоцці 42 хати і 779 душ. Нехай нікого не дивує, що в одній хаті жило і двадцятьоро осіб. Були це старі хорватські сімейні задруги, в якій жили всі одружені діти зі своїми сім'ями, а тих дітей було чимало.

До Кралевої Великої, Липовлян і Лоні поселилися хорвати кайкавського діалекту вже в 1692 році, після славної перемоги над турками при Сланкамені (1691 р.). В наступних роках поселюються тут і переселенці з Горського Котару та Ліки. Кайкавці і горани заселяють під цю пору і сусідні села Піленіці та Субоцку. Щойно в 1740 році заселені Козарице і Кривай. Старі роди вимирали, а нові поселювалися і то в більшій часті з Ліки. Так перемогу взяв штокавський діалект у цих селах, а кайкавський зник.

Ще один погляд на давніші статистичні дані про Липовляни і Субоцку. Вище в цій таблиці подані роки, а під ними число населення.

	1882,	1891,	1900,	1910.
Липовляни	1177,	838,	1507,	1940.
Субоцка	962,	757,	1044,	1098.

В половині XIX ст. Липовляни належали до Градішкового полку, а команда сотні була в селі. До цієї сотні належали села: Банова Яруга, Ямаріце, Яня Липа, Стара Лоня, Меджурич та всі ці села які належали й до липовлянської римо-католицької парафії. В 1850 році в Липовлянах жило 839 душ, з того 834 римокатоликів, 3 грекокатоликів які належали до парафії у Пісаниці і 2 православних які належали до парафії у Новскі. [12]

Битий шлях Банова Яруга – Липовляни – Субоцка споруджено в 1854 році. Він простягнувся був цією самою трасою, що й сьогодні веде асфальтова дорога. [13] В старих Липовлянах головна вулиця був “друм”, а від нього в село вели Живалева і Проштеникова вулички. Ця друга вела до коршми “Три граничари”, пізніше Шваб, а зараз сього дерев'яного будинку вже нема. Згадуються ще вулички, які вели до кладовища, Піленіц, Банової Яруги і Кутіни, відтак Юрчичева, Торковичева, Шимунич-Павковичева, Желянська і Торови.

Люди займалися хліборобством, сіяли пшеницю і кукурудзу, вирощували дріб і безроги.

Після окупації Боснії і Герцеговини до Липовлян зачали населюватися чехи і словаки. З чистого хорватського села Липовляни стають селом більше народностей, а коли сюди прибудуть ще й українці, німці, мадяри, кілька італійців, тоді село зовсім стратить хорватські етнічні особливості і тон життю і господарці надаватимуть чехи і словаки.

Після скасування Военної країни (пограничної полоси) Липовляни в 1872 році стали осідком општини (району). Розуміється, попри општину споруджено і жандармерійну станицю. Рік скоріше, 1871, відкрито в Липовлянах і осідок лісової господарки, лісничівку. Від 1885 по 1895 рік головним лісничим у Липовлянах був відомий хорватський письменник Йосип Козарац, який тут написав і кілька своїх значних повістей і оповідань. Сюжети він черпав з життя

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

села, соціально-економічних обставин того краю і того часу. На Торовах Козарац мав свою власну господарку, а приватне його життя в тісній зв'язку з гостинницею “Три граничари” (“Три пограничники”) в якій він і квартирував. В цій гостинниці відбулося і багато бурхливих подій у його житті.

Добровільне товариство пожежників засновано в Липовлянах 12. серпня 1888 року. Було воно і носієм культурного і мистецького життя села.

Під кінець XIX ст. до Липовлян починають поселюватися і українці. В 1905 році в місцевій школі в Липовлянах вже перші українські учні. В шкільних статистиках і звітах українців різно називають – русини, білоруси...

Як вже на одному місці згадано, залізничний перестанок на головному залізничному шляху Загреб-Новска-Београд відкрито 28. вересня 1897 року.

В 1907 році в місцевій школі навчалося 155 дітей. З того було 41 хорватів, 57 чехів, 57 словаків, 19 русинів (тобто українців), 6 німців і 8 мадярів. Перепис населення Липовлян в 1911 році показав слідувачий вислід – всіх жителів було 2134, а з того: 518 хорватів, 474 чехів, 484 словаків, 273 українців, 24 поляків, 91 мадярів, 58 німців, а 210 було відсутних про яких на записано якої вони народності.

Цікаво поглянути й на політичну орієнтацію мешканців Липовлян. Вибори до конституанти в 1920 році показали слідуваче. Виборців в селі було 923, а голосувати вийшло 791 особа. За Хорватську республіканську сільську партію (ХРСС) було 712 голосів, 20 голосів за Народну партію (Пучку странку), 18 за демократів, 11 за Чехословацьку партію, 10 за спільну кандидатську листу, 5 за радикалів, 2 за Сільський союз, 1 за франковців (націоналістів) і 7 голосів за Комуністичну партію.

В 1921 році, 1. лютого, знову зроблено перепис населення і показалося що в Липовлянах живе 2163 душі. Культурно-мистецьке товариство “Липа” засноване в Липовлянах 1924 року. Було це активне товариство з гарними успіхами в діяльності драматичного гуртка, хорового співу, тамбурової оркестри й танцювального ансамблю. В рамках цього самодіяльного товариства дійшло до ідейної поляризації. З одної сторони були симпатизери Комуністичної партії очолені Раде Павловичем (зараз генерал в емеритурі), а з другої сторони хорватські націоналісти під керівництвом Турудії. Товариство “Липа”, хоча мало офіційну назву – “хорватське”, зазбирувало всіх, хто любувався будь-якою галузю самодіяльного мистецтва. Це товариство, хоча кілька разів припиняло свою діяльність, ще й сьогодні активне.

Під кінець цього розділу й одна таблиця, яка висвітлює дані з 1969 року.

Кількість домів	-----	478
Супружжі пари, сім'ї	-----	627
Число населення	-----	2123
Хліборобів	-----	728
Затруднених і емеритів	---	541
Ремісників	-----	32
Прочі	-----	822

Національний склад в 1969 році в Липовлянах був слідуючий:

Всіх разом	-----	2123
Хорватів	-----	987
Українців	-----	335
Словаків	-----	335
Чехів	-----	293
Сербів	-----	64
Мадярів	-----	42
Італійців	-----	21
Росіянів	-----	17
Поляків	-----	10
Німців	-----	9
Словінців	-----	3
Македонців	-----	1
Невияснених	-----	6

Зразу треба згадати, що під назвою росіяни більша часть українців. Цього року було в селі 208 національно мішаних подружеств.

Географічне положення і господарські обставини села

Липовляни розташувалися на самій границі двох хорватських країн – Славонії і Мославіни, але належать до Славонії, бо на заході відділені від Мославіни річками Іловою і Пакрою. На сході і полудневим сході пливе річка Субоцка, а на полудне, 12 кілометрів від села, знаходиться ріка Сава зі своїми притоками серед яких найзначніші Струг і Требеж. Саме село розташоване на схлонах горбків, які від півночі на полудне знизуються, у напрямі Сави.

Основна діяльність населення – хліборобство, яке тут презентується відділом рільництва загребачького “Агрокомбінату”. Крім цього суспільного продукування визначаються у Липовлянах і поодинокі господарі своїми сучасними і раціональними господарками, за що добилися неодного признання і премії.

В Липовлянах і кілька індустрійних заводів та інституцій, які затруднюють поважне число людей. Найчисленніше мабуть Лісове господарство в рамках Лісового підприємства “Гаревіця”, яке крім плекання і експлуатації лісів, а лісів багато навкруги Липовлян, має ще й відділ Лісного факультету в Загребі, де відбуваються практичні лекції і наукові досліді. Це показовий ліс, листопадово-низинний ліс, в якому переважає ясінь, бук, грабина, берест та відомий славонський дуб, який називається “лужняк”. Крім цього Лісове господарство в Липовлянах спорудило великий став, цілу систему ставів, для плекання високо якісної риби. В лісах плекається різнородна дичина й тому в липовлянських лісах відбуваються міжнародні лови.

Останніми роками знайдено й вже експлуатується в Липовлянах і в околиці нафта (ропа) і земній гас. Це правдоподібно найбагатші резерви нафти й гасу в Югославії. Саме нафтяна промисловість чимало причинилася до економічного піднесення села.

Слід згадати ще й кравецьку конфекційну робітню, яка затруднює понад 80 людей, в першу чергу дівчат і жінок. Тут і залізнична асоціація праці зі своїм можливостями затруднення. Крім млина, цегольні, кілька магазинів і гостиниць, різних майстрів і ремісників, в Липовлянах і осідок лікарської амбулаторії з постійним лікарем, ветеринарній станиця, аптека і пошта.

В селі електричне освітлення, телефон, асфальтові дороги і дуже добрі комунікаційні зв'язки залізницею і автобусами ближчими і дальшими місцевостями.

Зараз Липовляни належать до району Новска і з довколiшними селами творять одну географічно-економічну та промислову цілість – комуноу.

Поселювання українців до Липовлян і Нової Субоцки від 1894 року по 1973 рік і походження кожної родини

В замітці під числом 6) згадується “Список” польських громадянiв, який був офіційною книгою липовлянської општини і який зберігся через всю хуртовину війни. На основі цього „Списку” можна реконструювати не лише хронологічну чергу населювання, але з нього довідуємося і з якого села поодинокі родини прибули до Липовлян, скільки членiв начисляла поодинокі сім'я і тому подiбне. Крім самого „Списку” дані до сього розділу черпані і з метрикальних книг грекокатолицької парафії в Липовлянах. Багато допомогло й особисте знання обставин та знайомство людей.

1894 рік

До Липовлян в цім році прибули перші українці. Були це Іван Далиняк і Пантелеймон Пиртко. Далиняк походить зі села Котан, район Кросно, повіт Ясло, а Пантелеймон Пиртко зі села Тиханя, район Кросно, повіт Ясло. Іван Далиняк, правдоподібно перший українець у Липовлянах, помер тут 4. грудня 1918 року. У його сім'ї було багато дітей. Навіть не всі зразу прийшли з батьками до Липовлян. Один із синів – Теодор, одружився з Анною, дочкою Пантелеймона Пиртка. У них були діти: Марія (віддана за Івана Гайдоша), Степан, Єва (віддана за Володимира Кірика), Дмитро, Мирослав, Іван і Володимир. Сам Теодор згинув у часі війни в концетраційнім таборі Ясеновац (якого заложили хорватські націоналісти – усташі). Була це характерна людина глибокої віри й один час був старшим братом у церкві. Анна Далиняк ще й сьогодні живе. Всі діти Теодора і Анни одружені, але мужеський нащадок цього роду лиш один – Златко-Микола, син Дмитра Далиняка. Другий син Івана Далиняка, на ім'я також Іван, одружився з Катериною Дубецькою. Він також пропав у лагрі Ясеновац. Два його сини – Володимир і Богдан, обидва одружені, живуть

тепер разом з магір'ю у Франції. Третій син сеніора Івана Далиняка – Василь, прибув до Липовлян пізніше тому й про нього скажемо на другому місці. Інші діти “нянька” Івана розбрилися по світі (Франція, ЗША) і про них нема що згадувати як про мешканців Липовлян.

Пантелеймон Пиртко помер в Липовлянах 31 грудня 1939 року, у 74-ому році життя. Скоріше йому померла дружина і син-одинак. Він вдруге женився, але синів у нього більше не було. Сьогодні в Липовлянах нема муштин з прізвищем Пиртко. Пантелеймон Пиртко був відомий добродій липовлянської церкви. До смерті в часі церковних походів ніс книгу Євангелій, свій дарунок церкві. Ще за життя спорудив собі на місцевому кладовищі гарний пам'ятник з чорного мармуру, оформлений у виді трораменного хреста.

1898 рік

Цього року в Липовляни прибув і тут поселився Павло Филипчук (Пилипчук) зі сім'єю. Це перший галичанин у Липовлянах. Походить зі села Добрачин, повіт Сокаль. У сім'ї було два сини – Петро й Іван. Петро згинув як партизан в часі другої світової війни, а Іван живе одружений в Липовлянах. У Івана також два сини.

1899 рік

І цього року до Липовлян прибула також лиш одна українська сім'я, сім'я Йосипа Пекери, батька Якова, Михайла, Петра, Івана. Прибули вони сюди зі села Поляни, район Кросно, повіт Ясло. Сини всі одружені й вже їхні діти, ба навіть і внуки замужні.

1902 рік

Насамперед цього року в Липовлянах населився Конрад Цвик зі своєю ріднею. Прибули вони зі села Боратина, повіт Сокаль. У Конрада були два сини – Василь і Михайло. Василь помер нежонатий, а Михайло загинув у лагрі Ясеновац, куди його повели разом з іншими муштинами з Липовлян цього трагічного ранку – 20. вересня 1944 року. Одинокий син Михайла – Степан, перенісся зі своєю сім'єю в одно село біля Дякова у Славонії. Цвиків у Липовлянах більше нема. Конрад був до смерті дяком у церкві, а Михайло старшим братом.

Цього ж року до Липовлян прибув й Іван Качмарчик з ріднею. Обидва його сини – Теодор і Олексій (Лесько), згинули в часі війни. Теодор в лагрі Ясеновац, а Лесько як борець партизанського загону. Теодор був зять першого поселенця в Липовлянах – Пантелеймона Пиртка, Іван Качмарчик був дяком у церкві і в колі липовлянських українців визначався авторитетом і пошаною. Син Теодор був один час членом церковного комітету, тобто старшим братом. Теодор і Марія з роду Пиртко мали більше дітей, серед яких були сини – Іван, Мирослав і Володимир. Два старші одружені і мають свої діти. Олексій

(Лесько) не був жонатий. Качмарчики походять зі села Тиханя, район Кросно, повіт Ясло. Довший час панувало переконання, що саме сім'я сеніора Івана Качмарчика була перша українська родина, яка поселилася в Липовлянах.

1903 рік

З села Поляни, район Кросно, повіт Ясло прибула цього року в Липовляни і тут поселилася Марія Штельма. То мати Петра Штельми, який також загинув у Ясеновці.

1904 рік

В цьому році насамперед записані як новоприбулі – Андрій Філяк, батько Степана, вчительки Анастасії та других доньок. І вони прибули з нам вже відомого села Котан. Степан Філяк зі своєю сім'єю виїхав з Липовлян і поселився у Боснії, так що зараз нема нікого в Липовлянах з прізвищем Філяк.

В “Списку” відтак знаходиться Григорій Лялюсь, батько Марка, писар'я по фаху, та Івана, який 4. грудня 1943 року, як робітник при залізниці, загинув від експлозії міни. Лялюсі до Липовлян поселилися зі села Дишниця (або Дошниця?) у повіті Ясло. Марко помер нежонатий, а син Івана – Йосип, постійно живе в Загребі. Іван Лялюсь був у свій час церковним старшим братом.

Й Іван Федак зі сином Антоном прибув цього року до Липовлян. Прийшли вони зі села Кремпа, повіт Ясло. У Антона було трох синів – Іван, Мирослав та Володимир. Батько Антон і син Мирослав загинули в лагрі Ясеновац, син Володимир помер неодружений, а найстарший син Іван живе зі своєю сім'єю в Липовлянах.

З Котана в цьому році прибув і Василь Далиняк, син першого поселенця Івана. Його дружину Пелагію з роду Бовдуш повісили усташі в Липовлянах 2. січня 1945 року. У них були два сини – Марко і Андрій, які сьогодні одружені і з дітьми живуть в Липовлянах. Василь опісля вдруге женився і мав ще двоє дітей – учительку Віру та інженера Івана.

Петро Вапенський, старший, зі своєю сім'єю прибув до Липовлян зі села Грабів, повіт Ясло. У нього було трох синів – Петро, Михайло і Мирон. Петро пропав у лагрі в Ясеновці, а Михайло і Мирон померли після війни. У Петра два сини – Іван і Звонимир. Обидва подружені. Звонимир живе в Новому Саді і працює як інженер. І у Михайла два сини, а донька Віра вчителькою. Вони живуть у Новій Градішці. У Мирона не було сина. Петро Вапенський, молодший, окремо визначався гарним співом. Був у нього дуже гарний бас-барітон. І другі два брати гарно співали.

Василь Фрицький походить зі села Жидовське, повіт Ясло. Насамперед він зі свого села виїхав до Америки, а відтак відтам прибув до Липовлян. Його два сини – Михайло та Іван, загинули в таборі смерті Ясеновці. У Михайла були сини – Василь, Теодор, Іван. Всі вони подружені. Василь живе у Новскі, Теодор в Загребі, Іван у Ліпіку. Теодор визначний суспільно-політичний діяч, який займав керівні становища політичного та суспільного життя. У свій час

був молодіжним керівником, опісля народним послом до республічної ради (собору) Хорватії в Загребі, відтак досить довго головою району (предсідник општини) в Новскі, а зараз очолює одну із соборових комісій у Загребі. У Івана Фрицького старшого, були два сини – Симеон і Борис. Обидва вони живуть у Липовлянах. Старший Симеон ще неодружений, а молодший Борис зі своєю сім'єю.

Цього ж року в Липовлянах поселилася і сім'я Михайла Гащича, батька Теодора і дідуся Теодорових синів – Володимира, Степана й Івана. Теодор зі сином Степаном погинули в концентраційнім лагрі, а Володимир, повернувши після війни з партизанів, помер нежонатий. Залишився лиш наймолодший син Іван. Тому що й мати рано померла цей Іван виріс без батьківської любові й опіки. Зараз він одружений і діти у нього. Гащичі була музикальна родина. Батько і два старші сини грали на різних інструментах, навіть на таких придумованих як цимбали, окарина, не згадуючи вже скрипки, труби, гітари... Гащичі походять зі села Крепна, повіт Ясло.

Іван Покладко також походить зі села Котан. Був у нього самотній син Микола, який не вернув з Ясеновця. Онук Іван живе одружений в Липовлянах.

Зі села Незнайова, повіт Горлиці цього ж року до Липовлян прибув і Олексій Ксенич. Самотній його син Петро вже помер. Залишив по собі двох синів – Володимира й Івана. Обидва вони подружені, Іван працює інженером у Загребі. Олексій Ксенич до смерті зберіг лемківський народний одяг, довге волосся та інші традиційні прикмети народного життя. Петро визначався гарним тенором і був одним із кращих співаків церковного хору.

Ілля Штельма до Липовлян прибув з численною сім'єю, а тут вже ожидала його донька Марія. Прийшли вони зі села Поляни, район Кросно, повіт Ясло. У Іллі були сини – Теодор, Іван, Петро, Гриць, Олекса, Степан, Василь. Теодор трагічно загинув покалічений від машини в млині. Залишив по собі двох синів, Славка та Івана. Славко зі сім'єю виїхав до Австралії, а Іван помер у релятивно молодому віці залишивши дружину й дітей, серед яких сина Йосипа. Іван Штельма, син Іллі, також помер. У нього син Матвій, який одружений, з дітьми, живе в Липовлянах. Іван був довгий час дзвонар і паламар у церкві, а один час і старшим братом. Петро Штельма помер молодий, нежонатий. Гриця усташі повісили 29 грудня 1944 року. Залишився був по нім один син, який у молодому віці помер. Олекса також вже помер. Дітей у нього не було. Зі своєю дружиною він проживав у Новій Субоцкі. Степан пропав у Ясеновці. Залишилися по нім два сини. Старший Іван живе одружений в Липовлянах, а молодший пошукав собі на іншому місці працю і приміщення. Василь згинув у партизанах. Він був ще нежонатий.

В "Списку" знаходимо й ім'я Олекси (Леська) Сениці. Народився він 1904 року в Жмигороді. Певним є що сам не прибув ще того самого року до Липовлян, але про його батьків не маємо жодних даних. Вони мабуть жили в Новій Субоцкі.

Цього ж року до Липовлян поселився і Василь Бугель, батько Евгена, який був дяк, а помер ще перед війною. Бугелі походять зі села Поляни, район Крос-

но, повіт Ясло. З цього роду походить і Іван Бугель, партизан, який сьогодні живе десь поза територією району Новска.

1905 рік

Року 1905 прибув до Липовлян Ілля Гадзінський зі своєю сім'єю. Були у нього два сини – Андрій і Адам. Андрій вже помер. Залишилися по нім три сини – Степан, Володимир та Іван. Степан жонатий, а два молодші, як рівнож і Адам, ще неодружені. Андрій був зять Пантелеймона Пиртка, жонатий з його донькою Євою. Ілля Гадзінський походив зі села Перегримка, повіт Ясло.

І Петро Вихованець поселився цього року в Липовлянах. Були у нього два сини – Михайло та Степан. Сини Михайла називаються – Степан, Петро, Василь, Іван, Михайло і Володимир. Батько цих синів, Михайло, вже не живе. Найстарший син Степан пропав у лагрі Ясеновці. Петро одружений живе в Осіску. І Василь, і Михайло, і Володимир, всі одружені, живуть у Осіску. Іван згинув як партизан. Другий син старого Петра Вихованця – Степан, мав лиш двох синів – Володимира і Мирослава. Сам Степан і син Володимир згинули в Ясеновці, а син Мирослав одружений живе в Липовлянах. І Вихованці походять зі села Перегримка.

1906 рік

З Добрачина, район Кристинопіль, повіт Сокаль цього року прибув до Липовлян Павло Канцір. Були у нього два сини – Степан та Петро. Незабаром перенісся до Загребу й там поселився зі своєю сім'єю. Степан разом з донькою Марією та сином Франком були активними учасниками народно-визвольного руху. Вже 1942 року Марія була керівником групи УСАОЮ. [14] Після війни Степан був довший час головою церковного комітету і як такий недавно помер. Син його Франко працює з дружиною і молодшою донькою у Західній Німеччині, тому в Липовлянах і нема більше муштин з цим прізвиськом. Старша донька Франка – Невенка, покінчила високу школу. Слід зазначити, що Степана Канціра врятовано останньої хвилини від смерті. Усташі вже зачали його вішати, вже й шнуром обв'язали, а тоді його врятовано. Після того прожив він ще двадцять п'ять років.

Друга родина яка цього року поселилася в Липовлянах була сім'я Корнила Сокача. Корнило народився в селі Роднівка, його дружина в селі Перегримка, а син-одинак Василь в селі Боднарка. До Липовлян прибули вони з Боднарки, повіт Горлиці. Син Василь був випускником учительської семінарії і помер 28. вересня 1914. року, нежонатий, у 24-ім році життя. Після смерті Корнила Сокача і його дружини Анни з роду Вихованець, нема більше нікого в Липовлянах з прізвиськом Сокач. Треба згадати, що в хаті Корнила Сокача (на цьому місці, де зараз нова хата Єміліяна Слоти, у вулиці “Братів Карвашів”) була у свій час улаштована перша українська грекокатолицька молитовниця-каплиця в Липовлянах. Сокачі після смерті залишили Грекокатолицькій пара-

фії в Липовлянах два морги поля, яке недавно продане і за ці гроші поставлено новий будинок на парафіяльним подвір'ю.

1907 рік

Новий поселенець в Липовлянах мав трохи незвичайне прізвище. Він називався Ісидор Філософ. Походив зі села Корчин, повіт Сокаль. Дітей Філософи не мали. Після смерті Ісидора та його дружини ця сім'я, хоча що торкається Липовлян, вимерла.

Степан Петриляк народився в селі Зубрик, а його дружина Агафія в селі Мшанна. До Липовлян прибули вони з матір'ю Агафії – Анною Сікора. У Степана Петриляка були два сини – Петро та Іван. Обидва подружилися і обидва загинули в лагрі Ясеновці. У Івана не було дітей, а у Петра залишився син Василь. І мати Агафія була жертвою другої світової війни. Припадково покалічила її якась заблукала куля і в наслідок поранення померла вона 7. січня 1945. року. Донька Петра Петриляка – Марія, здобула вчительську освіту.

Правдоподібно зі села Пархача, повіт Сокаль, прибув цього року і Теодор Лозинський з ріднею. В Липовлянах були його сини Павло, Гриць, Михайло та Антін, а Іван, Василь і Петро в Америці та Аргентині. Іван одружився ще в Липовлянах і відтак виїхав до Америки. Павло, Гриць і Антін одружені й мають свої діти, а перші два вже й онуки. Михайла, богослова по п'ятім році теології, відвели усташі до лагру в Ясеновці, звідки ніколи більше не вернувся.

1908 рік

Цього ж року в Липовлянах поселився Василь Ведмедик. Народився він у селі Роджилів. Дружина його Катерина походить зі села Корчин, повіт Сокаль. Катерина Ведмедик з роду Лебедович була активним діячем в рамках церковно-парафіяльного життя. Довгі роки очолювала Братство св. Кирила і Методія і брала участь у всіх акціях релігійно-церковного життя. Були у них два сини – Антін, який помер нежонатий, та Володимир, також без потомків.

Певним є, що Іван Гораль не прибув сам з Галичини до Липовлян, бо в часі коли сюди поселився він мав лиш одинадцять років. Згадуються два старші Горалі – Петро та Павло. Котрий з них батько Івана? Здається, що Паівло! Іван походить з Добрачина, район Кристинопіль, повіт Сокаль. У Івана було чотири синів – Дмитро, Володимир, Павло та Мирослав. Івана усташі розстріляли 12. січня 1944. р. Дмитро і Володимир загинули в Ясеновці. Павло до цієї пори нежонатий, а Мирослав зі своєю сім'єю живе в Липовлянах.

Зі села Довге, повіт Горлиці прибув цього ж року Іван Слота. Його дружина Єва смертельно пострадала 5. листопада 1943. року з причини необережності одного партизана, які сходилися в їх домі. У Івана було трох синів – Михайло, Іван та Степан. Михайло і Степан не вернули з лагру в Ясеновці. Іван живе одружений далеко від Липовлян, а батько Іван вже давно помер.

Іван Смілка прибув в Липовляни з села Новий Двір, повіт Сокаль. Були у

нього три сини – Петро, Василь та Павло. Петро згинув в лагрі Ясеновац. Василь правдоподібно брав участь в революції в Єспанії, в рядах республіканських військ. Щоби до цього запевнитися переглянено три списки югославських добровольців в Єспанії [15], але імені Василя Смілки там нема. Можливо що він, як польський горожанин, був у польським загоні ім. Добровського, або у французських частинах, бо до Єспанії мабуть прибув з Франції. Ані Петро, ані Василь не мали дітей, а Павло був нежонатий. Нікого більше з цієї сім'ї нема вже в Липовлянах, бо й Василь і Павло після другої світової війни померли.

Цього року з Америки прибув і Яків Качмарчик, брат Івана Качмарчика. Тому й він походить зі села Тиханя, район Кросно, повіт Ясло. Одинокий його син Степан живе зараз в Навім Саді, де – будучи старшиною Югославської армії – здобув високу освіту.

Прибув цього року якийсь Василь Мусій з дружиною Анною з роду Худий та сином Дмитром. Вони мабуть вимерли без потомків. Прибули сюди з Добрачина, район Кристинопіль, повіт Сокаль.

І Петро Мусій опинився цього ж року на Торовах. Також походив з Добрачина. Було у нього чотирьох синів – Іван, Павло, Петро та Василь. Іван загинув в усташкім лагрі Стара Градішка. По собі залишив сина Славка. Петро загинув в лагрі Ясеновац. Залишив двох синів – Антонія і Йосипа. Антоній недавно помер. По нім залишилися лиш дві доньки. Йосип ще все нежонатий. Павлові давню вже слід пропав, а Василь бездітний.

Цього ж року з Боратина у повіті Сокаль прибув Микола Мусій. Батьки його жили й померли в Америці. Сам Микола вже не живе. Його син Віліям одружений та з своєю сім'єю живе в Липовлянах.

1909 рік

Насамперед в цьому році в “Списку” згаданий Василь Климчук. І він також до Липовлян прибув з Боратина, сокальського повіту. Його одинокий син Павло згинув у Ясеновці, а внук Михайло живе з трьома синами в Липовлянах. Василь Климчук був дяком у церкві, а Михайло паламарем і дзвонарем.

Іван Филипчук, старший, прибув цього ж року до Липовлян з Добрачина, повіт Сокаль. Синів не мав.

І Григорій Коленич прибув з Добрачина. Ані у нього не було синів.

Григорій Мигаль також походить з Добрачина. Ані він не залишив по собі синів.

З Америки цього ж року прибув Іван Симчик з синами Василем та Андрієм, Василь помер молодий. У Андрія були два сини – Франьо та Іван. Всі вони три, батько Андрій та обидва його сини, були інтерновані в лагрі в Ясеновці. Франьо якимось врятувався від смерті. Батько та молодший син Іван ніколи не повернули до дому. Франьо жонатий і має одного сина. Симчики походять з села Святкова Мала.

Іван Бас прибув до Липовлян з Боратина, повіт Сокаль. Старший його син

Семен живе десь поза територію району Новска. Молодший син Михайло згинув у війні. Марко, син Михайла, живе з своєю сім'єю в Загребі.

1910 рік

В “Списку” насамперед в цьому році згадується Фердинанд Костюк. Він і народився 1910 року. То відомий партизан і один з перших пресідників повіту Новска. Чи він у родинному зв'язку з Петром Костюком, який насамперед жив у Липовлянах, а опісля перенісся до Навої Субоцки і там 1918 року помер в 38-ім році життя? Чи це батько Фердинанда? Петро Костюк вже 1909-ого року був в Липовлянах. Костюки походять з Добрачина і Комарова.

Цього ж 1910 року поселився в Липовлянах і Степан Мішко. Походив він зі села Квяткова Мала. Були у нього два сини – Теодор і Василь. Обидва згинули в лагрі Ясеновац. По Теодорові залишився син Степан, який одружений живе в Липовлянах. Василь не мав синів.

1911 рік

Цього ж року до Липовлян прибула лиш одна сім'я – Теклі Ківко. Походять вони зі Жмигороду, повіт Ясло. Годі дослідити чи Текля Мішко прибула сюди з чоловіком, чи вже вдова. У неї син Андрій, який зі своєю сім'єю живе в Липовлянах.

1912 рік

Василь Желем прибув з села Мацина Велика, повіт Горліці. В Липовлянах жили три його сини – Полікарп, Михайло та Іван. Полікарп ще живе, але синів у нього не було. Михайло трагічно загинув під поїздом. По нім залишилося два сини, Славко та Йосиф, обидва вже одружені. Іван також вже помер. Його син Іван одружений і має сина – Івана.

В цьому році вписаний й Іван Мусій, який прибув сюди з Добрачина, повіт Сокаль. То правдоподібно ці Мусії яких потомки живуть у Кралевій Великій.

1925 рік

Цього року до Липовлян поселився Іван Дикий. Прибув він сюди з Америки, але походить з Добрачина, повіт Сокаль. Одинак його син Степан також вже помер, а сім'я його живе в Липовлянах.

1926 рік

З Америки цього ж року до Липовлян приїздить Михайло Яворницький. Походить зі села Мшанна, район Кросно, повіт Ясло. У нього були два сини – Андрій та Іван, які опісля вернулися до Америки і там одружені живуть. Ми-

хайло помер в Липовлянах. Ще 1909 р. з'являється в Липовлянах якийсь Андрій Яворницький, якому 5. березня 1918 року померла в Липовлянах жінка Єва з роду Гореш. Померла вона в 65-ім році життя. Сам Андрій помер в Липовлянах 29. грудня 1922 року. Це могли б бути батьки Михайла Яворницького. Сам Михайло мабуть опісля виїхав до Америки і в 1926 році повернув. Міг бути й інший варіант. Михайло міг насамперед, ще з Лемківщини, виїхати до Америки, батьки пізніше перенеслися до Липовлян, куди й син вертаючи з Америки прибув і тут натомість батьків поселився. Таких варіантів у зв'язку з Америкою, Лемківщиною і Липовлянами було кілька. І ще один Яворницький був у Липовлянах. Це Тимотей Яворницький, якому в 1918-му році померла дружина Анна з роду Ксенич. Ці Яворницькі пізніше перенеслися до Антуновця, де в часі другої світової війни згинув їх син Василь.

Цього ж року в Липовлянах опинився Володимир Дуда. Народився він у селі Миців, а до Липовлян прибув з недалекої Брестачі, де осів його батько Пантелеймон з своєю сім'єю. Діти Володимира – Іван та Невенка – учителі. Іван живе одружений в Липовлянах і займає посаду директора Основої школи.

1929 рік

З Дітківців, повіт Тернопіль, прибув цього року Петро Кравчук, зі своїми. Петро був старшим братом у церкві, а згинув у лагрі Ясеновац. Залишився по нім син Володимир, який вже має сина Петра. Зі сім'єю Петра Кравчука прибула і мати його дружини – Анна Стареправо зі сином Іваном. Цей Іван був один з тих, які 4. травня 1942 року заклали в Липовлянах гурток СКОЮ [16]. І він також згинув у Ясеновці.

Цього ж року поселився в Липовлянах і Михайло Мішко. Прибув сюди зі Святокової Малої. Згинув в лагрі Ясеновці, а по собі залишив сина Івана.

1931 рік

Цього ж року прибула до Липовлян Єва Гоц, яка віддалася за повдовілого Пантелеймона Пиртка.

1932 рік

Зі села Граб, повіт Ясло, прибув цього року Іван Гошко і осів у Криваю. У нього син Іван та посвоєний син Василь. Обидва вони жонаті, Іван живе у Криваю, а Василь у Загребі.

Іван Сидоряк прибув зі своїми зі села Незнайова, повіт Горлиці. Іван згинув у Ясеновці, а його дружина з дітьми після другої світової війни повернула на Лемківщину. Зараз вони живуть в Самборі, в Західній Україні.

Цього року прибула з Лемківщини до Липовлян і Анна Нестер, яка вийшла заміж за Михайла Пекеру.

“Список” згадує, що цього року прибув до Липовлян і якийсь Іван Сипчак, але ця людина нікому не відома. Походить з повіту Ясло. Мабуть зразу виїхав кудись далі.

Правдоподібно десь того року в Липовлянах опинився і Василь Ардан, який тут одружився з Анною Бугель. Їх найстарша донька Марія народилася в Липовлянах 1933 року, тому прибуття Ардана до Липовлян треба передбачувати в цьому році найпізніше. Сам Василь помер ще перед другою світовою війною. Його син Іван живе зараз з своєю сім'єю в Липовлянах.

1933 рік

В 1933-ім році прибув до Липовлян Богдан Мизь, священник, який обняв липовлянську парафію і тут був душпастирем до смерті, 18. червня 1960 року. Народився він у священничій сім'ї в селі Озірна 20. червня 1906 року. Від 1951 року о. Богдан був і славонським деканом. Його син Роман, автор цих рядків, народився в Дрогобичі 14. серпня 1932 року. Насамперед був душпастирем в Липовлянах, звідки доїжджав до Бая Луки, де в 1967-ім році організував українське радіомовлення і був його головним редактором до липня 1968 року, коли обняв парафію в Новому Саді.

Цього ж року поселився в Липовлянах і Василь Слота. Правдоподібно походить з села Свіржава на Лемківщині. Його дружина Анастасія згинула в часі бомбардування Липовлян. Було це 20. березня 1945 року. Василя відвели до табору в Ясеновці 20. вересня 1944 року. Було у них трох синів – Дмитро, Мілько, Федько. Всі три вони жонаті й живуть в Липовлянах. Володимир, син Дмитра, також вже жонатий і живе в Кутині.

1935 рік

Деякі в “Списку” зареєстровані без точно означеного року свого поселення в Липовлянах. Згадуючи їх зазначаємо, що вони сюди прибули десь між 1933 та 1935 роком. Так наприклад згадується якийсь Михайло Костяк, який прибув зі села Грабів, повіт Ясло. Де він подівся – невідомо? Таких сьогодні в Липовлянах нема.

До цієї групи належить і Олександр Феш. В ночі з 2 на 3 січня 1944 року усташі зарізали Олександрову дружину, її матір та їхнього 4-місячного сина Степана. Сам Олександр, правдоподібно, був при цій нагоді ув'язнений і відправлено його до лагру в Ясеновці, або – десь скрито його вбито, бо його трупло не знайдене.

В цю пору з Унева в Галичині прибула до Липовлян і Катерина Паньків з сином Броніславом. Катерина померла, а син її живе десь від Липовлян.

Крім цих яких згадує “Список”, в Липовлянах перед другою світовою війною поселилися ще деякі українці. Вони були югославськими громадянами і тому їх “Список” не згадує. Тут мова про тих, які не лише тимчасово поселилися в Липовлянах, але залишилися тут на постійне життя.

До таких належить Ілля Паска, який до Липовлян прибув з Церовлян у Боснії. Ілля згинув у лагрі Ясеновці. По нім залишився син Василь, який не-

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

сподівано в 1973-ім році помер в Німеччині, де був на тимчасовій праці. У Василя не було синів.

Відтак до таких належить Павло Білянський. Народився він в селі Острів в Галичині. Його усташі розстрілили 12. січня 1944 року біля Крезлерового млина, коли розстрілили українця Івана Горалю та ще кількох мушин і одну дівчину. Сім'я Павла Білянського після другої світової війни виїмгрувала до ЗДА. Здається, що вони до Липовлян і прибули з Америки, й тому їх нема в "Списку польських горожан", а з цього приводу й емігрували пізніше знову до Америки.

Згадати треба й Теодора Запісоцького. То син Семена Запісоцького, який перебував у Новій Субоцці. Семен з сім'єю вернувся до Галичини, а Теодор сам залишився в Югославії. Був слуга ціле життя і на цій праці заслужив собі пенсію. Але не втішався нею довго, бо в 1973-ім році помер. Не був одружений і не мав нікого з рідних.

На цьому місці треба згадати тих, які колись жили в Липовлянах, а їх прізвищ нема в "Списку". За різницю попередних ці люди або вимерли, або незабаром після поселення в Липовлянах повернули до Галичини, або знайшли собі нове місце осідку. В „Списку” їх нема тому, бо їх вже не було в Липовлянах в тім часі, коли цей "Список" устроєно. Ця частина опрацьована на підставі метрикальних книг та деяких інших списків. [17]

Як першого згадаємо Олександра Семенюка з Кристинополя. Після смерті своєї дружини він перенісся до Боснії, або повернув до Галичини. В Липовлянах колись жила і сім'я Сим, вдова Анастазія, але Сими сьогодні відомі як мешканці Антуновця. Згадується і якийсь Павло Канюка з Добрачина, який також або виїхав до Боснії, або повернув до Галичини. Був тут і Василь Курта з дружиною Параскевією. Вони походили зі села Пархач, повіт Сокаль. З Липовлян вони перенеслися до Церовлян у Боснії. Олексій Обух був тесть Андрія Філяка. Походив зі села Котан, повіт Ясло. Помер він 1913 року. У Липовлянах жив колись і Михайло Обух. Нема ані сім'ї Михайла та Марії Муж. Був тут і якийсь Іван Біндас, який помер в Липовлянах в 1917 році. Микита Геряк походив зі села Шквіртне. І ця родина вимерла. Сім'я Сокол перенеслася з Липовлян до Окучан. Була тут і якась Анна Яремко, за якою жодний слід не залишився. Року 1909 згадується і Павло Шклянка зі своєю ріднею. Походив він з Добрачина. Була тут ще одна родина а прізвищем Гадзінський. Вони виїхали до Америки. Дмитро Філяк мешкав насамперед в Липовлянах, а відтак перенісся до Брестачі. Десь подівся і Андрій Ваніга, який походив з села Ожена біля Грабу, повіт Ясло. Василь Габор з Дворника жив насамперед в Липовлянах, а опісля перепровадився до Нової Субоцці. Про Петра Костюка вже було мови. І він один час жив у Липовлянах, а відтак у Новій Субоцці. Був тут і якийсь Михайло Канцірук з Кристинополя, повіт Сокаль. Згадується і якийсь Олексій Кривий.

Безпосередньо перед другою світовою впоєю деякі українці через одружен-

ня прибули до Липовлян і залишилися тут постійно жити.

Так з Нової Субоцької прибув сюди Іван Сенця (Джая), тут одружився і звідси його відвели до лагру в Ясеновці. Його дружина з сином жила опісля в Новій Субоцькій, звідки син виїхав до ЗДА.

З Церовлян у Боснії прибув Іван Моцний і тут одружився з Катериною Коленич. Їх донька Марія, дев'ятимісячна дитина, згинула від міни 9. жовтня 1943 року. Івана також відвели до лагру в Ясеновці, звідки ніколи більше не вернувся.

В часі війни до Липовлян прибув і Роман Мусянович, який пізніше був ветеринаром в Липовлянах. Зараз він живе і працює в Травнику.

Після другої світової війни до Липовлян починають населюватися українські родини з Боснії, переважно з Нової Субоцької, тут поселилися і заснували свою сім'ю.

Насамперед згадаємо братів Константкевичів – Семена та Константина. Вони прибули з недалекої Нової Субоцької, тут одружилися і вже сьогодні мають дітей одружених.

Перший переселень з дальшого був у тім часі Йосип Гнатюк. З Камениці в Боснії прибули Гнатюки насамперед до славонського села Мадаре, а відтак перенеслися до Липовлян. У Йосипа було чотирох синів – Роман, Володимир, Адам та Богдан. Роман помер ще хлопчиною. Володимир з своєю сім'єю виїмігрував до Австралії. Адам зараз душпастирем в Липовлянах. Богдан одружений живе тимчасово в Західній Німеччині. Йосип Гнатюк ще все дяком в Липовлянах.

Слідом Йосипа Гнатюка пішов його швагер – Василь Костецький з своїми синами – Степаном, Михайлом, Миколою. Вони до Липовлян прибули прямо з Камениці. Степан і Михайло вже одружені, але Михайло постійно живе в Прієдорі.

В цім часі до Липовлян поселяється і Василь Семенюк з синами – Михайлом, Миколою, Іваном. Микола трагічно згинув ще в молодечому віці. Михайло одружений живе в Липовлянах, а Іван ще з батьками. Як і Семенюки так і Оводи прийшли з Камениці. Це була велика рідня. У батька Степана були сини: Йосафат, Олекса, Теодор, Іван, Василь, Володимир, Петро та Микола. Вісім синів і одна дочка – Юлія. Два наймолодші сини – Петро і Микола, священники і не живуть в Липовлянах. Ані Іван не живе в Липовлянах, але в одному селі недалеко Славонської Пожеги. Інші всі живуть в Липовлянах. Всіх вісім синів одружені, а донька віддана. Деяким вже й діти вийшли замож. Степан Овад вже не живе.

Зразу після Овадів до Липовлян прибула з Камениці і Катерина Летвенчук з сином Миколою, який тут заснував свою сім'ю. У нього два сини. З Камениці прибув і Іван Лагудза, у якого також два сини – Петро та Володимир. З Камениці і Мирон Бурда та його син Іван. Мирон вже помер, а у Івана свої діти.

З Козарця поселилася сім'я Василя Шаркевича, у якого чотири сини. Всі вони вже жонаті. Три живуть в Липовлянах, а четвертий, Володимир, у Загребі.

З Шаркевичами прибув і їх зять – Володимир Рудак, у якого два сини.

З околиці Принявора насамперед до Липовлян прибув Іван Голод. Тут він одружився і у нього один син. Року 1964 поселилося в Липовлянах кілька українських родин з Принявора, які насамперед були осіли в Орівці, а деякі ще перед тим і в Каніжі. До таких належить сім'я Михайла Герича, у якого син Іван, Володимир і ще трох молодших синів. Михайло зразу спровадив до Липовлян і свого батька Івана з синами Степаном та Андрієм, але вони після кілька років перенесли до Сремської Мітровиці. Геричі походять з Лемківщини і вони належать до цієї групи наших лемків, які поселилися в Боснії, в Приняворі та околиці. За різницю від липовлянських лемків які зберегли свій діалект та звичаї, ці в Боснії цього не зберегли; вони говорять галицькою мовою.

Крім Михайла та Івана Герича з цих країв до Липовлян ще поселюються Степан Мороз, який також пізніше виїхав до Сремської Мітровиці, відтак Микола Сікорський зі синами Степаном та Василем, даліше Микола Псалмістер з сином Іваном. Василь Каган з своїм сином Славком, виїхавши з Приняворщини, поселилися насамперед в Кралевій Великій, а опісля купили собі полість в Липовлянах.

В 1967 році з Дев'ятими до Липовлян прибув Володимир Косюк, який тепер тут постійно живе. А рік пізніше, 1968 року, поселилися в Липовлянах родина Ласек, які прибули з Гаєвої в Боснії.

Щоби не залишити не згаданого ані одного українця або українку в Липовлянах, слід зазначити Катерину Забурську, яка сюди прибула з Поповачі у Мославині. Її прізвище польське, бо її чоловік був поляк. Вона вже довгі роки вдова і сама живе в Липовлянах. Був в Липовлянах і її родич Михайло Костецький, який трагічно загинув, залишивши дружину і малі діти. Він також був з Поповачі.

Про українців в Липовлянах була можливість дати вичерпаючі матеріали, які стосуються їхнього походження, поселення та життя на новому місці. Про українців в Новій Субоцці та інших селах, які входять в склад липовлянської грекокатолицької парафії, таких докладних матеріалів нема, бо нема такого "Списка", якого користалося з огляду на липовлянських українців.

Українці до Нової Субоцки прибули майже в той сам час коли й до Липовлян. Це одна й ця сама еміграційна хвиля, а деякі з людей в обидвох селах і рідня між собою. Наприклад один брат поселився в Липовлянах, а другий в Новій Субоцці. До Нової Субоцки поселюються наші люди з тих самих регіонів, з тих самих сіл, що й до Липовлян. Одні сюди приходять з Галичини, другі з Лемківщини. Одинока різниця між Липовлянами та Новою Субоцкою лише в цьому, що до Нової Субоцки прибуло менше українських поселенців. І ще щось можна зауважити – після другої світової війни ніхто з Боснії не поселився з українців, до Нової Субоцки.

Насамперед згадаємо ці прізвища, ці родини, які й сьогодні ще живуть у Новій Субоцці, а пізніше і прізвища тих, які колись тут жили, але їх сьогодні більше нема: вимерли, або кудись виїхали.

В Новій Субоцці зараз живуть такі-то українські родини: Баволяк, Бойко (з цього роду одні поселилися у Новські, другі в Кутині, а треті в Старій Субоцці), Дуда, Дзяма, Дзюрій (Михайло Дзюрій прибув до Нової Субоцки з Америки. Його та його дружину Єву зарізали усташі 2. січня 1944. року, а їх сина Степана відвели тоді до лагру в Ясеновці, де й згинув. Михайло Дзюрій був старшим братом при церкві), Філяк (окрема галузь цього роду, з якого осіли і в Липовлянах), Фрицький (також окрема галузь липовлянських Фрицьких), Габор, Гайдош, Гайоха (Марію Гайоха та її дві доні – Анну і Розалію – відвели усташі до лагру в Ясеновці і всі три вони там згинули), Хавик, Худик, Явиляк, (Мирон Явиляк учитель у Криваю), Кірик (Івана Кірика, його дружину Ксеню і доньку Анну вбили усташі в Ясеновці), Константкевич (два сини – Семен і Константин поселилися в Липовлянах, а найстарший Михайло в Новські), Косарович, Коско, Вуриляк, Митренько (вони живуть в Старій Субоцці), Мусій (окремі від населенців в Липовлянах), Ожога, Пласконь, Сеніця, Святюк, Штельма, Шувєра сюди прибули з Церовлян в Боснії) і Васко.

Колись в Новій Субоцці жили такі українські родини:

Дубецький (Матвій був дяком і помер недавно в глибокій старості в Ліпіку, де живе його син Петро; син Іван повернув в Галичину, а син Василь живе постійно у Франції), Грозьо, Кавочка, Корба, згадуваний вже Петро Хостюк, Паславський, Ройко (з Нової Субоцки перенісся до Церовлян, а відтак до Руського Керестура), Шкімба, Тиньо, Турко, Виргала, Винник, Запісоцький (Винник і Запісоцький вернулися до Галичини) і Затхей (і він також вернувся до Галичини).

У Брестачі живуть українські сім'ї: Філяс (рідня відомого василіянського ігумена, о. Платоніда), Мельник (один з цієї рідні вчитель), відтак Дуда (з цієї родини один син поселився в Липовлянах, по імені Володимир, другий, Григорій, живе в Загребі в пенсії після учительської праці, в якій досягнув гарні признання, третій син Микола був у свій час священиком в Галичині). Згадується і прізвище Рутка, але ці люди вимерли, давно вимерли (Теодор Рутка ще 1914 року). Нема тут більше ані родини Гудима.

Ніхто до Новски не прибув безпосередньо з Галичини, або з Лемківщини. Сюди люди поселялися з Нової Субоцки або з Липовлян. Так з Нової Субоцки поселилися в Новські: Бойко, Явиляк і Константкевич, а з Липовлян Фрицький і Качмарчик. З Церовлян у Боснії прибула до Новски сім'я Бойко і осіли на Брочицях. Перед другою світовою війною перенісся з Антуновца до Новски Іван Урам, який тут осів з своєю сім'єю, але усташі вбили в Ясеновці й Івана Урама і його дружину Єву, а також і дві їх маленькі доні – Анну та Розалю. Один час після цієї страшної війни в Урамовій хаті в Новску жила Марія Смілка, вдова по Петрі, а рідна сестра Єви Урам.

І в Антуновці поселилося кілька українських родин. Тут були виключно лише наші люди з Лемківщини. В книжках знаходимо такі-то прізвища наших

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

людей в Антуновці: Гошко (з цього роду походить і о. Ємануїл Гошко, францішканин, доктор історичних наук, викладач в францішканській та дієцезанській богословії в Рієці), Яворницький (Василя вбили в другій світовій війні), Мирдич (ця родина вимерла), Сим (це була велика рідня), Урам (перенеслися до Новски і там були ув'язнені та в Ясеновці згинули), Вашенько, Заторський (зовсім невідомі).

Крім згаданих сіл до складу Грекокатолицької парафії в Липовлянах належать ще місцевості: Кутина, Репушниця, Володер, Поповача, Єленска, Влахіничка, Лудіна та інші, в яких живуть невеликі групи українців, переселенців з Галичини. Вони сюди поселилися також ще перед першою світовою війною. Про їх походження мало маємо даних, а вони самі вже майже нічого не знають з яких місцевостей в Галичині прибули їх предки сюди до Хорватії, до Мославіни. Мало хто з них вже й говорить українською мовою, Щоби залишити по них хоча будь-який слід, згадаємо хоч лиш ті прізвища, які частіше траплялися: Давосир, Дерев'янка, Качуровський, Костецький (з цього роду один лікар), Сцібайло, Чайківський, Шкрібайло, Юзвяк, Яворський...

Примітки:

1. "Statisticki bilten", izd. Savezni zavod za statistiku, Beograd, br. 727, april, 1972.
2. Дивись: Йосиф Гродський, ЧСВВ, "Положене Русинів в Боснії", Львів, 1910; Роман Мизь, "Картини минулого", в Народни календар за 1968. Руски Керестур, стор, 108–109.
3. Леонтій Куницький, "Над Босною", в журналі "Нива", Львів, від числа 12 в 1917 році далі.
4. Ivan Bozic – Simo Cirkovic – Milorad Ekmecic – Vladimir Dedijer, Istorija Jugoslavije, Beograd, 1972, str. 325.
5. Йосиф Гродський, згаданий твір, стор, 26–27; Dr. Berislav Gavranovic, "Banjalucki biskup fra Marijan Markovic (1883-1912)", Sarajevo, 1966, str. 249; Роман Мизь, "Картини минулого", стор, 110.
6. Дані ці походять з книжки, рукописного списку – "Spisak stranih drzavljana poljskih bogavescih na podrucju orcine Lipovljani". Панько Пиртко вписаний під числом 24, а Теодор Далиняк під числом 47. Цей список започаткований мабуть в 1930 році. Про це свідчать імена і прізвища людей, бо вписували лише тих які живуть. Тому що Іван Далиняк помер 1918 року (дивись Метрику померших Грекокатолицької парафії у Липовлянах, рік 1918, число 14) в цьому списку записаний його син Теодор. Список цей я користаю добротою Мате Гашпаровича.
7. Josip Martinovic, "Lipovljani", Lipovljani 1970 godine, str. 20.
8. Бачинський Ю. "По поводу еміграції", у "Народ", Львів, ч. 4, 5, 6, 7 і 14, рік 1893; Будзиновський В., "Хлопська посілість в Галичині і новочасні суспільно-реформаторські змагання", у "Народ", Львів, ч. 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23,

24, рік 1894; Данилович С., “Про неподільність мужицьких ґрунтів”, у “Народ”, ч. 4, р. 1890; Приятель Лемків, “З Лемківщини” (Про важке життя селян), “Народ”, ч. 8, р. 1890; Яндрунюк, “Причинки до пояснення еміграції”, “Народ”, ч. 9, 10, 11-13, 15, р. 1893; Павлик М., “Нужда в Галичині”, “Народ”, ч. 5, р. 1890; Павлик М., “Про еміграцію наших людей”, “Народ”, ч. 1, р. 1890; Павлик М., “Третий транспорт емігрантів до Бразилії”, “Народ”, . 11, р. 1895; Лемко, “Письмо про Лемківщину”, “Народ”, ч. 9, р. 1890; (Франко І.), “Як жиється селянам-хліборобам в Галичині?”, “Народ”, ч. 1, р. 1890; Приятель Лемків, “Як лемки живуть і які маєтні”, “Народ”, ч. 10, р. 1890 ІТД.

9. Написано на підставі ескізу д-ра Йосипа Бутурца, з його виписок з різних архівальних документів і літератури. Оригінал цього запису в приватнім архіві Романа Мизя.

10. З 1758 р., 1769 р., 1775 р.

11. Fremandzin, “Acta Bosnae”, Vjesnik zem. arhiva, X, str. 78.

12. Sabljar, “Mjesnopisni gjesnik”, Zagreb 1866.

13. Дані про новішу історію Липовлян черпані з книжки Йосипа Мартиновича, яка зацитована в замітці під номером 7, а також і у Вступнім слові.

14. “Книжка Йосипа Мартиновича, стор. 37.

15. “Spisak bivskih jugoslavenskih dobrovoljaca Spanske republikanske vojske”, Beograd, 1966; “Spisak bivskih jugoslavenskih dobrovoljaca Spanske republikanske vojske” (rukopis za Stampu), Beograd, 1969; Risto Miljkovic, “Jugoslaveni – bivsi dobrovoljci spanske republikanske vojske”, Beograd, 1970.

16. Josip Martinovic, “Lipovljani”, str. 37.

17. Мова тут про список парафіянів в Липовлянах та Новій Субоцки.

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

о. Ярослав Лецишин (м. Липовляни)

СЬОГОДЕННЯ УКРАЇНЦІВ ЗАХІДНОЇ СЛАВОНІЇ І МОСЛАВІНИ

(До 100-річчя переселення українців до Хорватії)

Вступ

Коли говоримо про західну Славонію і Мославину, то маємо на увазі простір Республіки Хорватії обмежений приблизно так: на заході містом Іваніч Град, на півночі горами Білогора і Псунь, на сході містом Нова Градишка і на півдні рікою Сава. Це є також територія сучасної парафії Липовляни.

Очевидно, такий великий простір може охоплювати одна парафія тільки тоді коли є велика дисперсія вірних, що й відноситься до вірних грекокатоликів українців, або вірних українського походження. Осідком парафії на цих просторах вже від 1909 року є селище Липовляни. Воно є комунікаційним і географічним центром цього простору, але ж воно є осідком парафії передовсім тому, що тут є найбільша концентрація переселених українців.

Про саму тему переселення, тобто: місцевості, причини, заснування парафії й історію перших 50 літ вже докладно сказано в різних довідках о. Романа Мизя. Моя ж тема повинна окреслити сучасний період, а в історичних науках “сучасність” звичайно означає останніх 50 літ. Отже, скажу дещо про час від приблизно закінчення Другої світової війни по сьогодні.

Роки 1945-2000.

Друга світова війна відображається різко на життя українців тодішньої Югославії. Задля войовничого і жорстокого націоналізму балканських народів українці страждають надпересічно. Це зокрема відноситься до українців в Боснії, які більшістю живуть між православними сербами. Вони ж просто не можуть знести українців у своєму оточенні, бо вони грекокатолики – а це загроза їхньому часто звихненому поняттю православ'я.

З цієї причини деякі наші вже добре влаштовані парафії в Боснії як: Камениця, Стара Дуброва, Липиниця, завмирають. Більшість людей з цих, і числені вірні з других парафій, покидають свої невеличкі посілости (недавні корчунки) і шукають кращої долі в багатших північних краях Югославії. Це передовсім Бачка, але також і Славонія в Хорватії. До Липовлян кінцем 40-их, в 50-их та 60-их роках приїжджають (краще сказати ре-емігрують) наші українці – галичани, які є вже другим поколінням українців з Боснії. В них є добре розвинена національна і релігійна свідомість, бо треба мати на увазі, що наші села по Боснії мали свою загальну національну, соціальну і побутову фізіономію, на відміну від інших наших сіл, де наші люди були меншістю в даних середовищах. Це все було посилене і живими зв'язками з довоєнною Західною

Україною та наполегливою просвітницькою працею наших священиків, які самі були вихованцями Української Богословської Академії в Львові.

В Боснії, може й задля загальної відсталості від європейських трендів корінних босняків, навіть по сьогодні процес асиміляції серед українців не такий сильний як в інших наших парафіях. Тому то ця хвиля новоприбулих боснійських українців значно пожвавлює релігійно-національне життя українців в нових середовищах – так воно і в Липовлянах.

Липовляни ж на той час з Другої світової війни виходять позначені “ушашким” (хорватські квіслінги) мордуванням і вбивством 260 муштин – з них 70ка українців, які більшістю постраждали в горезвісному концтаборі Ясеновац. Майже кожна родина українців в Липовлянах і в Новій Субоцці обезголовлена. Вдовиці з дрібними діточками самі виносять тягар післявоєнного виживання. Та наші українці – лемки і галичани разом – ще цілком не зламані, а навпаки це навіть посилює їхню національну і релігійну свідомість. Повоєнні роки, хоч в нестачах і біді, позначаються великим ентузіазмом у відбудові і господарським розвитком в Липовлянах як і взагалі в бувшій Югославії, яка відрізняється своїм “гуманним лицем” від інших країн реального соціалізму.

Шукаючи праці, кращої долі, але і вже оформленого українського середовища, до Липовлян в тих роках прибула 20ка родин. Нижче подаю назви парафій, з яких вони прибули, і прізвища тих родин.

Камениця: Бурда, Гнатюк, Карпа, Костецький, Лагудза, Литвинчук, Овад і Семенюк.

Прнявор: Герич, Каган, Псальмістер і Сікорський.

Козарац: Михалішин, Рудак і Шаркевич.

Девя’тина: Воринський, Головчук і Костюк.

Лишня: Ласик.

Липиниця: Холод.

Церовляни: Бойко.

Ці всі родини приходять часто без жодного мастку і стають до праці по лісах, чи цигольнях, наймаються в тутейших господарів тощо, але вони є всі українофонні (південо-західний український діалект) і виразно релігійні. Добре і скоро інтегруються до парафіяльного і суспільного життя з домашніми українцями. Сьогодні ж ці родини надають переважний тон церковному і культурному життю українців в Липовлянах. Подяка за успішне переселення і влаштування цих людей належить передовсім о. Богдану Мизю – тодішньому завідателю парафії та його наступникам. Тому нижче скажу кілька слів і про душпастирів цього часу.

Душпастирі в останніх 50 літ

Стрижневу роллю в зберіганню не тільки релігійної, але і національної свідомості українців в Липовлянах виконує парафія зі своїми завідателями – парохами. Вважаю, що щастям українців на цих просторах є майже виключна приналежність до Грекокатолицької Церкви, яка своїми богословсько-обрядо-

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

вими відмінностями є ототожнюючим чинником як в римокатолицьких, так і в православних середовищах. Адже, недільний спів св. Літургії, чи на пр. різдвяні і великодні звичаї, це не тільки прояви релігійного життя, але і фольклорно-побутового. Тим більше коли в Липовлянах парафія аж до 1992 року є одним носієм і національного життя, а священники своєю грамотністю в сільському оточенні є також і учителями мови і культури.

Отже, у воєнні роки завідателем парафії є о. Богдан Мизь з 1933-1958 року. Як молодий отець прибуває з родиною до Липовлян і з повним запалом кидається до праці – передовсім на духовному і національному ґрунті.

Його наступником в Липовлянах є його син о. Роман Мизь від 1958-1968. Оба вони, певний час і паралельно як батько і син, успішно намагаються консолідувати парафію після воєнної трагедії.

В періоді від 1968-1972 року часто змінюються такі душпастирі: о. Йоаким Гербут (пізніше Владика в Македонії), о. Стефан Матус, який незабаром помирає на парафії, та о. Любомир Семан від 1969-1972.

Від 1972-1980 року парафією завідує о. Адам Гнатюк, служба якого відзначається вдалим ремонтом церковного даху в 1975 році.

Від 1980-1986 о. Фелікс Біленький, хоч вже похилого віку, успішно завідує парафією; розбирає старий та підготовляє будову нового парафіяльного дому.

З 1986 р. по сьогодні завідателем парафії є о. Ярослав Лещинин, про успішність якого хай судять його наступники. Треба б хіба згадати, що в цьому періоді, завдяки ангажованості всіх вірних, успішно виконано спорудження нового парафіяльного дому – приходства, чия посвята була ювілейного 1988 року з нагоди Хрещення України, а 1997 року зроблено зовнішній ремонт церковного будинку.

Сучасний стан українців в парафії Липовляни

Під сучасну пору в Липовлянах і околиці проживає приблизно 400 українців, або громадян українського походження. За статистичними даними парафії з минулого року спільнота налічує 380 вірних, або 136 домів а саме: Липовляни 96, Нова Субоцка 17, Новска 15, Кутина 4, Брестача 2 і Липік 2.

Сьогодення українців в Липовлянах, як і інших громадян Хорватії, відзначається подоланням наслідків недавньої короткої, але жорстокої, вітчизняної війни. Великих людських, чи матеріальних втрат, в порівнянні з іншими нашими парафіями – на щастя – не було (один загиблий, кілька ранених, декілька зруйнованих і ошкоджених домів).

3 грудня 1992 року в Липовлянах діє Культурно-просвітне товариство українців "Карпати" і це є, гадаю, новий момент в поживленню суспільного і культурного життя. На ініціативу самих липовлянців і о. Ярослава Лещишина та за підтримкою нашого Союзу засновано цей самодіяльний гурток, який у своїй короткій історії вже показав значні плоди і успіхи своєї діяльності. В приміщеннях адаптованого старого парафіяльного дому гуртуються люди і молодь, відбуваються проби і репетиції. А при основній школі "Йосип Козарц" є відділ дітей, що вивчають українську мову від 1993 року. Здається, що тільки успішна співпраця парафії і товариства гарантує і дальший розвиток і збереження культурного, релігійного і національного життя українців в Липовлянах. Більша ангажованість парафіян в товаристві і членів товариства в парафії є на взаємну користь.

KPD UKRAJINACA
"KARPATI"
LIPOVLJANI
POVODOM 10 GODINA NADA
ORGANIZIRA
FEST NAM
"FESTIVAL PJESEMA I PLESOVA"
NACIONALNIH MAHINA

*Ubozavamo Vas da svojim prisustvom
uveličate našu svečanost.*

LIPOVLJANI, 28.09.2002.

PROGRAM:
U 15.00 SATI: POLAGANJE VLJENCA KOD CENTRALNOG KRIŽA
U 16.00 SATI: PRIJEM DRUŠTAVA U PARKU ISPRED OPCIJE,
MIMOHOD OD OPCIJE DO ŠKOLE
U 17.00 SATI: KULTURNO UMJETNIČKI PROGRAM U DVORANI OŠ
U 20.00 SATI: ZABAVNI PROGRAM U DRUŠTVENOM DOMU
UZ SASTAV "PRVA RUŽA" IZ KUTINE

GOSTI:
KUD "LIPA" LIPOVLJANI
KULTURNA UDRUGA "SELJAČKA SLOGA" PRELOG
KUD "PETOFI SANDOR" ČAKOVCI
MATICA SLOVAČKA MESURIC
"ČESKA BESEDA" IVANOVO SELO
"ČESKA BESEDA" JAZVENIK
KPD "ANDRIJ PELIN" ŠUMICE
OŠ "JOSIP KOZARAC" LIPOVLJANI
KUD "JOAKIM HARDI" PETROVCI
KPD "UKRAJINA" SLAVONSKI BROD
KUD "GRANIČAR" KRIZ
UDRUGA TALIJANA "DANTE MOSLAVINA" KUTINA
VODITELJ PROGRAMA: KARMEN VALENTA

Перспективи

Говорити про перспективи нацменшості означає говорити про асиміляційні процеси. Вони, хоч неминучі, ще здається не взяли кінцевого і нищимого розмаху. Здається, що хто вижив одне століття у своїй національній ідентичності, той призначений не на загибелю, а на тривання. З того огляду можемо брати чудовий приклад від наших однонаціональних братів і сестер закарпатців – русинів, які ось вже понад два століття успішно зберігають і плекають свій український діалект і культуру.

Сьогодні в Липовлянах може всього 20% українців користуються в побутовому життю українською мовою. Мішані подружжя з оточуючою більшістю роблять так, що для багатьох ця мова більше не рідна. Хоч втрата рідної мови не завжди є синонімом асиміляції (є і в Україні на пр. русофонні українці), однак, її збереження є найкращим заборолом тієї ж асиміляції. Це повинно бути головним завданням цього нашого Союзу, Церкви, але і рідної, материкової України, ми бо вже, Богу дякувати, не є бездержавний народ.

Європейська спрямованість наших держав, України і Хорватії, щодо збереження і законного забезпечення нацменшостей дає надію, що нове століття нашої національної самобутності буде кращим. В умовах електроніки і сучасних комунікацій Україна вже не така далека, як для минулого покоління. Де-не-де

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

з'являються і новоприбулі українці з України. Вважаю, що вони мають бути дорогоцінним освіженням нашого життя – отим живучим зв'язком з Україною. Наше ж завдання інтегрувати їх до наших громадських і церковних спільнот.

Отже, перспективи нашої нацменшості є, хоч численністю ми одна з найменших нацменшостей в Хорватії (“мала грудка – самий сир”, кажуть лемки). Нам треба ще краще організуватися і вложувати багато, багато ентузіазму і добровільної праці на культурному, просвітницькому чи релігійному пляні. Щастя нам Боже!

Література:

1. Парафіяльна хроніка Липовлян.
2. Ювілейний шематизм Крижевської Епархії, Загреб 1962.
3. О. Роман Мизь, Поселення українців до Липовлян і Нової Субоцки, Думки з Дунаю, т. 3, Загреб-Вуковар 2000.

Липовляни, серпень 2000.

Мирослав Кіш (м. Загреб)

УКРАЇНЦІ НА БАЛКАНАХ

У першому числі журналу “Свобода народів” ми поінформували про нинішній урок Балканської війни для України. Як і передбачали, Хорватія була змушена таки вдатися до повернення своїх територій із застосуванням зброї. У світі, в тому числі в Україні, по-різному оцінили той крок. Проте, що залишилося б нам, якби промосковські сепаратисти оголосили наші південні області Новоросійською державою, а миротворчі війська ООН оберігали недоторканість цього регіону? Тим більше що десятки тисяч біженців вже котрий рік очікують повернення до рідних садиб захоплених сербськими колоністами або зруйнованих й розграбованих взагалі.

Неоднозначно відзначили 50-ліття закінчення другої світової війни в Республіці Хорватії. Це питання детально висвітлив у своїй доповіді на Міжнародному конгресі “За світ без екстремізму і фашизму”, що відбувся у Києві 26-28 квітня 1995 року, депутат Сабору (парламенту) Республіки Хорватія, член Хорватського Комітету на відзначення 50-річчя перемоги антифашистської коаліції в Європі і світі Мирослав Кіш. Він торкається трагічної долі наших співвітчизників на Балканах. На жаль, ця тема досі залишається маловідомою. Як і теперішнє становище русинів та українців на захоплених сербськими сепаратистами землях. Там, у так званій сербській Країні, знаходяться Петровці – рідне село депутата хорватською парламенту Мирослава Кіша. “Братушки” Великоросії і прокомуністичних сил по-варварському зруйнували греко-католицьку церкву в Пировцях, жорстоко розправлялися з мирним населенням. Досі не знаємо, скільки загинув, а хто зостався десь серед живих. Колись у цьому селі відбувався гучний фестиваль “Петровці дзвін”, на який запрошували гостей з прабатьківщини – України, зокрема, Закарпаття, Пряшівщини. Нині там панує терор окупантів, на який досі крізь пальці дивились голубі шоломи ООН. Ситуація змінюється мало не щодня. Керівництво Республіки Хорватія справедливо поставило вимогу ООН, аби миротворчі війська забезпечували охорону кордонів РХ, скоротили свою чисельність й не перешкоджали відновленню конституційного порядку на території суверенної Хорватії.

Кость Чавага

Хорватський народ у Другій світовій війні боровся за свою свободу і власну державу, він не воював ні за італійський фашизм, ні за німецький націонал-соціалізм (нацизм). І сьогодні у Вітчизняній війні, коли на нього напали великосербські агресори і четники різного походження, хорватський народ лише захищає власну свободу, новоутворену демократичну державу, намагається мирним шляхом повернути більше четвертини своїх окупованих земель. І сьогодні хорватський народ і національні меншості Хорватії ведуть антитоталітарну, антифашистську, оборонну Вітчизняну війну. Хорватія і Україна одними

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

з перших взаємно визнали суверенність держав, за що українському народові і урядові, користуючись і цією нагодою, дякуємо.

Коли тепер згадуємо привид фашизму, як довоєнного, так і післявоєнного комуністичного тоталітаризму, думаємо: “Хай ніколи не повториться!”

А все ж – повторюється: Хорватія сьогодні, в кінці 20-го століття піддана нападу в неконвенціональній, агресорській війні, мета якої – загарбання хорватських територій для якоїсь Великої Сербії, чиї виконавці і протагоністи не відстають від лозунга: “Один народ – одна держава – один вождь” (“Ein Volk – ein Führer!”) і від претензії відторгнути хорватські окуповані території, які в більшості етнічно очистили як від хорватів, так і від представників інших не-сербських народів, тобто національних меншостей. А етнічне чищення не що інше, як геноцид!

Представники етнічних груп – національних меншостей Хорватії – боролися разом з хорватським народом за свободу і самостійність як у Другій світовій війні, так і в цій Вітчизняній війні. Дозвольте проілюструвати це на прикладі русинської і української меншості.

На початку Другої світової війни на території колишньої Югославії було (у Бачці, Сріємі, Славонії і Боснії) 30.000 русинів і 15.000 українців. З того числа вже в 1941-му році 0.1 відсотка стали першими борцями-антифашистами, а в роки 1944-1945 налічувалось більше 4.000 русинських і українських борців-антифашистів, отже 10 відсотків всього населення. Двоє русинсько-українських сіл в районі Вуковара, Петровці і Миклушевиці були відомими партизанськими базами постачання і також дали багато борців.

Моє рідне село Петровці називали “малою Москвою”, а наші люди надзвичайно допомогли і в контактах з росіянами та українцями – “червоноармійцями” в завершальних операціях, особливо тій, в десанті на Вуковар (8-го грудня 1944-го р.), а також у врятуванні солдатів-союзників. Лише в один день, на П’ятидесятницю (за католицьким календарем), під кінець травня 1944-го року з села Петровці увечері на умовлений знак церковного дзвона пішло в партизани 127 борців – весь час, до цієї Вітчизняної війни ту подію ми відзначали в селі Петровцях головним культурним святом нашої національної меншості, названим “Петровецьким дзвоном”. Борці, русини і українці, поповнили тоді ряди 12-ої славонської ударної пролетарської бригади “непереможної матері Славонії”, командиром якої був Іван Сенюк – “Дядько”, українець зі Слободниці біля Славонського Броду, проголошений народним героєм. У Посавському народно-визвольному загоні 4-го славонського корпусу

діяла з 1943-го року окрема українська рота, через яку пройшло близько сотні борців із самої України, а пізніше рота переросла у батальйон Віровітицької бригади. У 18-ій середньобоснійській бригаді діяв з серпня 1944-го окремих польсько-український (sic!) батальйон, що складався з представників тих національних меншостей, який успішно брав участь у визволенні Баня Луки, а в 16-ій молодіжній славонській бригаді “Йожа Влахович” у 1943-му році було стільки русинів і українців, що лише трагічні обставини перешкодили намірам створити окремих русинсько-український батальйон. Деякі представники нашої меншості в обставинах прославляння росіян і “брата Сталіна” почали називати себе росіянами або не стали заперечувати, коли інші їх так записували, що створює певні труднощі у встановленні всіх наших борців.

Після війни показує себе друге, тоталітаристське лице (зворотний бік) комуністично-ідеологічної медалі. Наша національна меншість була під особливою “опікою” в часи інформбюро як “проросійська”. Наші люди, разом з хорватами та іншими не-сербськими, під гегемонією представників сербського народу, які в соціалістичній Югославії мають привілеї і переваги в апараті управління, армії, поліції, дипломатії...

З 1968-го року на свідому діяльність, присвячену збереженню існування та ідентитету русинів і українців в Хорватії (духовності, освіти, культури) об’єднує неполітична організація Союз русинів і українців Республіки Хорватія, стараннями якої ми здобули і першого депутата в хорватському Парламенті. Та організація багато зробила, Ваш Уряд це знає, по пропаганді “іміджу” України в Хорватії, зближенню двох земель і народів та її установам їхніх посольств у Києві й (від 3.ІІІ.1995-го р.) у Загребі. З української нової історії відзначили ми і такі події, як, наприклад, в 1993 році – 60-річчя страшного голодомору.

Щезали протягом історії феодальні імперії, не стало сьогодні і соціалістичних, федеративних, гегемоністичних “імперій”. У травні 1991-го року всі національні меншості в Хорватії (крім сербської) голосували на референдумі за незалежну Хорватію. Проголосували за це (високий відсоток – понад 95 процентів) і русини й українці.

Наша меншість взагалі жила на узбережжях Дунаю і Сави (ріка в українців має символічне значення), і тому 80 відсотків її членів опинилося на фронті, коли зі сходу напав агресор. Особливо це стосується Вуковарщини (на правому березі Дунаю), де (в самому Вуковарі та селах Петровці і Миклушевіці) проживало 60 відсотків усіх русинів і українців Хорватії. З перших днів війни були ми, крім хорватського народу, найчисленнішими в рядах захисників, про що свідчить такий факт: близько 3,5 відсотка наших людей загинуло – або в рядах захисників, або закатовані (зарізані, повішені, розстріляні) цивільні. У другій світовій війні загинуло близько 2 відсотків, а тепер 3,5 відсотка членів нашої меншості, знищена вся її освітня і культурна організація, під загрозою і її біологічне існування. У самому Вуковарі під час 86-денної облоги загинуло 132 русинів і українців, поранено – 270, у сербські табори відведено їх більше 300 (деякі і сьогодні в списках “зниклих”), і вигнано їх 500, втікачів – 100,

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

знищено близько 400 будинків (“сербські танки проїхали по українських хатах” – сказали ми першим українським керівникам, які в вересні 1992-го року прибули одержати інформацію в Хорватії, пробивши тим інформаційну блокаду, а саме: монополію белградської брехні), відбулося насильне вселення в сотню будинків, знищено 9 культурних, освітніх і сакральних (церкви) об’єктів, взято більше 200 автомашин і різних сільськогосподарських машин. У “етнічному чищенні” серед перших вигнанців саме русини і українці: 22.03.1992-го року вигнано їх 112 чоловік з села Петровці, 20.04.1992-го – 52 з Вуковара, а 18.08.1992-го – 98 з села Миклушевці. Вигнанням і біженством охоплено більше 50 відсотків нашої національної меншості, членів якої сьогодні розселено в 42 місця вільної території Хорватії, і як втікачі вони живуть буквально на всіх континентах світу!

У селі Петровцях загинуло 14, у селі Миклушевці – 7 наших людей, у Петровцях серби надзвичайно пошкодили нашу греко-католицьку церкву, а сербська православна і сьогодні стоїть ціла, у Миклушевцях сербська церква не пошкоджена, а з греко-католицької агресор зробив туалет (!). Наших дітей змушують ходити до сербських шкіл, заборонялись русинська і українська мови, людям не дозволяли збиратися.

Держава Хорватія цінує наші жертви, допомагає нам вижити, допоможе і повернутися на наші вогнища й відновити життя. При настанні миру очікуємо у відбудові й допомогти України, яку називаємо “прабатьківщиною” (“*matičnom zemljom*”) і розраховуємо на ще більше співробітництво (від теперішнього з неурядовим Товариством “Україна” і відповідними міністерствами).

І серед 410 активних захисників, і серед набагато більшої кількості вигнанців і втікачів (мучеників-цивільних) мали наші русини і українці в Хорватії і в цій Вітчизняній війні своїх героїв. Усі в дійсності герої в своєму патріотизмі, захисті демократії, свободи, власного життя і осель від фашизованого агресора, залишка залишків східноєвропейського комунізму, який і представників національних меншостей на своїй території насильно мобілізував і гнав через Дунай, щоб стріляли в своїх однокровних братів, співвітчизників.

Ось, панове, про все це думаємо ми в Хорватії, коли говоримо, що і сьогодні ми ведемо антифашистську боротьбу. Тому так щиросердечно і вітаємо гасло цього конгресу: “ЗА СВІТ БЕЗ ЕКСТРЕМІЗМУ І ФАШИЗМУ!”

Хай живуть свобода і демократія! Хай живе хорватсько-українська дружба!

Славко Бурда (м. Загреб)

ІСТОРІЯ І АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНЦІВ ТА РУСИНІВ ХОРВАТІЇ

Виступ семінарі “Культура етносів України та української діаспори, як складова української культури” в Києві 24-26 квітня 2002 року

З великим задоволенням вітаю Вас як член делегації Союзу русинів і українців у РХ, передаючи вітання однієї з найменших, але найдавніших українських діаспор і вітання хорватського народу, близького до українського як спільним минулим, так і “перехідним” сьогоденням.

Я згадаю на самому початку мого виступу про країни перехідного періоду на території сучасної Європи, особливо центральної, південно-східної та східної її частини оскільки у групу цих країн входить і Республіка Хорватія – країна звідки я приїхав, країна, якій відоме поняття корінного населення та категорія національної меншини, в яку входить також і національна меншина русинів і українців.

Отже, багато культурну реальність Хорватії детермінують національні меншини. На її багатоетнічній палітрі українці і русини – кількісно нечисленна етнічна спільнота так звана мала меншина, що нараховує близько 6 тисяч представників.

Поняття національної меншини згадується у “Вихідних положеннях” Конституції Хорватії як національної держави. Таким чином, підтверджується положення про те, що концепція національних меншин пов’язана з історичним процесом розвитку національної групи у межах держави-нації.

У Конституції затверджено, що Республіка Хорватія – національна держава хорватського народу та держава представників “автохтонних національних меншин”, які є її громадянами і яким гарантовано рівноправність з громадянами хорватської національності та забезпечення національних прав згідно з демократичними нормами Організації Об’єднаних Націй (ООН) та країн вільного світу.

На відміну від інших конституцій наша Конституція вводить поняття “автохтонної національної меншини”, яке включає національні меншини, які на території сучасної хорватської держави переселилися до початку 20 століття.

У 2000 році українці Хорватії відсвяткували 100 річчя. Коли говоримо про 100-річчя переселення українців в Хорватію, у першу чергу маємо на увазі переселення наших предків із Західної України, точніше з Галичини, Закарпаття, Лемківщини (південно-східної Польщі) та північної Буковини. У цьому випадку йдеться про українських переселенців, які в кінці 19- на початку 20

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

століття в межах однієї держави – тодішньої Австро-Угорської монархії – переселилися в Боснію і Славонію точніше в Хорватію або теперішній територіально-адміністративний простір двох жупаній Республіки Хорватія, тобто простір Бродсько-Посавської та Сісачко-Мославачкої жупанії (області).

Величезну роль для становлення українців переселенців відіграв Загреб, як головний адміністративний, політичний, культурний та економічний центр Хорватії. Для русинів і українців Хорватії важливо нагадати, що русини Войводини тобто Бачки з багатьох причин вже у 1835 році поселилися у Сріємі і східній Славонії. Це було секундарне переселення, протягом тих років, а також раніше і пізніше, мали місце і

прямі переселення у Славонію та Західний Срієм з Пряцівщини з верхів'їв Карпат та так званої Горниці.

Історичним обставинам та періодам переселень ми завдячуємо існування обох етнізмів, як і збереження русинами своєї русинської мови, в принципі діалекту.

За переписом 1991 року (ще не відомі результати перепису 2001 р.) в Хорватії проживає 3.253 русинів, які до сьогоднішнього дня зберегли свій регіональний культурний ідентитет з сильно або слабше помітною українською самосвідомістю, та 2.494 українців з третього міграційного валу переселень з кінця 19- початку 20 століття вже з українською свідомістю та мовою.

В Хорватії існує лише два села, в яких русини та українці складають більше ніж 50% населення, а саме села Петрівці та Міклушевці. В багатьох містах ми зустрічаємо їх у більшій чи меншій мірі, де вони проживають разом з хорватами та представниками інших народів і нацменшин. Це Вуковар, Осіек, Вінковці, Пішкоревці, Раєво село, Славонський Брод, Шумече, Каніжа, Буковле, Сбінь, Новска, Липовляні, Субоцька, Загреб, Рієка.

Письмові пам'ятки свідчать про наших людей, які проживали в Загребі вже з першої половини 19 століття та, будучи членами "Глірського товариства", захопленими ідеєю слов'янофільства, пишуть пісні, читають лекції та активно беруть участь у загальному культурному житті Загреба та Хорватії в цілому.

Перша українська організація в Загребі заснована 12 жовтня 1920 року як секція при хорватському академічному католицькому товаристві "Домагой" за домовленістю з Греко-католицьким єпископом та народним посланцем др. Янком Шимраком.

З цієї секції у 1922 році створилася Українська студентська організація "Громада", єдина українська організація, якій дозволено було працювати. До того у 1919 році у Новому Саді (Войводине) разом з 150 присутніми делегатами засновано першу русинську організацію – Русинське народне товариство

“Просвіта”. Це товариство заснувало бібліотеки, в яких було організовано пісенні збори, драматичні кружки, де збиралася молодь. Свої філії та роботу воно поширило і на роботу русинів і українців Хорватії, особливо у селах Петрівці та Міклушевці.

29 червня 1922 року у Загребі засновано “Просвіту”, яка була зареєстрована у 1925 році. Вона об’єднувала українських студентів з Галичини, з українських центральних регіонів та сходу, а також русинських студентів з Бачки та Срієму, усі вони жили і перебували у хорватському місті Загребі.

Метою “Просвіти” було інформування південних слов’ян про національні прагнення українського народу, об’єднання українців в Югославії у одну організацію та розвиток діяльності у сфері культури.

У 1937 році у Загребському університеті студентське товариство “Пробоем” об’єдналося з студентською “Тромадою” у нове товариство під назвою Студентське товариство “Дніпро”.

Між двома світовими війнами укріплювалися та розширювалися контакти між українськими емігрантами першого, другого і третього міграційного валу. У пошуках роботи боснійські українці переселялися до більш розвинених сільськогосподарських районів Югославії (Бачка, Срієм, Славонія). Деякі з них купляли свої земельні ділянки та залишалися разом з потомками переселенців з 18 століття.

Встановлення тісних зв’язків між бачвансько-сріємськими русинами та пізнішими переселенцями з України пришвидшувало поширення у середі осіб українського походження назви “українець”, яка напередодні Другої світової війни займала сильні позиції, продовжуючи існувати разом з старою назвою “русини”.

В роки Другої світової війни з поразкою та розпадом колишньої Югославії русини-українці опинилися під ярмом різних профашистських режимів. Дещо кращою була ситуація українців у Хорватії у зв’язку з тим, що встановлений режим скористався ними у власних інтересах.

На початку Другої світової війни на території колишньої Югославії (в Бачці, Сріємі, Славонії та Боснії) проживало біля 45000 українців – русинів. З цієї популяції вже у 1941 році 0,1% були антифашистськими борцями, а у 1944-1945 роках українських та русинських борців було вже 10% від загальної кількості. Разом з тим, частина українців боролася на протилежному боці. За допомогою італійських військових і інструкторів у 1942 році був організований “український легіон”, який нарахував близько 500 бійців.

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

*Видання
Союзу русинів і українців
Республіки Хорватії*

Відразу після Другої світової війни русинам і українцям Хорватії не вдалося заснувати свою культурно-освітню організацію. Це сталося лише у 1968 році, році заснування Союзу русинів і українців Хорватії, який до року буде відзначати 35-річчя своєї успішної роботи та діяльності (збереження життя та ідентитету русинів та українців в Хорватії – духовного, освітнього та культурного).

Нинішнє становище русинів і українців у Хорватії зумовлено, по-перше, загальним політичним підходом та нормативною базою на державному та місцевому рівнях. Основи цього підходу узгоджені з принципами, затвердженими багатосторонніми документами, в яких національним та етнічним меншинам гарантовано захист політичних, культурних, освітніх, релігійних та інших прав.

Після демократичних перетворень та здобуття незалежності Хорватія мала переглянути підхід до національних меншин, особливо до новосформованих з ключових питань перехідного періоду.

Зі вступом Хорватії до Ради Європи загальна політично-законодавча база здобула нові характеристики, оскільки для Ради Європи становище національних меншин є питанням абсолютного пріоритету у забезпеченні прав людини та основних свобод.

Головними ознаками русинів і українців РХ є інтегровані та збережені мова, культура, релігія та традиція, що свідчить про їх силу та життєздатність в історичному, політичному та культурологічному плані хоч для цього не завжди існували сприятливі фактори.

Підвалини національного буття були і залишилися у сім'ї, церкві, школі та самостійних інституціях, у першу чергу церковних, освітніх, культурних та інформаційних.

Оскільки у новітній час не було міграційного оновлення, тобто нової хвилі переселення з України в Хорватію, перспектива русинів і українців прямо пов'язана з демографічним фактором. Одночасно русини і українці включаються до міграційних рухів у Хорватії та поза її межами.

У боротьбі за збереження ідентитету русинів і українців, як у всіх національних меншин, освіта відіграє вагомий захисний та пропагандистський функцію. Організація та проведення навчання меншин рідною мовою зумовлені загальним становищем у суспільстві, активністю та зацікавленістю учасників, законодавчою базою, фінансовим становищем, педагогічними критеріями і стандартами, кадровими можливостями та ін.

Дошкільна та шкільна освіта та виховання, середня, спеціальна та вища освіта, врегульовані законами, і хорватський державний собор (Парламент) прийняв “Закон про виховання та освіту мовами національних та етнічних угруповань або меншин в Республіці Хорватія”.

Суть цього закону полягає в тому, що нацменшини мають право (за педагогічними можливостями та концентрацією населення) на навчання у загальноосвітній школі з повним викладанням на рідній мові, чи на школі з двомовним викладанням, тобто вивченням лише окремих предметів рідною мовою, або навіть на здобуття знань на окремих відділеннях, у школах, де навчання ведеться хорватською мовою, але факультативно (за вибором, додатково) вивчається рідна мова меншини, історія, країнознавство та “народнознавство”.

Гарантовано вживання мови національних меншин на рівні приватного спілкування та у громадськості, а офіційне використання (в інституціях всіх трьох форм влади – законодавчої, виконавчої та судової) залежить від діючої місцевої приналежності органів влади, тобто від ступеню вирішення згідно з вимогами положень світової спільноти. Після прийняття цього закону треба ще багато попрацювати над його імплементацією, беручи до уваги те, що сьогодні у нас ще нема наших топонімів, зовнішніх ознак місця та приміщення, офіційного вживання мови та письма, що гарантується нам ратифікацією з боку Хорватії “Хартії про регіональні мови та мови нацменшин”.

У становищі нашої національної меншини між негативною забороненою асиміляцією та позитивною бажаною інтеграцією, виключну роль відіграють три фактори: наша Батьківщина Хорватія, країна походження нашого народу Україна та наша самоорганізація і власна діяльність.

*Учні Літньої школи
русинів і українців
Хорватії,
Загреб 1997 р.*

*Депутати
Хорватського Сабору
з Президентом Хорватії
паном Степаном Месічем*

Русини і українці в Хорватії з 1968 року мають свою неполітичну асоціацію “Союз русинів і українців Республіки Хорватія”. За розміщенням філіалів (культурних, культурно-освітніх та культурно-мистецьких товариств) очевидними є місця проживання найбільшої кількості українців та русинів. Вони є у Вуковарі, Петрівцях, Міклушевцях, Славонському Броді, Шумечі, Осієку, Рієці, Загребі, Вінковцях, Липовлянах.

Робота інституцій і культурних товариств меншин, які посідають не абияке місце у формуванні їх культурної цілісності, дуже часто зводиться на спрощену та обмежену маніфестаційну фольклорну формулу, тому в Європі та поза її межами діє принцип певного “дефольклоризування” культурного життя, тобто вихід з схематизованої культурної парадигми меншин та осучаснення їх культури. Це завдання з активізації інтелектуального потенціалу має стати першочерговим для меншин.

З метою виконання положень Конституції та сприяння дії законодавства з прав нацменшин, при Уряді засновано Департамент міжнаціональних відносин, що пізніше був перейменований на Департамент у справах етнічних і національних меншин, якій крім інших функцій веде у Уряді діяльність, пов’язану з забезпеченням прав меншин.

При Хорватському парламенті засновано Комітет з прав людини, у рамках якого діє Комісія у справах забезпечення прав етнічних та національних спільнот або меншин. Комітет затверджує та здійснює політику щодо національних меншин, бере участь у процесі прийняття Хорватським парламентом відповідних законів та інших нормативних документів. Він має права та обов’язки головного робочого органа у сферах, що зокрема, займаються імплементацією прийнятих міжнародних документів з питань захисту прав людини, прав меншин, виконання міждержавних угод та програм культурного, освітнього та іншого співробітництва, у випадку якщо це представляє інтереси окремих меншин.

За пропозицією Бюро з національних меншин, уряд Республіки Хорватія розробляє модель етнічних прав представників національних меншин в Республіці Хорватія. У цій Моделі відправною точкою є нормативи та критерії базових міжнародних документів, прийнятих Республікою Хорватія, що регламентують права національних меншин, Конституція Республіки Хорватія та Конституційний закон про права людини та свободи етнічних і національних об'єднань або меншин. Моделлю передбачено користування етнічними правами через уповноважені громадські інституції усіма громадянами, як то переважною масою хорватського населення, так і для представників нацменшин. Такою Моделлю забезпечується захист та розвиток культурної та етнічної цілісності представників нацменшин та їх інтегрування до хорватського суспільства. За моделлю, вони користуються етнічними правами у:

- сфері освіти через Міністерство освіти і спорту;
- сфері бібліотечної діяльності через національну та університетську бібліотеку у спосіб відкриття, комплектування та діяльності центральних бібліотек національних меншин;
- сфері суспільних досліджень через Міністерство науки і технології;
- сфері захисту культурного насліддя та пам'яток через Міністерство культури, турбуючись в такий спосіб про спадщину представників національних меншин як частину культурного багатства Республіки Хорватія;
- сфері електронних медіа через систему Хорватського радіо і телебачення, як на державному, так і на регіональному рівні.

Етнічні права, користування якими неможливе при посередництві постійних інституцій, забезпечуються так, що культурні програми неурядових установ і організацій, підтримуються фінансово. Мова йде про програми у галузях: інформування (різні друковані видання), видавничої діяльності, культурного аматорства, культурних маніфестацій, які фінансово підтримуються Хорватським урядом за пропозицією Бюро з національних меншин.

Дуже важливим є питання інтеграції русинів і українців у хорватське

*Офіційна делегація
Верховної ради України
під час візиту до
Загребського Товариства
русинів і українців*

суспільство. Першим рівнем є інформація про них, спосіб їх представлення у засобах масової інформації, де життя меншин часто подається лише через призму культурних заходів, як постійний фестиваль фольклору.

У багатосторонніх документах та науково-історичних проектах наголошується на неабиякому значенні активної ролі країни походження у житті меншин, що найчастіше регулюється двосторонніми домовленостями й реалізується в їхніх рамках. Водночас підкреслюється необхідність уникнення можливого патерналістського ставлення країни походження до меншин, тобто оптимальним вважається створення відносин, які б сприяли успішному включенню меншин у всі сфери життя середовища, де вона перебуває.

З огляду на рівень відносин між Хорватією та Україною, взаємну зацікавленість та готовність до співробітництва, русини і українці Хорватії мають можливість збагачення своїх традицій, в першу чергу культурної та освітньої, можливість актуалізації та динамізації статичної моделі культури, яка неминуче формується поза межами батьківщини. Крім того, таке співробітництво має вагоме значення для пов'язування та зближення двох народів.

У національній державі, населення якої в більшості складається з представників одного народу, очікується, що інші спільноти, які в ній проживають, будуть лояльними, відчуваючи себе часткою, не роблячи нічого, щоб заважало державним інтересам. Це можливо здійснити лише за умов, коли основне населення визнає право національних меншин на існування, рівноправність, участь у прийнятті політичних рішень, використання мови і письма, право на власні інституції. У цьому контексті вплив, сила та ефективність міжнародного права та єдність міжнародної спільноти мають вирішальне значення.

Крім Італії, Фінляндії та Австрії єдиними державами, у яких на сьогоднішній день в основному добре врегульовано питання захисту представників нацменшин та включено у національне законодавство всі важливі принципи міжнародного права, є фактично лише країни перехідного періоду, для яких прийняття основних міжнародних стандартів було передумовою включення у всі європейські інтеграційні процеси. До таких країн належить і Республіка Хорватія, яка у своє національне законодавство включила цілу низку механізмів захисту представників національних меншин і сьогодні з правом належить до тих країн, які з багатьох історичних та інших причин присвятили цьому питанню належну увагу.

Проте, виходячи з усього попереднього досвіду, можна сказати, що недостатньо лише юридично врегулювати захист національних меншин, ще більш важливим є втілення цих норм у життя, що особливо залежить від загальної суспільної та політичної атмосфери та бажання вирішення цього надзвичайно чутливого питання на якомога вищому рівні.

Такі основні конституції є стимулом для розгляду становища й перспектив русинів і українців у Хорватії та узгодження з сучасними поглядами ЮНЕСКО, Ради Європи, Європейського Союзу та інших міжнародних і регіональних організацій. У цьому фокусі інтеркультуралізм виступає політичною платформою для рівноправного діалогу, обміну, співробітництва та взаємо-

залежності різних націй, культур, мов, релігій, рас і традицій. Він виходить з необхідності збереження та розвитку національного та культурного ідентитету разом з одночасним встановленням взаємовідносин і співіснування, а також боротьбою проти всіх форм асиміляції, дискримінації і нетолерантності.

Русини і українці могли вливатися (економічно, соціально, культурологічно) у середу більшості, зберігаючи свою цілісність. Вони будуть в змозі робити це і в майбутньому завдяки своїй роботі та впевненості в собі, завдяки допомозі демократичної Республіки Хорватія та її толерантних громадян, а також за допомогою дружньої Хорватії країни і держави наших предків України, а крім того завдяки ланцюжку, якою була, є і буде національна меншина русинів і українців Хорватії.

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

о. Никола Кекіч (м. Загреб)

НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ, ПРИСВЯЧЕНА КРІЖЕВАЧКОМУ ЄПИСКОПУ ЮЛІЮ ДРОГОБИЦЬКОМУ

Жумберачкий вікаріят Кріжевачкої єпархії присвятив 1997 рік Кріжевачкому єпископу Юлію Дрогобицькому. У день його смерті, 11 лютого об 11-й годині відбулася відправа і панахида у катедральній церкві. Літургію перекладав декан Нікола Ніно Кекіч. Разом з ним відправляли Йоаким Сімунович, сріємський декан, і Міле Вранешіч, грабарський і стодрашкий парох, який розповів присутнім про єпископа Юлія.

Того ж дня у Кріжевцях була сформована “Комісія для відзначення 100-го ювілею відновлення грекокатолицької катедральної церкви у Кріжевцях. Головою комісії вибрано декана Ніколу Ніно Кекіча, заступником голови – мр. Ренату Хусінец, секретарем – Міле Вранешіча, а членами комісії були: Звонімір Бесермені, катедральний парох, Іван Жуфіка, кріжевачкий парох, Борис Гралюк, Зоран Хомен, Маруся Юріста, с. Ольга Ванчік і с. Зіновія Коліч. Завданням цієї комісії було: підготувати виставку про владика Юлія Дрогобицького на першому поверсі єпископської резиденції, організувати відзначення 100-ї річниці посвячення відновленої Кріжевацької катедральної церкви у п'ятницю 27 червня 1997 р., організувати восени, у Кріжевцях, наукову конференцію про життя і діяльність владика Дрогобицького, також організувати у Хорватському музичному Інституті в Загребі, президентом якого довгий час був єпископ Дрогобицький, урочистий концерт Кирило-Мефодієвського хору та шукати підтримку для відновлення катедральної церкви. Члени Комісії звернулися до кріжевачкого владика Славоміра Мікловша з проханням, щоб він був покровителем згаданого вище святкування 27 червня і відправив у цей день у кріжевачкій катедральній церкві Архисерейську літургію та підтримав усі заходи, спрямовані на цілковиту реставрацію катедральної церкви до ювілейного 2000 року.

У неділю, 20 квітня, владика Славомір зустрівся у монастирі сестер Васильянок з членами Комісії Ніколою Кекічем, Ренатою Хусінец, Зораном Хоменом, і з сестрами Ольгою та Зіновією. Обговорювалося питання про реставрацію церкви, а особливо про впорядкування цінної бібліотеки єпархії. Владика дав дозвіл членам Комісії та директорові Національної і університетської бібліотеки у Загребі др. Йосипові Стіпанові почати впорядкування бібліотеки.

14 липня др. Стіпанов побував у Кріжевцях і оглянувши бібліотеку дав розпорядження про її впорядкування. Національна і університетська бібліотека згідна прийняти на курси усіх бажаючих доплати у впорядкуванні бібліотеки.

У вівторок, 17 червня, владика Славомір у супроводі декана Ніколи Ніно Кекіча, зустрівся у Кріжевцях з мером Роком Башічем і заступником мера мр. Ренатою Хусінец.

На цій зустрічі обговорювалося питання реставрації цілого комплексу споруд єпархії, особливо церкви, бібліотеки та музею. Згідно з пропозицією

мр.Хусінец, було домовлено, що зацікавлені в реставрації споруд повинні зібратися 27 червня перед літургією у консисторському залі. Ця нарада пройшла у гострих дискусіях, оскільки деякі з присутніх критично коментували недогляд церкви і проведені роботи у резиденції, які не узгоджуються з правилами Управління з захисту пам'яток культури та природи. Згідно з пропозицією мера Башіча єпископ повинен був призначити довірену Комісію з 5-ти осіб, яка б йому допомагала у проведенні реставрації цілого комплексу споруд. До складу довіреної Комісії ввійшли: мр. Рената Хусінец, Міряна Вісін, Йоаким Сімунович, декан сремський від єпархії, представник Марійської дружини Нікола Хрібар. Створенням довіреної Комісії офіційно закінчилася діяльність раніше сформованої Комісії. Але Комісія і далі працювала над підготовкою наукової конференції і урочистого концерту Кирило-Мефодіївського хору у Хорватському музичному інституті. Продовженням була Архиерейська свята літургія, на якій співав Кирило-Мефодіївський хор з Загребу.

Наукова конференція присвячена єпископові Юлію Дрогобицькому

У четвер, 13 листопада, у Міській раді Кріжевців відбудеться наукова конференція про життя і діяльність кріжевачкого єпископа Юлія Дрогобицького. Восьмеро доповідачів у своїх рефератах подали загальну характеристику його діяльності на протязі 22-х років керування єпархією. Керівниками конференції були мр.Рената Хусінец, президент кріжевачкого відділення Матице хорватської і заступник мера м. Кріжевці, і мр. Нікола Ніно Кекіч, декан Стольного деканату і ректор грекокатолицької семінарії. Учасників наукової конференції листом привітали кріжевачкий владика Славомір Міклуш, президент Матице хорватської проф. др. Йосип Братоліч і міністр культури Божо Бішкупіч. У своєму привітанні заступник мера особливо виділила 2 важливі для Кріжевців роки. 1777 р., коли була заснована кріжевачка єпархія і 1897 р., коли місто отримало тоді найкращу пам'ятку, перлину хорватської історії та мистецтва. Той історичний момент, 27 червня 1897 р., всі мешканці міста відзначали разом зі своїм єпископом Дрогобицьким, якого проголосили почесним громадянином за заслуги перед містом.

*Кріжевачкий єпископ
Юліян Дрогобицький*

Наприкінці мр.Рената Хусінец від імені кріжевчан сказала: “Натхненні прикладом колишнього єпископа, і прагнучи побачити церкву у всій її красі, шкодуємо що єпископ сьогодні не є між нами, бо ми у Кріжевцях, у Матіці хорватській, грекокатолики та всі прихильники діяльності єпископа Шімрака, Дрогобицького та інших добрих єпископів, були б щасливі, якщо б єпископ повернувся з Загребу додому; коли б у порожню церкву вдихнулося нове життя і коли б більше жоден єпископ своїй нареченій (церкві) ніколи не говорив “прощай”, а тільки “до побачення”.

Після того, до присутніх звернувся посол Республіки України у Хорватії Анатолій Шостак. Він у діяльності Юлія Дрогобицького бачить доказ тісних зв'язків культури, історії і церков українського і хорватського народу ще з часів Юрія Кріжаніча. “Українська Грекокатолицька церква”, сказав посол, “яка виникла як один з виразників українського європеїзму, особливо у західних областях, подолала дуже важкий шлях. Безперечно, у своєму розвитку вона була найбільше пов'язана з Хорватією. Тому зовсім природньо, що якраз кардинал Франьо Кухаріч був вибраний особистим послом Папи Івана Павла II, який у травні 1995 р. привітав у Україні святкування ювілейної 400 річниці Брест-Литовської і 350 річниці Ужгородської унії.” Ці зв'язки стали ще міцнішими, коли наприкінці минулого і на початку цього століття українці почали переселятися у Славонію і у Боснію. Посол наголосив, що у часи комунізму “українська Грекокатолицька церква розділяла долю хорватської церкви, яка також проходила через важкі випробування”.

Далі відбулися лекції. Спочатку др. Юрай Коларіч, проф. історії на КБФ, говорив про церковні та політичні можливості часів єпископа Юлія Дрогобицького. Він в основному зупинився на релігійній діяльності єпископа Дрогобицького і Брещанського, головного редактора “Балкану”, журналу який проповідував єкуменські ідеї, потім говорив про 1-шу зустріч католицьких єпископів з Хорватії і Б.ІГ. у Загребі 1900 р. та про становище католиків, одного і другого обряду, у державі СХС і першій та другій Югославії.

Життя та діяльність Юлія Дрогобицького

Доповіді мр. Ніколи Н. Кекіча окреслили суть конференції. Він, вивчаючи архів кріжевачкої єпархії, виявив такі дані про єпископа Дрогобицького: Народився 5 листопада 1853 р. у Каранчонфалві (північна Угорщина) у батька Івана, який був грекокатолицьким священником Мукачевської єпархії, і матері Марти. Юлій мав братів Івана, Василя і Кирила і всі вони вирішили бути священниками. Кирил, пізніше у Кріжевцях, як богослов, оженився з дочкою каноніка Латковіча і буде працювати у цій парохії. Юлій мав і сестру Іду. Мама Марта після смерті батька переїхала до Кріжевців, де 1909 р. померла і похована на кріжевачкому цвинтарі. Теологічне навчання Дрогобицький закінчив у Ужгороді. Оскільки він ще не досяг достатнього віку для висвячення, єпископ призначив його архиваром, а пізніше префектом навчання у тамтешній семінарії. Висвячений 27 березня 1881 р. У Ужгороді, в школі, викладав

8 років історію, педагогію і музику, навіть був директором школи. Заснував друкарню, щоб церква могла своїми популярними виданнями протистояти антицерковним настроям того часу.

Цар і король Франьо Йосип I, на основі привілегій, як наслідник Угорської королівської корони, призначив 19 жовтня 1891 священика Юлія Дрогобицького кріжевачкім єпископом. Це призначення підтвердив 21 грудня того ж року Папа Лав XIII. Тобто Дрогобицький став 24-им марчанско-кріжевачкім єпископом, точніше 8-м кріжевачкім єпископом, і то першим в історії призначеним не з кліру кріжевачкого єпископату. Тому його призначення було для священиків і населення несподіваним.

Після смерті єпископа Ільї Храніловича 1889 р., Кріжевачка єпархія 2 роки не мала свого ординарія. У той час керівником єпархії був вікар канонік Джуро Бадовінац. Тоді навіть постало питання про скасування кріжевачкої єпархії і приєднання до якоїсь іншої єпархії у Австро-Угорщині.

Після призначення, Дрогобицький без попередження приїхав у Кріжевці, щоб побачити у якому стані знаходиться єпархія. Церква була у поганому стані, тому він за власні кошти пофарбував її зсередини, а з Галичини дістав необхідні релігійні книжки. Царя все-таки попросив, щоб той подарував церковний одяг для каноніків і помічників, що коштувало 5000 фт.

Висвячення на єпископа відбулося у головній церкві у Ужгороді, на Петра за Юліанським календарем, 11 липня 1892 р. На висвяченні були присутні делегати Каптолу кріжевачкого єпископату, каноніки Джуро Бадовінац і Джуро Шоош. Церемонію висвячення провів мукачевський єпископ Юлій Тірсак. Святкування нового кріжевачкого єпископа Юлія Дрогобицького відбулося у кріжевачкій церкві 28 серпня 1892 р., у присутності великої кількості священиків, представників інших єпархій та культурних і політичних діячів Кральєвіне Хорватії і Славонії. Перед самим святкуванням єпископ дав 100 фт. Меру Ферді Вукічу щоб той розділив гроші між місцевими бідняками.

Новий кріжевачкий єпископ відразу зіткнувся з великими проблемами у своїй єпархії, як духовного так і матеріального характеру. Єпархія складалася з 20-ти парохій. Багато церков та парохіяльних будинків були у плачевному стані. Деякі церкви були закриті і запуснені, парохії зникли. Під час свого керування єпархією Дрогобицький заснував нові парохії у Джурджеву, Беркасову, Раєвом Селу, Сібіню, Каніжі, Липовлянах, Пішкурівцях, Дішніку і Пргомелю. З колишніх філіалів Мітровіце, Бачінаца і Міклушеваца зробив парохії. Дві зниклі парохії у Далмації – Врліку і Бальке повернув до життя. За той час було засновано і дві грекокатолицькі парохії у Америкі – у Клівленді і у Чикаго. Особливою важливою турботою для нього було матеріальне становище священиків. Він постарався, щоб священики отримували пристойну зарплату від уряду, щоб могли нормально жити і вивчити своїх дітей. У багатьох парохіях було збудовано нові парохіяльні будинки і школи. Єпископ Дрогобицький намагався, щоб у місцях де більшість становили грекокатолики був і вчитель того ж обряду, який би міг керувати співами у церкві і навчав дітей співати. Попіклувався єпископ і про те, щоб у Загребі і Кріжевцях у школі

Владика
Гавриїл Букатко

постійно були грекокатолицькі катехити.

Особливу увагу присвятив вихованню семінаристів у Загребі. Найкращих студентів теології відряджав у закордонні університети, напр. у Париж, Рим, Відень, Фрайбург, Львів, Ужгород, Перемишль.

Під час своїх відвідин парохій зауважив, що багато здібних дітей не мають можливості продовжити навчання через бідність батьків. Тому він, під час відвідин Далматинського вікріяту 1895 року, забрав зі собою у Кріжевці 5 хлопчиків, поселив їх у своїй резиденції і навчав за різними спеціальностями. А щоб допомогти більшій кількості дітей, Єпископ Дрогобицький наказав 1900 року збудувати притулок для 12-х хлопчиків, відомий під назвою "Julianeum". Священникам своєї єпархії тоді пише: "Щоби наша парохія могла мати якнайбільше освічених і прогресивних

синів, охоронців прав своїх і захисників народного добра, було б корисно, ні, необхідно, на території єпархії у будь-яких її куточках створити подібні установи... Цього року з Божою допомогою збудував один особливий скромний будинок, який на згадку про святу ювілейну річницю з любов'ю передаю моїй милій парохії, як її перший притулок, і хочу, щоб у ньому виховувалися її бідні сини з усіх її куточків, і щоб були вони їй(парохії) гордістю і захисниками. Нехай буде цей притулок маленьким даром для дорогого Спасителя... Перевагу мають круглі сироти, тоді сироти без батька, діти з бідних родин... Планую навчати їх у таких галузях: садівництво, виноградарство, сироварство і т.д...". 1910 року він добудує притулок. Через кілька років це буде перший монастир Васильянок. Щоб полегшити навчання дочок священників, єпископ купив житловий будинок напроти церкви.

Єпархія мала своє майно на Ткалцу, у Шіду і Прібічу. Дрогобицький вклав величезні гроші у відбудову старих і спорудження нових будинків. Зруйновані виноградники на Ткалсу і в Прібічу відновив, а у Шіду провів меліорацію земель. Таким чином прибутки збільшилися у два рази.

Особливу увагу єпископ приділяв покращенню служби у церкві. Тому з парохії Кашт викликав священника Александра Абодіча і довірив йому організацію мішаного хору. Особливо урочистими були літургії на свята. Ввів звичай на Богоявлення після святкової відправи йти у процесії на Зрінську площу і там оголошувати святковий благослов води. У тих урочистостях брали участь і члени Пожежного товариства і міська музика. Також під час Великого тижня у резиденції проводяться духовні вправи, які ведуть отці Ісусівці.

Дрогобицький особливо виховував у людях любов і повагу до духівників, до Папи Римського. Тому й організував 5 чесних ходів, а багатьом навіть оплачував дорогу і проживання у Римі. Особливим був хід 1905 року, коли у Римі було проголошено блаженним Марка Кріжевчаніна. З цієї нагоди Дрогобицький дав бідним м. Кріжеваца 1000 форинтів.

Для захисту молоді від поганого впливу у тодішніх школах Загреба, заснував Маріїнське товариство для молоді, а першими членами товариства були вихованці Грекокатолицької семінарії. Був приятелем крчкого єпископа др. Антона Махніча і підтримував його дії.

Вже на початку своєї єпископської діяльності Юлій Дрогобицький був президентом і членом – засновником багатьох товариств. Він був головою Червоного хреста у Кріжевцях, Промислового товариства у Беловарсько – кріжевачкій парохії, Комісії з тваринництва тієї ж парохії, Товариства з покращення м.Кріжевці, засновник і голова Товариства сліпих св. Від, президент Хорватського музичного інституту та ін.

1911 року, коли у єпархії урочисто святкувалася 300 річниця церковного об'єднання Хорватії, єпископ Юлій Дрогобицький наказав зробити у Прібічу штучний острів і на ньому збудувати церкву у неовізантійському стилі, на честь Благовіщення. Ще 1905 року на тому місці стояла гоподарська споруда і стайня. У перший день березня раптово виникла пожежа і все згоріло. Згоріла худоба і сільськогосподарські машини. Єпископ тоді пообіцявся, що на тому ж місці збудує церкву. Цю обіцянку виконав 6 років пізніше, як ми вже згадували. За задумом Юлій Дрогобицького навколо церкви мали б стояти скульптури усіх марчансько – кріжевачких грекокатолицьких єпископів з св. Петром, першим Папою, у центрі.

Але невдовзі розпочалася Перша світова війна. Все подорожчало і єпископ заліз у борги. Через це 1914 р. Свята Столиця довірила управління Кріжевачкого єпископства ректорові семінарії, др. Діонізію Нярадію. Але Дрогобицький не згоджувався з таким рішенням. Він 21 березня 1916 р. пише розгорнутий меморандум на 45-х сторінках Папі до Риму, у якому перелічує все, що зробив для Кріжевачкого єпископства і про те, що прибутки з маєтків є гарантією, що через кілька років він зможе позбутися всіх боргів. Цей меморандум вручив загребському архієпископові Антону Бауеру, як своєму митрополитові, з проханням послати його Святому Отцеві. На що архієпископ відповів: “Мені дуже шкода, що мушу тобі повернути меморандум, бо це перевищує мої повноваження прийняті від Святої Столиці”. Дрогобицький мав намір особисто поїхати до Риму, щоб усе пояснити, але воєнна ситуація не дозволяла йому це зробити. 1920 року Няраді призначений Святою Столицею ординарієм Кріжевачкого єпископства, а єпископ Дрогобицький був змушений переїхати до палацу у Прібічу.

Суперечка між Дрогобицьким і Нярадія далі тривала. Тому Конгрегація за Східну Церкву у своєму звіті № 9684 від 20 лютого 1923 р. доручила арбітражній комісії, яка складалася з членів - др.Антун Єгліч, архієпископ люблянський як голова, Антун Акшамовіч, єпископ Джаковачкий, і др. Єролім Мілета, єпископ шібенський, розгляд спірних питань про адміністрацію власності

*Владика
Діонізій Няраді*

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

Кріжевачкого єпископства, і прийняття справедливого рішення згідно з церковними канонами. Єпископ Дрогобицький заявив, що цю комісію, особливо Єгліча, не визнає, бо йому не були надані, згідно з вимогою, всі необхідні документи про господарство разом з рахунками Кріжевачкого єпископату, і у такій ситуації не визнає їхній суд “поки мені не надасться повна свобода і можливість захисту від тенденціональних записів і висновків”. Рішення комісії було таким: “Єпископ Дрогобицький визнається винним за спричинення шкоди єпископському бенефіцію кріжевачкого єпископства внаслідок нераціонального господарювання і повинен виплатити 842.022,33 кр.”, особливо наголошуючи, що палац у Прібічу, аркади і збудована церква непотрібні, тобто їх не потрібно було реставрувати чи будувати. У своєму листі, адресованому комісії, єпископ Дрогобицький каже: “Збираюся до Риму, щоб особисто показати всі задокументовані наклепи і негуманне відношення, яке я довгі роки терпів з поміччю Богородиці і Божою милістю”. Нам невідомо, чи єпископу Дрогобицькому вдалося поїхати до Риму. Помер він у самоті Прібічкого палацу, 11 лютого 1934 року, і похований у кріжевачкій церкві, своїй колишній нареченій, яку вітає під кінець свого життя з Прібіча: “Живим тебе не побачу, зінице моя! Тільки Бог знає скільки я ночей недоспав і праці вклав, поки тебе бідну, багатими дарами прикрасив. Очі мої змучені від сліз і плачу. Хвилі долі кидали мене туди-сюди. Я б тебе золотом прикрасив, якби мене змії отруйні, за туніками сховані, не вразили. Зливою ударів вбитий, останнє “прощай” тобі кажу”.

Катедральна церква Пресвятої Тройці – шедевр єпископа Дрогобицького

“Комплекс церкви і єпископського подвір’я відомий і важливий не тільки для грекокатоликів кріжевачкої єпархії, не тільки для міста Кріжевці, він одночасно є пам’яткою архітектури і культури, унікальною для Хорватії”, сказала у вступі до своєї доповіді др.Ольга Марушевські. Вона детально проаналізувала фасад церкви і єпископського подвір’я. На її думку, кріжевачка катедральна церква становить виняток у Vojvodini опусі, “бо у еkleктицизмі і інтерпретації форм та мотивів проглядається синтез традиції і індивідуального таланту”. Потім др.Маушевські коротко розповіла історію цілого комплексу та згадала окремі роботи на ньому. Особливо виділяючи церкву, сказала: “за реставрацію церкви можемо завдячувати єпископу Дрогобицькому, а також “Відділові за Богошанування і викладання” земельського управління під керівництвом Ісе Кршнявого. Vojlji змінює просторові і конструктивні елементи задля ідеалізації стилю і функціональних потреб (Літургії). Простір розширює завдяки причілку, потім короткими крилами трансепту і меншим прямокутним сегментом біля вівтаря.

Заплановано 2 образорочі програми: одна декоративна, в опрацюванні стін, і друга, для роботи з окремими деталями чи частинами. Загальний вигляд, поліхромія з переходом у напівтемряву, підпорядкований неоготичному ідеалові другої половини століття. Колір є складовою частиною архітектури.

Матеріальність стін ховається під смугами рослинних і геометричних орнаментів, які особливо наголошуються на активних елементах архітектури, на колонах, на виступах стелі, між якими площини перетворені на голубе небо, всіяне золотими зорями. Орнаментовані і забарвлені вікна підсилюють містичну атмосферу. Золота барва на іконостасі, як метафора дорогого матеріалу, у цій напівтемряві виділяється силою світла. Орнаментация стін і прикраси зроблені згідно з кресленнями архітектора.

Мало простору залишилося для малюнків на стінах, але це і не є важливим метою неоготичного шедеву. Іконографія впорядкована згідно зі значенням

*Греко-католицька катедрала
Пресвятої Трійці*

місця: біля входу – Вигнання з раю та Проповідь Петра і Хрещення перших християн Йосипа Бауера; над входом В'їзд Ісуса до Єрусалиму Івана Тішова, а його Проповідь на горі знаходиться над амвоном; на сегментах арки Медо-віч зобразив чотирьох євангелістів; на вітварі – Тайна вечеря, Калварій, Ісус на Маслиновій горі і Зняття з хреста Беле Чікоша, також Аврамова жертва і Смерть Авеля та постаті Кирила і Мефодія Івана Тішова. Єпископський та владичий престол виконав Йосип Бауер, а разом з дружиною Марією – мініатюри на великому хресті у вітварній частині. Тішов зобразив Сходження Святого Духа.

Позолочена рама іконостаса роботи Людевіта Льовія, а 38 ікон, від пре-

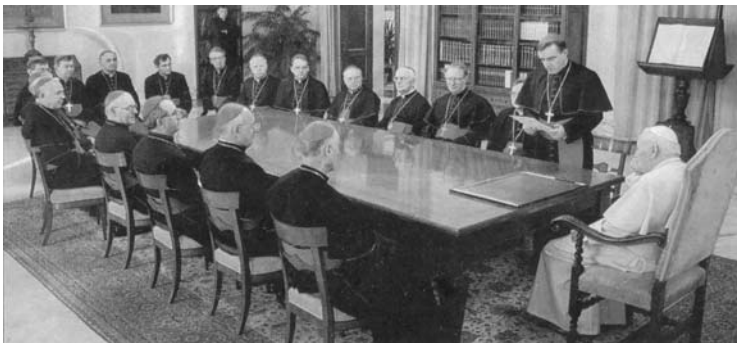
столу до стелі виконали Тішов, Ковачевіч, Медовіч і Чікош.

Золотий колір на другому плані більшості ікон пояснюється звичайним вираженням візантійського мистецтва, але можемо бачити у цьому і зв'язок з картинами заходу, від пізньої антики до пізнього середньовіччя, де золотий колір мав значення алегорії, пізніше близької і для візантійської традиції...Крім того кріжевачкі ікони далекі від будь-якої стилізації візантійського мистецтва і на свій індивідуальний спосіб виражають приналежність до реалізму і символізму кінця століття. Особливість іконостаса ще й у тому, що його створив не один автор, а це є плід колективної праці митців хорватського модерну. Іконостас повинен був виставлятися у Будапешті 1896 р. на Міленійській виставці, але не був завершений до того часу. Ті ж митці співпрацювали над обладнанням залів що на вул. Опатічка 10 у Загребі, тому Кршнєвіч 1902 р. написав: "інтер'єр у державній споруді Відділу за Богошанування і викладання і кріжевачка церква завжди будуть згадуватися як споруди, якими молоде хорватське мистецтво спустило на шлях вирішення монументального завдання.

У довершенні церкви співпрацювали і висококваліфіковані майстри – ремісники, між ними були й вчителі, яких Воллі знайшов у Школі ремісників. Мозаїку і вітражі виконала всесвітньо відома майстерня Neuhauser у Іннсбруку. Єпископ Юлій Дрогобицький 1916 р. записав: "реставрація проведена настільки добре, що жодна грекокатолицька церква у цілій Австро – Угорській монархії не може прирівнятися до кріжевачкої катедральної церкви".

Юлій Дрогобицький – борець за хорватську мову

Професор історії у кріжевачкій гімназії Іван Пекліч змістовно і стисло представив боротьбу єпископа Дрогобицького за хорватську мову. "Як член хорватської делегації у Будапешті на конференції 1906 р., коли вирішувалося мадярське питання, єпископ підтримував ідею хорватсько – мадярської спільноти, яка повинна протиставитися пангерманізму", сказав проф.Пекліч. Намагався помирити хорватів з мадярами і після того, як вони ввели угорську мову на хорватських залізницях. Дрогобицький не вірив у можливість співпраці сербів і хорватів, саме через це був критикований у газетах і самими кріжевчанами огомощувався мадярофілом. Одиноку підтримку мав у особі Ісе

мєр. Славомір Міклови, Кріжевачкий владика, серед учасників Хорватської єпископської конференції

Кршњявора. З одного тогочасного інтерв'ю видно, що єпископ Юлій Дрогобицький був мудрий і далекоглядний, але тоді хорвати його не розуміли: “Хто добре розуміє відносини, той знає, що між хорватами і сербами немає справжнього приятельства. Симпатія, на якій все будується, зникне при найменшій перешкоді. Серби не можуть так швидко забути минуле. Як тільки хорвати спробують показати сербам свою перевагу, це “подружжя” перетвориться на руїну, бо вежа була збудована на романтичних основах”.

Юлій Дрогобицький – президент Хорватського музичного Інституту

Академік др. Ловро Жупановіч на основі оголошених матеріалів і скорочених записів у реєстрах Хорватського музичного інституту говорив про кріжевачкого єпископа Юлія Дрогобицького як про президента інституту з 1893 до 1919 р-р. З монографії “150 р. Хорватського музичного інституту”, автор Ладіслав Шабан, виданої 1982 р. проф.Жупановіч вибрав і сказав наступне: “Нещодавно помер президент (Владіслав) Цуцуліч, за нового президента вибраний кріжевачкий єпископ Юлій Дрогобицький, який займав цю посаду до 1919р. Він був останнім щедрим добродійцем в історії інституту, людина, яка перш за все піклувалася про талановитих бідних учнів, допомагав їм, і використовував кожен можливість для того, щоб зробити їм добро. Для мотивації учнів кожного року нагороджував кращих дукатами. Щиро радів кожному успіхові інституту і щедро нагороджував визнанням і вітаннями. Оскільки він переважно мешкав у Кріжевцях, його заступник (Векослав) Клаїч діяв самостійно, як справжній керівник інституту, завжди за цілковитою згодою єпископа. Винятковим було їхнє взаємопорозуміння і співпраця”. Коли Клаїч 1896 року пішов у відставку, через велику кількість “незручних ситуацій”, президент Дрогобицький попросив його змінити своє рішення, що Клаїч і зробив. Того ж року Дрогобицький виділив 500 форінтів на підтримку бідних учнів. До цього можемо додати, що згідно з шкільними виданнями, бідним, але талановитим учням єпископ подарував 1100 форінтів, 800 крон і 85 дукатів. Під час урочистого посвячення відновленої церкви у Кріжевцях, 27 червня 1897 р., співав і хор Хорватського музичного інституту, за що їм єпископ був особливо вдячний. Того ж року Дрогобицький на прохання Марії Ружічке-Строззі вирішив оплачувати навчання її дочки Маї у Хорватському музичному інституті.

Під час візначення 10-ї річниці керування інститутом, 22 лютого 1903 р., на честь Дрогобицького відбувся концерт та урочиста вечеря. Тоді ж, один з учнів школи привітав Дрогобицького: “Найясніший пане! Дозвольте привітати Вас від імені учнів цього інституту. Батьки довірили нас Вам та інституту, який Ви гордо очолюєте вже 10 років, для того, щоб ми здобули найкращу, музичну освіту, для того, щоб ми стали добрими вчителями або, як Бог дасть, артистами. Якщо ми досягнемо своєї мети, то перш за все, завдячуючи Вам та інституту. Вже тепер відчуваємо, якою тернистою є дорога до вершин музики. Без сумніву, багато з нас зневірилося б ще на початку цієї тернистої доро-

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

ги, якби не підтримка Вашої шляхетної душі. Скільки вчителів та митців, у нашій країні та поза її межами, які сьогодні благословляють Вашу щедрість. І сьогодні ми впевнені, що Ваше шляхетне серце б'ється для кожного, особливо для хорватської молоді у нашому інституті. Велика Вам подяка від нас та благословення Боже”.

Дрогобицький 17 лютого 1919 р., визнавши, що новим президентом вибрано др.Зібеншайна, телеграмою подякував за надану йому честь бути президентом і побажав Божого благословення новообраному. Управління інституту послало йому 22-го лютого подяку, у якій говориться: “Найясніший пане! Управління інституту на своєму засіданні 21 лютого, з пошаною і сумом віднеслося до обставин, які вас спонукали відмовитися від членства у правлінні інституту. Члени управління добре пам'ятають численні докази Вашої любові та відданості, які Ви виразили під час керування інститутом, особливо побудовою нового відділу для інституту. Дозвольте, найясніший пане, виразити Вам нашу щирю подяку і пошану”.

Це був безславний кінець прекрасної співпраці Дрогобицького з інститутом, особливо, як підкреслює Шабан, після єпископської опіки над бідними учнями. Безперечно, такий кінець співпраці був результатом суспільно – політичних змін у державі, що і призвело, рік пізніше, до кінця єпископування Дрогобицького, та його відходу у тишу Прібіча.

Як скромне доповнення до колишніх славних днів, під кінець цієї статі подаємо інформацію про те, як єпископ, з нагоди концерту присвяченого 100-й річниці Хорватського музичного інституту, на день св.Цецілії, 22 грудня 1926 р., був запрошений на цей концерт, як колишній президент інституту. Він був для цього інституту справжньою “доброю феєю”, або іншими словами другим “Штроссмаєром”, і все для добробуту інституту у країні, яку вважав своєю другою батьківщиною.

Катехизація українських переселенців у Боснії за часів єпископа Юлія Дрогобицького

На основі документів, знайдених в архіві кріжевачкої єпархії, про початки катехизації українських греко – католиків, що приїхали під кінець минулого і на початку цього століття, на конференції доповідав проф.Борис Гралюк. Рішенням берлінського конгресу 1878 р. Боснія і Гецеговина підлягає протекторіатові Австро – Угорської монархії, тому на цю територію приїжджає велика кількість військових, службових та робітничих кадрів. Рішенням влади Боснії і Гецеговини 1893 р.було запрошено селян, щоб ті на вигідних умовах населили територію Боснії, з метою розвитку сільського господарства. Тоді ж було сформовано численні селянські колонії для переселенців: німців, австрійан, угорців, італійців, словенців, чехів, поляків та українців.

Перші українські родини приїжджають до Боснії зі східної Галичини, північної Буковини та Закарпаття у 1890-х роках, але найбільша частина родин переїжджає 1910-1912 рр. Найбільше переселенців зупиняється біля Пря-

вору, Босанське Градішке, Лакташа, Челінца, Дервенте, Банья Луки і Прієдора, отримуючи або купуючи в основному неродючу землю. Для переселенців перші роки життя у Боснії були дуже важкими, сповненими бідністю, голодом і високою смертністю.

1897 р. архієпископ врхбосанський Йосип Стадлер пише кріжевачкому єпископові Юлію Дрогобицькому про проблеми катехізації українських переселенців грекокатоликів. Також до єпископа звертаються єпископ баньялуцький Маріян Маркович, франьєвці і настоятель монастиря Трапіста з Банья Луки з проханням послати для грекокатоликів священника, який знає їхню мову, щоб вони не перейшли на іншу віру. Після отримання дозволу від влади Боснії і Гецеговини, єпископ Дрогобицький посилає до Прнявору 1900-го року священника Андрія Сегедія “як найбільш здібного для цієї роботи”.

Тісно співпрацюючи зі своїм єпископом та баньялуцьким єпископом Марковичем, з франівцями і трапістами і місцевою владою, постійно стикаючись з незадоволенням православних священників і непорозуміннями з сусідами поляками, римокатоликами, щодо користування спільними церквами, місіонар Андрій Сегеді успішно продовжує свою діяльність, незважаючи на всі перешкоди. Так він заснував три великі парохії: Прнявор, Дервенту і Дубраву, і підготував організацію парохії у Козарцу біля Прієдора. Було куплено землі для будівництва церков та парохіяльних будинків. Місіонар Андрій Сегеді збудував кілька каплиць та цвинтарів для грекокатоликів, піклувався про освіту дітей, стараючись, щоб найталановитіші продовжили навчання у Загребі та Львові. Подорожуючи тими краями дарував розраду віруючим завжди і всюди.

За згодою єпископа Дрогобицького і на прохання Андрія Сегеді 1902 р., у Боснію прибуває Митрополит галицький і архисрей львівський граф Андрій Шептицький, а результатом цього візиту буде заснування монастиря у Камєніці біля Челінца.

Підтримуючи віру і належність до Греко-католицької церкви серед переселенців грекокатоликів своїми діями, Андрія Сегеді, як перший духівник заняв, разом зі своїм єпископом Юлієм Дрогобицьким, важливе місце у історії українського народу у Боснії. Вони разом з Митрополитом Шептицьким підготували фундамент, на якому пізніше ця спільнота буде розвиватися, а 1924р. увійде до кріжевачкого єпископату як окремий деканат.

Заснування сестер Васильянок у Кріжевцях.

Про останню велику справу єпископа Дрогобецького- про початки сестер Васильянок у Кріжевцях, розповідала ч.м. проф.Ірена Смічклас, яка з особливою любов'ю цінує і поважає діяння єпископа Дрогобецького. Вона згадувала, що у Кріжевцях постійно діяли монахи августинці, франьєвці, павліні. Перший кріжевацький єпископ Базиліє Божічковіч належав до Васильянів і почав будувати монастир для Васильянів, але нажалі не довершив будівництво. Ця ідея єпископа Божічковіча здійснилася за часів єпископа Дрогобицького. Як усе почалося? Три племінниці генерельного вікарія кріжевачкого єпископату др. Дане

Шаятовіча: Анджа, Марта і Єла Смічіклас, з села Сопоту у Жумберку, мешкали у свого дядька і навчалися у кріжевачкій жіночій школі. Катехитом для них був др.Дане Реба. Тема монашества особливо зацікавила відразу трьох сестер. Анджа була задумливою, а Марта і Єла були більш веселими. Вони знали про сестер милосердниць у Загребі і про те, що деякі дівчата з Жумберка приєдналися до них, але справжнім відкриттям для них була вістка про грекокатолицьких монахинь. Анджа перша розповіла своєму духівникові про бажання стати монахиною, за нею це ж зробили і сестри. Дізнавшись, що їхній Марчанско-Кріжевачкий єпископат виник на основах, які заклали Василіянські монахи, остаточно зміцнило їхнє рішення піти цією дорогою, і, як сестри Василіянки, вирішили своє життя присвятити Богові, своєму єпископату і народу. Три радісні і рішучі молоді душі розповіли про свої наміри єпископові Дрогобицькому. Надзвичайно щасливий єпископ благословив і у супроводі дядька Шаятовіча 1908 р. відіслав їх у новіціят до Словіти, що на західній Україні. Перед від'їздом обіцяв їм: "Коли повернетесь, впорядкую вам монастир у Julianeumi". Єпископ постійно цікавився навчанням своїх новачок у Словіті. 1909 р. у Кріжевці прийїжджає настоятелька монастиря м. Ана Теодоровіч і дає найкращі оцінки трьом кандидаткам: Анджі с. Августині, Марті с.Марії і Єлені с. Данієлі.

Після постригу, єпископ запрошує монахинь, щоб вони чимшвидше поверталися, бо вже для них куплено будинок. Але це сталося тільки у серпні 1915 р. коли в зв'язку з боєвими діями біля Словіти сестри змушені залишити монастир. Повернувшись у Кріжевці, повинні були деякий час жити у свого дядька Шаятовіча, бо "Julianeum" зайняло військо. Відбулися зміни і в самому єпископстві – єпископ Дрогобицький більше не керував Кріжевачким єпископатом, але обіцянку свою виконав. Невдовзі, 4 жовтня 1915 р. сестри поселилися у колишньому притулку і з того часу маємо монастир сестер Васильянок у Кріжевцях.

Біля старого монастиря, у якому знаходяться старші сестри, за останні роки збудовано новий монастир, а господарська споруда переобладнана у притулок "Святого Марка Кріжевчанина". Сестри Васильянки взяли на себе обов'язок пильнувати єпископський комплекс відколи кріжевачкий єпископ більше не перебуває у Кріжевцях.

"Знаючи про добродієства які нам зробив єпископ кріжевачкий Юлій Дрогобицький, тільки щирі сльози можуть политися за цією людиною" – завершила м.Ірена Смічіклас свою доповідь на науковій конференції.

Цими доповідями ми складаємо хоча б маленьку подяку перед великим кріжевачким єпископом Юлієм Дрогобицьким, як вірні цього єпископату, як мешканці Кріжеваца, як члени інституцій, керівником яких він був. Тепер ми й самі набагато більше знаємо про те, ким він був і що зробив для єпископату і Хорватії. Ми повинні продовжити пошук нових документів про єпископа Дрогобицького, для створення більш об'єктивної картини.

Жумберачкі Крієс, Загреб 1917 р., ст. 87-107
Žumberački krijes, Zagreb, 1917.g. Str.87-107.

мсгр. Янко Шімрак (м. Загреб)

МИТРОПОЛИТ ШЕПТИЦЬКИЙ І КРІЖЕВАЧКА ПАРОХІЯ

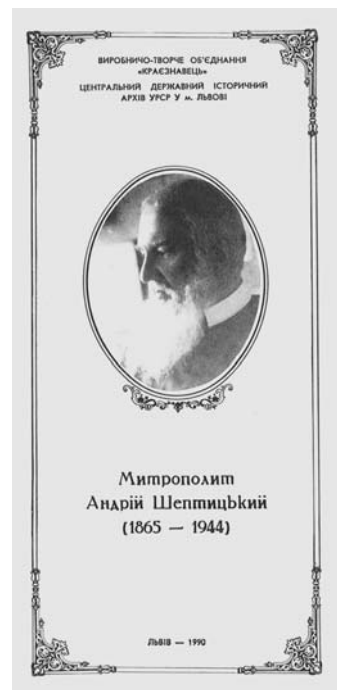
Нажаль, досі ніде не знайшов нотаток про відношення митрополита з кріжевачкою парохією. Напевно, це стане можливим після детального вивчення і перегляду кореспонденції покійного митрополита, яка досі не могла бути впорядкована.

Після закінчення шостого класу гімназії 1901 року, митрополит Діонізій, тоді префект семінарії, запросив автора цієї статті і Янка Калая, який тоді закінчив 7-й клас гімназії, поїхати з ним до Галичини. Так ми через Мукачево, Лавоцну і Стрий прибули до Львова і зупинилися у василіанському монастирі. Ми побачили, що наш “керівник” добре знав не тільки василіан, але й мирське духовенство Галичини. Одного дня ми були прийняті на аудієнцію до митрополита, у будинку біля церкви св. Юра. Тоді він ще не мав бороди. Говорив нам про єднання і про народні видання книг св. Єроніма. Хоратською володів погано, бо вивчав її з книг. Ця перша зустріч з митрополитом справила на мене величезне, незабутнє враження. Ми почувалися щасливими поряд з людиною, яка була вищою від усіх жумберчан, яких я до того часу бачив. Крім того заворожувала його любязність. З нами він розмовляв так, ніби ми давно знайомі брати, як з рівними. Чи ми ще протягом місяця під час перебування на Галичині, бачили митрополита, цього не пам’ятаю. Тільки знаю, що раз він прийшов на обід у василіанський монастир, і що ми були щасливі бачити його знову. Тоді ж ми у монастирі отримали і старе вино.

Коли автор цієї статті був на навчанні у Іннсбруці 1905-1910 року, завітав до нас митрополит у Ісусівський колегій, де нас примав у кімнаті на другому поверсі. Тут ми, грекокатолицькі богослови, а було серед нас багато васильян і мирських священників, між ними і теперішній єпископ у Філадельфії Коста Бохачевський, Нікіта Будка, Бочан та інші, зібралися на розмову. Митрополит був розчулений коли нас побачив. Як і звичайно, почав розмовляти з нами як з дорослими про серйозні і важливі речі, які ми тоді слабо розуміли, бо більше думали про свої книжки та екзамени. У митрополита для кожного знайшлося добре слово. Я не дуже добре володів українською мовою, тому досить часто вживав слово “балакати” замість “говорити”. Митропо-

*Владика
Янко Шімрак*

лит на це тільки усміхнувся, а мої колеги після зустрічі присоромлювали мене, бо такі слова перед великими людьми вживати не годиться. Більше не пригадую, щоб він приїжджав до Іннсбруку.

*Грекокатолицька церква
св. Кирила і Методія у Загребі*

Втретє зустрівся з митрополитом у семінарії в Загребі. Це було, якщо не помиляюся, влітку 1910 року. Старостою тоді був владика Діонізій, а я був духівником або префектом, або й тим і іншим. Саме тоді здав останній важкий іспит з догматичного богослів'я і тому мене називали "доктором". Професор Мюллер під час дискусії з одного важкого питання Христології загнав мене своїми знаннями теми у глухий кут. Я розповів про цю незручну для мене ситуацію Митрополитові і він звичайно ж відразу розпочав зі мною дискусію. Не пам'ятаю кінця цієї розмови, тільки знаю, що ліжко на першому поверсі було замалим (для митрополита) і він був змушений через це спати з зігнутими ногами. Пізніше владика Діонізій у Кріжевцях придбав для нього більше ліжко, яке і сьогодні носить його ім'я.

О. др. Клемент Шептицький, брат митрополита, написав у альманасі "Богослів'я" що митрополит купив у Каменіці (Боснія) кілька гектарів землі, на якій Андрій Сегеді, єдиний тогочасний опікун українських емігрантів у Боснії, посадив виноград, а 1907 року брат Йосип Гродський збудував церкву і монастир. 1908 року Митрополит послав до Каменіці двох студентів, одного брата і одного монаха, як духівників для переселенців. Пізніше до Каменіці приїхав висвячений інок і брати. 1913 року монастир у Каменіці було добудовано. 1914-го року частина монастиря згоріла. 1924 року, на день св. Йосафата, він був відновлений, але через два місяці монахів вигнали з Каменіці згідно з наказом белградської влади (стр.153).

До цього повідомлення Клементія Шептицького варто додати, що 1923 року працював у Каменіці Студит, канадський француз, О. Жан, який прекрасно вивчив українську мову. Коли селяни окупували монастирську землю, між Жаном і одним селянином на полі виник конфлікт. Жителі Котарського району у Прянворі звинуватили Жана у тому, що він бив селянина хрестом. Белградська влада тільки цього й чекала і видала наказ про вигнання з Боснії. Жан прибув до Белграду, щоб звернутись за допомогою до французького посольства, але ці старання тільки пришвидшили виїзд з Югославії. Так останній Студит виїхав з Каменіці. На початку 2-ї Світової війни, 1940-го року Студити подали прохання про повернення до Боснії, але це було неможливо здійснити.

Покійний Владика записав у вже цитованій вище брошурі, що Митрополит

у Боснії “домовившись з врхбосанським Митрополитом др. Стадлером заснував Апостольський вікаріат... сам відвідав усі куточки Боснії, де живуть греко-католики, щоб побачити їхні потреби.” (стр.9). Онуфрій Тимко, священник у Баньялуці, у Парохіяльному Віснику 1943 р. стр. 184, пише: “1906 року отці Студити збудували монастир у Каменіці, якому належить 43.7 га землі, і дерев’яну церкву Рождества Пресв. Богородиці. Після Першої Світової війни церква згоріла, а 1922 р. збудована нова, земляна. Монастир разом з землею перейшов у власність Кріжевачкої парохії 1925-го року.

З листа надбіскупа Стадлера 4.1.1909 р. адресованого “шаному панові” (тобто покійному Владиці, тодішньому ректору семінарії у Загребі), видно що Надбіскуп просив щоб двоє священників з Кріжевачкої біскупії приїхали до Боснії. Крім того, він просив зайняти посаду генерального Митрополита “для ваших священників, якщо не як єпископ, то щоб тут(у Сараєві) могли жити, а звідти їздити тими краями Боснії, де є греко-католики. Оскільки Вам не могли б запропонувати більше ніж 3-4.000 кр., Ви могли б зайняти і посаду катехита, за що могли б отримати ще приблизно 1500 кр. Знаю, що посада катехита не є такою шанованою, але задля Божої ласки і любові варто все спробувати, тільки щоб Бог допоміг греко-католикам, про яких зараз ніхто не дбає і тому багато з них відлучаються від церкви...”. Надбіскуп Стадлер наголошує на початку листа, що вже кілька разів писав до Святої Столиці про стан греко-католиків у Боснії, але не отримав конкретної відповіді, тільки від Апостольської Нунціатури з Відня прийшла відповідь, що Нунцій займається цим питанням. А наша шановна влада якраз сьогодні (4.1.1909) на мій давній запит, про те скільки б платила греко-католицьким священникам, коли ті прибудуть до Боснії, відповіла, що священникам у Деветині і у Дубравама могла б дати 2000 кр. на рік кожному”. Стадлер просить відповісти йому до 18.1., бо пізніше Він від’їжджає до Відня, “задля складання присяги”. З Нунцієм буде особисто говорити про грекокатоликів з Боснії. “У зв’язку з тим, що я буду це питання вирішувати і з міністром Буріяном, прошу Вас ще раз, повідомте мені за яку зарплату Ви б згодні сюди приїхати...”.

Тодішній кріжевачкі митрополит правильно вважав, що Боснійські греко-католики знаходяться під юрисдикцією Кріжевачкого єпископату згідно з буллою Папи Павла V від 1611р. Тому до Боснії послав задля духовної пастви Андрія Сегедія і Михайла Уйфалушія. Видно, що навіть великий архієпископ Стадлер не міг протистояти прагненням

*Грекокатолицька церква
св. Кирила і Методія у Загребі*

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІІ. КНИГА ПЕРША

“вікарія”, особливо щодо греко-католиків, тим більше, що на території Австрії (Краньська і т.д.) de facto Кріжевачка парохія мала повну юрисдикцію. 1910 року дійсно був призначений грекокатолицьким вікарієм др. Йосип Жук. Але та парохія не могла діяти довго, бо Свята Столиця швидко іменувала самостійного Апостольського Адміністратора і остаточно преднала боснійських греко-католиків до грекокатолицької парохії.

Ці спогади про Боснію важливі для того, щоб показати, як Шептицький піклувався про місцевих українських переселенців, до яких вислав 4-ьох молодих священників: Григорія Біляка, Юрія Колодія, Михайла Кіндія і Микиту Будку (теперішнього канадського єпископа).

Митрополит Шептицький постійно, під час своєї служби у Львові, мав великий духовний вплив на Кріжевачку парохію. Він був її щирим і справжнім приятелем. Досить велика кількість богословів Кріжевачкої парохії була вихована під його наглядом у Львові або у Станіславові (сучасний Івано-Франківськ). Тому вірні цієї парохії молилися Богові за упокій його шляхетної душі, а клір відправив за нього, як за свого доброго порадника і добродійця, три служби Божі. У катедральній церкві у Кріжевцях владика відправив 2.12 співану службу Божу і панахиду. А 1.12. і 4.12. владика, крім того, відправив службу Божу і в приватній каплиці.

---

*Кріжевецький єпархійський вісник, 1945, ст. 103-106.
Križevački eparhijski vijesnik, 1945.g., Str.103-106.*

Євген Пащенко (м. Київ)

УКРАЇНСЬКО-ХОРВАТСЬКІ ВЗАЄМИНИ ВІД ДАВНИНИ ДО СУЧАСНОСТІ

Український історично-культурний простір є важливою базою для вивчення складного питання етногенезу хорватів, а це з свого боку тісно пов'язано з питанням про походження українців. Проблема етногенезу одних і других дуже стара і становить значний інтерес в науці. Починається з етимології імені, бо вже тут з'являються співзвучності.

Ім'я хорват зустрічаємо на українських просторах – зі сходу до крайнього заходу. За часом появи ця назва спостерігається у пам'ятках уже з II – кінця X століть. Але і ці відомості не можемо вважати кінцевою хронологічною межею присутності її в Україні.

Назва хорват, як вже сказано, дуже давня, веде свої корені ще з праслов'янської доби, а існування цього імені на українських просторах є результатом складних міграційних процесів, які призвели до того, що ті простори стали середовищем етногенезу багатьох слов'ян, між ними й хорватів. Тому вивчення питання про походження одного з народів, у цьому випадку українського, безпосередньо допомагає розв'язанню етногенетичних питань другого, який проживав на просторах сучасної України.

Вперше назва хорват, у формі *Horouathos*, занотована в документах з II-III століть, а стосується степових районів Танаїса. Подальші джерела свідчать посування того етноніму на захід. На українському тлі відбувався складний процес ірано-слов'янського симбіозу. Іранський етнонім хорват поступово вливається в слов'янське тло – від Дніпра до Карпат. Присутність хорватів на центральноукраїнських просторах відображають топоніми, гідроніми, а можна, хоч умовно, ім'я того племені пов'язати і з легендою про постання Києва, в якій один з трьох братів-засновників міста має ім'я Хорив.

Старі українські літературні джерела поміщають хорватське плем'я в західні території під назвою білі хорвати, що за кольористою символікою можна перекласти як західні хорвати. Київський літописець Нестор згадує білих хорватів одним з ряду племен, що входили до складу староукраїнської імперії з часів раннього середньовіччя, відомої в історії під назвою Київська Русь. Назва Русь перегукується із назвою хорват. Обидві назви в лінгвістичному плані – іранського походження, пов'язані з відзначуванням належної суспільної структури. Це б могла бути назва пануючої верстви патріархального суспільства.

Староукраїнська міфологія дає можливість шляхом типології й порівнювання реконструювати елементи духовної культури хорватів дохристиянського періоду. Сюди йдуть надалі топоніми, археологічні знахідки звісно. Міфологічна культура старих хорватів має свої відгуки в літературі, що яскраво ілюструє “Дубравка” Гундулича, в якій простежуємо трансформацію космогонічного міфу, близького індоєвропейському, елементи котрого збігаються із слідами міфологічної культури, поширеної на всій території, по якій пройшли хорвати на своїй поселенській дорозі – від Дону і Дніпра до Адріатичного моря.

Подорожні контакти з місцевим населенням на шляху міграції були важливіші, ніж що звичайно думається. Доказів є. Старохорватський документ “Поліцький статут” найближчий старокиївському закону “Руська правда” (XI-XII. ст.). Відомий у більше за 100 варіантів, які мали помітний вплив на феодальне право по всій Україні, Білорусі, Росії, Литві і Польщі, цей закон велику спорідненість виявляє саме з “Поліцьким статутом”, що вказує на припущення, що два народи – хорватський і український – могли не тільки перебувати один до одного, а й що мали тісні стосунки в періоді раннього середньовіччя.

Ряд схожостей в українській і хорватській традиціях помічаємо і в етнології, мовознавстві. У цьому окремо виділяється карпатський край, звідки хорватські племена вирушили в своє нове місце проживання.

Дохристиянська доба свідчить, що частина хорватського міграційного шляху, який іде через українські простори, дуже важлива для формування хорватського народу. Той процес відбувався в українських степах і далі на центральній частині Придніпров'я, де відбувається ірансько-слов'янський симбіоз (Анти). З того ж симбіозу, в якому слов'янські племена перебрали іранські назви (хорват, Русь), реалізуються слов'янські міграції, – з яких одна йшла в напрямку до просторів сучасної Хорватії, з VII по XI століття.

Історія двох народів показує ряд співзвучностей в їхньому розвитку та в долі взагалі. Збіг цей проявляється і у виникненні та в розквіті держав, також і у втраті державності.

Староукраїнська імперія Київська Русь пропала в 1240 році, Галицька Русь в 1241 – під монгольською навалою. Татарський набіг на Європу починається нападом на українські, а закінчується ударом на хорватські землі, що нагадує приурочене призначення українського й хорватського народів бути щитом Європи на межах євразійських, тобто західно-східних сутичок. Українська середньовічна культура, базована на візантійській традиції, виявляє собою постійну традиційну приналежність європейським течіям. Такий процес спостерігається вже і в спробах пов'язування з Римом, котрий безперервно надсилав до Києва заклики, щоб церковно об'єднатися, до чого хорватська традиція з часу на час була посередником. На можливі взаємини української та хорватської ранніх середньовічних літератур, глаголичних у першу чергу, вказують “Київські глаголичні листки”, які походять, за В. Ягичем, з XI століття, а стиль яких вказує на хорватську глаголичну традицію. Попри нерозв'я-

заності питань про походження “Листків” та про їх прибуття на український терен, вони все-таки говорять про те, що літературні взаємини в середньовіччі, під час коли почуття солідарності в протистоянні християнства ісламському нашестю посилювало обмін християнської традиції, однак існували та залишили за собою помітні сліди.

Дубровник і Далмація в цілому мають в культурних течіях одну з ведучих ролей – тут рефлектуються всі західноєвропейські процеси. На слов’янський схід прибувають, посередництвом далматинської літератури, вже в XIV ст. переробки відомих європейських творів, як-от: “Александрія”, “Троянська війна”, “Роман про Трою”.

Через несприятливі історичні обставини українська культура, ізольована від контактів із Заходом, не могла мати таку ренесансну традицію, яка розвивалася на хорватських просторах, хоча поодинокі елементи вказують на таке, що Львів був у певних, більш за все торговельних, стосунках з хорватськими землями в XV-XVI століттях.

Зв’язки, проте, розвиваються набагато інтенсивніше, на усіх рівнях в наступному – бароковому – періоді, до чого, зокрема в західноукраїнських районах, спричинилася Берестейська унія в 1596 році. Від заснування Греко-католицької церкви, котра зберегла візантійський обряд, але визнала верховенство Папи, українська культура почала все сильніше включатися у західноєвропейську культуру, та, між іншим, сприйняла й розвинула стиль барокко. Знову встановлюються взаємини з Хорватією, які переходять все XVII ст. В Римі навчається й налагоджує контакти чимало молодих людей з України та з Хорватії, а Римська курія підтримує такі стосунки з наміром – через українських уніатів – наблизити до себе східнослов’янські землі, усе там до Москви. Поки Москва цурається будь-яких заходів Риму, які ведуть до діалогів та до наближення, Україна показує не будь-яку схильність до співпраці. До унії прилучаються численні українські представники духовних літературних, суспільних кіл, що є виразом як традиційної пов’язаності із Заходом, так і прагнення, щоб за допомогою унії з Римом опертися все сильнішим польським натискам на заході, а московським – на сході країни. В той же час, слід наголосити, що відносини й ставлення в Україні щодо релігійних питань були дуже складні, бо Україна знаходилася в сфері політичних а також релігійних інтересів сусідніх земель. Найбільше на українські землі зазіхали католицька Польща зі заходу та православна Московія – з півночі й сходу. Бажання пережити, зберегти свої інтереси, в рамках опору завойовникам, породжують у загрозованих регіонах розмаїті ставлення, розмаїті види боротьби. Так, бачимо з одного боку не лише толерантність, а і тісне співробітництво західноукраїнських церковних кіл з Римом, а з другого, спричинене насками польських завойовників, озлоблене протистояння такому співробітництву. Польська шляхта користувалася унією, щоб колонізувати українські землі, що призвело до сильного опору, бунтів та нарешті до визвольної війни під керівництвом гетьмана Богдана Хмельницького 1648-1667рр.

Українці, котрі знайшлися в римських колах, сприяли тому, щоб Захід

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІІ. КНИГА ПЕРША

знайомився з українськими культурою й мовою церковного обряду. Українська редакція церковнослов'янської мови, представлена в книзі “Граматика слов'янська” (1619), автор якої найвидатніший український мовознавець барокового періоду, уніат Мелетій Смотрицький (1572-1633), була, між іншим, і могутнім засобом поширення унії шляхом мовних пов'язувань слов'ян. До такого були прилучені й українські й хорватські богослови. Найвідоміші між ними, Рафаел Левакович і Мефодій Терлецький, працювали на зближенні української православної церкви з католицькою українсько-хорватським посередництвом.

Українці в Римі тісно співробітничали з хорватами, що можна пояснити й пов'язаністю ідеями слов'янської співдружності, відомими як бароковий славізм, що в названий час найсильніше проявлялися саме в українській та хорватській культурах. В українців ідеї славізму присутні вже в середньому віці,

*Загребська міська ратуша.
10-річчя взамовизнання Республіки Хорватії і України.
Грудень 2001 року*

але немає такого сильного виявлення, яким був ренесансний славізм у хорватів. Тому та ідея доходить до повного виявлення в бароковий період та зближує українську традицію з хорватською. Найвидатнішим представник хорватського барокового славізму є Іван Гундулич, в своєму “Османі” змалював хотинську битву, яка відбулася на українських просторах. Оскільки тоді були під польським володінням, ті землі в західній історіографії сприймалися польськими, та так і перемогу над Османом тлумачили як вираз польської військової сили. Проте, а таке свідчать історичні документи, головну роль у проведенні воєнних дій проти османів відіграли українські козаки. Вони добре відомі ще до того по своєму протитурецькому опорі, так що їх польський королівський двір запросив взяти участь у війні. Гундулич прославляє польську зброю, але й великий простір в поемі виділяє для українських козаків,

уводить вперше українців в хорватську літературу.

Найважливіше місце в українсько-хорватських взаєминах барокового періоду посідає Юрій Крижанич, про якого говоримо в окремих текстах. Про ті взаємини свідчать далі і полемічні твори Маркантуна Дедомініса Господнетича. За Йосипом Хаммом, єдиний слов'янський переклад популярного твору "Послання єпископам християнської церкви" Господнетича, загалом відомих повсюди в Європі – від Лондону до Києва, належить українцям.

Поки українські полемісти користаються в своїх творах критичними творами Маркантуна Дедомініса, ідея церковної унії і далі живе в традиціях хорватської філології. Це зокрема виявляється у підтримці церковнослов'янської мови в задарському мовному колі Карамана, де вивчається церковнослов'янська мова. Це вивчення у хорватів покладається й на українську філологію (Граматики М. Смотрицького та переклади Р. Леваковича).

В кінці тридцятих років XVIII століття українські бароккові полігистри з Києво-Могилянської академії прибувають у Подунав'я, приносячи із собою культуру українського барокко. Ця культура є складний синтез православної традиції, вкомпонованої в західноєвропейській течії. Поширюючи знання між сербами, які, згідно із традиційною ксенофобією, цуралися безпосередніх контактів з барокковою культурою хорватського або австрійського походження, українці добиралися й до сербів, що поселилися на хорватських територіях. Таким способом українська бароккова культура – література і малярство – прибувала, в п'ятдесятих роках цього століття, на хорватські терени (Пакрац, Крка, Дреновац та ін.), але не виходить за межі сербських середовищ, не приходять поки в безпосередні стосунки з хорватською культурою, хоч українське поетичне барокко в своєму світосприйманні та в ряду стилістичних особливостей типологічно близьке хорватському, і належить до загальноєвропейського універсалізму

Поступовим пригасанням української державності – її поглинанням в Російську імперію, скасовуванням національних інституцій (звуженням ролі Києво-Могилянської академії; ліквідацією козацької республіки Запорізької Січі – за наказом Катерини II, та за допомогою сербського генерала Текелії 1775 р.) контакти України зі зовнішнім світом, між іншими і з Хорватією – пригасають. Україна перетворюється на російську колонію, нав'язують їй назву Малоросія із зневажливим відтінком.

Хоча ціле XIX століття сповнене суворими заходами царської Росії, за допомогою яких викорінювано українську національну самосвідомість, українську мову на першому місці, культура українська все-таки розвивається, – способом подібним до хорватської, з якою всупереч усім перешкодам контактує. Таке свідчить і доба національного відродження, яка перегукується в обох народів у своїх тенденціях. При знайомленні з іншими слов'янськими культурами хорватські діячі першої половини XIX ст. знайомляться і з українською культурою – з фольклором у першу чергу. Відомості надходять від самих українців, напр. від перших магістрів славістики Осипа Бодяньського, Ізмаїла Срезневського, котрі, приїжджаючи в Хорватію, приносили із собою за-

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІІ. КНИГА ПЕРША

писи українського фольклору, вірші Тараса Шевченка, оповідання Миколи Гоголя з українською тематикою. Бодянський чимало зробив на тому, щоб хорватські письменники познайомилися з українською культурою. Архіви Бодянського наставляють на таке, що українські культурні діячі були добре обізнані із ходом хорватської культури. Для ілюстрації згадаймо лист, в якому автор “вітає й обіймає” дорогого Людевіта Гая і всіх інших хорватів.

Ті самі джерела говорять, що Бодянський дотримував тривалі зв'язки з відомим діячем Франьом Рачким, видавцем із Задра І. Беричем, торговцями книг з того ж міста, братами Л. і Ф. Жупанами: потім в тому колі були й інші хорватські інтелігенти, як-от: М. Булич, М. Дражич, М. Пучич. В. Ягич. В результаті тих взаємин виник задум розпочати із видаванням лексикону “Література хорватів”. Лексикон не закінчено, але збережено матеріал про літературні твори і портрети сімдесяти письменників – від Максиміліяна Врховца, Титуша Брезовачкого до Людевіта Гая, потім нарис під назвою “Писемність далматів, бошняків і славонців” з 23 імені.

З свого боку хорватські культурні діячі, в пошуках за національною ідентифікацією, з-поміж прикладів волелюбства слов'янських народів за приклад висували опір українського козацтва Москві. Про таке найкраще свідчать дописи Д. Деметра.

Хорватську фольклорну традицію українській публіці своїми перекладами представив в 1837 році в альманасі “Русалка Дністровая” Яків Головацький, один з членів відомої “Руської трійці” – як себе називала трійка (крім згаданого ще й Маркіян Шашкевич і Іван Вагилевич) культурних діячів. Отже, серед рицарів хорватської культури були найвидатніші західноукраїнські інтелігенти з Львова. Перекладач Я. Головацький особисто знав Франю Курелца, а про хорватську фольклорну традицію міг дізнатися і від інших слов'янських письменників романтичного спрямування.

У хорватській свідомості поступово з'ясовується природа російського сприймання панславізму – як, справді, панрусизма, який вповні виявився при придувленні польського повстання. Разом із підсиленням осуду панрусизму, посилюються й симпатії до українців, що підтверджує, з-поміж іншого, і перший переклад (1863) вірша Тараса Шевченка “Розрита могила” – безпосередньо з української мови. Факт, що переклад національно ангажованої поетичної метафори великого українського поета належить найкращому тодішньому хорватському письменникові Августу Шеноа, свідчить для себе, якої ваги мала ідея про національне звільнення у хорватів, які у них були симпатії до пригнобленого українського народу.

Популярність Тараса Шевченка у хорватів не зменшується аж до кінця XIX століття. Не можемо прагнення перекладати твори української літератури приписати лише романтичному захопленню національно ангажованих хорватських письменників, котрим Шевченко був ідейно дуже близьким, бо і хорватська реалістична проза також супроводиться перекладанням української прози, де видатне місце посідають повісті української письменниці відомої під літературним псевдонімом Марко Вовчок.

Прямі ж стосунки українських культурних діячів з хорватською літературою шляхом перекладання на українську мову були в ХІХ ст. в східних і центральних частинах України, які були під окупацією Росії, дуже обтяжені, аж унеможливлені указом російського міністра внутрішніх справ Валуєва в 1863 році про заборону української мови, за заявою котрого української мови “не было, нет и быть не может”. Указ був у силі аж до 1905 року, а то значить, що українській літературі (на українській мові) було унеможливлено перенесення хорватської словесності в свою середину. У західній Україні тоді стан був дещо сприятливіший. Проте, без огляду на заборони, тобто всупереч усім шовіністичним указам, хорватські й українські культурні діячі прекрасно розумілися між собою.

Хорватські письменники з подорожей по Росії приносили відомості про Україну, про українську волелюбну традицію – дуже близьку хорватській свідомості. Перекладання творів української літератури продовжувалося. Вершина сприймання творчості “українського Кобзаря” досягається в перекладах Августа Харамбашича, котрий далі продовжує з перекладанням “Народних оповідань” Марка Вовчка. Цього найпліднішого перекладача української літератури хорватською мовою слідує далі С. С. Краньчевич перекладанням Шевченка (який Краньчевича захопив найбільше своїми волелюбними ідеями), потім перекладанням творів Марка Вовчка,

Що українська проза була до вподоби хорватським літераторам, свідчить поширення кола перекладених письменників – цього разу це стосується західноукраїнського прозаїста з Буковини Юрія Федьковича.

Українські автори не залишалися в боргу. Майже одночасно з публікуванням перекладів українських творів у Хорватії виходять переклади хорватських творів в українських виданнях. Так, у львівському виданні “Листок” (1887) вийшли вірші Івана Кукулевича Сакцинського. Це підштовхнуто слов’янським патріотизмом. Однак, не тільки те почуття було підштовхом до перекладання творів хорватських митців; більше від нього діяло розуміння, що долі схожі, хорватська і українська, а це можна помітити і на доборі письменників і творів для перекладання, які в дев’яностих роках ХІХ століття виконав Павло Грабовський. Цей український дисидент, котрого російська жандармерія переслідувала через український патріотизм, видав у тоді найвідоміших журналах переклади віршів Станка Врза, Августа Харамбашича, Петра Прерадовича, Франа Мажуранича, Дмитра Деметра, Мілана Беговича та ще деяких тодішніх відомих хорватських письменників.

Представники української літератури із західних областей України кінця ХІХ століття мали більше від своїх східних співвітчизників нагоди спілкуватися з хорватськими письменниками, бо діяли в міжетнічному колі австро-угорської культури.

Окрема частина українсько-хорватських взаємин стосується української діаспори в Хорватії. Тож, на південний схід Європи переселилася немала частина українського люду з Західної України і лишилася тут жити. Пригадаймо також, що у ХVІІІ столітті на територію Войводини прибули переселен-

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

ці з території Карпат із старою етнічною назвою, яку затримали до нині – русини, та що кінцем XIX і на початку XX століть до Боснії та в Славонію переселилися українці з Галичини з уже сформованою новою назвою. Сюди їх приманила також і схожість у католицькій традиції, а приносять із собою свою національну і господарську культури. Вони інтегрувалися в нове суспільство, але й зберегли свій національний ідентитет, свою культуру.

Плідні українсько-хорватські стосунки на інтелектуальному рівні відбувалися в XIX ст. у Відні, куди сходилися слов'яни Австро-Угорщини. Найяскравіші результати українсько-хорватської співдружності досягнуто в спілкуваннях видатних представників цієї доби – українського письменника Івана Франка і хорватського славіста Ватрослава Ягича. А що ж сказати про майже одночасне виникнення поеми “Мойсей” Івана Франка й поеми “Mojsije” С. С. Краньчевича, який пише, між іншим:

“...Izvedi narod moj; o Gospode,
Izvedi ga iz ropstva zlipatna,
I skini mu sa vjeda pospanih
Jos onu mreću tvrdü, zlokoĸbnu,
Sto zastire sad oci njegove!”

[“... Виведи народ мій; о Господе,
Виведи його з рабства страждального,
І скинь йому з повік заспаних
Ще оте більмо тверде, зловісне,
Що застеляє тепер очі його!”]

Заставлені писати по-російськи, українські науковці знаходили розмаїті шляхи, щоб розвивати національну славистику. Такі обставини їм не зовсім перешкодили, щоб писати неабиякі студії з хорватистики, хоч і чужою мовою. Так, напр., професор Ніжинського історико-філологічного інституту В. Качановський написав трактати: “Хорватський літопис XV-XVI століть”, “Непублікований дубровницький поет Антун Глогович”, “Поема “Осман” дубровницького поета Івана Ф. Гундулича за ватиканським списком” (1888).

Творчість Гундулича викликала ряд студій в українській філології. В Україні, перший раз в східнослов'янській славистиці, вийшла студія, присвячена цьому письменникові, в Києві, під заголовком «Історико-літературний аналіз поеми Івана Гундулича “Осман”», яку написав відомий славіст Роман Брандт (1879). Із західноукраїнських авторів згадаймо Осипа Маковея з його трактатом “Причинки до джерел Гундуличевого “Османа”.

Хоча в термінології професорів, які кінцем XIX століття викладали в університетах Києва, Харкова, Одеси, хорватська література, звичайно, іде поряд із сербською, що було загальною тенденцією в науці Росії, в українській культурній свідомості хорватів вважають окремим народом, із своєю власною культурою. Доля хорватського народу порівнюється і, здебільшого, ототож-

нюється з українською, про що свідчать згадані переклади Павла Грабовського, а також студії, як-от: “Політична і літературна діяльність братів Зрінських і Франа Франкопана”, “З історії й економічного життя хорватів XVII століття”, “З історії розвитку у хорватів літератури та вироблення літературної мови” (1911) київського науковця А. Лук’яненка. Хорватська й українська літератури, зрозуміло, ішли кожна своєю дорогою, із спрямуванням до західних моделей, але типологічно мали й чимало спорідненості. Між собою вони однак не дуже пізнавалися. Контакти, звичайно, відбувалися в австро-угорському колі.

Українська література була присутньою в культурних колах хорватської громади, хорватська – української. До того спричинялися журнали, в яких публікувалися твори із призначенням – знайомлення. У “Новому листу”, “Нова газета” в Суску з 1906 року виходять переклади з віденських джерел, рецензії

Виставка книжок з українською тематикою, виданих у Хорватії

української літератури періоду 1879-1905, в загребському бюлетені “Кральєвско земальско хрватско казалиште” (Королівський народний хорватський театр) за 1911/12 подано рецензію п’єси одного з відоміших представників українського авангарду Володимира Винниченка, його драму виконано 1927 р. в Загребі. У той час у Львові йде вистава п’єси провідного хорватського драматурга Іво Войновича “Ekvinocijo” (Рівнодення).

На початку і під час першої світової війни безпосередні українсько-хорватські контакти більш виражені в Галичині., де з особистою силою виявляється антиросійський настрій, як наслідок відвічного страждання українського народу через боротьбу за національне буття. В Загребі у той час існував “Союз за національне звільнення України”, який в 1916 році публікував огляд “Україна й українці” (з етнографічною картою України).

Більшовицьке вторгнення в Україну у 1918 році, супроводжене терором й репресіями, викликало політичні міграції зі східних і центральних країв. Одна

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

частина української інтелігенції таким чином зупинилася в Хорватії і включилася в культурне життя. Мігранти приносять і нові відомості про Україну, сприяючи розумінню схожості долей українського і хорватського народів. На знак розуміння трагізму української долі, із міцною нотою солідарності, з 1917 року і далі у хорватському друку публікуються статті присвячені українським авторам, спочатку переважно класикам (Шевченку, Франку), а 1926 року з'являється вістка, що Василь Войтановський, представник української культурної міграції, підготував переклад хорватською мовою повісті Івана Франка "Воа constrictor", з оглядом літературної праці.

Українська модерна література показує типологічні перегукування з хорватською, що ясно видно, коли порівняти антивоєнні новели західноукраїнських письменників Марка Черемшини і Василя Стефаніка із прозою Мирослава Крлежі.

Контакти українських і хорватських представників культури 20-30-их років були досить інтенсивними, але стосувалися вони майже виключно Західної України, яка ще не попала під комуністичний режим. У презентації української культури хорватській громадськості у той час окремо заслужений Іван Есих, котрий прагне слідкувати за сучасними досягненнями української літератури, зокрема культурного побуту у Львові, а займається й порівнюванням хорватської й української народних традицій, – встановлює вплив хорватського епосу на козацький епос ("Obzor", 1929. бр. 3). Відбувається обмін культурними цінностями між Загребом і Львовом; українські письменники перебувають в Хорватії, хорватські в Україні, про що свідчать і відгуки в друку. В пресі одних пише про других. Анте Ройнич в загребському "Jutarnjem listu" [Ранкова газета] 1936 р. подав огляд відзначування 75-ліття смерті Тараса Шевченка; товариство "Просвіта" на своїй академії згуртувало всіх українців і їх загребських друзів. Це товариство, сформоване в 1922 році в Загребі, дуже успішно робило, співробітничавши з українцями з Боснії.

Про рівень обізнаності з українською національною проблематикою говорить і спеціальне видання "Nova Evropa" [Нова Європа. 1939, кн.32] в цілості присвячене українському питанню. Август Цесарец змальовує, по поверненні з подорожі по радянських землях, в есе "На Україні" {"Hrvatska naklada" [Хорватське видання], Zagreb, 1940} зміни в побуту з аспекту соціалістичних переконань. У той час в західній Україні публікується чимало хорватського матеріалу: з'являються твори певних хорватських письменників, згадаймо з них переклад Ярославом Галаном новели "День капітана Ратковича" Мирослава Крлежі {"Вікна", Львів, 1932}, виходять інформації про творчість І. Войновича, М. Беговича, М. Крлежі, А. Цесарца.

По інтервенції Червоної армії 1939 року в Західній Україні комунікації між цією частиною України і Хорватією раптово перервалися, але натомість прибувають, разом із біженцями, вісті про репресії над українською громадою і сприяють зміцненню антикомуністичних настроїв.

Розвиток подій під час другої світової війни має в Україні і Хорватії ряд розбіжностей. У боротьбі за національну незалежність вибираються два

шляхи: антифашистська боротьба в союзництві з комуністами, але й союзництво з “новим устроєм” (меншої частини). Оті другі незабаром дожилися краху, поки перші (окрім всього, чого досягли антифашистською боротьбою) ще задовго страждатимуть під ярмом “старшого брата”.

У західній Україні в 1942 році засновано Організацію українських націоналістів (ОУН) з Українською повстанською армією (УПА), яка розробила стратегію боротьби на двох фронтах – проти німецьких окупантів та радянської влади. У 1943 році ОУН скликала збори пригноблених народів, на яких треба було сформуванати Антифашистський блок народів. Ця акція мала свій відгук у Хорватії, де засновується Українська ліга, яка бореться за ідеї незалежної Хорватії. Схожості ідейних світоглядів, в основі яких було прагнення до незалежності, ведуть до схожих форм опору комуністичному режиму, до тієї самої віри в допомогу західних країн, тим же й до таких самих розчарувань і поразок. У Блеїбургу, австрійському містечку, де хорватські націонал-патріоти були передані комуністам, з хорватами знайшлося й чимало українців. Так саме, після війни на ударі післявоєнного режиму опинилися українці, що залишилися в ФНРЮ. Характерно, що після 1945 року хорватська політична еміграція найбільше дружить з українською, веде відчайдушну війну із радянською владою, котра яка вже в перших повоєнних роках встигла вчинити чимало зла: заборонила українську греко-католицьку церкву заслала тисяч 150 західних українців в Сибір... Югославські і радянські методи переслідування хорватської тобто української еміграції показують чимало спорідненості, зокрема в створенні іміджу геноцидності, які нав’язують всьому народові (хорватському і українському).

По формуванні ФНРЮ і СРСР, тобто СРХ і УРСР, хорватсько-українські зв’язки розвиваються в рамках соціалістичної ідеології. В напливі соцреалістичної літератури, що переповнила югославські вітрини книгарень, свою участь у мікродозах мала й українська культура. У хорватських перекладах, здебільшого з російської мови, представлено ведучі імена української літератури повоєнного періоду. Це стосується Олесь Гончара, чий воєнні романи вийшли в трьох книгах у виданні *Nakladnog zavoda Matice hrvatske* (1948-1949). Перекладаються й деякі твори українських класиків {І. Франко “Повісті” Zagreb, 1950}. Поет Максим Рильський побував у Хорватії і тут познайомився з Володимиром Назором, потім перекладав його вірші.

В Україні видається переважно класична хорватська література, у перекладах з російської. В році 1957 вийшло “Селянське повстання” Августа Шеноа. Тут згадаймо також і спроби літературних оглядів, які стосуються переважно минулості.

Динаміка хорватсько-українського співробітництва варіювалася залежно з політичних змін в одній та другій імперії. Контроль видавництва існував в обох країнах, цензуру легше проходили класичні твори. Модерні твори могли бути друковані, якщо підходили пануючій ідеології. Переклади ідуть переважно через російську, що стає нормою для української літератури в співробітництві з іншими народами світу.

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

Однак, безпосередні контакти де-не-де здійснювалися. Так, напр., в 1965 році в Києві видано переклад комедії “Дундо Мароє” М. Држича (в обробці М. Фотеза). Слід застережити, що у виданому творі стоїть “переклад з хорватської” (не сербохорватської) мови. Перекладається дубровницька поезія з сучасних – найбільше Мирослав Крлежа, чий “Хорватський бог Марс” вийшов в 1968 році, та в 1981. Поштовхом до знайомлення двох культур була й підписана конвенція про культурну співпрацю між Хорватією й Україною, братання 1976 року в рамках тодішнього югославсько-радянського співробітництва республік (Хорватія-Україна, Сербія-Росія, Словенія-Білорусь, Чорногорія-Грузія і т.д.). Виробляються річні плани, обмінюються парламентарні та урядові делегації, гостюють мистецькі програми, відбуваються дні культури, запроваджується обмін наукових досягнень.

Хорватська славістика уже з років шістдесятих прагнула познайомити свою громадськість з новітньою українською літературою. У тому велику роль віді-

*Урочиста сесія з нагоди 10-ї річниці взаємного визнання України і Хорватії.
Загреб, грудень 2001 року.*

грали Александар Флакер, Антица Менац, самі хорватські українці та русини, які в своїх виданнях (найбільше в журналі “Нова думка”) поширюють і українську культуру.

У сьомому та восьмому десятиліттях у хорватських перекладах публікується модерна поезія, в українській хорватська. Заохочується розвиток хорватистики в Академії наук України, українстики на Філософському факультеті в Загребі. На IX світовому конгресі славістів 1983 року в Києві хорватському вченому Йосипові Хамму наділено ступень почесного доктора Університету ім. Тараса Шевченка.

Досягненням самостійності, тобто проголошенням самостійних Хорватії та України, культурна співпраця набуває зовсім нові русла. Стає всебічною, з дня на день об’ємнішою й інтенсивнішою.

Великим кроком вперед стало досліджування українського авангардного мистецтва, яке в 1990 році виконано за ініціативою Галереї модерного мистецтва в Загребі, де відбулася перша в історії виставка українського авангардного малярства. У лютому наступного року відбулася міжнародна конференція про український авангард. Видання каталогу “Український авангард 1910-1930” {Zagreb, 1991}, в якому публіковані дослідження хорватських і зарубіжних авторів, порушило у світі досліджування українського авангарду. В тому самому місяці наступного року в Києві засновано Товариство дружби Україна-Хорватія, яке подало ініціативу для ряду акцій по презентуванні хорватської культури в Україні. В 1993 році на Університеті в Києві запроваджено студії хорватистики з хорватською мовою як самостійним предметом на кафедрі слов'янської філології. Написано перший підручник хорватської мови для українських університетів.

Сабор (парламент) Республіки Хорватії визнав державну незалежність України 5 грудня 1991 року. Україна є першою країною-членом ООН, яка визнала Республіку Хорватію – 11 грудня 1991, відразу після виголошення власної незалежності. Дипломатичні зносини між двома країнами запроваджено 11 лютого 1992 року. В травні того ж року у офіційний візит Україні до Києва прибув Президент др. Франьо Туджман. Функцію Повноважного Посла у справах Республіки Хорватії в Україні виконував Івіца Трнокоп. Посольство України в Хорватії відкрито 1995 року, а першим Надзвичайним і Повноважним Послом став Анатолій Шостак. Свою першу українську візу посольство видало загребському надбіскупу Франі Кухаричу, який в кінці травня 1995 року відвідав Україну як особистий представник папи Івана Павла II і відкрив від імені Папи 400-річницю відзначення Брест-Литовської унії.

Миленко Попович, Раїса Тростинська (м. Загреб)

УКРАЇНІСТИКА В ЗАГРЕБСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Українська мова, мова народу старої і високої культури, така ж багатостраждальна, як і український народ. Проте, незважаючи на всі види репресій проти українського слова (починаючи з кінця XVII ст. і до недавно діючого в УРСР закону про необов'язкове вивчення української мови “на рідній – не своїй землі”), вона жива, незнищенна, одна з наймелодійніших слов'янських мов, високорозвинена, багата, дала прекрасну народну поезію й художню літературу, з другого боку, – нею на початку 70-х років написана перша в світі “Енциклопедія кібернетики”.

На Філософському факультеті Загребського університету знайомство з українською мовою розпочалося 1874-го року, коли було відкрито Загребський університет нового типу (початок якого сягає 1669-го року), до складу його входили Богословський (Bogoslovni), Правовий (Pravoslovni) і Філософський (Mudroslovni) факультети. Нинішній Філософський – спадкоємець того Мудрословного факультету, на якому зразу ж після відкриття стали вивчати слов'янську філологію. Перші заняття проводив славіст Лавослав Гайтлер (Geitler), чех, що прибув з Праги. І хоч на лекціях він розповідав і про Нестора-літописця Київської Русі, і величну пам'ятку – літопис “Повість врем'яних літ”, зрозуміло, що, виходячи з політичного становища у царській Росії, яке відбувалося і на трактуванні історії та філології, той солідний вчений не говорив і не міг говорити про “Повість врем'яних літ” як про пам'ятку української писемності. Дослідник літопису В. Яременко переклав його за Іпатіївським списком на сучасну українську мову тонічними віршами і прийшов до висновку, що це не тільки пам'ятка писемності (Л. Веневцева), а й “високохудожня поетична книга... найдавніша історія українського народу, написана на замовлення Вічності. Вона має стати букварем нашої національної свідомості... у ній маємо дивну сув'язь прадавньої української історії й слова” (Яременко В.В. На замовлення вічності // Повість врем'яних літ. Літопис (за Іпатіївським списком), – К., 1990). З неї, на думку вітчизняних вчених, і починається українська література. “Повість врем'яних літ”, як і найвидатніший художній твір XII ст. – героїчна поема “Слово о полку Ігоревім”, “український вицвіт прастарої візантійської культури” (М. Грушевський), вважалися писемними пам'ятками давньоруської літератури і їх пов'язували виключно з російською (з політичних причин, іноді незнання), а не, в першу чергу, з українською мовою, хоч і було вже відомо, що руська мова – це давня назва мови української. Отже, в курсі слов'янської філології вивчалися українські писемні пам'ятки, але відносили їх до російської словесності. Більш пощастило новій українській літературі, з якою студенти Мудрословного факультету, як і інші читачі, певною мірою могли познайомитися в перекладах, починаючи з “Розритої могили” Шевченка, перекладеної А. Шеноа і надрукованої в 1863-му році в загребському журналі “Nase gore list”. Поеми “Гамалія” і “Тризна” ще 1844-го року

О.Бодяньським через словацького філолога П. Шафарика були передані хорватському поетові Станку Вразу (поема “Гамалія” й тепер зберігається в славистичній бібліотеці Філософського факультету). Після 1886-го року про українську літературу вже добре знали в Хорватії: три публікації з’явилися цього року. Загребський журнал “Vienac” подав огляд української літератури від І. Котляревського до М. Вовчка, автор якого, історик, політик, перший президент Південнослов’янської академії наук і мистецтв, священик Франьо Рачкий надзвичайно високо оцінив Шевченка; Шевченкові присвятив статтю і задарський журнал “Zoga”; поглибила знання хорватів і велика праця З. Ковачевича “Літературне відродження українців”, вміщена в альманасі “Zvonimir”. Природно, що автори цих публікацій, як і автори наступних, користувалися українськими оригіналами. Доли, думи і почуття у наших народів були схожі. Душу українців виразив Шевченко, як рідну відчув її студент Загребського університету, хорватський поет А. Харамбашич. З любові до Шевченка і його поезії він талановито переклав велику частину поетичної спадщини Кобзаря (також і “Народні оповідання” Марка Вовчка, перше знайомство з письменницею відбулося 1869-го року: “Vienac” опублікував “Двох синів” у перекладі О. Новаковича). Глибоко національна творчість Шевченка відкрила хорватам духовний світ українців, а постать поета-бунтаря, речника й проводиря української національної ідеї і поета вселюдського, надихала на визвольну боротьбу пригноблені слов’янські народи, особливо національно свідоме студентство. У хорватській пресі друкуються огляди, статті, повідомлення, розвідки, переклади з “Кобзаря” та творів інших українських письменників (з 1911-го року з великим успіхом у загребському театрі йшла драма В. Винниченка “Базар”, пізніше – “Брехня”, написані в 1910-му році). Багато зробив для популяризації Шевченка хорватський поет С. С. Краньчевич, численні публікації до ювілею поета. У двадцятих роках в Загребі побачили світ праці шведського літературознавця А. Єнсена “Тарас Шевченко як народний епік, політичний борець і апостол правди”, хорватського вченого-славіста, професора Загребського уні-

Заснування Товариства українців Хорватії

*Бібліотека
у Загребі*

верситету Й. Бадалича “Шевченкова доба і південні слов’яни” та багатьох інших авторів. Значний внесок зробив і С. Гашпарович своїм пристрасним дослідженням “Тарас Шевченко (1814-1861) – найбільший поет і пророк України”, надрукованим в 1942-му році в Загребі, а 1943-го “Suvremena biblioteka” (Загреб) друкує в його перекладі 33 новели В. Стефаніка і додаток – ґрунтовний аналіз творчості письменника та визначення його місця в літературі.

Що ж до української мови (та її імені) між двома світовими війнами, вона як самостійний предмет не викладалася, але з неї (під назвою українська) наводилися приклади при вивченні порівняльної граматики слов’янських мов. Вперше ж (епізодично) у вигляді лекторату українська мова почала викладатися під кінець війни (1944-1945 рр., два семестри).

У повоєнні роки професори-славісти Філософського факультету постійно пропагують серед студентів (і громадськості) українську літературу. В 1950-му році відомий літературознавець і перекладач О. Флакер в журналі “Izvor” (Загреб) опублікував велику статтю “Тарас Шевченко – борець і революціонер” з доданим “Заповітом” у перекладі лінгвістки А. Менац (він увійшов і до книги її перекладів “Ukrajinska lirika”, виданої 1998-го року в Загребі, а також до хорватської “Антології світової поезії”). В пресі знову часто з’являються переклади як з української класики (і радянської теж), так і з сучасної поезії та прози, і найчастіше серед перекладачів зустрічаються імена професорів О. Флакера і А. Менац. 1964-го року в журналі “Umjetnost rijeci” (Загреб) опубліковано дослідження славіста Й. Бадалича “Т.Г.Шевченко в хорватській літературі”. Вразили хорватів “шістдесятники” та їхній предтеча – Л. Костенко, яких “відкрили” читачам О. Флакер і А. Менац. У літературних журналах Загреб і Спліта вони друкують підбірки поезій І. Драча, В. Симоненка, М. Вінграновського (і поета “розстріляного відродження” Є. Плужника), прози В. Шевчука, окремі твори Л. Костенко, Є. Гуцала, В. Дрозда, В. Коротича, І. Тютюнника, Б. Олійника, а також О. Гончара, В. Сосюри, О. Вишні. За ними

(і з ними) перекладають М. Мулич, Є. Барич, А. Кнежевич, М. Ковач, М. Менац та інші. Українська література стає популярною, ближчою (формується суспільна думка про необхідність глибшого знайомства з культурою, історією, мовою більш як 50-мільйонного слов'янського народу). Було підготовлено ґрунт для співпраці.

І в тривожний для України 1964-й рік (1965-го вже почалися політичні процеси) завдяки зусиллям професорів кафедр російської літератури і мови (нині академікам) Олександрові Флакеру і Антиці Менац на Філософському факультеті (який має більше п'яти тисяч студентів стаціонару) при кафедрі російської мови Відділення слов'янських мов і літератур було відкрито постійний лекторат української мови, єдиний у колишній Югославії (функціонував спочатку через рік, а з 1983-го – щорічно). Українську мову викладали вчені з різних університетів України (у функції лекторів): Володимир Дроздовський (Одеський ун-тет), Алла Коваль (Київський ун-тет), Іван Остапик (Львівський ун-тет), Євген Пашенко, Анатолій Погрібний (Київський ун-тет), Ганна Рудницька (Одеський ун-тет), Раїса Тростинська, Олександр Юрченко (Харківський ун-тет). Одні з них, як буває в житті, лишили менш помітний слід, а інші – глибокий: писали посібники для студентів, укладали словники, виступали в пресі зі статтями, у видавництвах як консультанти і рецензенти та ін. – робили все, щоб підтримати вогник любові до українського слова. Той лекторат, який існував до 1991-го року, повинні були відвідувати всі студенти русистики (з однією і двома спеціальностями, за винятком майбутніх педагогів), але могли навчатися й студенти інших спеціальностей. 1991-го року почалася агресія на Хорватію, кривава війна тривала до 1995-го. Частина іноземних лекторів виїхала, не стало й деяких лекторатів, а ті, що лишились, працювали в складних умовах. Український лекторат з 1992-го року став вільним і щороку мав від 30-и до 40-ка студентів (як правило, це були найкращі студенти найрізноманітніших відділень). У ті жорстокі часи страждань і втрат на заняттях панувала якась особлива атмосфера, оповита теплом і любов'ю. За 33 роки існування

*Русинсько-українська
полиця у Загребській
бібліотеці*

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

лекторату через нього пройшли сотні слухачів: студенти русистики, полоністики, богемистики, хорватистики, англістики, германістики, романістики, загального мовознавства, загальної фонетики, індології, археології, етнології, історії, відділення порівняльного вивчення літератур, історії мистецтв, люди з дипломами інших факультетів, священники. Траплялося, що приходили лиш поглянути й почути декілька слів, а потім залишалися й ставали постійними слухачами. Той лекторат заклав підвалини для відкриття відділення україністики.

У жовтні 1997-го року на Філософському факультеті в урочистій обстановці (присутній був посол України в Республіці Хорватія пан Анатолій Шостак, перший секретар Посольства пан Євген Пащенко, голова Співки українців Хорватії пан Борис Гралюк, журналісти, представники факультету, міністерства, Товариств русинів і українців та хорватсько-української дружби – пани Славко Бурда й Івиця Трнокоп, студенти україністики (14), словакістики (14), гості) було відкрито відділення української мови та літератури (також і словакістики) як самостійні в складі Відділення слов'янських мов і літератур. Україністика, як і більшість спеціальностей на факультеті, може вивчатися лише в комбінації з іншими спеціальностями. Так, наприклад, студенти першого набору україністики паралельно вивчають англістику (2), хорватистику (2), історію (3), русистику (3), педагогіку (1), словакістику (1) і є студентами й цих відділень. На першому курсі працювали: з повним навантаженням – канд. філол. наук Раїса Тростинська; погодинно: д-р філол. наук Євген Пащенко (2 год.) і д-р філол. наук Дубравка Поляк-Макаруха (2 год.), а старослов'янську мову, вступ до загального мовознавства і вступ до слов'янської філології викладав д-р філол. наук Миленко Попович, завкафедрою російської мови. Коли ж наступного року набрали новий перший курс, почала працювати (погодинно) канд. філол. наук Оксана Тимко. Здавалося, що з ростом відділення Міністерство науки й технології вирішуватиме й питання кадрів, та, на жаль, незважаючи на всі усні й письмові звертання, заяви й прохання завідуючого відділенням проф. М. Поповича й деканів факультету проф. С. Ботиці й проф. М. Гоймераця, ніщо не змінилося (аналогічне становище й на словакістиці). Наслідок цього – два роки підряд (1999-2000 і 2000-2001 навч. роки) на відділення україністики й словакістики не було набору на перші курси: Міністерство факультетові не дало дозволу, бо немає необхідної кількості викладачів, та все ж сподіваємось, що знайдеться вихід з цього зачарованого кола, тому що кадри є.

План і програма на українському відділенні виконуються повністю, хоч в силу обставин, на жаль, не змогли більше працювати Є. Пащенко й Д. Поляк-Макаруха, та прийшли на допомогу секретар Посольства України канд. філол. наук Юрій Лисенко і отець Володимир Кубинський; продовжує погодинно працювати й О. Тимко, а Р. Тростинська виконує два навантаження.

Щодо навчальної літератури, становище не найкраще, але терпиме, дякуючи панові Миколі Глюзові, який подарував україністиці свою цінну бібліотеку, "Просвіті", що надіслала з Києва велику кількість книг, допомозі пана

А. Шостака, за унікальні книги панові Левкові Довговичу, внескам викладачів-україністів (Р. Тростинської, Ю. Лисенка, І. Остапика, В. Дроздовського та інших), турботі бібліотекарки пані Катерини Глушенко (працює у відділі української книги, відкритому в міській центральній бібліотеці Загреба), яка систематично поповнює відділ і підручниками та необхідною літературою для студентів, панові Джурі Відмаровичу за подаровані книги.

З вдячністю хочеться сказати й про те, що двері Товариства русинів і українців завжди широко відчинені для студентів україністики, які з радістю беруть участь у художній самодіяльності та всіх культурних заходах Товариства.

Велике спасибі студентам, що обрали своїм фахом і україністику, що вивчають її з любов'ю, що своїм коштом восени 1999-го року поїхали до Львова (жили там 10 днів: відвідували заняття з української мови та літератури у Львівському університеті, знайомилися з містом та його культурою, накупили, скільки могли, книг, словників, касет і т.д.), а весною 2000-го року 7 днів так само провели в Києві, і перед від'їздом здійснилося їхнє велике бажання: широким Дніпром припливли до Канева вклонитися великому Кобзареві. Влітку несподівано п'ять студенток III-го курсу стали вчителями: у Літній школі русинів і українців викладали українську мову. Випробування витримали. Їхні учні від них були в захопленні.

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

Славко Бурда (м. Загреб)

100-ЛІТТЯ УКРАЇНЦІВ У ХОРВАТІЇ

Під високим покровительством Президента Республіки Хорватія пана Стіпе Месіча цього 2000 року українці в Хорватії відзначили 100-річчя переселення на хорватську територію, а саме на територію теперішньої Бродсько-посавської жупанії. Цей визначний ювілей ми відзначили відповідними програмами з багатою культурною, релігійною та науковою наповненістю. Організатором святкування був Союз русинів і українців РХ та Культурно-просвітне товариство "Україна" з м. Славонський Брод. Святкування відбулося 15, 16 і 17 вересня 2000 року під назвою "100-річчя українців у Хорватії". Покровителями, тобто патронами святкування, стали Бродсько-посавська жупанія та місто Славонський Брод, а фінансову допомогу подало Бюро національних меншин Уряду Республіки Хорватія.

Для підготовки святкового ювілею був заснований Організаційний комітет, який очолював депутат Хорватського державного собору пан Борис Гралюк, а виконавчим секретарем Організаційного комітету був Славко Бурда, якого було обрано на засіданні Організаційного комітету, яке відбулося 27 червня 2000 року у Славонському Броді. Того ж дня був затверджений організаційний проєкт і програма святкування. Після затвердженої програми святкування Борис Гралюк і Славко Бурда відвідали Посольство України у Республіці Хорватія й про цей визначний ювілей українців Хорватії повідомили посла України у Республіці Хорватія, його поважність Анатолія М. Шостака. Організаційний комітет вислав листа до Президента України пана Леоніда Кучми, а про святковий ювілей повідомив Верховну Раду України, Кабінет міністрів України та голів чотирьох облдержадміністрацій (Львівської, Тернопільської, Закарпатської та Івано-Франківської). Повідомлення та запрошення було вислано і до Української Всесвітньої Координаційної Ради, Європейському і Світовому Конгре-

*Конференція
з нагоди відзначення
100-річчя переселення
українців до Хорватії.
Славонський Брод,
вересень 2000 р.*

*Відкриття
пропам'ятної дошки.
Славонський Брод,
вересень 2000 р.*

сові Українців та до інституцій й організацій українців і русинів у Польщі, Угорщині, Югославії, Словаччині та Боснії і Герцеговині.

Для кращої і упевненої підготовки святкування було потрібно ще один раз провести розмову з відповідними органами Бродсько-посавської жупанії, м. Славонський Брод та Общині Бебріна до якої належать наші міста Каніжа і Шумече. В четвер, 19 липня 2000 року члени Організаційного комітету відвідали перше міську ратушу і зустрілися з заступником мера Антуном Бартеком, який від імені мира др. Володимира Єрковича подав згоду майже на усі раніше домовлені засади щодо самого відбування свята. Так що було утверджено, що в п'ятницю, 15 вересня, у міській ратуші у залі для засідань відбудеться міжнародна наукова конференція з питань історичного, релігійного та етнічного факторів переселення та 100-річчя проживання українців в Хорватії. На конференції очікувався виступ до десяти закордонних істориків та біля двадцять наших з Хорватії. До сьогодні доповіді вислали декілька істориків і культурних діячів, а інші, як ми погодилися, мають свої доповіді вислати до 25 серпня цього року. Успіли ми домовитись, що вступне слово буди мати мер міста Славонський Брод пан др. Володимир Єркович, а з цієї нагоди для усіх учасників міжнародної наукової конференції буде з боку міського начальства зорганізований обід. Того ж дня у Музею бродського посавля буде і відкрита виставка української книжки і орнаментики у організації Центральної бібліотеки русинів і українців РХ з Загребу, а її автор буде завідуюча бібліотеки проф. Катарина Тлустинко. На 18 годину учасники міжнародної наукової конференції та члени закордонних делегацій відвідають села Каніжа, Шумечі і Бебріну. В Каніжі відвідається наша греко-католицька церква "Різдва Пресвятої Богородиці" та каніжський цвинтар "Святого Петра і Павла", і з цієї нагоди буде відкрита новозбудована каплиця. Після того відразу поїдеться до Общини Бебріна, де буде прийом у начальника общини пана Мате Боїча, який з цієї нагоди розкаже про сьогоднішній стан і положення мешканців общини Бебріна, до якої належать сім осель і в яких у більшості проживають понад 100 років і ук-

*Голова і секретар
Організаційного комітету,
Славонський Брод 2000 р.*

раїнці. Буде це нагода і покласти вінок і запалити свічки та відати шану жертвам вітчизняної війни біля пам'ятника і виставленої пропам'ятної дошки біля будинку общині Бебріна. У селі Шумечі на цвинтарі о. Микола Ступяк відправить Панахиду для усіх померлих на протязі 100 років, а відвідається і наша греко-католицька капличка "Успення Пресвятої Богородиці". Перед початком концертної програми буде поставлена дошка на новий Будинок культури у Шумечі. У Будинку культури відбудеться спільний концерт Народного ансамблю бандуристок "Чарівні струни" з Львову та Народного ансамблю пісні і танцю "Дружба" з Чернігова. На спільний товариській вечері після концерту гостей і учасників святкування буде розважати домашній пісенний і оркестровий ансамбль з Шумечі і Культурно-мистецьке товариство

"Посавец" з Каніжі. В суботу ранком на 9 годину у Міській ратуші відбудеться пресова конференція, а на 10 годину заплановано урочисте засідання святкування, яке має культурну і ділову частину. Очікується присутність багатьох політичних, культурних діячів Хорватії, м.Славонський Брод, жупанії, церкви, делегацій з України, Польщі, Угорщини, Югославії, Словаччини, Боснії і Герцеговини, Канади, США. Після урочистого засідання буде прийом у жупана Бродсько-посавської жупанії п. Мірка Томца, а потім обід у готелі "Парк". Після обіду на 18 годину буде у салоні "Беціч" відкрита виставка художніх робіт образотворчого мистецтва художників Анкіце Верхас і Жані Ерделі. На 20 годину заплановано відбути спільний концерт ансамблів з України – "Чарівні струни" та "Дружба". Концерт відбудеться в Концертно-театральній залі "Іване Брліч Мажураніч" у Славонському Броді. Після концерту у Робітничому будинку буде організований товариський вечір. Про програму, яка відбудеться у суботу, ми домовились з паном жупаном Мірком Томцем та з начальником з питань культури, освіти, науки, інформування і спорту паном Владом Штефаником. На розмові з боку Організаційного комітету були Борис Гралюк, голова, Славко Бурда, секретар, та члени Владо Карешин і Іван Коропатницький.

Тому, що святкування займає й одну частину нашого духовного життя, і майже усі наші подібні раніші свята у Хорватії реалізувалися з присутністю нашої греко-католицької церкви, голова і секретар Організаційного комітету відвідали Ординаріят крижевської єпископії і нашого владика монс. Славомира Мікловша, а мали і розмову з славонським деканом о.Іваном Барщевським.

Запросили ми владика, щоб у неділю після святкової Служби Божої, а того ж дня і празник церкви, та відбувається і ювілейний євхаристичний конгрес-святкування 2000 християнства, благословити меморіальну дошку, присвячену 100-річчю переселення українців до Хорватії, яка буде встановлена у аулі (холі) Бродсько-посавської жупанії. Славонського декана о. Івана Барщевського запросили, щоб ранком на дев'яту годину у неділю, 17 вересня цього року, на міському цвинтарі у Славонському Броді відправив коротке Богослужіння – панахиду для усіх померлих на протязі 100 років. З цієї нагоди біля центрального хреста на цвинтарі у Славонському Броді покладається вінок. На наше задоволення і владика, і отець Барщевський погодились з нами, і ми радісні, що вони нас порозуміли, і за те ми їм вельми вдячні. Ми також з ними домовились про спільний обід наших гостей і сукупного духовного священства, яке буде присутнє на святкуванні ювілейного євхаристичного конгресу у Греко-католицькій церкві Воздвиження Св. Христа у м. Славонський Брод. Обід планується запровадити у готелі “Парк”. Заключний концерт відбудеться у неділю на 16 годину у Концертно-театральній залі “Іване Брліч Мажураніч” з участю танцювальних груп та ансамблів пісні з Хорватії, України, Боснії і Герцеговини. Виконавці: Народний ансамбль “Дружба” – м.Чернігів, Україна, Народний ансамбль бандуристок “Чарівні струни” – м.Львів, Україна, КМТ “Тарас Шевченко” – м.Баня Лука, БіГ, КПТ “Тарас Шевченко” – м.Прнявор, БіГ, КМТ “Посавец” – м.Каніжа, КМТ “Плетерніца”, м.Плетерніца, Фольклорний ансамбль “Брод” – м. Славонський Брод, Ансамбль “Шумече” – м.Щумече та наші українсько-русинські культурно-мистецькі, культурно-просвітні або культурні товариства, “Україна” – м.Славонський Брод, “Карпати” – м. Липовляни, “Осиф Костельник” – м.Вуковар, “Якім Харді” – Петрівці, “Якім Говля” –

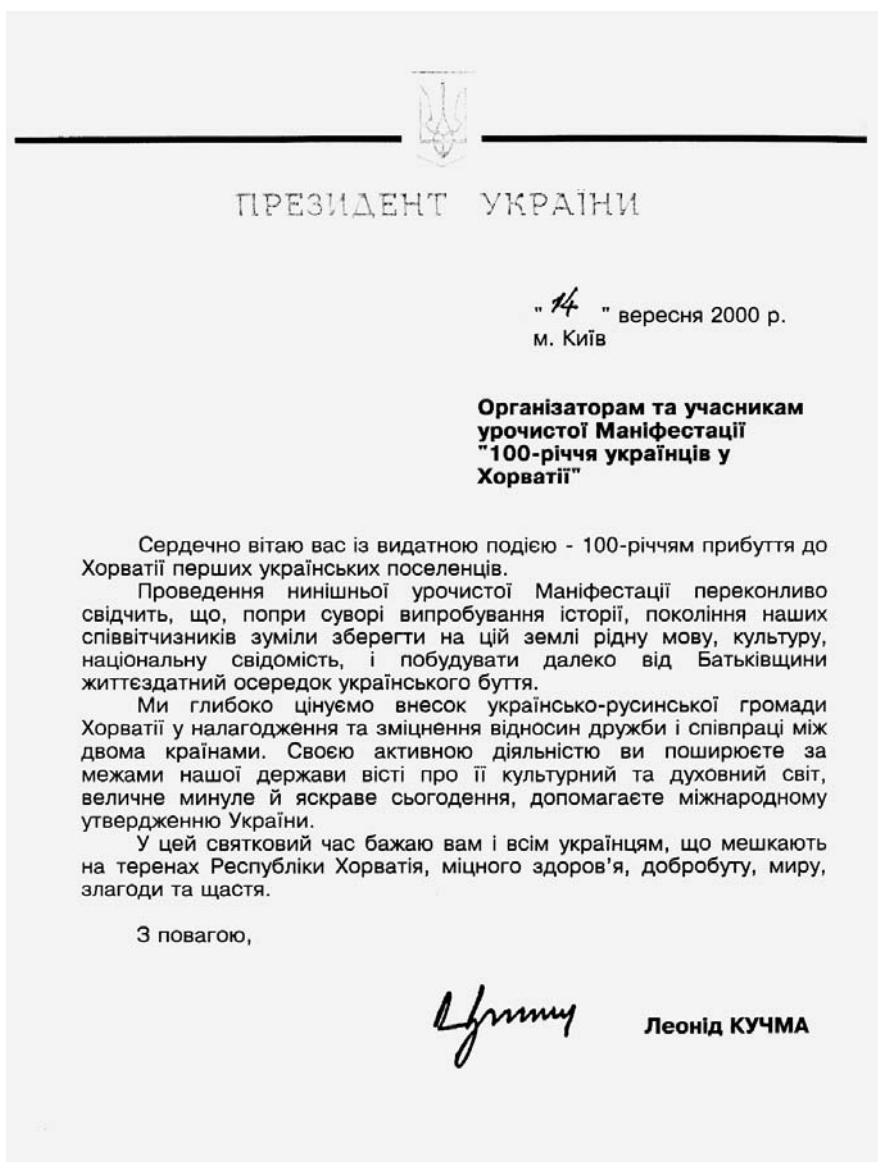

Завершальний концерт з нагоди святкування 100-річчя переселення українців до Хорватії, Славонський Брод 2000 р.

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

м.Міклушивці, “Кобзар” – Загреб, Вінковці, Осіек. Після концерту заплановано провести товариський вечір у Робітничому будинку або у готелі “Парк”. Тому, що до реалізації самого святкування і цього святкового ювілею є ще більше як один місяць часу, може дійти і до деяких змін, але надіємось, що їх не буде. Тому усі учасники і дорогі гості на нашому святі заздалегідь і на час повідомленні, і ми їх очікуємо, а усіх, хто взяв на себе деяку частину або програму виконати, просимо, щоб дотримувалися домовленого, за що ми їм наперед вдячні

Загреб, 8 серпня 2000 р.

08/30/2000 14:56 FAX 1 416 323 3250

UWC

01

СВІТОВИЙ КОНГРЕС УКРАЇНЦІВ
CONGRÈS MONDIAL UKRAINIENUKRAINIAN WORLD CONGRESS
CONGRESO MUNDIAL UCRANIO295 COLLEGE STREET, 3rd FLOOR, TORONTO ON M5T 1S2 CANADA • TEL. (416) 323-3020 • FAX (416) 323-3250
E-MAIL: congress@hplus.net • INTERNET: www.ukrainianworldcongress.org

203 SECOND AVENUE, NEW YORK NY 10003 USA • TEL. (212) 228-6840 • FAX (212) 254-4721

30.08.2000

**Союз русинів та українців
Республіки Хорватія****Організаційний комітет маніфестації "100-річчя українців у Хорватії"****На руки голови Організаційного комітету – проф. арх. і Депутата Парламенту Бориса Граляюка****Вельмишановні Учасники Маніфестації "100-річчя українців у Хорватії"!**

Від імені Президії Секретаріату Світового Конгресу Українців дякуємо за запрошення на святкування Вашого світлого Ювілею з нагоди 100-річчя переселення та проживання українців на території Хорватії.

Президія Секретаріату СКУ сердечно вітає Ієрархів та духовенство українських Церков в Хорватії, Президента Республіки Хорватія Стине Месича, організаторів маніфестації і Союз русинів і українців Республіки Хорватія, Культурно-просвітне товариство "Україна" та всю українську громаду.

Спостерігаючи за подіями в Хорватії ми свідомі про страждання нашого народу у Другій Світовій і у Третій Балканській війнах. Багато наших молодих хлопців загинуло у цій останній війни, зруйновано безліч будинків проживання і культури, знищено багато святинь. Але український народ сильний духом! Ви помімо всіх Ваших страждань змогли себе зорганізувати, зберегти свою мову, заснувати школи і церкви. За це все Вам належить велике признание.

Потрібно також підкреслити позитивне наставлення уряду Хорватії до української національної меншини. Це є добрий фундамент для відносин Хорватії та України як незалежних, рівноправних і приятельських держав.

У 100-річчя Вашого Ювілею, клонимо наші голови з пошаною до тих українців які відійшли у вічність. А Вас, дорогі браття і сестри - українці в Хорватії, нехай Всемогучий Господь наділить щастям, здоров'ям та одержимістю до дальшої праці для добра Вашої громади, Церкви, усього українського народу та нашої Батківщини - України. Президія Секретаріату СКУ закликає все Ваше членство стати на сторожі української державности і доложити всіх зусиль, щоб її закріпити на віки вічні.

Слава Україні!

За Президію Секретаріату Світового Конгресу Українців:

Аскольд Лозинський – Президент

Віктор Педенко – Генеральний Секретар

МІНІСТР ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УКРАЇНИ

Учасникам маніфестації
“100-річчя українців у Хорватії”

Союзу русинів і українців Республіки Хорватія

Шановні панове!

Від щирого серця вітаю вас зі знаменною подією – 100-річчям переселення українців на землі Хорватії.

Через довгі роки, долаючи тяжкі випробування, ви пронесли у своєму серці й передали своїм дітям й онукам ширю любов до України. Пам’ятаючи своє родинне коріння, ви прагнете зберегти нашу рідну мову, культуру та традиції українського народу, і за це ми сердечно вам вдячні.

Наші країни зв’язує багатовікова дружба, а наші братні народи завжди відчували свою спорідненість. Тому цілком закономірно, що в найвирішальніші моменти історії вони виявили взаємну солідарність, як це було і дев’ять років тому, коли обидві держави – Україна і Хорватія – практично одночасно виборили свою незалежність.

Ставши на шлях демократичного розвитку, Україна відвела важливе місце у своїй етнонаціональній політиці українцям за її межами як органічній частині українського етносу. Для нас важливою є справа поширення української культури в Республіці Хорватія, налагодження активного співробітництва між українським та хорватським народами. Сьогодні Україна і Хорватія торують нелегкий шлях до спільної стратегічної мети - єдиної демократичної Європи. На цьому шляху нам потрібна взаємодопомога і взаємна підтримка, міцні дружні відносини й співробітництво в різних сферах.

У нових історичних умовах, розбудовуючи незалежну й демократичну хорватську державу, ви стали тією важливою ланкою, яка ще більше зближує наші народи.

Ще раз щиро вітаю вас з великим ювілеєм. Бажаю всім вам цілеспрямованості і наполегливості у здійсненні всіх ваших програм, задумів і сподівань. Доброго вам здоров’я, щастя і благополуччя.

З повагою, щиро Ваш

Борис Тарасюк

Європейський Конгрес Українців

Голова: мгр Левко Довгович: ul.Pajorova 14, 04001 Košice, Slovak Republic; tel/fax +421 95 625 3112
Секретаріят: 49 Linden Gardens, Notting Hill Gate, London, England, tel. +44 20 7229 8392; fax. +44 20 7792 2499
email: ecusec@gardens.idps.co.uk

Ваше Преосвященство! Всечесні Отці!
Високоповажаний пане голово Союзу Русинів і Українців!
Шановні Гості, Пані й Панове!
Дорогі наші Брати й Сестри в республіці Хорватія!

Припала мені велика честь від свого імені і від імені Голови Секретаріату Європейського Конгресу Українців, д-ра Любомира Мазура, висловити щиру подяку Керівництву Союзу Русинів і Українців республіки Хорватія за запрошення на святкування 100-ої річниці переселення Українців у Хорватію.

100 років в історії людства - це непомітний відтинок часу, але 100 років проживання в гостинній землі Хорватської республіки надає українській національній меншині часткове право називати себе автохтонами.

За 100 років братського співжиття необхідно висловити щиросердечне "ХВАЛА" перш за все Урядові Хорватської республіки, а не менше "ХВАЛА" і хорватському населенню, яке прийняло наших переселенців між себе, як своїх братів і сестер!

Дозвольте від імені Президії та Секретаріату Європейського Конгресу Українців, від імені українських організацій 17 країн Європи-членів Європейського Конгресу Українців, а з позиції віцепрезидента Світового Конгресу Українців і від Світового українства, насамперед привітати Вас з відзначенням 9-ої річниці Незалежності, многостраждальної, але нескореної, Самостійної України, а не в меншій мірі з визначним ювілеєм - 100-ою річницею Вашого переселення й до дальших століть побажати Вам ще кращих успіхів у збереженні нашої мови, звичаїв і невмирущих традицій наших предків. Передавайте оті багатства нашого народу Вашим нащадкам і знайте з ними і Хорватських Побратимів на славу і честь України!

Благослови, Боже, всі Ваші починання в майбутньому
На Многая і благая літ!

Славонський Брод, 15.9.2000 року

Мгр Левко Довгович
Голова ЕКУ

Д-р Любомир Мазур
Голова Секретаріату ЕКУ

представляє українські громади

Бельгії, Боснії, Великої Британії, Данії, Іспанії, Естонії, Латвії, Литви, Німеччини,
Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини, Франції, Хорватії, Чехії, Швеції

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

Любомир Мазур (м. Лондон)

**50-ЛІТТЯ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОНГРЕСУ УКРАЇНЦІВ
КООРДИНАЦІЙНОГО ОСЕРЕДКУ УКРАЇНСЬКИХ
ГРОМАДСЬКИХ ЦЕНТРАЛЬНИХ УСТАНОВ У ЄВРОПІ**

Вступ

Після II Світової Війни десятки тисяч українців, переміщених і тяжко пережитих свідків жахливої воєнної хуртовини, раптом знайшли себе біженцями під опікою Урядів західньо-Європейських держав, тобто, у Бельгії, Великій Британії, Голляндії, Еспанії, Італії, Німеччині, Франції, Швейцарії і Швеції. Для СРСР такий стан був неприпустимий, щоби їхні громадяни в тих країнах лишалися, і не могли вони змиритись з тими обставинами. Докладав він всі можливі зусилля, щоби переконати українців у правильності й користі повороту в Україну на рідні землі. Але, не довго тривало, як почали з України виходити на захід тривожуючі вістки котрі накресливали, як «тепло» советська влада вітали своїх громадян, які з кінцем війни опинилися не на тому боці границі, що СРСР годилося.

Коли українські біженці зовсім правильно й оправдано протиставились їхнім замірам, СРСР створив шалений і ганебний тиск на Уряди західньо-Європейських Держав і ставив вимогу, щоби вони насильно повертали українців у руки советської влади. Самозрозуміло грозила тоді українцям велика життєва небезпека, і хоч це вже вважалося за мирний час, українцям приходилося ще далі потерпати й не обійшлося без людських жертв. Отже доля українських скитальців розкинутих по Європейському континенті почала справді виглядати загадковою і невизначеною. Настала необхідність зродження українського самозахисного процесу й всі українці її відчували.

*Делегати Європейського
Конгресу Українців.
Будапешт, 2001 р.*

*Виступ пані Ярослава Хортяні -
голови Товариства української
культури в Угорщині -
на конгресі ЕКУ
в Будапешті 2001 року.*

При сприянні зорганізованої української громадськості Америки й Канади, майже в усіх вищезгаданих Європейських країнах почали творитись такзвані Українські Допомогові Комітети. Ті комітети зобов'язалися захищати всі інтереси й потреби українських скитальців. Спільна мета й чітке порозуміння поміж усіма Комітетами швидко доправили до того, що розпрацювалася багатогранна скоординована діяльність. У тих перших повоєнних роках українці зорганізували чотири Конференції Українських Допомогових Комітетів.

У своїй праці Допомогові Комітети наголошували на українській національній окремішності, опікувались і змагались, щоби в кожному випадку українці були справедливо потрактовані всіма офіційними чинниками, тобто всіма, які могли мати до них будь-яке формальне відношення. Те зразу відносилось до урядових чинників тих країн в яких українці раптом знайшли себе, а також до тих міжнародних організацій, котрі зобов'язані були розв'язувати проблеми швидко зростаючого числа багатотисячної й багатонаціональної маси всіх Європейських переміщенців, не лише українців.

Перші початки

У днях 31 грудня 1948 р. по 4 січня 1949 р. в діючому ще сьогодні осідку Головної Управи Союзу Українців у Великій Британії в Лондоні, відбулась V Конференція Українських Громадсько-Допомогових Організацій та Комітетів західної Європи. Учасниками були повноважені представники Центрального Представництва Української Еміграції в Німеччині (ЦПУЕН), Українських Допомогових Комітетів у Римі (УДКР), Женеві (УДКЖ), Бельгії (УДКБ), Української Громади в Швеції (УГШ), Об'єднання Українців Голляндії (ОУГ), Українського Громадського Допомогового Комітету у Франції (УГДКФ), Допомогового Комітету в Іспанії (ДКЕ) і Союзу Українців у Великій Британії (СУБ).

Головна точка денного порядку цієї Конференції була – покликання до життя й вибору керівних органів, першого такого роду українського міжкрайового суспільно-громадського об'єднання Європейського засягу й масштабу.

У тих днях вищезгадані 9 українських центральних громадсько-допомогових установ з західної Європи покликали до життя Координаційний Осередок Українських Громадських Центральних Установ в країнах Європи, Азії та Африки (КОУГЦУ), який носив цю назву аж до 1994 р., коли вона була змінена і Осередок став Європейським Конгресом Українців (ЕКУ).

У тому часі Президію КОУГЦУ вибрали в такому складі:

Голова КОУГЦУ: маршал В. Мудрий (ЦПУЕН, Німеччина); заступник Голови: сотник Б. Панчук (СУБ, Британія); секретар: п. інж. А. Кішка (УДКБ, Бельгія); члени: інж. С. Созонтів (УГДКФ, Франція); д-р І. Прашко (УДКР, Італія). Діловим секретарем Осередку став п. Ю. Сальський (СУБ, Британія). Осідком Осередку став Лондон.

Силою факту у 1949 році КОУГЦУ отримав від українських суспільно-громадських установ Європи, Азії та Африки повноваження представляти національні й громадські інтереси майже 200.000 маси українських переміщенців, біженців. Під час У Конференції учасники висловлювались, що зорганізованому світовому українству належало мати свою світову громадську надбудову. Пропонувалась назва – Світовий Союз Українців. Пророча мрія основоположників КОУГЦУ скристалізувалась в Нью Йорку, США, майже двадцять років пізніше у 1967 р., створенням Світового Конгресу Вільних Українців (СКВУ) /нинішній Світовий Конгрес Українців (СКУ)/. КОУГЦУ став одним із багатьох основоположників СКВУ і являється активним членом по нинішній день.

У 1949-1994 рр. в одному чи другому часі Координаційний Осередок представляв національні інтереси українців і українських громад 21 країни: Австрія, Бельгія, Велика Британія, Голляндія, Еспанія, Єгипет, Ірак, Італія, Ливан, Люксембург, Німеччина, Норвегія, Палестин, Персія, Сирія, Туніс, Туреччина, Швайцарія, Швеція, Цейлон, Франція (21 країна). Від 1994 р. уже працюючи під назвою – Європейський Конгрес Українців – Конгрес розгорнув свої повноваження і почав представляти національні інтереси українців та координувати зорганізоване українське громадське життя українців ще у додаткових 11 країнах: Боснії, Данії, Естонії, Латвії, Литві, Польщі, Румунії, Словацькій Республіці, Угорщині, Хорватії, Чеській Республіці. За пів віку діяльності у членстві КОУГЦУ-ЕКУ було скоріше чи пізніше зареєстровано 38 окремих українських крайових чи міжкрайових центральних організацій і заступлено інтереси українців у 32 країнах Європи й дальших країн.

З об'єктивних причин сьогодні ЕКУ представляє інтереси лише 23 українських громадських організацій Європи, які працюють у 17 країнах, ведуться переговори й робляться заходи, щоби поширити працю ЕКУ на другі країни Європи в яких працюють українські громади зацікавлені в співпраці й координації дій. Ще один факт гідний уваги є, що до 1994 р. переважаюча кількість українських громад представлена в КОУГЦУ була з країн західної Європи, а сьогодні ситуація вповні змінилася і переважаюча більшість українських громад заступлених в членстві ЕКУ походять з центральної і східної Європи. Сьогодні Європейський Конгрес Українців може свідчити, що представляє

національні й громадські інтереси майже 1.000.000 українців. З того бачиться, що за 50 років завдяки добрій зорганізованості поміж українськими громадами різних країн Європи це останнє число зросло в п'ять разів.

Діяльність

Як вгорі було вказано, першими початками завданнями Координаційного Осередку були:

- координувати діяльність членства – існуючих центральних громадських установ;
- допомагати в творенні центральних громадських установ у країнах, де таких установ ще не було, а жили українці;
- репрезентувати назовні українські громадські допомогово-харитативні установи;
- дбати про збереження етичних основ українського громадського життя та українського правопорядку;
- полагоджувати спірні справи між центральними українськими установами в різних країнах, якщо була така потреба.

З розвитком зорганізованого українського громадського життя в країнах західної Європи, КОУГЦУ не мав виходу як звільнити себе із допомогових зобов'язань супроти українців Азії і Африки. Дотогочасні статутіві завдання поступенно доповнювались новими замірами й зобов'язаннями. У 1950-1994 рр. Осередок доповнив свій статут такими статтями:

- боронити принцип самостійности України і ставати в обороні державницьких інтересів і соборности українського народу;
- боронити громадські, культурні, професійні, харитативні й інші інтереси;
- сприяти громадській і культурній діяльності незаступлених в КОУГЦУ громадських, культурних, наукових, жіночих, молодечих та інших організацій Західної Європи й суміжних країн;
- нав'язувати і вдержувати співпрацю з українськими центральними організаціями, об'єднаннями та установами інших континентів;
- допомагати своїм членам у різних ділянках суспільно-громадського життя й культурно-освітньої діяльності.

Уже від 1994 р. в світлі історичного відновлення усамостійнення і удержавлення українського народу (24. 8. 1991 р.), КОУГЦУ, який тоді почав працювати під новою назвою – Європейський Конгрес Українців (ЕКУ), взяв цю переважливу зміну до уваги й поширив дотогочасну суто громадську, координаційну роллю в Європі ще такими новими завданнями, тобто:

- нести допомогу Україні в побудові національно-демократичного ладу і соціально-ринкових відносин, і сприяти співпраці між Україною і Європейськими державами;
- підтримувати заходи України щодо співпраці і її входу в політичні й економічні інституції Європейського Союзу та реалізувати програми сприяючі цим заходам;

УКРАЇНЦІ ХОРВАТІЇ. КНИГА ПЕРША

– сприяти соціальному, культурному, науковому й економічному розвитку та збереженню національно-етнічної спадщини в країнах поселення українських національних меншин, і сприяти плеканню дружніх відносин поміж українською меншиною, другими національностями та корінним народом даних держав;

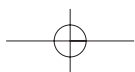
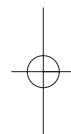
– захищати інтереси українських етнічних груп та національних меншин на території своєї дії.

Годиться тут пригадати, що в 1949-1991 рр. в усіх своїх змаганнях і починах, КОУГЦУ максимально привертав увагу зорганізованої української спільноти західної Європи так, що (а) найголовніше завдання українських громад було відігравати промоторську роль стосовно української національної справи, (б) вести з корінним населенням в усіх країнах українського поселення копітку, просвітянську працю стосовно віковичної української національної ідеї – визволення українського народу з поневолення панівних влад і створення самостійної, соборної, Української Держави. У світлі того можна зрозуміти, чому зокрема для КОУГЦУ-ЕКУ і для всієї зорганізованої української громадськості в Європі – 24 серпня 1991 р. – День Незалежності України – був так радісно всіма прийнятий і чому кожнорічно від того часу українці так величаво його святкують.

За останніх десять років, історичні зміни, що настали в центральній і східній Європі, а зокрема в Україні й в країнах колишнього СРСР, не лишилися поза увагою КОУГЦУ-ЕКУ і не могли не вплинути на його дальший розвиток і діяльність. Вислід того сьогодні такий, що громадські представництва українського автохтонного населення – українці, які живуть на своїх етнічних землях, котрі сьогодні складовими частинами других держав, і також українці на поселеннях у різних країнах центральної і східної Європи сьогодні всі вони врешті творять одну одиницю в членстві Європейського Конгресу Українців.

Біля пам'ятника угорському королю Андрашу I та його дружині українській княгині Анастасії, доньці Ярослава Мудрого. Тихань 2001 р.

ЗМІСТ

ВІД УПОРЯДНИКІВ	3
Олена Малиновська (м. Київ) УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ	6
Володимир Козлітін (м.Харків) УКРАЇНСЬКІ ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В ЮГОСЛАВІЇ (20-30-ТІ РР. ХХ СТ.)	21
Богдан Ліський (Джерсі Сіті, Нью-Йорк) З ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ У ХОРВАТІЇ (1920-1945)	38
Євген Мацях (м. Париж) УКРАЇНЦІ В ХОРВАТІЇ	51
Богдан Ліський (Джерсі Сіті, Нью-Йорк) АНТОН ІВАХНЮК – ВЕЛИКИЙ УКРАЇНСЬКО-ХОРВАТСЬКИЙ ПАТРІОТ	62
Іван Терлюк (м. Нові Сад) “ПРОСВІТА” – БЕРЕГІНЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	74
о. Роман Мизь (м. Нові Сад) ЗВ'ЯЗКИ ЦЕРКВИ ЗАКАРПАТТЯ З ГРЕКО-КАТОЛИКАМИ У ХОРВАТІЇ І БАЧЦІ	84
Максим Каменецький (м. Київ) ПОГЛЯД З УКРАЇНИ НА МИНУЛЕ ТА СУЧАСНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ХОРВАТІЇ	90
Володимир Сергійчук (м. Київ) “ХОРВАТСЬКИЙ НАРІД НАЙБІЛЬШЕ РОЗУМІЄ НАС, УКРАЇНЦІВ...”	97
Микола Єременко (м.Київ) ХТО ЗУПИНИТЬ ГЕНОЦИД НА БАЛКАНАХ?	103
Славко Бурда (м. Загреб) ВИСОКА УКРАЇНСЬКА ДЕЛЕГАЦІЯ У ХОРВАТІЇ	105
Юліян Тамаш (м. Нові Сад) ПІВДЕННИЙ ПОГЛЯД НА УКРАЇНУ МІЖ СХОДОМ І ЗАХОДОМ	113

Мирослав Кіш (м. Загреб) ДЛЯ МЕНЕ БУЛА ЧЕСТЮ МОЖЛИВІСТЬ СЛУЖИТИ ХОРВАТІЇ, ЇЇ НАРОДОВІ І НАЦІОНАЛЬНИМ МЕНШИНАМ	118
о. Роман Мизь (м. Нові Сад) УКРАЇНЦІ У МОСЛАВІНІ	122
о. Іван Барщевський (м. Славонський Брод) УКРАЇНЦІ У БРОДСЬКО-ПОСАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	125
о. Роман Мизь (м. Нові Сад) ПОСЕЛЮВАННЯ УКРАЇНЦІВ ДО ЛИПОВЛЯН І НОВОЇ СУБОЦКИ ВІД 1894 ПО 1973 РІК І ПОХОДЖЕННЯ КОЖНОЇ РОДИНИ	139
о. Ярослав Лецишин (м. Липовляни) СЬОГОДЕННЯ УКРАЇНЦІВ ЗАХІДНОЇ СЛАВОНІЇ І МОСЛАВІНИ	164
Мирослав Кіш (м. Загреб) УКРАЇНЦІ НА БАЛКАНАХ	169
Славко Бурда (м. Загреб) ІСТОРІЯ І АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНЦІВ ТА РУСИНІВ ХОРВАТІЇ	173
о. Никола Кекіч (м. Загреб) НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ, ПРИСВЯЧЕНА КРІЖЕВАЧКОМУ ЄПІСКОПУ ЮЛІО ДРОГОБИЦЬКОМУ	182
мсгр. Янко Шімак (м. Загреб) МИТРОПОЛИТ ШЕПТИЦЬКИЙ І КРІЖЕВАЧКА ПАРОХІЯ	195
Євген Пашенко (м. Київ) УКРАЇНСЬКО-ХОРВАТСЬКІ ВЗАЄМИНИ ВІД ДАВНИНИ ДО СУЧАСНОСТІ	199
Миленко Попович, Раїса Тростинська (м. Загреб) УКРАЇНІСТИКА В ЗАГРЕБСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ	212
Славко Бурда (м. Загреб) 100-ЛІТТЯ УКРАЇНЦІВ У ХОРВАТІЇ	218
Любомир Мазур (м. Лондон) 50-ЛІТТЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОНГРЕСУ УКРАЇНЦІВ КООРДИНАЦІЙНОГО ОСЕРЕДКУ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ЦЕНТРАЛЬНИХ УСТАНОВ У ЄВРОПІ	226

Українці Хорватії: матеріали і документи

ВИДАВЕЦЬ

Культурно-просвітне товариство
русинів і українців Загреба

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ ЗА ВИПУСК

Славко Бурда

УПОРЯДНИКИ

Славко Бурда і Борис Гралюк

НАБІР

Дарія Соколовська

ДИЗАЙН ТА КОМП'ЮТЕРНА ВЕРСТКА

Ігор Шипайло

ТИРАЖ

500 примірників

ДРУКАРНЯ

grafika d.o.o. grafičko-nakladnička djelatnost
31000 OSIJEK, J.J.Strossmayera 344.